

Národní centrum sociálních studií o.p.s.

**Sociodemografická analýza neúplných rodin
s nezletilými dětmi v ČR**

HR135/05

Prosinec 2005

ÚVOD

V posledních 15 letech se česká rodina významně mění. Především dochází ke změně rodinných vzorců. Před rokem 1989 byl model rodinného chování více méně jednotný, téměř každý vstoupil alespoň jednou do manželství, a to ve velmi mladém věku (muži v průměru v 25 letech, ženy ve 22 letech), první dítě se rodilo brzy po sňatku (do 8. měsíců po sňatku se rodilo více než 50 % prvních dětí narozených v manželství), druhé dítě následovalo brzy po prvním (v průměru po 3 letech). Podíl dětí narozených mimo manželství nedosahoval ani 10 %, předmanželské početí bylo většinou legalizováno sňatkem. Intenzita umělé potratovosti byla ve srovnání se západními zeměmi vysoká, nejčastěji však podstupovaly interrupce vdané ženy se dvěma dětmi, tj. umělé přerušování těhotenství se stalo tzv. antikoncepcí ex post, kterou byla řešena neplánovaná těhotenství po narození chtěného počtu dětí. Rozvodovost měla stoupající tendenci.

V posledním desetiletí se snížila především intenzita sňatečnosti. Podle údajů Českého statistického úřadu (dále jen ČSÚ) z roku 2001 do manželství vstupovalo pouze 65 % mužů a 72 % žen. Za poklesem těchto ukazatelů stojí odklad začátku rodinného života do vyššího věku. V souvislosti s odkladem sňatku a porodu se snížily počty vdaných žen, a tedy i počty dětí narozených v manželství. Počty a podíly dětí narozených mimo manželství se naopak zvýšily (v roce 2002: 25,3 %, v roce 2003 28,4 % a v roce 2004: 30,6 %), nikoliv však v důsledku vyšší intenzity nemanželské plodnosti, ale především v důsledku již zmíněného nižšího počtu dětí narozených vdaným ženám.

Předkládaná analýza je zaměřena na neúplné rodiny, jejich složení, počet dětí v rodině, přítomnost další dospělé osoby v rodině a sociálně ekonomickou situaci těchto rodin. Neúplné rodiny jsou na jedné straně důsledkem rostoucí rozvodovosti, na druhé straně jejich počet ovlivňuje i vyšší podíl dětí rodičů se mimo manželství.

MPSV požadovalo v této analýze zpracovat údaje za neúplné rodiny. Řešitelé se rozhodli nad tento rámec zařadit do analýzy i kapitulu o tzv. faktických manželstvích, která jsou sice řazena do souboru úplných rodin, ale řešitelé zmínku o nich považují za důležitou.

Analýza vychází z výsledků šetření Českého statistického úřadu, zejména:

- sčítání lidu, domů a bytů z roku 2001 (a tam, kde to bylo možné je použito porovnávání s výsledky ze sčítání obyvatelstva z roku 1991, což umožňuje zachytit změny, ke kterým došlo v 90. letech)
- sociální situace rodin 2001
- mikrocenzus 2002
- šetření o rodině 2003
- rodinných účtů

Výsledky sčítání lidu, domů a bytů zachycují aktuální stav populace k určitému datu, jenž je výsledkem vývojových trendů jednotlivých demografických procesů. Údaje o rodinách a domácnostech zjišťované při sčítáních dokreslují důsledky předešlého rodinného chování. Při zpracovávání této analýzy byly použity standardní výstupy ČSÚ, a to především publikace "Obyvatelstvo, byty, domy a domácnosti" a "Domácnosti". Analýzy tedy vycházejí z agregovaných dat publikovaných v těchto svazcích, nikoliv z individuálních dat ze sčítání. Agregovaná data analýzu na jedné straně omezují, neboť lze používat pouze vydaná třídění údajů, na druhé straně základnímu popisu rodin celkem vyhovují.

Na přelomu května a června 2001 uskutečnil Český statistický úřad šetření o sociální situaci domácností. Účelem šetření bylo získat nejnovější reprezentativní údaje o sociálně-demografických charakteristikách osob i domácností v ČR, úrovni a stupni diferenciaci jejich příjmů, dále pak informace o vybavenosti domácností a charakteristikách bydlení. Kromě těchto objektivních charakteristik bylo do zjišťování zařazeno poměrně mnoho postojových otázek, jejichž cílem bylo zjistit též doplňující informace o životních podmínkách.

Český statistický úřad uskutečnil v březnu roku 2003 výběrové zjišťování o peněžních a naturálních příjmech domácností za rok 2002 – Mikrocenzus 2002. Účelem šetření bylo získat reprezentativní údaje o úrovni a struktuře příjmů a základní sociálně demografické charakteristiky domácností a jejich členů, potřebné k analýze příjmových ukazatelů. V zájmu omezení zátěže domácností nebyly zařazeny žádné doplňkové okruhy otázek (údaje o bytě, náklady na bydlení, vybavenost domácností). Pro Mikrocenzus 2002 bylo vybráno 11 040 bytů, tj. zhruba 0,25 %

(v Hl. m. Praze 0,5 %) z celkového počtu trvale obydlených bytů. Výběr byl proveden na základě sčítání lidu, domů a bytů 2001 a odrážel tak i územní členění domácností. Oproti SLDB 2001 jsou však uváděny jen za „bytové domácnosti“, tzn. do šetření byly zahrnuty všechny osoby, které měly ve vybraném bytě v průběhu roku 2002 alespoň po dobu 1 měsíce obvyklé (tzn. jediné nebo hlavní) bydliště.

V roce 2003 ČSÚ uskutečnil i mimořádné šetření o nákladech na výchovu a výživu dětí. Šetření bylo organizováno v rámci pravidelného šetření statistiky rodinných účtů v průběhu celého roku 2003. Při jeho zabezpečení byly uplatněny organizační a metodické zásady pro běžnou statistiku rodinných účtů, doplněné o opatření zajišťující splnění cíle šetření, tj. získání údajů o vydáních na děti v různých typech domácností a o průměrných peněžních vydáních na dítě specifikovaných podle věku, pohlaví a typu domácnosti, ve které žije. Jediné šetření téhož typu proběhlo v roce 1988 a poskytlo rozsáhlé informace o skutečnostech, které u nás do té doby nebyly předmětem žádného zjišťování. Aktuální data za rok 2003 tak poskytují svým způsobem ojedinělé informace o zatížení současných rozpočtů domácností v souvislosti se zajišťováním výchovy a výživy dětí v ČR.

Pro statistiku rodinných účtů, která se sleduje každoročně, jsou domácnosti vybírány záměrným kvótním výběrem. Pro základní soubor jsou výběrovými znaky sociální příslušnost osoby v čele domácnosti, počet členů domácnosti, počet nezaopatřených dětí a čistý peněžní příjem na osobu. U jednočlenných domácností důchodců je výběrovým znakem také pohlaví. Šetření se provádí na základním zpravodajském souboru, který zahrnuje 1 750 domácností zaměstnanců, 300 domácností zemědělců, 450 domácností samostatně činných osob a 500 domácností důchodců. Kromě souboru základního existuje ještě tzv. doplňkový soubor, určený pro sledování příjmů a vydání rodin s dětmi a s minimálními příjmy. V roce 2004 tvořilo doplňkový soubor 400 rodin s dětmi.

Předkládaná analýza obsahuje deset kapitol. První kapitola prezentuje základní definice jednotlivých typů domácností a rodin a jejich problémy ve vymezení rodin, druhá kapitola se v krátkosti věnuje vývoji rodin a domácností v ČR, třetí kapitola popisuje složení a strukturu neúplných rodin, čtvrtá kapitola se zabývá osobou v čele rodiny se zaměřením na pohlaví, věk, rodinný stav, vzdělání, ekonomickou aktivitu, národnost a náboženské vyznání osoby v čele. Pátá kapitola je věnována bydlení

neúplných rodin, šestá kapitola přítomnosti další osoby v neúplné rodině. Finanční situaci neúplných rodin zachycuje kapitola sedmá a osmá kapitola porovnává regionální rozdíly. Jak již bylo zmíněno v předkládané analýze je zařazena kapitola devět o faktických manželstvích a závěrečná desátá kapitola obsahuje krátké shrnutí. Na konci analýzy jsou připojeny přílohy, které obsahují podrobnější tabulky k tématům jednotlivých kapitol, které by svým rozsahem text analýzy příliš zahlcovaly.

1. Definice neúplných rodin, jejich problémy a šetření o neúplných rodinách

1.1. Definice neúplných rodin

Šetření o neúplných rodinách s nezletilými dětmi by mělo osvětlit, kolik takovýchto rodin v České republice je, jaké mají složení a zachytit jejich socioekonomickou situaci. Problémem je však již vymezení pojmu neúplné rodiny a pojmu nezletilé dítě.

Pojem neúplná rodina je chápán širší veřejností jako synonymum pro rodiny, ve kterých žije osamělý rodič s dítětem (dětmi) nebo osamělý prarodič s vnoučetem (vnoučaty). Osamělost zde je chápána tak, že neexistuje druhý **legální** partner rodiče (prarodiče). To znamená že do této kategorie rodin jsou tak řazeny i nesezdané páry, „kterým se vyplatí se nebrat“, protože jim z toho plynou větší sociální výhody.

Statistici ve svých šetřeních používají se tři základní kritéria vymezení domácností a rodin:

- společné bydlení,
- společné hospodaření a
- příbuzenské vztahy.
-

Na základě těchto tří kritérií pak existují v českých sčítáních tři typy domácností:

1. **bytová domácnost** je definována jako soubor osob, které trvale bydlí v jednom bytě, tvoří ji jedna nebo více hospodařících domácností;
2. **hospodařící domácnost** je definována společným hospodařením osob, které společně bydlí v jednom bytě, osoby společně hradí náklady na bydlení, hospodařící domácnost je tvořena jednou (i více) cenзовou domácností
3. **cenзовá domácnost** je definována příbuzenskými či jinými vztahy, na základě těchto vztahů jsou definovány.

Cenzové domácnosti se dále dělí podle následujícího schématu

cenzové domácnosti celkem	rodinné domácnosti	úplné rodiny	bez závislých dětí
			se závislými dětmi
	nerodinné domácnosti	neúplné rodiny	bez závislých dětí
			se závislými dětmi
		domácnosti jednotlivců	
		vícečlenné nerodinné domácnosti	

Za rodinnou domácnost jsou považovány

- úplné rodiny, které tvoří manželský pár nebo partnerská dvojice duha a družky (tzv. faktické manželství) bez dětí nebo s dětmi, děti jsou buď závislé nebo nezávislé,
- neúplné rodiny, které tvoří jeden rodič žijící alespoň s jedním dítětem, děti jsou buď závislé nebo nezávislé

Děti jsou vymezeny příbuzenským vztahem, obecně nezáleží na jejich věku nebo rodinném stavu. Jedním ze sledovaných třídících hledisek je počet závislých dětí v rodině. Metodické vymezení závislého dítěte se v průběhu let zpřesňovalo. Při sčítání v roce 2001 bylo závislé dítě definováno jako osoba, která splňuje současně tři podmínky, a to že má k osobě v čele domácnosti vztah „syn nebo dcera“, je ekonomicky neaktivní (bez vlastního zdroje obživy) a je ve věku 0 - 25 let. V praxi jde nejčastěji o děti předškolního věku, děti školou povinné, případně studenty střední či vysoké školy. Ostatní případy závislých dětí nejsou již tak četné.

Součástí rodinných domácností mohou být i další jednotlivé osoby, příbuzné i nepříbuzné, které s rodinou bydlí a hospodaří a netvoří samostatnou rodinnou domácnost (např. babička).

Za nerodinné domácnosti jsou brány

- domácnost jednotlivců, tj. osob bydlících v bytě samostatně, nebo jako podnájemník, případně bydlící společně s další domácností, ale hospodařící samostatně
- vícečlenné nerodinné domácnosti, které tvoří dvě nebo více osob, které společně hospodaří a jsou či nejsou v příbuzeneckém vztahu

1.2. Problémy definic neúplných rodin

Z těchto definic je na první pohled zřejmé, že zcela neodpovídají vžitému pojetí neúplných rodin, tak jak jsme ho zmiňovali na začátku této kapitoly.

Z definice cenзовých domácností vyplývá, že je možné ze sčítání lidu získat data o neúplných rodinách, které skutečně tvoří jeden rodič žijící s dítětem (dětmi). V těchto rodinách může žít další osoba (téměř vždy jeden z prarodičů).

Problémem jsou již však rodiny, kdy spolu žijí nesezdaní rodiče dítěte (dětí). Tyto rodiny ČSÚ řadí mezi tzv. faktická manželství, ať již svůj vztah deklarují jako soužití druh – družka či nikoli a řadí je mezi rodiny úplné. Tyto informace jsou tedy pravděpodobně podhodnoceny a jejich zachycení je problematické. Jednak jsou tyto údaje zjišťovány pouze na základě osobního prohlášení při sčítání a za druhé sčítání obyvatelstva zachycuje pouze ty páry, kde mají partneři **shodné trvalé bydliště**. Můžeme tedy předpokládat, že jistá část nesezdaných soužití nebyla a nebude při sčítáních zachycena.

Další problémy vyplývají z bydliště dospělých osob uvedených při sčítání. Pokud nemají manželé stejné trvalé bydliště, jsou považováni za domácnost jednotlivce (muž) a neúplnou rodinu (matka s dítětem).

Cenzové domácnosti tvořené prarodičem a vnoučetem jsou od roku 2001 považovány za domácnosti vícečlenné nerodinné, nikoliv již za neúplné rodiny.

Problémem je i vymezení počtu dětí v neúplných rodinách. To, že se sleduje pouze počet závislých dětí, vede k tomu, že pokud je v rodině dítě, které nesplňuje kritéria závislého dítěte je bráno nikoli jako dítě, ale jako další osoba v rodině.

U těchto rodin pak nastává i další problém, a to problém se zjišťováním „osoby v čele“ rodiny. Podle přijaté metodiky se za osobu v čele rodiny bere nejstarší ekonomicky aktivní osoba. Takže pokud není rodič ekonomicky aktivní, ale některé dítě ano, vyznačí se jako osoba v čele ekonomicky aktivní dítě. Obdobný problém může nastat i v případě, že v třígenerační rodině typu "prarodič (ekonomicky aktivní) + rodič pobírající rodičovský příspěvek nebo nezaměstnaný + nezaopatřené dítě" bude v čele domácnosti prarodič.

Druhým problémem zadání analýzy je použití pojmu neúplné rodiny „s nezletilými dětmi“. Statistika rodin ČSÚ ani statistiky MPSV nepracují s nezletilými dětmi, tzn. dětmi do 18 let věku (bez dalších omezení), ale s pojmy „závislé dítě“, resp. „nezaopatřené dítě“. Metodické vymezení závislého dítěte dle ČSÚ se v detailech v průběhu let zpřesňovalo. Při sčítání v roce 2001 bylo závislé dítě definováno jako osoba, která splňuje současně podmínky, a to že má k osobě v čele cenové domácnosti vztah „syn nebo dcera“, je ekonomicky neaktivní (bez vlastního zdroje obživy) a je ve věku 0 - 25 let. Tomu odpovídá i vymezení dle MPSV, kde se nezaopatřené dítě považuje dítě do skončení povinné školní docházky, a poté, nejdéle však do 26. roku věku, jestliže se soustavně připravuje na budoucí povolání, nebo se nemůže soustavně připravovat na budoucí povolání nebo vykonávat výdělečnou činnost pro nemoc nebo úraz, anebo z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu je neschopno vykonávat soustavnou výdělečnou činnost. Po skončení povinné školní docházky se do 18. roku věku považuje za nezaopatřené dítě také dítě, které je vedeno v evidenci úřadu práce jako uchazeč o zaměstnání a nemá nárok na podporu v nezaměstnanosti nebo podporu při rekvalifikaci.

Přes všechny tyto problémy jsou pro tuto analýzu využitelná data za „cenové domácnosti“ (dále v textu bude používán pouze termín „domácnosti“), a to domácnosti rodinné, konkrétně půjde o data za neúplné rodinné domácnosti a faktická manželství. Důraz bude kladen na rodiny se závislými, resp. nezaopatřenými, dětmi.

1.3. Šetření o neúplných rodinách

Samostatně zpracovaná problematika neúplných rodin se vyskytuje velmi sporadicky (na rozdíl od zpráv o seniorech, zdravotně postižených, bezdomovcích atd.). Většinou jsou neúplné rodiny, či osamělí rodiče s dětmi, zmíněny pouze okrajově (pokud vůbec) v rámci analýz a výzkumů zaměřených na nízkopříjmové skupiny obyvatel.

Poslední šetření o neúplných rodinách prováděl VÚPSV v roce 1996. Autorky Lhotská a Petrová v závěru svého šetření uvádí, že neúplné rodiny zahrnují široké spektrum rodinných uspořádání, přičemž typ rodinného soužití výrazně ovlivňuje

životní podmínky rodiny. Největší vliv má typ rodinného soužití (čistá nebo smíšená rodina), a to zejména na příjem rodiny. Mezi příjmově neslabší skupinu patřily čisté neúplné rodiny, naopak nejvyšší příjmy vykazují faktická manželství. Bytová situace neúplných rodin nevybočovala jak typem obývaného bytu (vymezujícím vlastnická práva), tak velikostí obývané plochy (sledované v našich datech počtem obytných místností) od průměrných ukazatelů platných pro úplné rodiny.

Obadalová (2001) řadí z hlediska přístup k bydlení osamělé rodiče do skupin sociálně ohrožených skupin obyvatel, jejichž specifické potřeby vyplývají ze socioekonomických důvodů. Podle autorky jsou osamělí rodiče s dětmi, ve většině případů matky, vystaveny materiální deprivaci více než ostatní skupiny. Tyto domácnosti jsou velmi závislé na nabídce nájemného bydlení a v západoevropských zemích bývají obvykle upřednostňovány v přístupu k sociálním nájemným bytům. V podmínkách ČR se při přidělování obecních bytů bohužel obvykle přihlíží k jiným, než k sociálním kritériím. Kvantifikovat potřebu sociálních bytů pro tyto domácnosti je poměrně obtížné. Obvykle jsou viditelní jenom ti rodiče (převážně matky) s dětmi, kteří se ze dne na den octli na ulici, stali se bezdomovci. V ostatních případech je jejich bezdomovectví skryté. Dochází ke sdílení bydlení, ať už s prarodiči či jinými příbuznými.

2. Rodiny a domácnosti v ČR v letech 1961 – 2001

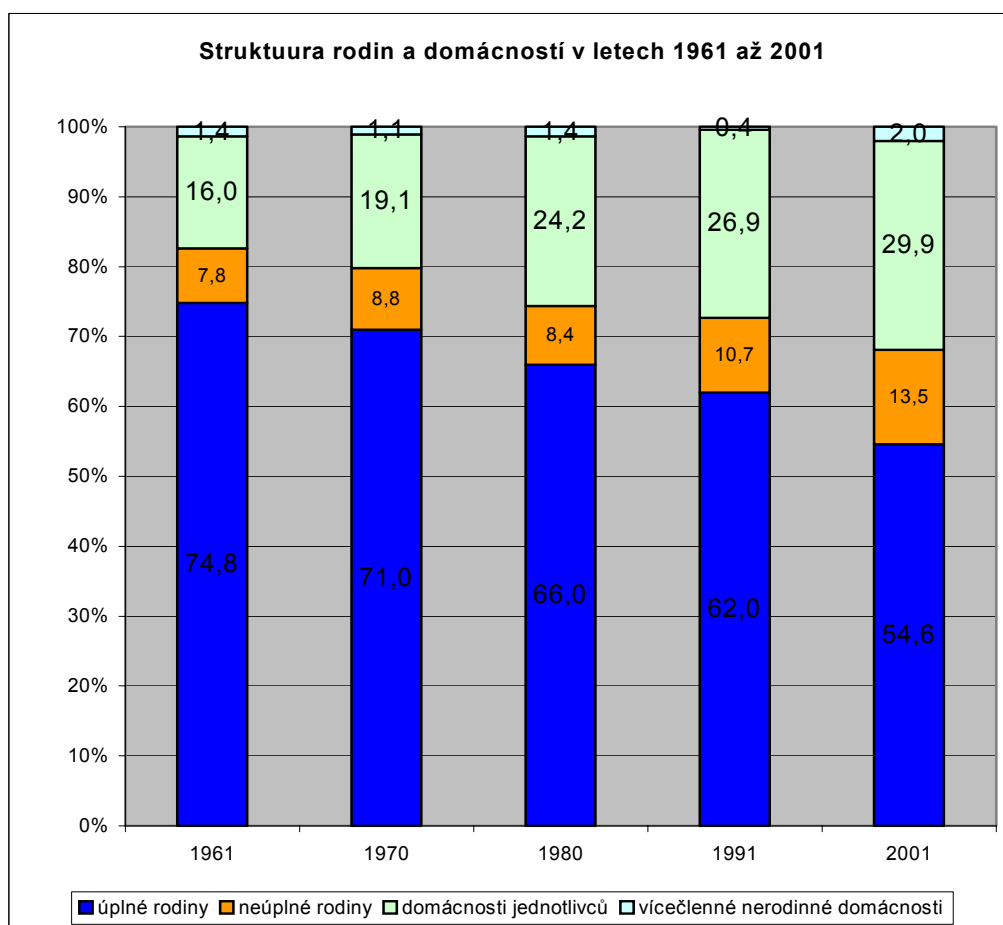
V období 1961 - 2001 se zvýšil počet domácností o 32,9 %. Hlavním znakem změny struktury bylo snížení počtu i podílu úplných rodin, a to zejména se závislými dětmi. Počet i podíl neúplných rodin se naopak vlivem rozvodovosti a růstu nelegitimní porodnosti zvýšily. Přibyl také podíl domácností jednotlivců a vícečlenných nerodinných domácností v důsledku změny definice soužití prarodičů a vnoučat.

Tab. 1: Vývoj počtu rodin a domácností

		1961	1970	1980	1991	2001
celkem		3 214,3	3 502,7	3 875,7	4 051,6	4 270,7
úplné rodiny	absol. (tis.)	2 405,4	2 487,5	2 556,8	2 512,9	2 333,6
	%	74,8	71,0	66,0	62,0	54,6
neúplné rodiny	absol. (tis.)	249,6	306,7	325,1	434,4	576,4
	%	7,8	8,8	8,4	10,7	13,5
domácnosti jednotlivců	absol. (tis.)	514,7	668,6	938,8	1 089,6	1 276,2
	%	16,0	19,1	24,2	26,9	29,9
vícečlenné nerodinné domácnosti	absol. (tis.)	44,6	39,9	55,0	14,7	84,5
	%	1,4	1,1	1,4	0,4	2,0

Pramen: ČSÚ, SLDB 2001

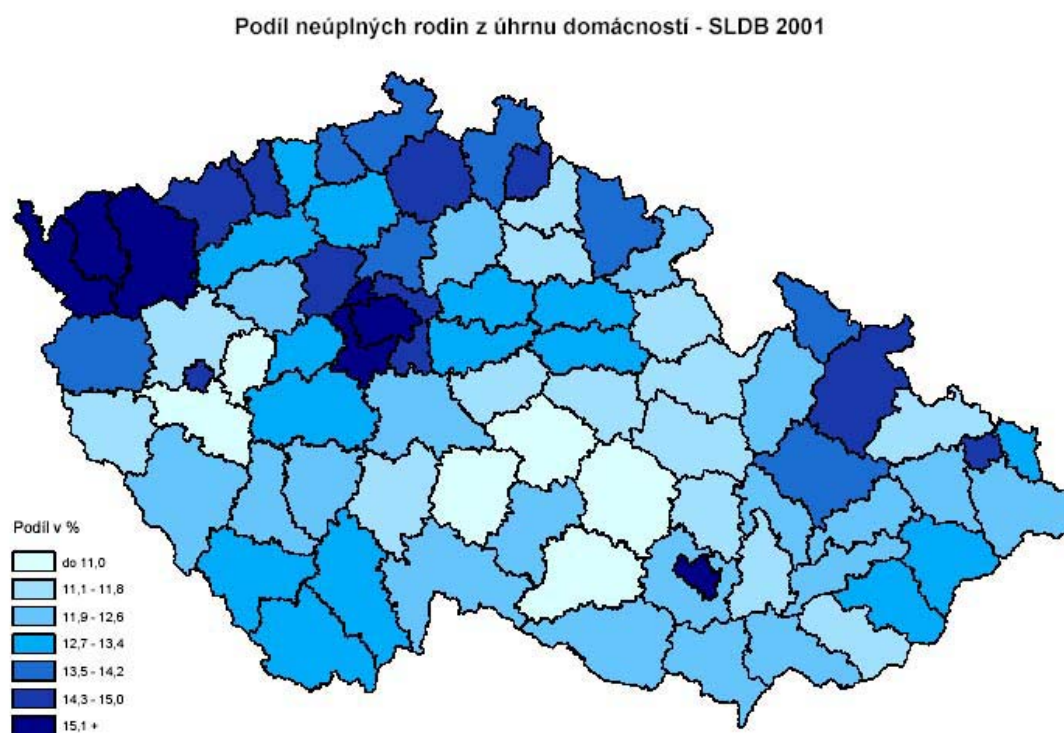
Graf 1: Struktura rodin a domácností při SLDB v letech 1961 až 2001

Pramen: zpracováno dle ČSÚ, SLDB 2001

Trendy, které bylo možné sledovat u rodin a domácností v předcházejících desetiletích podstatně zesílily v posledním období (od sčítání v roce 1991). Především došlo k markantnímu **úbytku úplných rodin**. Zatímco od roku 1961 do roku 1980 počet těchto rodin vzrůstal, následně začal klesat a v roce 2001 dosáhl nejnižší úrovně za celé sledované období. Souběžně s vývojem tohoto typu rodin naopak **rostl počet neúplných rodin** a domácností jednotlivců. Neúplné rodiny se zvýšily od roku 1961 více než dvojnásobně a v samotném období 1991-2001 vzrostly o téměř jednu třetinu (32,7 %). Obdobně tomu bylo také u domácností jednotlivců, ty se za čtyřicet let rozšířily na dvou a půl násobek, přičemž za poslední desetiletí se zvýšily o šestinu (17,1 %). Vícečlenné nerodinné domácnosti představovaly po celou dobu nejmenší kategorii. Jejich podíl pohybující se kolem jednoho procenta vzrostl až v roce 2001, kdy 85 tisíc těchto domácností odpovídalo dvěma procentům všech rodin a domácností.

Graf 2: Podíl neúplných rodin (stav k 1.3.2001)

Pramen: ČSÚ, SLDB 2001

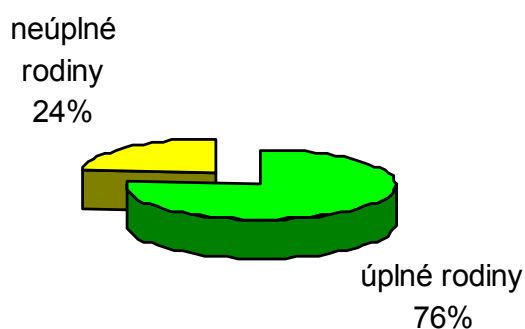
3. Neúplné rodiny

Z úhrnu rodin se závisými dětmi byla v roce 1991 každá šestá rodina neúplná. V roce 2001 to byla již každá čtvrtá rodina. Změna relace úplných a neúplných rodin vznikla důsledkem protichůdné dynamiky jejich vývoje. Počet neúplných rodin se závisými dětmi se za od posledního sčítání zvýšil o více než třetinu; zatímco počet úplných rodin s dětmi ve stejném období naopak o více než pětinu poklesl.

Neúplné rodiny vznikají především rozvodem rodičů, ale i úmrtím jednoho z rodičů či narozením dítěte osamělé matce. Podmínkou vymezení neúplné rodiny je stejně jako u jiných rodin trvalé bydliště jejích členů v jednom bytě. Pro vývoj počtu neúplných rodin se závisými dětmi je charakteristický dlouhodobý dynamický růst. Tento vývoj souvisí především s vysokým počtem rozvodů. Přes pokles v roce 1999 se počet rozvodů pohyboval kolem 30 tisíc ročně. Přestože část rozvedených vstupuje znovu do manželství a část žije v neformálním svazku ve faktickém manželství, počty neúplných rodin rostou. Na celkovém počtu rodin se závisými dětmi se podílejí neúplné rodiny téměř jednou čtvrtinou.

V České republice bylo v roce 2001 sečteno celkem 2 910 012 cenзовých rodinných domácností. V tom bylo 2 333 592 (tj. 80,2%) úplných rodin a zbylých 19,8% tvoří neúplné rodiny – to jsou takové, kde žije pouze jeden rodič s alespoň jedním dítětem.

Graf 3: Rodinné domácnosti podle typu

Pramen: zpracováno dle ČSÚ, SLDB 2001

Čistých neúplných rodin bylo v ČR v době sčítání 576 420, přičemž z dlouhodobého pohledu jejich počet neustále roste (mezi roky 1991-2001 o 32,7 %).

Z dlouhodobého pohledu je zřejmé, že nárůst počtu těchto rodin je dán přírůstkem neúplných rodin se závislými dětmi. Od roku 1961 se nejvíce zvýšil počet neúplných rodin se dvěma závislými dětmi (389,4 %), které následovaly rodiny s jedním závislým dítětem (285,2 %). Rodiny se závislými dětmi převažují, mimo roku 1961, trvale nad rodinami bez těchto dětí. V roce 2001 měly tři pětiny neúplných rodin závislé děti, přičemž zhruba dvě třetiny z těchto 343 tisíc rodin mají jedno závislé dítě a více než čtvrtina dvě závislé děti.

Tab. 2: Neúplné rodinné domácnosti

sčítání	celkem		se závislými dětmi		
	abs. (tis.)	% z cenзовých domácností	abs. (tis.)	% z cenзовých domácností	% z neúplných rodinných domácností
1961	249,6	7,8	115,0	3,6	46,1
1970	306,7	8,8	157,0	4,5	51,2
1980	325,1	8,4	203,8	5,3	62,7
1991	434,4	10,7	254,1	6,3	58,5
2001	576,4	13,5	343,4	8,0	59,6

Pramen: ČSÚ, SLDB 2001

Tab. 3: Skladba neúplných rodin podle počtu závislých dětí

	1961		1970		1980		1991		2001	
	absol. (v tis)	relat. (%)	absol. (v tis)	relat. (%)	absol. (v tis)	relat. (%)	absol. (v tis)	relat. (%)	absol. (v tis)	relat. (%)
počet neúplných rodin celkem	249,6	100	306,7	100	325,1	100	434,4	100	576,4	100
z toho										
bez závislých dětí	134,9	54,1	149,7	48,8	121,2	37,3	180,3	41,5	233,0	40,4
s 1 závislým dítětem	77,8	31,2	111,3	36,3	133,5	41,0	166,0	38,2	221,9	38,5
s 2 závislými dětmi	26,3	10,5	35,8	11,7	57,7	17,8	73,4	16,9	102,4	17,8
s 3 závislými dětmi	7,5	3,0	7,6	2,5	10,4	3,2	12,5	2,9	15,8	2,7
se 4 a více závislými dětmi	3,1	1,2	2,3	0,7	2,3	0,7	2,2	0,5	3,3	0,6

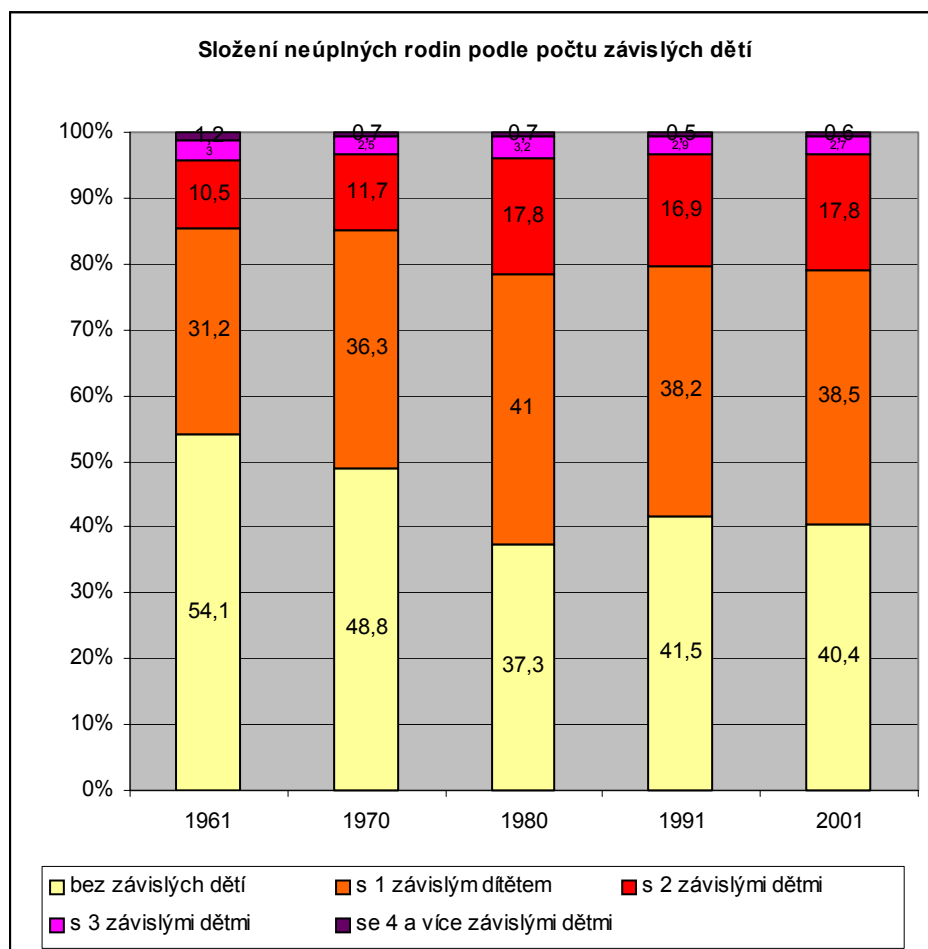
Pramen: ČSÚ, SLDB 2001

Pozn.: jak již bylo zmíněno v kapitole o definicích rodin a domácností, nejsou údaje za neúplné rodiny ze sčítání před r. 1991 a 2001 zcela srovnatelné, neboť cenзовé domácnosti tvořené prarodičem a vnoučetem jsou od roku 2001 považovány za domácnosti vícečlenné nerodinné, nikoliv již za neúplné rodiny.

V úplných rodinách je téměř polovina rodin s dvěma závislými dětmi (47,4%), další významnou částí jsou rodiny s jedním závislým dítětem je 43,4% a zbytek tvoří rodiny s více než dvěma závislými dětmi (9,2%). V neúplných rodinách naopak výrazně převažují domácnosti s jedním závislým dítětem (64,6%), dvě závislé děti má necelá třetina (29,8%) a více než dvě závislé děti má 5,6% neúplných rodin.

V neúplných rodinách žilo v roce 2001 téměř 1,5 milionu osob (14 % obyvatel), z toho 488 tisíc závislých dětí (27 % závislých dětí). Polovina z nich byly děti do 10 let včetně.

Graf 4: Struktura neúplných rodin podle počtu závislých dětí v letech 1961 – 2001 (v tisících)

Pramen: zpracováno dle ČSÚ, SLDB 2001

Průměrná velikost rodiny se závislými dětmi v roce 2001 činila 3,88 osoby v úplné rodině a 2,62 v neúplné rodině (při průměrném počtu dětí 1,4). V roce 1991 činily tyto hodnoty 3,92 resp. 2,64 osob v rodině. Průměrný počet závislých dětí v úplné rodině se mírně snížil, v neúplné rodině zůstal na stejné úrovni.

Tab. 4: Děti v neúplných rodinách

sčítání	počet závislých dětí			průměrný počet závislých dětí v neúplných rodinách s dětmi	průměrný počet závislých dětí v neúplných rodinách celkem
	1	2	3+		
1961	67,8	22,9	9,3	1,45	0,66
1970	70,9	22,8	6,3	1,37	0,69
1980	65,5	28,3	6,2	1,42	0,88
1991	65,3	28,9	5,8	1,42	0,83
2001	64,6	29,8	5,6	1,42	0,85

Pramen: ČSÚ, SLDB 2001

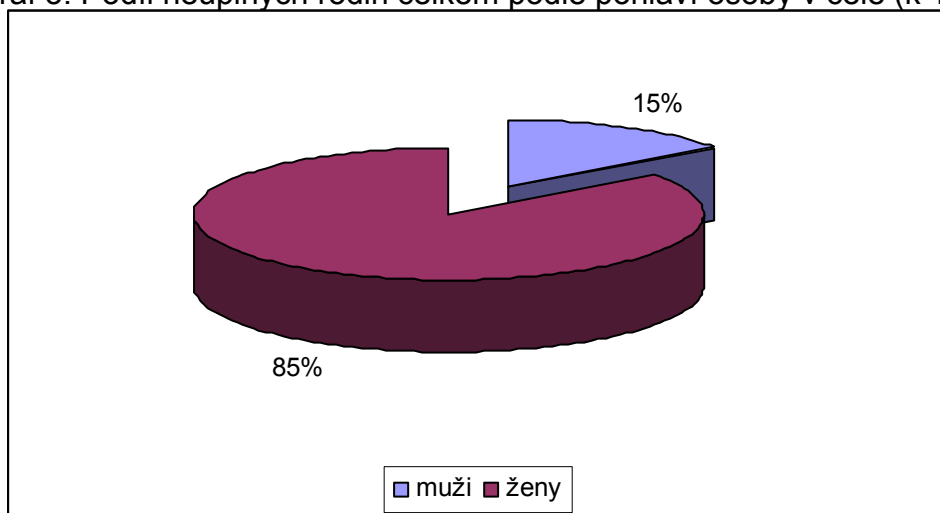
4. Osoba v čele neúplné rodiny

4.1. Pohlaví osoby v čele neúplné rodiny

Neúplnost velkého počtu českých rodin je závažná zejména z hlediska genderu. Vzhledem k rozvodové praxi, kdy jsou nezletilé děti většinou svěřeny do péče matce, převažují v neúplných rodinách matky s dětmi. V roce 2001 bylo také zaznamenáno zvýšení počtu svobodných matek mladších 30 let (z 10 tisíc na 30 tisíc). Postavení osoby v čele neúplné rodiny představuje vysokou zátěž, a to ze všech možných aspektů (ekonomického, sociálního i psychologického) a tíhu této enormní zátěže nesou tak především ženy.

V relaci žen a mužů v čele neúplné rodiny s dětmi jsou ženy v čele sedmkrát častěji než muži, a to v celé struktuře neúplných rodin s dětmi. Se stoupajícím počtem závislých dětí se toto zastoupení žen mírně zvyšuje. Neúplných rodin celkem bylo při posledním sčítání 576 420, přitom v čele 487 841 (tj. 84,6%) těchto rodin byla žena, v čele 88 579 (15,4%) muž. Přitom v 61,1% neúplných rodin, v jejichž čele stojí žena, je alespoň jedno závislé dítě, zatímco mezi rodinami, kde je v čele muž, je to jen 48,5%. Tedy nejen, že muži stojí v čele neúplné rodiny daleko méně často než ženy, ale i ti, kteří se v této roli ocitají, jsou častěji než ženy bez závislých dětí. I tuto skutečnost, že svobodné matky mají převahu nad svobodnými otci, je třeba posuzovat z hlediska genderu jako důležitou.

Graf 5: Podíl neúplných rodin celkem podle pohlaví osoby v čele (k 1. 3. 2001)

Pramen: zpracováno dle ČSÚ, SLDB 2001

Zastoupení žen v čele neúplných rodin, kde je alespoň jedno závislé dítě je ještě vyšší (88 %) a tento podíl je v posledních letech neměnný.

Tab. 5: Neúplné rodiny podle osoby v čele a počtu závislých dětí v letech 1991 a 2001

	rok sčítání	počet rodin		v tom s počtem závislých dětí (v %)			
		absol	relat. (v %)	1	2	3	4+
počet neúplných rodin se závislými dětmi celkem	1991	254 083	100,0	65,3	28,9	4,9	0,9
	2001	343 405	100,0	64,6	29,8	4,6	1,0
z toho							
v čele žena	1991	223 855	88,1	64,8	29,3	5,0	0,9
	2001	300 485	87,5	64,3	30,1	4,7	1,0
v čele muž	1991	30 228	11,9	69,5	25,6	4,1	0,7
	2001	42 920	12,5	67,1	28,0	4,0	0,9

Pramen: ČSÚ, SLDB 2001

4.2 Věk osob v čele neúplných rodin

V čele neúplné rodiny stojí ženy širšího věkového záběru, prakticky od dvaceti pěti let až do předdůchodového věku. Muži se do této situace dostávají spíše až po čtyřicítce, nejčastěji dokonce až po pětáctýřiceti letech svého věku.

Věková struktura osob v čele neúplné rodiny se závislými dětmi se liší u rodin v čele se ženou a u rodin v čele s mužem, ale odlišnosti jsou i ve srovnání s úplnými rodinami se závislými dětmi. U žen se koncentruje nejvyšší podíl do věkových skupin 25 - 39 let, u mužů je nejčetnější vyšší věková skupina, konkrétně 35 - 49 let.

Průměrný věk muže v čele neúplné rodiny se závislými dětmi v roce 2001 činil 41,7 roku, průměrný věk ženy v čele neúplné rodiny byl 35,4 roku. Pro srovnání: v úplných rodinách se závislými dětmi byl průměrný věk muže 39,2 roku a průměrný věk manželky resp. družky 36,3 roku.

Ze srovnání vyplývá, že v neúplných rodinách vždy výrazně převládají ženy, a to ve všech věkových skupinách. Nejnižší podíl žen je ve věkové kategorii 50-59, nejsilněji jsou ženy zastoupeny ve věkových kategoriích nižších než 30 let. V úplných rodinách je tomu jinak: zde podíl žen úměrně s věkem klesá, v kategorii čtyřicátníků se poměr vyrovnává a od věku padesát let začínají převažovat muži.

Tab. 6 Neúplné rodiny se závisými dětmi podle pohlaví a věku osoby v čele

Věková skupina	celkem	osoba v čele	
		žena	muž
Celkem	343 405	300 485	42 920
-19	2 491	2 434	57
20-29	90 347	86 526	3 821
30-39	129 537	116 432	13 105
40-49	93 635	75 465	18 170
50-59	25 422	18 609	6 813
60-69	1 644	843	801
70+	281	144	137
nezjištěno	65	49	16

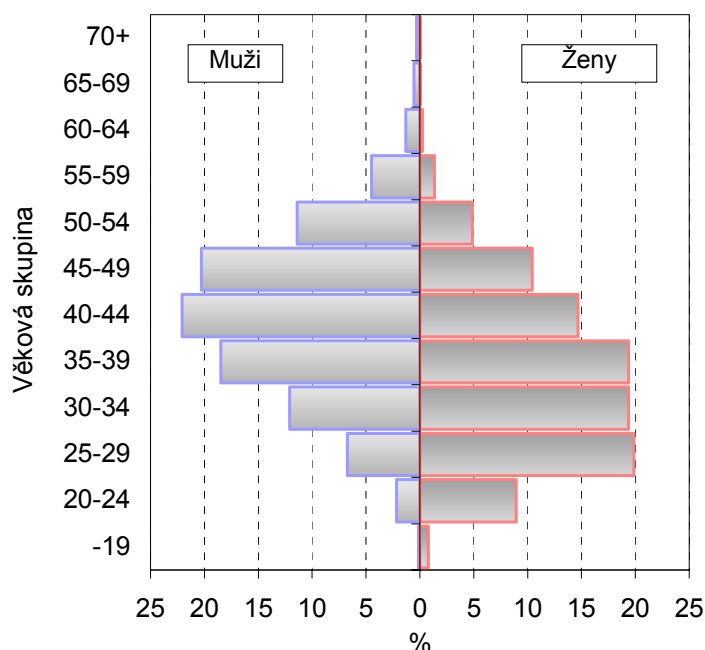
Pramen: ČSÚ, SLDB 2001

Tab. 7 Neúplné rodiny podle počtu závislých dětí a podle pohlaví a věku osoby v čele

Věková skupina	Domácnosti s 1 závislým dítětem			Domácnosti se 2 závislými dětmi			Domácnosti se 3 závislými dětmi		
	celkem	osoba v čele		celkem	osoba v čele		celkem	osoba v čele	
		žena	muž		žena	muž		žena	muž
Celkem	221 974	193 156	28 818	102 369	90 352	12 017	19 062	16 977	2 085
-19	2 311	2 258	53	164	161	3	16	15	1
20-29	68 465	65 444	3 021	19 239	18 553	686	2 643	2 529	114
30-39	63 357	56 007	7 350	54 248	49 393	4 855	11 932	11 032	900
40-49	63 989	52 033	11 956	25 566	20 251	5 315	4 080	3 181	899
50-59	22 094	16 498	5 596	2 981	1 915	1 066	347	196	151
60-69	1 483	774	709	114	41	73	30	11	19
70+	231	111	120	39	23	16	11	10	1
nezjištěno	44	31	13	18	15	3	3	3	0

Pramen: ČSÚ, SLDB 2001

Graf 6: Podíl neúplných rodin podle věku k 1. 3. 2001

Pramen: ČSÚ, SLDB 2001

4.3. Rodinný stav osob v čele neúplných rodin

Těsnou vazbu na věkovou strukturu mužů a žen v čele neúplné rodiny se závislými dětmi má i jejich rodinný stav. Zhruba polovinu neúplných rodin se závislými dětmi (cca 262 tisíc, tj. 45,9 %) tvoří v případě mužů i žen čele rodiny osoby rozvedené ve věkových kategoriích mezi 30. a 49. rokem. Většina neúplných rodin tedy vzniká rozpadem manželství. Zhruba čtvrtina neúplných rodin je s osobou v čele vdanou nebo ženatou. Manželství de iure trvá, přitom při sčítání žily tyto osoby se svými dětmi (dítětem) odloučeně od partnera či partnerky. Muži - vdovci mají ve struktuře neúplných rodin se závislými dětmi významnější podíl než ženy - vdovy. Svobodné ženy, které vychovávají samy dítě či děti, jsou třetí nejpočetnější skupinou neúplných rodin v čele se ženou.

Tab. 8: Neúplné rodiny věku osoby v čele a rodinného stavu

a) ženy

Věková skupina	celkem	Rodinný stav				
		svobodné	vdané	rozvedené	ovdovělé	nezjištěno
Celkem	300 485	48 524	78 568	148 303	22 592	2 498
-19	2 434	2 020	353	33	3	25
20-29	86 526	28 000	32 792	23 834	969	931
30-39	116 432	12 306	29 223	68 524	5 328	1 051
40-49	75 465	4 869	13 440	46 391	10 358	407
50-59	18 609	1 274	2 680	9 224	5 370	61
60-69	843	45	64	255	472	7
70+	144	4	5	18	115	2
nezjištěno	49	6	12	14	3	14

b) muži

Věková skupina	celkem	Rodinný stav				
		svobodní	ženatí	rozvedení	ovdovělí	nezjištěno
Celkem	42 920	2 702	12 225	22 227	5 263	503
-19	57	51	5	0	0	1
20-29	3 821	1 214	1 502	976	64	65
30-39	13 105	860	3 998	7 347	689	211
40-49	18 170	438	4 595	10 612	2 366	159
50-59	6 813	120	1 886	2 969	1 786	52
60-69	801	17	200	275	303	6
70+	137	0	37	44	54	2
nezjištěno	16	2	2	4	1	7

Pramen: ČSÚ, SLDB 2001

Tyto rodiny mají ve srovnání s ostatními osobami v čele také nejčastěji závislé děti, je tomu tak u dvou třetin. S ohledem na poměrně velký počet důchodců v čele domácnosti dosahují jedné čtvrtiny na úhrnu neúplných rodin ovdovělé a ovdovělí.

V letech 1991 i 2001 byly nejčastěji v čele neúplné rodiny rozvedené a ovdovělé ženy. Třetí nejčastější kategorií rodinného stavu byly ženy vdané (viz výše). V neúplných rodinách v čele s mužem dominovali v čele rodiny také rozvedení a ovdovělí muži, z celkového počtu neúplných rodin však tyto rodiny představují malý podíl, neboť v čele neúplné rodiny stojí, jak již bylo zmíněno, většinou žena (85 %).

V roce 2001 však došlo ke změně struktury neúplných rodin podle věku a rodinného stavu osoby v čele domácnosti. U žen mladších 30 let v čele neúplné rodiny se zvýšily podíly svobodných žen na úkor vdaných (do 25 let) a rozvedených (25 – 29 let). Tento vývoj může být zčásti vysvětlen nižším společenským tlakem na uzavření

manželství v případě těhotenství. Svobodné mladé ženy tak mohou častěji porodit dítě, aniž by uzavřely sňatek, ať již z důvodů bytových, sociálních (zvýhodnění samoživitelek v systému sociálního zabezpečení), partnerských (nestabilita rodičovského páru) apod. V roce 1991 se naopak promítala tendence uzavřít sňatek před narozením dítěte, i když manželé neměli vyřešenou např. bytovou situaci, a to vedlo k poměrně vysokým podílům neúplných rodin v čele se vdanou ženou. Ve věku od 30 do 50 let převládají neúplné rodiny v čele s rozvedenou ženou, ve vyšším věku pak tvoří většinu neúplných rodin žen rodiny v čele s ovdovělou ženou. Podíly neúplných rodin v čele s rozvedenou ženou se však v porovnání s rokem 1991 v roce 2001 snížily, a to až do věku 35 - 39 let včetně. Na druhou stranu se počínaje věkem 25 - 29 let zvýšily i podíly neúplných rodin v čele s vdanou ženou. Podíly neúplných rodin v čele s ovdovělou ženou se naopak oproti roku 1991 v roce 2001 snížily v důsledku nižší úmrtnosti a zvyšující se rozvodovosti.

U mužů v čele neúplné rodinné domácnosti nedošlo na první pohled k tak významným změnám z hlediska věku a rodinného stavu. Podíly svobodných se v období 1991 - 2001 snížily, podíly ženatých a rozvedených se zvýšily a podíly ovdovělých mužů v čele neúplné rodiny se podobně jako u žen snížily.

Podíly mužů a žen v čele neúplné rodiny podle věku a rodinného stavu z celkového počtu obyvatel podle věku a rodinného stavu potvrzují, že nejvyšší intenzitu vytváření neúplných rodin vykazují rozvedené a ovdovělé ženy a dále pak ovdovělí muži. Rozvedení muži nežijí v neúplné rodině zdaleka tak často jako rozvedené ženy v důsledku rozvodové praxe, kdy jsou děti většinou svěřeny do péče matky. Intenzita utváření neúplných rodin podle rodinného stavu a věku osoby v čele domácnosti byla v roce 2001 obecně vyšší než v roce 1991, zvláště byl tento rys patrný u svobodných a vdaných žen.

U svobodných mužů je dokonce průměrný počet dětí nejvyšší, neboť rozvedeným mužům je dítě svěřeno do péče jen zřídka. Z hlediska věku mají v průměru nejvíce závislých dětí svobodní muži ve věku 25 a. 34 let (2001-25-29: 1,47, 30-34: 1,40). Ovdovělí pak mají častěji již nezávislé děti. U žen připadá nejvyšší průměrný počet dětí na vdané a dále na rozvedené. Z hlediska věku mají v průměru nejvíce dětí nezaměstnané ženy ve věku 30 - 34 a 35-39 let (2001-vdané: 1,73, 1,75, rozvedené: 1,71, 1,72). Z publikovaných údajů není patrné, zda se jedná o ženy prvně nebo

opakovaně vdané. Obecně platí, že ženy opakovaně vdané mají vyšší počet dětí než ženy rozvedené, neboť mohou mít další děti s novým(i) partnerem (ry).

Podrobnější přehled o neúplných rodinách podle pohlaví, věku a rodinného stavu osoby v čele domácnosti uvádí přílohy 1 až 3.

4.4. Vzdělání osob v čele neúplných rodin

Vzdělanostní struktura osob v čele neúplných rodin se závislými dětmi vykazuje rozdíly mezi rodinami v jejichž čele je muž a rodinami, v jejichž čele je žena. U mužů je významný podíl středního vzdělání; druhé nejčetnější - úplné střední - je ve velkém odstupu (zhruba dvakrát nižší). U žen je vzdělanostní struktura rovnoměrnější. Téměř shodně jsou zastoupena vzdělání střední a úplné střední.

Ze struktury osob v čele neúplných rodin s dětmi s konkrétním rodinným stavem podle nejvyššího ukončeného vzdělání vyplývá zejména, že u mužů převažuje střední vzdělání (vyučení nebo se středním vzděláním bez maturity – 51,2 %), a to bez ohledu na rodinný stav. U žen převažuje vzdělání úplné střední, s výjimkou svobodných žen, kde je převaha středního vzdělání bez maturity (36,3 %). Hned na druhém místě jsou ženy i muži s maturitou, avšak podíl mezi ženami je vyšší, je jich 28,6%, mezi muži 22,6%. Třetí pozice patří v obou souborech základnímu vzdělání, podíl žen je v této skupině je vyšší (22,6%) než podíl u mužů (10,2%). Nástavbové nebo vyšší vzdělání má 4,3% žen a 2,8% mužů. Skupina vysokoškoláků představuje u žen 8,2% a u mužů je to o pět procentních bodů více, tj. 13,2%.

Struktura vzdělání partnerů v úplných rodinách a osob v čele neúplných rodin se podle typu rodiny z hlediska pohlaví zásadně neliší. Vzdělání partnerů v úplných rodinách či osob v čele neúplných rodin v podstatě „kopíruje“ rozložení v populaci celkem. Přitom struktura vzdělání partnerů v úplných rodinách a osob v čele neúplných rodin se podle typu rodiny z hlediska pohlaví zásadně neliší. Svědčí pro to nejen shodné pořadí podílů vzdělanostních skupin, ale i skutečnost, že bodové rozdíly mezi těmito podíly v úplných a neúplných rodinách byly jak u mužů, tak u žen nevýrazné. Snad jen v případě základního vzdělání byla tato skupina zastoupena silněji v neúplných rodinách (u žen šlo o rozdíl 2,4 a u mužů o 2,9 procentních bodů).

Z absolutních údajů vyplývá zejména, že nejčteněji zastoupenou neúplnou rodinou se závislými dětmi v čele s mužem je neúplná rodina rozvedeného muže se středním vzděláním. Typickou neúplnou rodinou se závislými dětmi v čele se ženou je neúplná rodina rozvedené středoškolačky (s maturitou).

Výše uvedeným závěrům se vymyká pouze jeden údaj při pohledu na strukturu osob v čele s konkrétním ukončeným vzděláním podle jejich rodinného stavu. Z počtu vysokoškoláků, kteří byli k datu sčítání 2001 v čele neúplné rodiny se závislými dětmi bylo 50 % ženatých. U žen činil podíl vdaných z počtu vysokoškolaček v čele neúplné rodiny s dětmi 39 %. U ženatých a vdaných v tomto případě platí jednoznačná závislost: se zvyšujícím se stupněm vzdělání se zvyšuje i jejich podíl na počtu osob s daným vzdělanostním stupněm v čele neúplné rodiny. Podobná závislost, ale v obráceném gardu existuje u svobodných osob; čím vyšší stupeň vzdělání, tím nižší je zastoupení svobodných v čele neúplné rodiny se závislými dětmi.

Tab. 9: Neúplné rodinné domácnosti podle věku osoby v čele domácnosti a podle jejího nejvyššího ukončeného vzdělání

a) ženy

Vzdělání osoby v čele domácnosti	Věk osoby v čele domácnosti - Ženy								
	do 19	20 - 29	30-39	40-49	50-59	60-69	70+	nezjištěn	celkem
základní, neukončené, bez vzdělání	1 660	14 423	12 636	22 289	20 403	16 783	30 169	20	118 383
středoškolské bez maturity	561	40 004	42 301	40 344	24 981	9 152	12 509	23	169 875
středoškolské s maturitou	125	24 850	43 259	34 308	22 226	5 015	3 138	15	132 936
nástavbové studium, absolvování 2 a více středních škol, vyšší odborné vzd.	2	2 888	5 295	6 402	4 227	889	698	4	20 405
vysokoškolské	-	2 646	12 872	13 749	7 801	1 523	802	60	39 453
nezjištěno	88	1 766	1 946	1 366	747	328	548	-	6 789
celkem	2 436	86 577	118 309	118 458	80 385	33 690	47 864	122	487 841

b) muži

Vzdělání osoby v čele domácnosti - Muži	Věk osoby v čele domácnosti - Muži								celkem
	do 19	20 - 29	30-39	40-49	50-59	60-69	70+	nezjištěn	
základní, neukončené, bez vzdělání	38	782	1 348	2 537	2 441	1 610	2 488	5	11 249
středoškolské bez maturity	15	1 982	6 353	15 045	12 422	3 777	3 852	10	43 456
středoškolské s maturitou	2	729	3 431	5 947	5 295	1 497	1 116	3	18 020
nástavbové studium, absolvování 2 a více středních škol, vyšší odborné vzd.	-	83	235	550	831	338	302	5	2 344
vysokoškolské	-	135	1 632	3 987	3 785	1 170	839	25	11 573
nezjištěno	2	123	402	678	468	143	121	-	1 937
celkem	57	3 834	13 401	28 744	25 242	8 535	8 718	48	88 579

Pramen: ČSÚ, SLDB 2001

4.5. Ekonomická aktivita osob v čele neúplných rodin

Ekonomická aktivita osoby v čele neúplné rodiny je jednou z nejdůležitějších charakteristik tohoto typu domácnosti. Ekonomicky aktivní osoba v čele je ve většině těchto rodin jedinou osobou s pracovním příjmem, tedy zajišťovatelem zdroje obživy. V porovnání s úplnými rodinami je postavení neúplných rodin se závislými dětmi velmi nepříznivé. Zatímco v úplných rodinách se závislými dětmi jsou v 79 % rodin ekonomicky aktivní oba rodiče, v 19,5 % je ekonomicky aktivní jeden z rodičů a pouze minimální podíl (0,8 %) rodin má oba rodiče ekonomicky neaktivní, v neúplných rodinách je situace podstatně odlišná. Celých 17,5 % neúplných rodin se závislými dětmi má osobu v čele ekonomicky neaktivní. V absolutním vyjádření je to téměř 60 tisíc neúplných rodin, ve kterých žije více než 88 tisíc závislých dětí, přitom 90% z nich žije s nezaměstnanou matkou. Pro srovnání: úplných rodin s oběma ekonomicky neaktivními rodiči bylo v roce 2001 v absolutním vyjádření jen 8 694.

Nepříznivou situaci neúplných rodin se závislými dětmi s ekonomicky neaktivní osobou v čele potvrzuje i skutečnost, že ve více než 90 % těchto domácností není ani žádná další (spolubydlící) ekonomicky aktivní osoba. Většinou se jedná o dvoučlenné rodiny (rodič a jedno dítě), ve kterých má osoba v čele základní nebo střední vzdělání. Absolutně nejvíce je těchto rodin ve velkých městech – v Praze, Brně a Ostravě a dále v okrese Karviná.

Tak jako u všech rodin také u neúplných rodin tvoří největší díl, téměř polovinu, rodiny mající jako osobu v čele zaměstnance, zde tedy nejčastěji zaměstnankyni. Za

nimi pak následují asi s pětinovým podílem rodiny nepracujících důchodců. Zatímco u rodin zaměstnanců je téměř polovina s 1 závislým dítětem, v případě nepracujících důchodců se jedná v naprosté většině o rodiny bez závislých dětí.

Z hlediska skladby počtu závislých dětí se od průměru určeném zaměstnanci výrazně odchyľují rodiny s nezaměstnanou osobou v čele. Mají více závislých dětí, například rodiny s 3 a více závislými dětmi dosahují dvojnásobně většího podílu než zaměstnaní a naopak výrazně nižší je jejich podíl u rodin bez závislých dětí. O to více je na druhé straně jistě komplikovaná sociální a vůbec životní situace těchto rodin, kterých je se závislými dětmi celkem 41 tisíc (11,9 % z neúplných rodin se závislými dětmi a 7,1 % ze všech neúplných rodin).

Podívejme se blíže na neúplné rodiny nezaměstnaných. V čele neúplné rodiny stojí častěji nezaměstnaná žena než nezaměstnaný muž (2001: 87 % neúplných rodin nezaměstnaných, u zaměstnaných 83%). Míra vytváření neúplných rodin je u nezaměstnaných žen vyšší než u žen zaměstnaných, u mužů je tato míra výrazně nižší, u nezaměstnaných je však v porovnání se zaměstnanými muži také vyšší. Většina nezaměstnaných mužů i žen v čele neúplné rodiny je rozvedených (2001: 59 %), u žen v porovnání s muži je patrný vyšší podíl svobodných nezaměstnaných (2001: 18 % proti 13 %). Co se týče počtu závislých dětí v neúplné rodině nezaměstnaných mají nejčastěji děti svobodní muži a ženy.

Rozdíly v ekonomické aktivitě osob v čele rodinných domácností však byly podle závislých dětí: matky závislých dětí v čele neúplných rodin jsou častěji ekonomicky aktivní než matky závislých dětí z úplných rodin. Podíl nezaměstnaných mezi ekonomicky aktivními osobami v čele rodinných domácností se lišil podle typu rodiny: v úplných rodinách jich bylo 6,1%, zatímco v neúplných rodinách 13,0%. I tentokrát jsou na tom v obou typech rodin hůře ženy než muži: mezi ekonomicky aktivními ženami v čele úplných rodin je podíl nezaměstnaných 7,7%, což je o 2,9 procentních bodů více než u mužů, kde naměřený podíl byl 4,8%. V neúplných rodinách byl podíl nezaměstnaných mezi ekonomicky činnými ženami v čele rodiny 13,6%, mezi muži to bylo 9,9%, tedy bodový rozdíl je 3,7%. Tristní je zejména zjištění o vysokém podílu nezaměstnaných žen v čele neúplných rodin.

Když osoba v čele neúplné rodiny ztratí zaměstnání, dostává se do velice svízelné situace. A jsou-li v takové rodině závislé děti, je to o to horší. Týká se to celkem 59 577 dětí z neúplných rodin, přitom 90% z nich žije s nezaměstnanou matkou.

Se závislým dítětem je mezi nezaměstnanými ženami v čele neúplné rodiny 83,5%, mezi nezaměstnanými muži v čele neúplné rodiny má závislé dítě 63,9%, tj. o 19,6 procentních bodů méně.

4.6. Podnikání osob v čele rodinných domácností

Podle postavení v zaměstnání se do kategorie „zaměstnavatelé“ nebo „osoby samostatně výdělečně činné“, tedy mezi podnikající, zařadilo 16,8% ze zaměstnaných osob, které stojí v čele rodinné domácnosti. Mezi ženami v čele rodinné domácnosti to bylo 11,2%, mezi muži 22,1%, tedy rozdíl byl 10,9 procentních bodů ve prospěch mužů. Mezi zaměstnanci tvoří ženy mírnou většinu (52,0%), mezi podnikajícími je jich třetina (32,5%).

V podrobnějším třídění podle typu rodiny nebyly v podnikání rozdíly: U zaměstnaných žen v čele úplných rodin se podíl podnikatelek shodoval s podílem podnikatelek mezi zaměstnanými ženami v čele neúplných rodin: v obou případech podnikalo 11%. Ani u mužů-podnikatelů v čele rodinných domácností nebyl podle typu rodiny výrazný rozdíl v naměřeném podílu: činil v úplných rodinách 22,0% a v neúplných 24,7%. Zajímavé pak bylo zjištění, že podniká dokonce 11,3% zaměstnaných žen – matek závislých dětí v čele neúplné rodiny.

Tab. 10: Neúplné rodinné domácnosti podle věku a ekonomické aktivity osoby v čele domácnosti

a) ženy

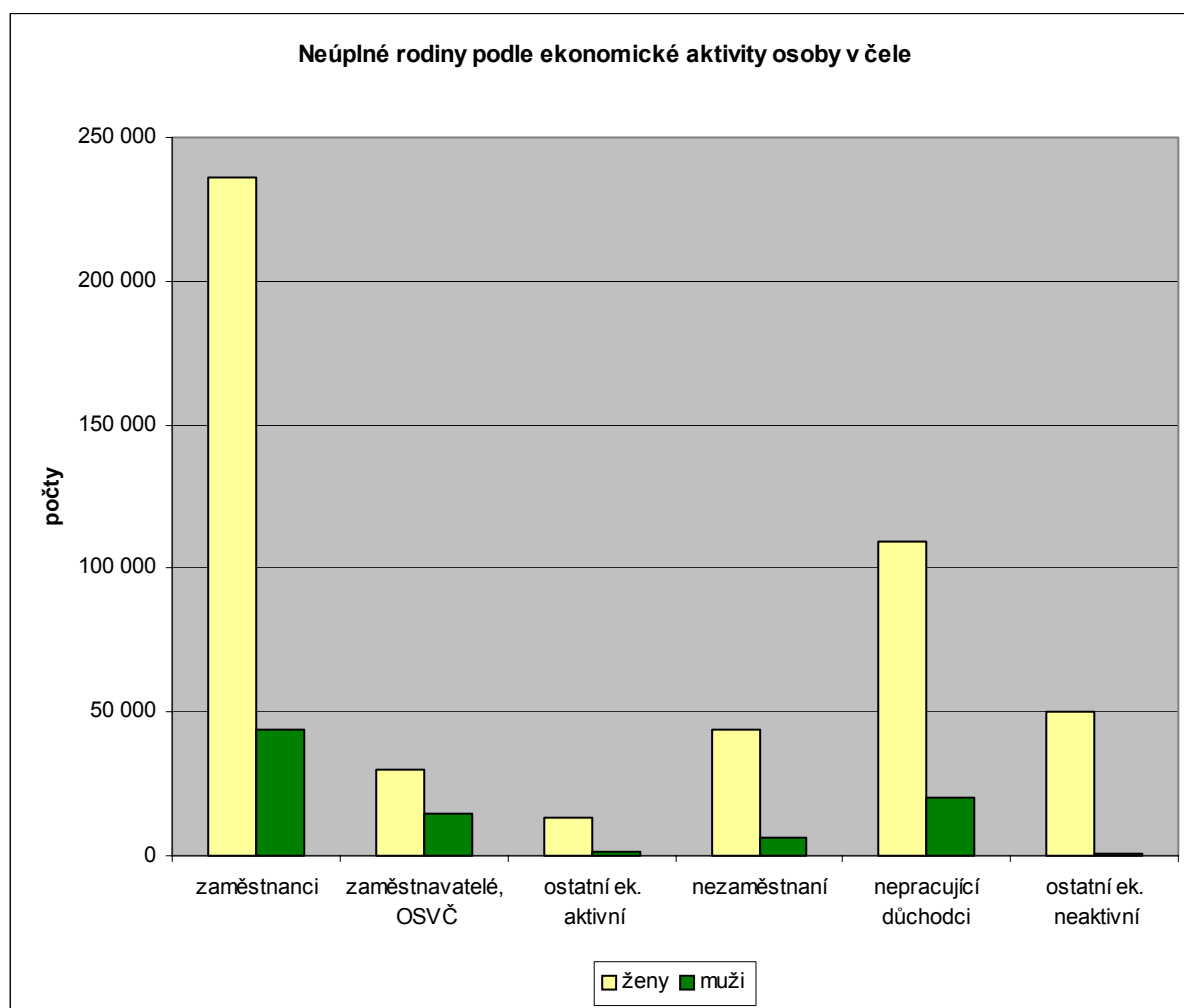
Pohlaví , věk	Osoby ekonomicky aktivní					Osoby ekonomicky neaktivní			Nezjištěn o	Celkem
	v tom				celkem	v tom		celkem		
	z toho			nezamě s- tnané osoby		nepracují cí důchodci	ostatní ek. neaktivní			
	v tom		ostatní							
	zaměstnan ci	zaměstna -vatelé, OSVČ								
15 - 19	236	8	637	151	1 032	-	1 372	1 372	32	2 436
20 - 24	6 901	384	3 025	2 691	13 001	90	13 397	13 487	446	26 934
25 - 29	27 004	2 609	2 986	9 155	41 754	343	16 554	16 897	992	59 643
30 - 34	32 926	4 410	1 745	8 614	47 695	643	9 028	9 671	899	58 265
35 - 39	38 785	5 883	1 205	7 287	53 160	1 124	4 916	6 040	844	60 044
40 - 49	83 184	11 474	1 887	11 916	108 461	5 040	3 763	8 803	1 194	118 458
50 - 54	43 084	4 699	1 107	4 182	53 072	25 551	1 181	26 732	581	80 385
60+	3 691	547	288	-	4 526	76 828	45	76 873	155	81 554
nezjiště no	38	2	7	3	50	17	7	24	48	122
celkem	235 849	30 016	12 887	43 999	322 751	109 636	50 263	159 899	5 191	487 841

b) muži

Pohlaví , věk	Osoby ekonomicky aktivní					Osoby ekonomicky neaktivní			Nezjištěno	Celkem
	v tom				celkem	v tom		celkem		
	z toho			nezaměstnané osoby		nepracující důchodci	ostatní ek. neaktivní			
	v tom		ostatní							
	zaměstnaní	zaměstnavatelé, OSVČ								
15 - 19	8	2	2	27	39	-	15	15	3	57
20 - 24	506	65	14	273	858	13	33	46	32	936
25 - 29	1 761	483	44	431	2 719	33	58	91	88	2 898
30 - 34	3 139	1 040	94	653	4 926	70	58	128	165	5 219
35 - 39	4 938	1 854	126	850	7 768	139	57	196	218	8 182
40 - 49	17 428	6 381	474	2 539	26 822	1 168	132	1 300	622	28 744
50 - 54	14 832	4 060	430	1 810	21 132	3 562	132	3 694	416	25 242
60+	1 539	587	96	14	2 236	14 925	10	14 935	82	17 253
nezjištěno	11	5	2	1	19	3	1	4	25	48
celkem	44 162	14 477	1 282	6 598	66 519	19 913	496	20 409	1 651	88 579

Pramen: ČSÚ, SLDB 2001

Graf 7: Neúplné rodiny podle osoby v čele a její ekonomické aktivity

Pramen: zpracováno dle ČSÚ, SLDB 2001

4.7 Národnost osob v čele neúplných rodin

Národnostní struktura osob v čele neúplné rodiny se závislými dětmi proporcčně koresponduje s národnostní strukturou obyvatel celé republiky. Při vyloučení nezjištěné národnosti byl v roce 2001 podíl neúplných rodin se závislými dětmi v čele s mužem jiné než české (moravské, slezské) národnosti 5,3 %, v čele se ženou 3,5 % uvedených domácností.

V porovnání s celkovými údaji o počtu dětí se nejvýrazněji lišila struktura rodin, v jejichž čele stála osoba romské národnosti - téměř pětina těchto rodin měla 3 a více závislých dětí. Výrazně nadprůměrné hodnoty měly také rodiny, v jejichž čele byla osoba národnosti maďarské a slovenské; v nich činilo zastoupení rodin se 3 a více

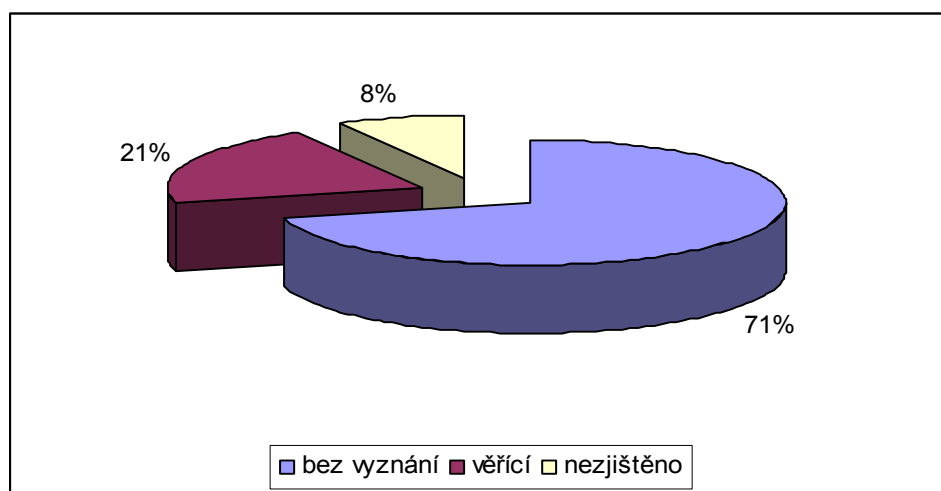
děťmi 12 resp. 10 %. (V souhrnu neúplných rodin se závislými dětmi připadlo pouze necelých 6 % na neúplné rodiny se 3 a více dětmi).

4.8. Náboženské vyznání osob v čele neúplných rodin

Struktura neúplných rodin se závislými dětmi podle náboženského vyznání osoby v čele rodiny je v případě rodin v čele s mužem a rodin v čele se ženou v základních proporcích téměř shodná. Podíl věřících osob se pohybuje se kolem 21 %, podíl osob bez vyznání je zhruba 71 %. Nejvyšší zastoupení má Římskokatolická církev.

V porovnání s úplnými rodinami mají neúplné rodiny s dětmi mírně vyšší zastoupení osob bez vyznání a naopak nižší podíl věřících osob v čele rodiny. Vazba víry a vyššího počtu dětí je i v neúplných rodinách zřejmá. Přesto jsou podíly rodin s počtem dětí 3 a více významně nižší než u rodin úplných.

Graf 8: neúplné rodiny se závislými dětmi podle náboženského vyznání v čele rodiny (stav k 1.3.2001)

Pramen: zpracováno dle ČSÚ, SLDB 2001

Tab.11: Neúplné rodiny se závisými dětmi podle počtu dětí a náboženského vyznání osoby v čele (stav k1.3.2001)
absolutní hodnoty

Náboženské vyznání osoby v čele	Neúplné rodiny celkem	v tom s počtem závislých dětí				v čele muž	v čele žena
		1	2	3	4+		
neúplné rodiny celkem	343 405	221 974	102 369	15 781	3 281	42 920	300 485
v tom							
bez vyznání	242 415	156 327	73 665	10 505	1 918	30 320	212 095
věřící	73 455	47 518	20 846	4 034	1 057	8 919	64 536
z toho Římskokatolická církev	58 235	37 761	16 472	3 172	830	6 907	51 328
Českobratrská církev evangelická	2 366	1 577	629	131	29	318	2 048
Církev československá husitská	1 324	941	327	48	8	194	1 130
nezjištěno	27 535	18 129	7 858	1 242	306	3 681	13 854

relativní hodnoty

Náboženské vyznání osoby v čele	Neúplné rodiny celkem	v tom s počtem závislých dětí				v čele muž	v čele žena
		1	2	3	4+		
neúplné rodiny celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
v tom							
bez vyznání	70,6	70,4	72,0	66,6	58,5	70,6	70,6
věřící	21,4	21,4	20,4	25,6	32,2	20,8	21,5
z toho Římskokatolická církev	17,0	17,0	16,1	20,1	25,3	16,1	17,1
Českobratrská církev evangelická	0,7	0,7	0,6	0,8	0,9	0,7	0,7
Církev československá husitská	0,4	0,4	0,3	0,3	0,2	0,5	0,4
nezjištěno	8,0	8,2	7,7	7,9	9,3	8,6	4,6

Pramen: ČSÚ, SDBL 2001

„Statisticky průměrnou“ neúplnou rodinou se závisými dětmi byla z pohledu náboženského vyznání a počtu dětí neúplná rodina v čele se ženou bez vyznání s jedním závislým dítětem (40 % z celkového počtu neúplných rodin s dětmi).

5. Bydlení neúplných rodin

5.1. Neúplné rodiny v bytech

5.1.1. Soužití s jinou domácností

Údaje o úrovni bydlení patří mezi důležité ukazatele životní úrovně i sociální situace rodin. Proto se této otázce věnují všechna sčítání. Úroveň bydlení se samozřejmě nejlépe sleduje na bytech, kde bydlí pouze jedna domácnost. Podle výsledků sčítání obyvatelstva z roku 2001 žily přibližně tři čtvrtiny neúplných rodin **v samostatném bytě**. Rozdíl je však v porovnání zda šlo o neúplnou rodinu bez závislých dětí nebo se závislými dětmi.

Tab. 12: Vývoj podílu domácností, bydlících samostatně v bytě podle typu domácností

Neúplné rodiny	Počet domácností bydlících samostatně			Podíl v % z celkového počtu domácností		
	1980	1991	2001	1980	1991	2001
bez závislých dětí	143 403	160 439	198 539	84,9	89,0	85,2
se závislými dětmi	94 366	177 842	218 503	60,4	70,0	63,6

Pramen: ČSÚ, SLDB 2001

Podíly domácností bydlících samostatně v bytě se v posledních dvaceti letech nijak dramaticky neměnily. Podíl neúplných rodin bydlících samostatně se v roce 1991 oproti roku 1980 zvýšil a následně se opět v roce 2001 snížil. Tento trend se shodně projevil i u všech ostatních typů rodin.

Z hlediska počtu dětí v neúplné rodině došlo k poklesu podílu samostatného bydlení u bezdětných neúplných rodin v čele s mladou osobou do 40 let (opět se zde však promítl výše uvedený problém s definicí neúplné rodiny v roce 2001). U neúplných rodin s jedním závislým dítětem se podíl samostatného bydlení snížil nejvíce (o více než 6 %) u rodin v čele s osobou ve věku 25 - 34 let. U rodin s více dětmi se bytové podmínky měřené podílem sdílejících byt s jinými domácnostmi nejvíce zhoršily u nejmladších věkových skupin osoby v čele domácnosti. Obecně platí, že podíl samostatného bydlení neúplných rodin se zvyšuje spolu s rostoucím věkem osoby v čele neúplné rodinné domácnosti. To vyplývá z toho, že neúplné rodiny se závislými dětmi mají v čele převážně ženu. A pokud jde o ženu mladou, jde v převážné většině o svobodnou matku, bydlící u rodiče (rodičů). Zatímco u žen starších jde většinou o

ženy rozvedené, které (díky naší soudní praxi) zůstávají bydlet s dětmi v původním bytě.

Tab. 13: Domácnosti podle druhu, způsobu ubytování a počtu spolubydlících osob

	Neúplné rodiny								
	bez závislých dětí			se závislými dětmi			celkem		
	absol	%	% z celku	absol	%	% z celku	absol	%	% z celku
bydlící v bytech celkem	180 168	100,00	99,93	253 269	100,00	99,68	433 437	100,00	99,78
v tom v bytě bydlí:									
1 domácnost	160 439	89,05		177 842	70,22		338 281	78,05	
2 domácnosti	18 324	10,17		68 761	27,15		87 085	20,09	
3 domácnosti	1 330	0,74		6 191	2,44		7 521	1,74	
4 a více domácností	75	0,04		475	0,19		550	0,13	
Úhrn domácností	180 302		100,00	254 083		100,00	434 385		100,00

Pramen: ČSÚ, SLDB 2001

Společné bydlení neúplné rodiny s další domácností bylo častější než u úplných rodin (v roce 2001 úplné rodiny - 14 %, neúplné rodiny - 27 %). Obecně sdílely byt s další domácností nejvíce neúplné rodiny s jedním dítětem (37 %). Často se jedná o mladé svobodné matky zůstávající např. v domácnosti rodičů. Neúplné rodiny s více závislými dětmi většinou v čele s matkou zůstávají podle soudní praxe velice často v původním bytě, a proto je podíl společného bydlení u těchto rodin nižší než u rodin s jedním dítětem.

Kromě toho, že některé neúplné rodiny sdílí byt s jinou domácností (celkem 27 % v roce 2001), žijí některé z těchto rodinných domácností s další tzv. **přidanou osobou** (tabulka 28). V roce 1991 i 2001 tak bydlelo s dalšími osobami 6 % neúplných rodin se závislými dětmi, co. bylo o dva procentní body více než v případě úplných rodin (necelá 4 %). Nejčastěji s těmito rodinami žila pouze jedna osoba, a to většinou babička - matka/tchýně osoby v čele domácnosti (dvě třetiny případů), dědeček - otec/tchán osoby v čele domácnosti (přibližně každá desátá přidaná osoba) a dále jiná osoba (jedna čtvrtina). V roce 1991 žily s další osobou významně častěji neúplné rodiny bez závislých dětí (16 %). Výrazný podíl na tom měly opět matky/tchýně osoby v čele domácnosti. V roce 2001 se tento podíl výrazně snížil (pravděpodobně i v souvislosti s novou definicí neúplných rodin) na necelých 5 %. Opět převládalo bydlení pouze s jednou přidanou osobou, tentokrát se však zvýšilo zastoupení jiných osob než matky/tchýně a otce/tchána.

5.1.2. Právní důvod užívání bytu

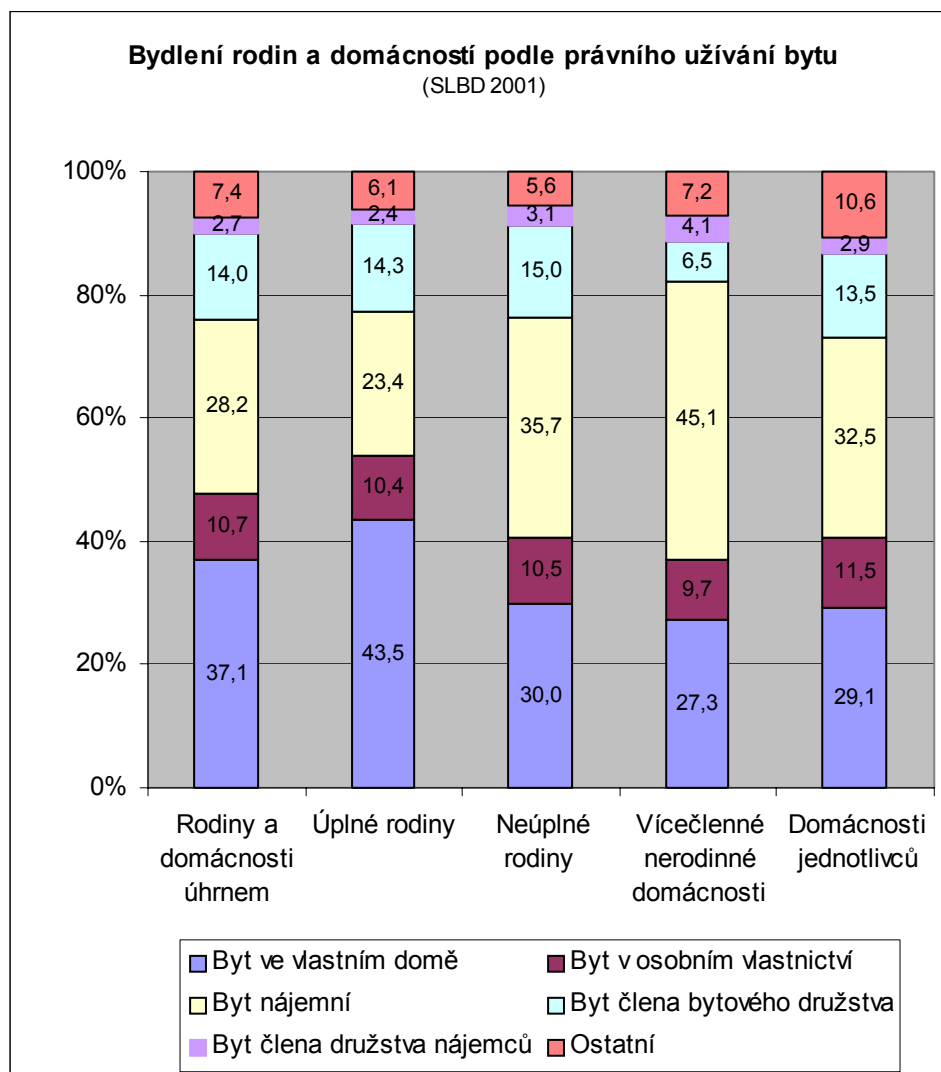
Neúplné rodiny se závislými dětmi i bez dětí bydlí ve srovnání s rodinami úplnými více v **bytech nájemních**, méně často ve vlastním bytě nebo domě. Vlastnictví bytů a členství v bytových družstvech je u obou typů rodin (úplných a neúplných) srovnatelné. Odráží se zde ekonomická situace neúplných rodin a svoji roli zde mohou hrát i zhoršené majetkové poměry po rozvodu manželství.

Tab. 14: Bydlení rodin a domácností podle právního důvodu užívání bytu v ČR k 1.3.2001

Kategorie, právní důvod užívání bytu	Rodiny a domácnosti úhrnem		Úplné rodiny		Neúplné rodiny		Vícečlenné nerodinné domácnosti		Domácnosti jednotlivců	
	absol.	%	absol.	%	Absol.	%	absol.	%	absol.	%
Byt ve vlastním domě	1 570 701	37,1	1 011 944	43,5	171 427	30,0	22 822	27,3	364 508	29,1
Byt v osobním vlastnictví	454 904	10,7	242 627	10,4	60 181	10,5	8 127	9,7	143 969	11,5
Byt nájemní	1 193 424	28,2	544 263	23,4	203 844	35,7	37 699	45,1	407 618	32,5
Byt člena bytového družstva	591 819	14,0	332 045	14,3	85 760	15,0	5 411	6,5	168 603	13,5
Byt člena družstva nájemců založeného za účelem privatizace	112 608	2,7	55 202	2,4	17 866	3,1	3 465	4,1	36 075	2,9
Ostatní	312 236	7,4	141 634	6,1	31 924	5,6	5 978	7,2	132 700	10,6
Celkem	4 235 692	100,0	2 327 715	100,0	571 002	100,0	83 502	100,0	1 253 473	100,0

Pramen: ČSÚ, SLDB 2001

Graf 9: Bydlení rodin a domácností podle právního užívání bytu

Pramen: zpracováno dle ČSÚ, SLDB 2001

Podobně jako u úplných rodin byl v *neúplných rodinách bez závislých dětí* patrný symetrický trend vlastnického a nájemního bydlení v roce 1991 i 2001. Podíl vlastnického bydlení neúplných rodin bez závislých dětí převýšil podle výsledků z roku 2001 podíl nájemního bydlení. Družstevní bydlení neúplných rodin bez závislých dětí nezaznamenalo výrazných změn.¹

V neúplných rodinách se závislými dětmi se podíl vlastnického bydlení zvýšil. Podíl nájemního a družstevního bydlení se naopak snížil. V roce 2001 převýšil podíl vlastnického bydlení podíl nájemního bydlení počínaje věkovou skupinou 40 - 44 let.

¹ Pozn.: metodická změna mezi sčítáními 1991 a 2001: neúplné rodiny bez závislých dětí v čele především s mladým mužem byly v roce 1991 tvořeny většinou ekonomicky aktivním vnukem a babičkou; v roce 2001 však byly tyto domácnosti řazeny do vícečlenných nerodinných domácností

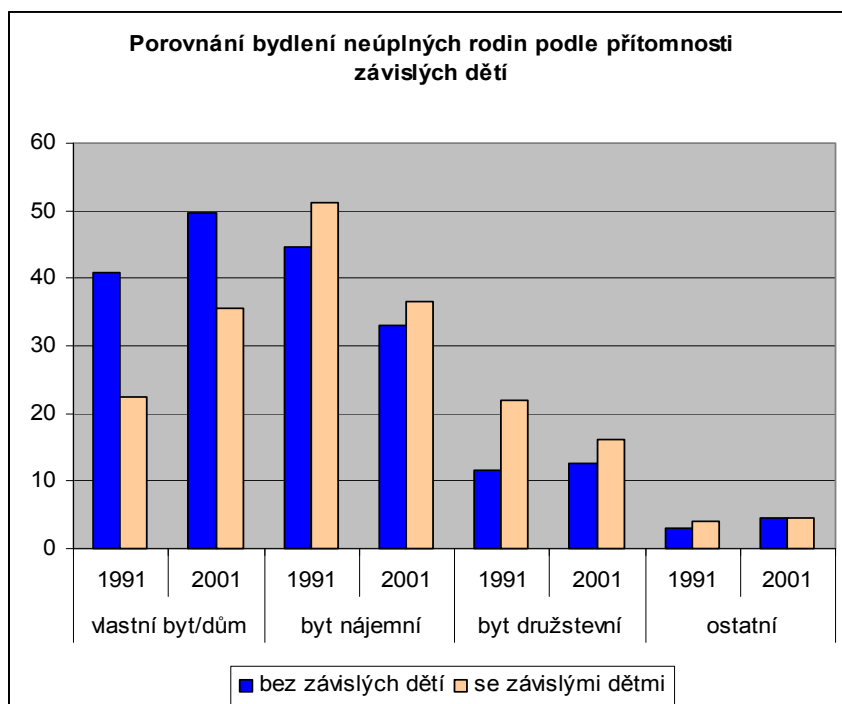
Tab. 15: Neúplné rodiny podle právního důvodu užívání bytu, podle počtu domácností v bytě (resp. CD mimo byty a osoby v čele neúplné rodiny k 1.3.2001

Právní důvod užívání bytu, počet domácností v bytě	Neúplné rodiny			
	bez závislých dětí		se závislými dětmi	
	muži	ženy	muži	ženy
1. Byt ve vlastním domě				
V bytě bydlí 1 domácnost	13 649	54 504	7 838	35 410
V bytě bydlí 2 a více domácností	3 752	11 345	5 865	39 064
Celkem	17 401	65 849	13 703	74 474
2. Byt v osobním vlastnictví				
V bytě bydlí 1 domácnost	3 585	18 188	2 470	22 424
V bytě bydlí 2 a více domácností	601	2 097	1 383	9 433
Celkem	4 186	20 285	3 853	31 857
3. Byt nájemní (včetně LBD)				
V bytě bydlí 1 domácnost	12 336	55 110	8 389	80 041
V bytě bydlí 2 a více domácností	2 378	7 043	5 834	32 713
Celkem	14 714	62 153	14 223	112 754
4. Byt člena bytového družstva				
V bytě bydlí 1 domácnost	4 421	20 913	3 941	35 865
V bytě bydlí 2 a více domácností	1 054	2 910	2 627	14 029
Celkem	5 475	23 823	6 568	49 894
5. Byt člena družstva nájemců založ. v průběhu privatizace				
V bytě bydlí 1 domácnost	1 197	5 713	772	6 322
V bytě bydlí 2 a více domácností	223	625	435	2 579
Celkem	1 420	6 338	1 207	8 901
6. Ostatní právní důvody užívání bytu				
V bytě bydlí 1 domácnost	1 751	7 172	1 766	13 265
V bytě bydlí 2 a více domácností	442	1 188	1 016	5 324
Celkem	2 193	8 360	2 782	18 589
7. Byty celkem				
V bytě bydlí 1 domácnost	36 939	161 600	25 176	193 327
V bytě bydlí 2 a více domácností	8 450	25 208	17 160	103 142
Celkem	45 389	186 808	42 336	296 469
8. Neúplné rodiny mimo byty				
Celkem	270	548	584	4 016

Pramen: ČSÚ, SLDB 2001

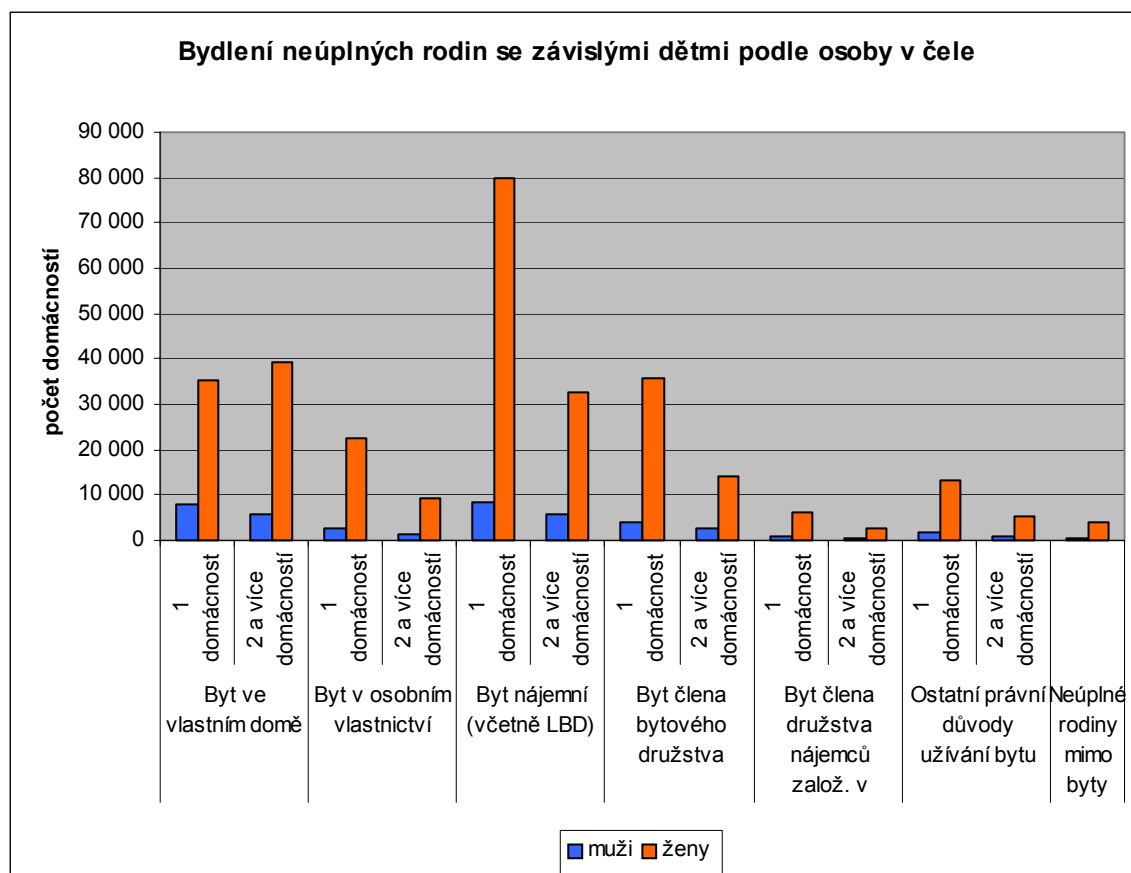
Pokud se zaměříme na neúplné rodiny *se závislými dětmi* tak z přehledu je zřejmé, že nejvíce rodin žije v nájemních bytech, a to samostatně bez přítomnosti další domácnosti. Tyto rodiny mají v drtivé převaze v čele domácnosti ženu. Další významnou skupinou jsou neúplné rodiny žijící ve vlastním bytě nebo domě, ale zde převažuje společné bydlení dvou nebo více domácností. To znamená, že v převážné většině jde o neúplné rodiny žijící v rodinném domku společně s prarodiči. I zde v čele rodiny stojí převážně ženy. Přehlednější náhled tohoto přehledu ukazuje graf 11.

Graf 10: Bydlení neúplných rodin podle přítomnosti závislých dětí

Pramen: zpracováno dle ČSÚ, SLDB 2001

Graf 11: Bydlení neúplných rodin se závislými dětmi

Pramen: dle ČSÚ, SLDB 2001

5.1.3. Kategorie a velikost bytu

Bydlení rodin s dětmi z hlediska kategorie bytu se za deset let mezi sčítáními zkvalitnilo. Tendence změn struktury bydlení byly u úplných i neúplných rodin se závislými dětmi shodné, pouze u neúplných rodin byly změny struktury dynamičtější. To vedlo ke sblížení úrovně bydlení u obou typů rodin. Tato skutečnost byla výsledkem obecně vyšší úrovně bytového fondu z pohledu technické vybavenosti bytů, jež určuje standardy pro kategorii bytu.

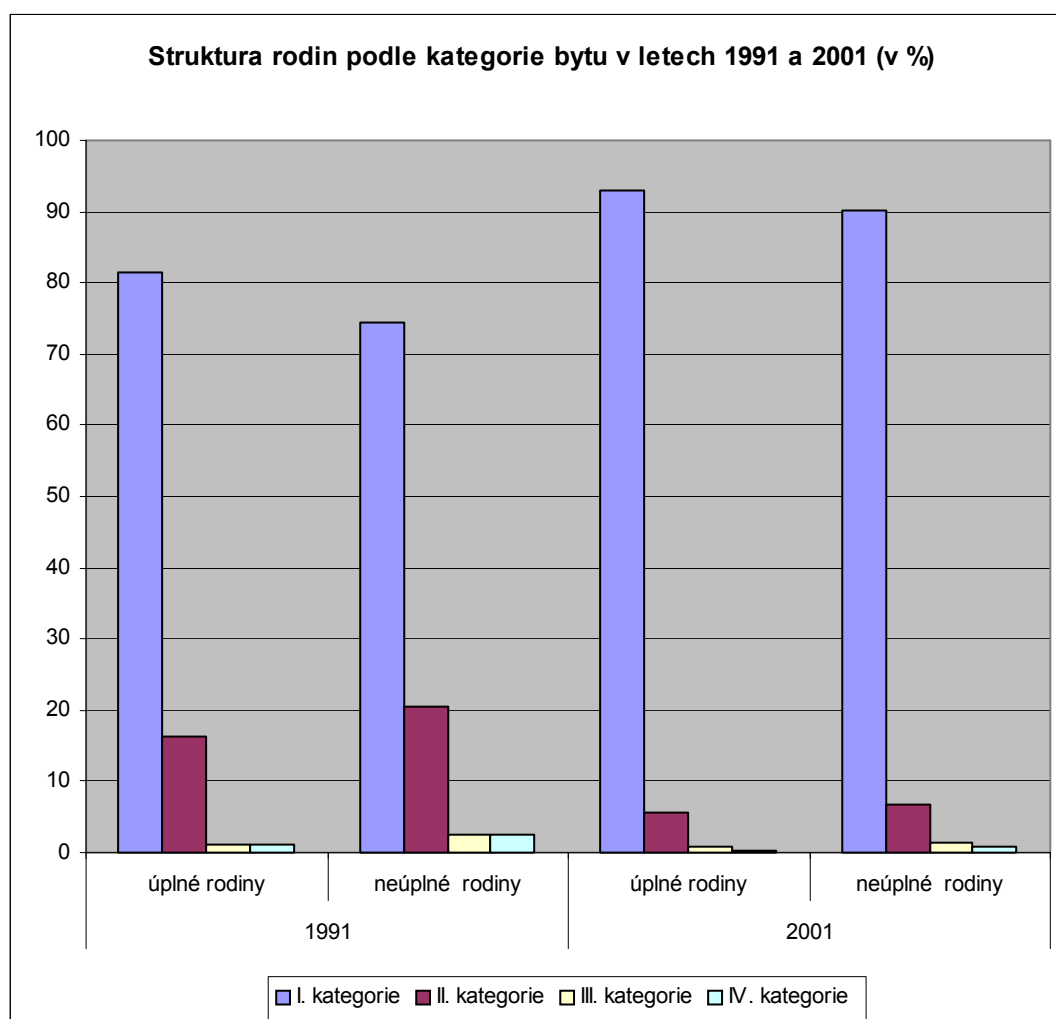
Tab. 16 : Porovnání kvality bydlení úplných a neúplných rodin z posledních SLDB

Kategorie bytu	1991		2001	
	úplné rodiny	neúplné rodiny	úplné rodiny	neúplné rodiny
I. kategorie	81,4	74,4	92,9	90,1
II. kategorie	16,2	20,6	5,5	6,8
III. kategorie	1,2	2,5	0,9	1,4
IV. kategorie	1,1	2,5	0,4	0,9
Celkem	100	100	100	100

Pramen: ČSÚ, SLDB 2001

Graf 12: Struktura rodin podle kategorie bytu v letech 1991 a 2001

Pramen: zpracováno dle ČSÚ, SLDB 2001

Kvalita bydlení je celkově v České republice poměrně vysoká. Celých 91,4% všech rodinných domácností bydlí v bytech první kategorie, 6,6% v bytech druhé kategorie, 1,3% bydlí ve třetí kategorii a pouze 0,7% spadá do nejnižší, čtvrté kategorie.

Pokud jde o typy domácnosti bydlí v nejvyšší kategorii 92,0% úplných rodin, 89,0% neúplných rodin a 84,2% jednotlivců. V bytech čtvrté kategorie bydlí 0,5% úplných rodin, 1,2% neúplných rodin a 2,8% jednotlivců. Zastoupení úplných domácností se s klesající kategorií bytu snižovalo, podíl domácností jednotlivců naopak s horším bydlením přímo úměrně vzrůstal. Zastoupení neúplných rodin bylo **ve všech bytových kategoriích poměrně stabilní** – pohybovalo se mezi 13-14%.

Vzhledem k přítomnosti závislých dětí v rodině nebyl v rodinných domácnostech velký rozdíl v tom, zda rodina, bydlící v nejvyšší, tedy první kategorii, má či nemá závislé dítě. U nižších kategorií se však podíl rodin bez závislého dítěte postupně zvyšoval. Zřejmě to souvisí především se skutečností, že horší kategorie obývají především starší lidé, tedy ti bez závislých dětí. Rozdíly byly také podle typu rodiny: jestliže mezi úplnými rodinami, bydlícími v první bytové kategorii, má závislé dítě 47,3%, u neúplných rodin je jejich podíl o 13,2 procentních bodů vyšší (60,5%). Přitom u úplných rodin vždy, ve všech bytových kategoriích, převažuje podíl rodin bez závislých dětí nad rodinami se závislými dětmi. U neúplných domácností je tomu až ve třetí a čtvrté kategorii a v první i druhé kategorii převažují domácnosti se závislým dítětem.

V rodinných domácnostech žije celkem 2 297 946 závislých dětí, z toho v neúplných rodinách žije celkem 477 121 závislých dětí. Velká většina závislých dětí z rodinných domácností (2 115 445 dětí) žije v bytech první kategorie. Bez ohledu na to, zda jde o úplné či neúplné rodiny, vždy je jejich podíl v nejvyšší bytové kategorii vyšší než 90% (v úplných rodinách to je 92,6%, v neúplných 90,1%). V nižších bytových kategoriích tedy žije necelých deset procent závislých dětí z rodinných domácností, avšak i to představuje 182 501 dětí (z toho 47 114 z neúplných rodin), přitom ve třetí nebo čtvrté kategorii bydlí celkem 39 809 dětí (z toho 12 278 z neúplných rodin). To naznačuje, že přece jen rozdíly mezi úplnými a neúplnými rodinami jsou, a to v tom, že se snižující se kategorií bytu roste mezi počtem závislých dětí podíl dětí z neúplných rodin (v první bytové kategorii je podíl závislých dětí z neúplných rodin

20,3%, ve druhé kategorii 24,4% dětí, ve třetí kategorii je tento podíl 29,0% a ve čtvrté bytové kategorii tvoří podíl dětí z neúplných rodin již 34,1%).

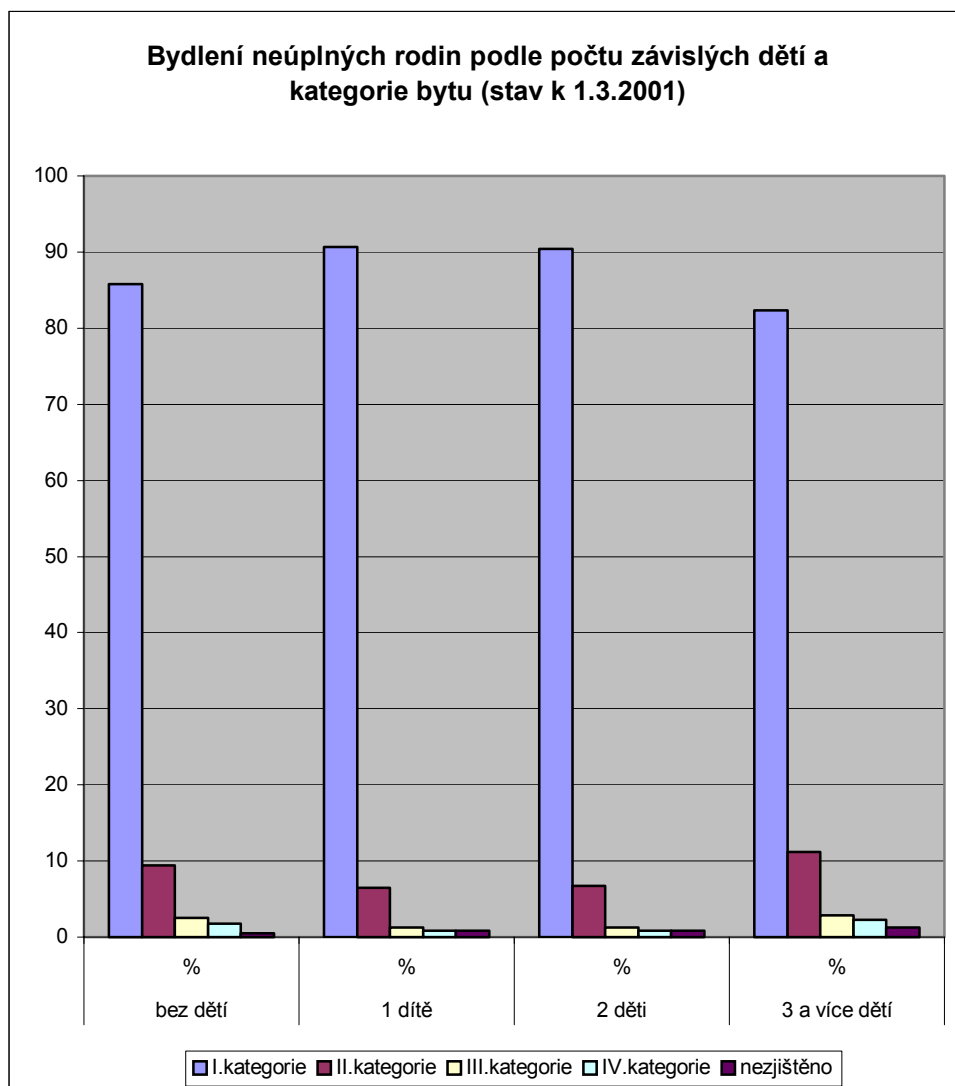
Lze proto usuzovat, že **závislé děti z neúplných rodin častěji žijí v horší bytové kategorii** než závislé děti z rodin úplných a čím je kvalita bytu nižší, tím se podíl závislých dětí z neúplných rodin zvyšuje. Přitom to, zda v čele neúplné rodiny stojí žena či muž nemělo na kvalitu bydlení závislých dětí z neúplných rodin vliv, rozdíly byly minimální.

Tab.17: Bydlení neúplných rodin podle počtu závislých dětí a kategorie bytu v ČR k 1.3.2001

Kategorie bytu, velikost bytu	Neúplné rodiny celkem		v tom s počtem závislých dětí							
			bez dětí		1 dítě		2 děti		3 a více dětí	
	absol.	%	absol.	%	absol.	%	absol.	%	absol.	%
Celkem	571 002	100,0	232 197	100,0	219 129	100,0	101 041	100,0	18 635	100,0
I.kategorie	504 636	88,4	199 256	85,8	198 696	90,7	91 351	90,4	15 333	82,3
II.kategorie	44 866	7,9	21 855	9,4	14 190	6,5	6 726	6,7	2 095	11,2
III.kategorie	10 421	1,8	5 699	2,5	2 830	1,3	1 359	1,3	533	2,9
IV.kategorie	7 068	1,2	4 120	1,8	1 740	0,8	784	0,8	424	2,3
nezjištěno	4 011	0,7	1 267	0,5	1 673	0,8	821	0,8	250	1,3

Pramen: ČSÚ, SLDB 2001

Graf.13: Bydlení neúplných rodin podle počtu závislých dětí a kategorie bytu (stav k 1.3.2001)

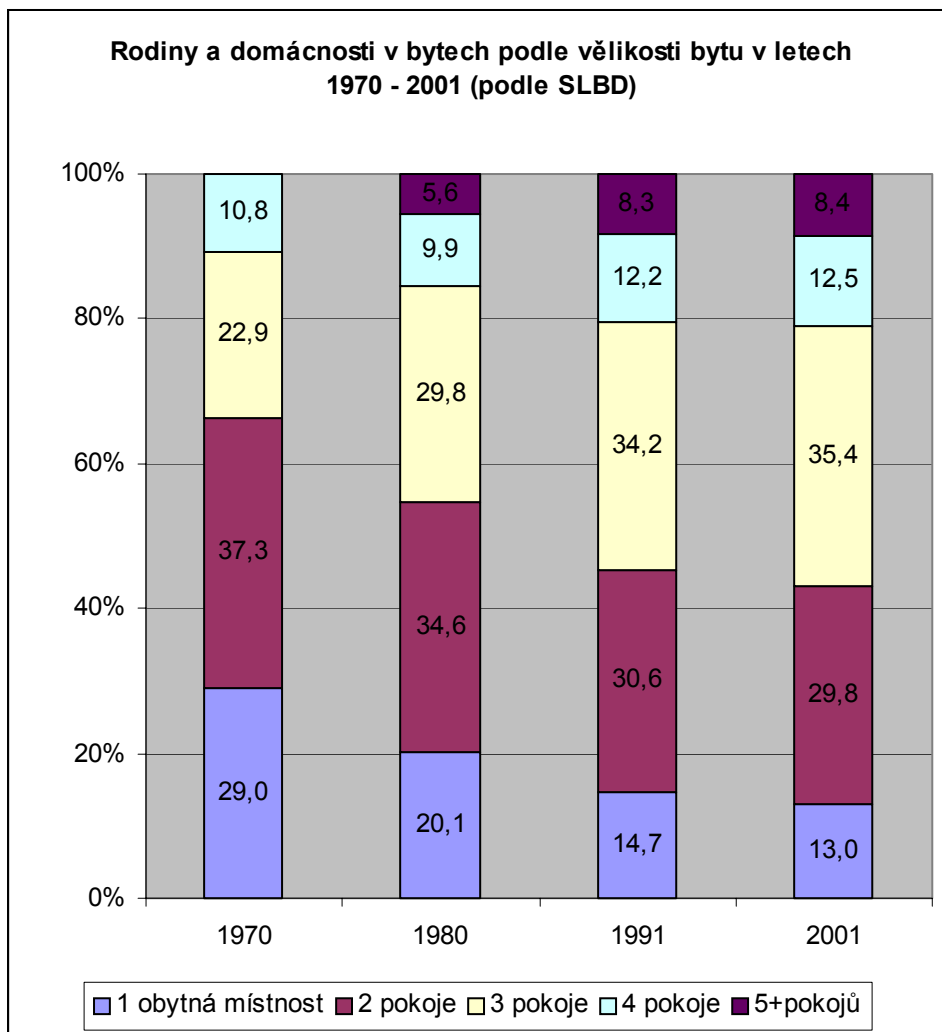
Pramen: zpracováno dle ČSÚ, SLDB 2001

Rozdíly v kvalitě bydlení závislých dětí z neúplných rodin byly i znatelné podle toho, zda osoba v čele neúplné rodiny je či není zaměstnaná: V neúplných rodinách, kde osoba v čele má zaměstnání, bydlí v první kategorii 92,4% závislých dětí z těchto rodin, ve třetí či čtvrté kategorii jich bydlí pouze 1,6%. V neúplných rodinách, kde osoba v čele práci nemá, žije v první kategorii 84,1% závislých dětí (tedy o 8,3 procentních bodů méně) a v bytech třetích nebo čtvrtých kategorií žije 5,0% závislých dětí z neúplných rodin, kde osoba v čele je nezaměstnaná (tj. o 3,4 bodů více). Přitom v neúplných rodinách, kde stojí v čele nezaměstnaný muž, je podíl závislých dětí ze třetích nebo čtvrtých kategorií vyšší (9,0%) než v neúplných rodinách, kde je v čele nezaměstnaná žena (4,6%).

I když celkově je podíl závislých dětí bydlících v neúplných rodinách nezaměstnaných osob v čele domácnosti ve třetí či čtvrté bytové kategorii nízký, absolutně vyjádřeno jde o 2 979 dětí, to, že právě **v neúplných rodinách nezaměstnaných bydlí závislé děti hůře než v neúplných rodinách zaměstnaných osob**, lze hodnotit jako další závažné zjištění

Změny struktury bydlení úplných a neúplných rodin s dětmi podle **velikosti bytu** měly v období 1991 - 2001 tendence protichůdné. Z celkového přírůstku počtu neúplných rodin jich nejvíce připadlo na třípokojové byty, jejichž prvenství ve struktuře bydlení neúplných rodin s dětmi se upevnilo. Menší váhu ve struktuře bytů měly v roce 2001 ve srovnání s rokem 1991 byty jednopokojové a zejména dvoupokojové. Byl tedy zaznamenán zcela jednoznačný přesun ve struktuře od menších bytů k větším. Jiná situace byla u úplných rodin. Při celkovém poklesu jejich počtu se snižovaly počty rodin ve všech velikostních skupinách bytů kromě bytů jednopokojových, kde v roce 2001 naopak bydlelo zhruba o 6 tisíc úplných rodin se závislými dětmi více než v roce 1991. Zvýšil se tak i podíl úplných rodin s dětmi žijících v jedné obytné místnosti, což vzhledem k velikosti tohoto typu rodiny – v celorepublikovém úhrnu činí průměrná velikost úplné rodiny se závislými dětmi 3,9 osoby – nelze považovat za příznivý vývoj. Vztah ekonomické aktivity osoby v čele rodiny a velikosti či kategorie bytu ukazuje, že zaměstnané osoby žijí častěji ve větších bytech a v bytech vyšší kategorie. Vazba je v těchto případech zřejmě obousměrná, lepší finanční situace umožňuje rodinám kvalitnější bydlení a naopak dosažený standard bydlení působí jako stimul pro zachování zaměstnanosti nebo hledání si nové práce při její ztrátě.

Graf 14: Bydlení všech rodin podle velikosti bytu (stav k 1.3.2001)

Pramen: zpracováno dle ČSÚ, SLDB 2001

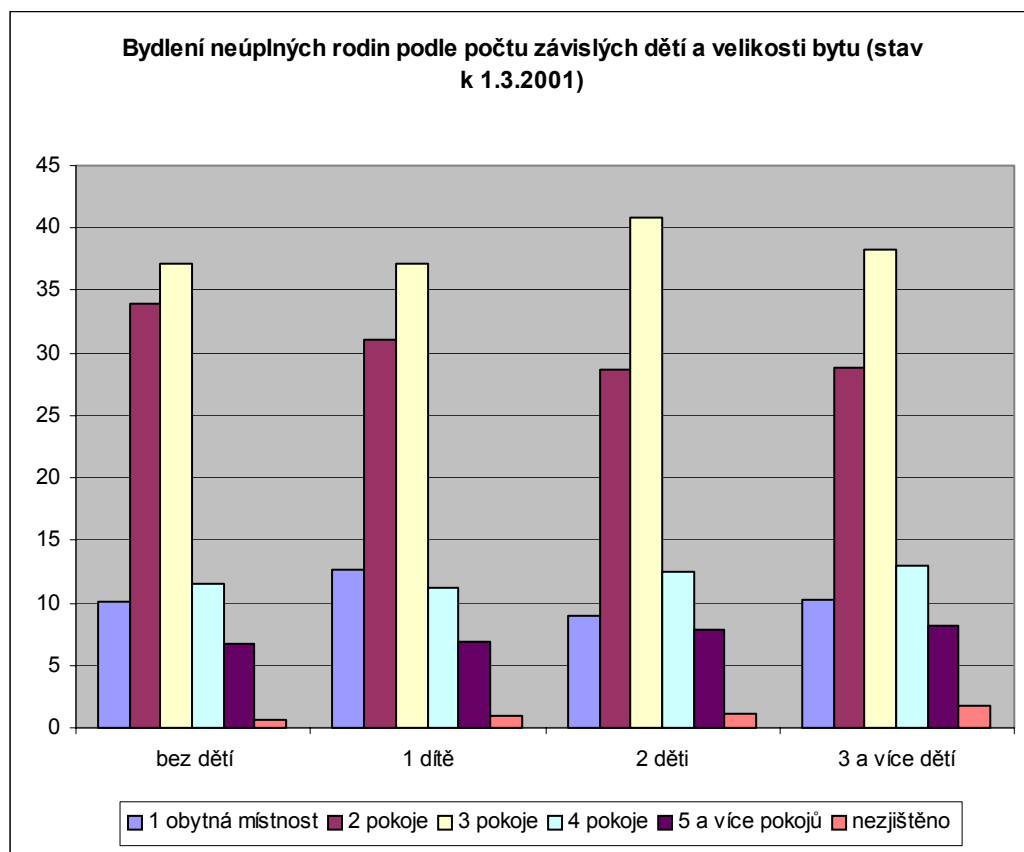
Porovnání parametrů bydlení v jednotlivých právních formách u úplných a neúplných rodin s dětmi vyznívá ve prospěch úplných rodin, jejichž byty v roce 2001 vykazovaly příznivější hodnoty u obou nejčastějších právních forem bytů. Úplné rodiny měly ve větší míře zastoupení bytů vyšší kategorie i větší průměrnou velikost bytu. Např. z počtu rodin se závislými dětmi žijících v nájemních bytech žilo v roce 2001 v bytě o jediné místnosti 8,4 % v případě úplných rodin se závislými dětmi a 19,3 % v případě rodin neúplných. Ve struktuře bytů ve vlastním domě podle počtu místností byly v případě úplných rodin s dětmi téměř rovnoměrně zastoupeny byty s počtem místností 3, 4 a 5 a více (28 - 29 %); u neúplných rodin bylo v těchto bytech nejčastější bydlení v třípokojovém bytě (41,6 %) a zastoupení ve větších bytech rovnoměrně klesalo.

Tab.18: Bydlení neúplných rodin podle počtu závislých dětí a velikosti bytu v ČR k 1.3.2001

Kategorie bytu, velikost bytu	Neúplné rodiny celkem		v tom s počtem závislých dětí							
			bez dětí		1 dítě		2 děti		3 a více dětí	
	absol.	%	absol.	%	absol.	%	absol.	%	absol.	%
Neúplné rodiny										
Celkem	571 002	100,0	232 197	100,0	219 129	100,0	101 041	100,0	18 635	100,0
1 obytná místnost	62 323	10,9	23 513	10,1	27 841	12,7	9 063	9,0	1 906	10,2
2 pokoje	181 063	31,7	78 738	33,9	67 919	31,0	29 029	28,7	5 377	28,9
3 pokoje	215 837	37,8	86 097	37,1	81 436	37,2	41 184	40,8	7 120	38,2
4 pokoje	66 680	11,7	26 994	11,6	24 611	11,2	12 679	12,5	2 396	12,9
5 a více pokojů	40 138	7,0	15 479	6,7	15 137	6,9	8 000	7,9	1 522	8,2
nezjištěno	4 961	0,9	1 376	0,6	2 185	1,0	1 086	1,1	314	1,7

Pramen: ČSÚ, SLDB 2001

Graf 15: Bydlení neúplných rodin podle počtu závislých dětí a velikosti bytu (stav k 1.3.2001)

Pramen: zpracováno dle ČSÚ, SLDB 2001

Podobně jako u úplných rodin je velikost bytu (měřená počtem pokojů) malá především v mladém věku osoby v čele domácnosti. Rodiny v čele s osobou mladší 25 let a s jedním nebo dvěma dětmi bydlely v roce 2001 ve více než dvou třetinách v bytě o jedné či dvou místnostech. Ve věku 25-29 let byl již podíl neúplných rodin s dětmi žijících ve větším bytě (o třech a více místnostech) vyšší, a to především díky snížení podílu neúplných rodin bydlících v bytě s jednou místností a tento trend pokračuje i do vyššího věku osoby v čele neúplné rodiny se závislými dětmi. V

největších bytech žily v roce 2001 neúplné rodiny osoby ve věku 40 - 49 let a 50 - 59 let mající dvě a více závislých dětí (přibližně dvě třetiny žily v bytech o třech a více místnostech).

V porovnání s rokem 1991 se podle údajů z roku 2001 mírně zvýšily podíly neúplných rodin se závislými dětmi bydlící v bytě se třemi a více pokoji. U rodin se třemi a více dětmi však bylo zlepšení méně výrazné. Na rozdíl od úplných rodin se závislými dětmi bydlely neúplné rodiny častěji **v bytech s menším počtem místností**, ale vzhledem k nižšímu počtu členů neúplné rodiny však připadá **na jednu místnost menší počet osob** než v úplných rodinách.

Z hlediska průměrné plochy připadající na 1 osobu v neúplné rodině bydlící v bytě bez dalších domácností, se situace v roce 2001 oproti roku 1991 také zlepšil. Rovněž průměrný počet osob na jednu obytnou místnost se bez ohledu na počet dětí snížil (s výjimkou tří a vícedětných rodin). Podobně jako u úplných rodin i zde platí pravidlo, že každé další dítě snižuje průměrnou plochu na osobu, respektive zvyšuje průměrný počet osob na jednu obytnou místnost.

5.1.4. Vybavenost bytových domácností

Při sčítání 2001 se zjišťovala vybavenost bytové domácnosti telefonem, osobním počítačem, osobním automobilem a také rekreační možnosti domácnosti. Údaje o vybavenosti bytových domácností nedokumentují tedy vlastnictví konkrétních předmětů v jednotlivých rodinách, ale vybavenost bytové domácnosti jako celku. V případech, kdy v bytě žily dvě nebo více domácností, je uvedena vybavenost u všech domácností společně, i když ve skutečnosti byla vlastníkem např. pouze jediná osoba a konkrétní předmět (automobil, počítač aj.) nemusel být vždy všem domácnostem k dispozici. Údaje o vybavenosti domácností jednotlivých typů rodin je proto třeba brát jako orientační. Vzhledem k tomu, že ale 90 % bytů je obydleno jedinou domácností (a současně z celkového počtu rodin s dětmi žijících v bytě jich více než 82 % bydlí v bytě samo), lze uvedené údaje považovat - i při zohlednění výše zmíněné metodiky zjišťování - za dostatečně vypovídající.

Z porovnání vybavenosti úplných a neúplných rodin se závislými dětmi a rodin bezdětných (tab.19 a graf 16) vyplývá, že rozdíly mezi bezdětnými rodinami a

rodinami se závislými dětmi, přičemž rozdíl jsou oběma směry, protože příčiny vlastnictví různých předmětů vybavenosti domácnosti jsou různé. Celkově lze konstatovat, že **vybavenost domácností je nižší u neúplných rodin** a vybavenost má **klesající trend v závislosti na rostoucím počtu dětí v rodině**.

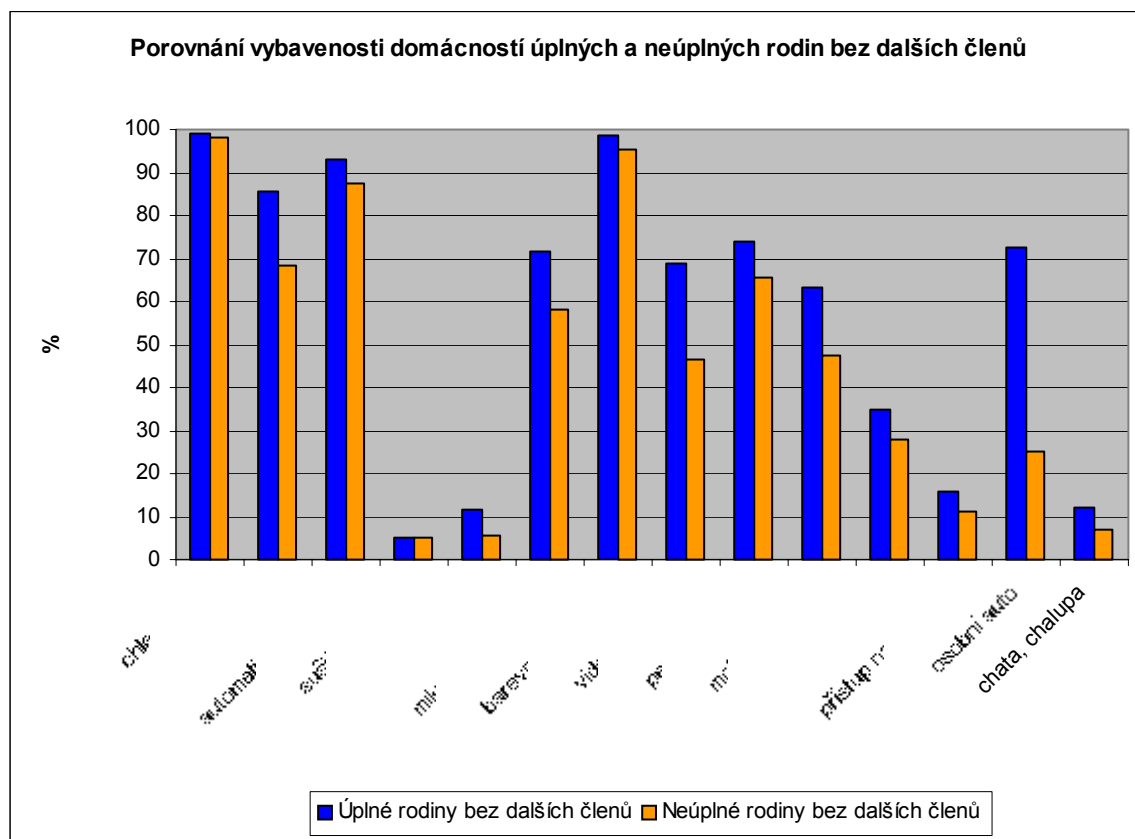
Tab. 19 : Vybavenost domácností úplných a neúplných rodin (stav k 1.3.2001 v %)

	Úplné rodiny bez dalších členů	Neúplné rodiny bez dalších členů
Počet domácností absol.	1 172 488	188 911
Domácnosti vybavené předměty		
chladnička	99,1	98,2
mraznička	85,6	68,6
automatická pračka	92,8	87,4
sušička prádla	5,1	5,0
myčka nádobí	11,7	5,5
mikrovlnná trouba	71,8	58,3
barevný televizor	98,5	95,2
videorekordér	69,0	46,5
pevný telefon	73,9	65,8
mobilní telefon	63,3	47,3
osobní počítač	35,1	28,1
přístup na internet	15,7	11,0
osobní auto	72,4	25,1
chata, chalupa	12,1	7,1
Domácnosti, které předměty nemají, chtěly by je, ale nemohou si je dovolit		
chladnička	0,6	1,4
mraznička	6,0	14,8
automatická pračka	4,4	9,3
sušička prádla	19,4	21,9
myčka nádobí	30,0	31,3
mikrovlnná trouba	13,0	23,2
barevný televizor	0,6	2,6
videorekordér	13,3	30,2
pevný telefon	6,3	12,0
mobilní telefon	11,9	23,6
osobní počítač	27,3	32,0
přístup na internet	31,3	37,9
osobní auto	14,9	35,8
chata, chalupa	26,8	36,9

Pramen: ČSÚ, Sociální situace domácností 2001

Již z tohoto základního přehledu je zřejmé, že neúplné rodiny celkově disponují sledovanými předměty v menší míře než rodiny úplné a zákonitě naopak je větší podíl neúplných domácností, které by si jednotlivé předměty domácí vybavenosti chtěli pořídit, ale nemohou si je dovolit.

Graf 16: Porovnání vybavenosti domácností úplných a neúplných rodin

Pramen: zpracováno dle ČSÚ, SLDB 2001

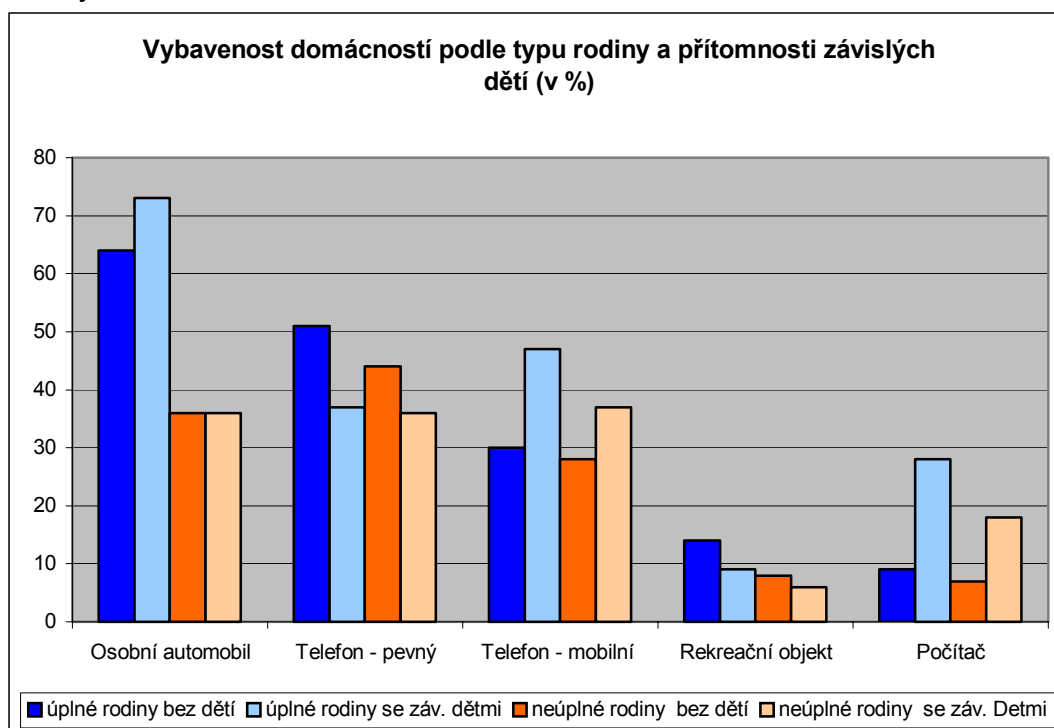
Porovnání vybavenost základními předměty v úplných a neúplných rodinách se závislými dětmi podle počtu závislých dětí uvádí následující tabulka:

Tab. 20 : Vybavenost domácností rodin se závislými dětmi (stav k 1.3.2001)

Vybavenost, typ rodiny	Počet závislých dětí					Celkem
	1	2	3	4	5+	
Osobní automobil						
úplné rodiny	72	75,1	69,7	58,4	49,3	73
neúplné rodiny	39,2	38,4	31,4	23,2	21,5	38,5
Telefon - pevný						
úplné rodiny	38,1	39,7	40,2	36,2	31,5	39
neúplné rodiny	38,9	38,3	34,7	27,2	19,5	38,4
Telefon - mobilní (samostatně nebo spolu s pevnou linkou)						
úplné rodiny	49,8	49,1	42,4	35,1	29,1	48,7
neúplné rodiny	39,1	39,5	33,5	26,6	20,5	38,8
Rekreační objekt vlastní						
úplné rodiny	12,1	9,9	7,9	5,7	5	10,7
neúplné rodiny	8,7	7,5	5,3	3,5	2,8	8,2
Počítač						
úplné rodiny	27,2	32,3	28,8	22,9	19	29,7
neúplné rodiny	17,6	22,3	17	11,4	7,5	18,9

Pramen: ČSÚ, SLDB 2001

Graf 17: Vybavenost domácností úplných a neúplných rodin podle přítomnosti závislých dětí

Pramen: zpracováno dle ČSÚ, SLDB 2001

Jak již bylo řečeno u vybavenosti konkrétními předměty hrají svou roli i některé specifické důvody. Např. osobní počítač se stal fenoménem teprve v poslední době a schopnost s počítačem pracovat je vlastní zejména mladším osobám a dětem školního věku. Proto je při současné cenové dostupnosti vybavenost osobním počítačem právě v rodinách se závislými dětmi výrazně vyšší než v rodinách bez dětí ve srovnatelných věkových kategoriích rodin. Pouze v nejmladších rodinách - s osobou v čele domácnosti do 29 let - je trend opačný a vybavenost osobním počítačem je vyšší v rodinách bezdětných. Porovnání vybavenosti osobním počítačem úplných a neúplných rodin se závislými dětmi vyznívá ve prospěch rodin úplných; maximální hodnoty rozdílu se pohybují kolem 10 procentních bodů.

Vybavenost automobilem vykazuje významné rozdíly mezi úplnými a neúplnými rodinami a podstatně menší rozdíly mezi rodinami bezdětnými a s dětmi (přičemž rodiny s dětmi mají vybavenost osobním automobilem vyšší). Konkrétně např. vybavenost automobilem neúplných rodin se závislými dětmi je v úhrnu téměř poloviční ve srovnání s rodinami úplnými s dětmi.

Vybavenost rekreačním objektem vykazuje přímou závislost na věku osoby v čele rodiny; se zvyšujícím se věkem vybavenost vlastním rekreačním objektem roste.

Přitom častěji si vlastní rekreační objekt pořizují rodiny s dětmi než rodiny bezdětné. Vyšší je vybavenost vlastním rekreačním objektem u úplných rodin než u rodin neúplných.

Telefony - pevné linky nebo mobilní přístroje - jsou již natolik dostupné, že rozdíly mezi jednotlivými typy rodin nenabývají významných hodnot. Vybavenost rodin oběma typy telefonů současně, tedy pevnou linkou i mobilním telefonem byla opět vyšší u úplných rodin a nižší u neúplných. Z pohledu počtu dětí byly vyšší podíly u rodin s dětmi než u rodin bez dětí. Dokumentuje to fakt, že mobilní technologie jsou především podobně jako osobní počítače doménou mladých lidí i dětí. Např. v úplných rodinách měla mobilní telefon, buď samostatně nebo společně s pevnou linkou téměř polovina rodin s jedním i se dvěma závislými dětmi a 41 % úplných rodin se 3 a více závislými dětmi. Bezdětné rodiny měly podíl 32 %. U neúplných rodin činily podíly 39 % v případě 1 nebo 2 závislých dětí a 32 % v rodinách se 3 a více závislými dětmi.

5.2. Rodiny se závislými dětmi žijící mimo byt

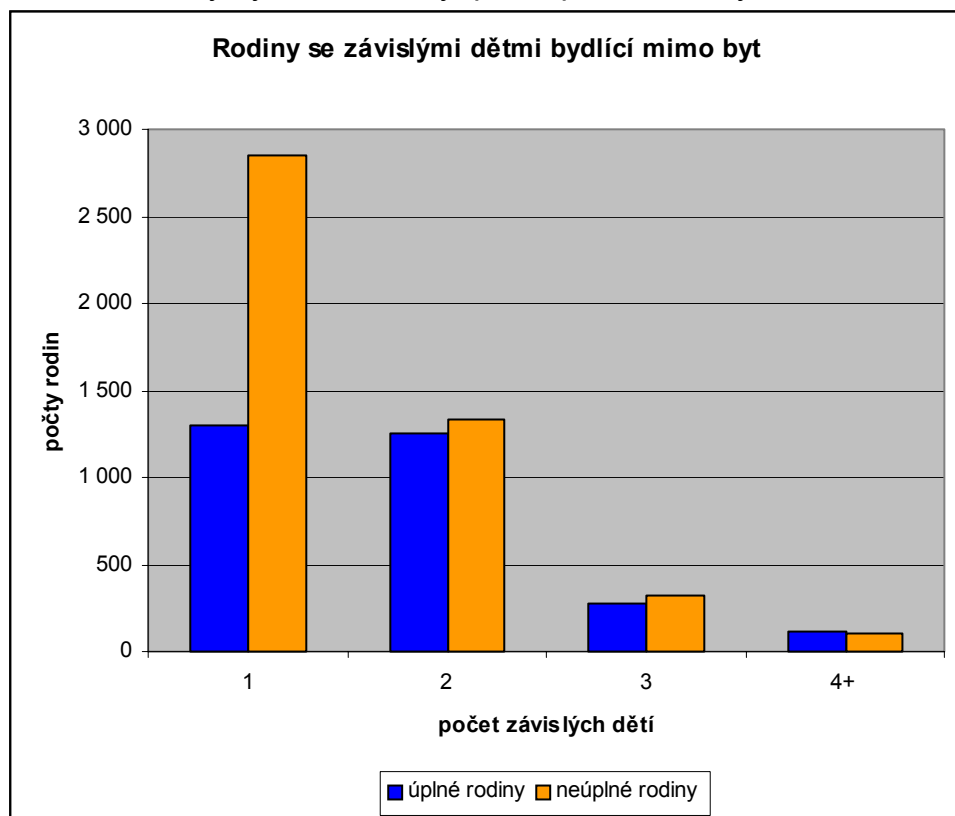
Mimo byty, tzn. v různých formách nouzového ubytování, v rekreačních chatách nebo v mobilních příbytcích žilo k 1. 3. 2001 celkem 7,5 tisíc rodin se závislými dětmi. Z tohoto počtu necelá pětina žila v rekreačních chatách a chalupách a více než 80 % v nouzových podmínkách nestandardního bydlení. V procentním vyjádření z celkového počtu rodin se závislými dětmi je to necelé půl procento, přesto v takto nevyhovujících podmínkách žilo celkem nezanedbatelných 12 tisíc závislých dětí a dvě třetiny z nich byly ve věku 0 – 10 let.

Tab. 21 : Rodiny se závislými dětmi bydlící mimo byt k 1. 3. 2001

Počet závislých dětí	Rodiny celkem	z toho		
		úplné rodiny	neúplné rodiny	
			v čele muž	v čele žena
1	4 146	1 301	398	2 447
2	2 578	1 250	136	1 192
3	590	271	38	281
4+	226	118	12	96
celkem	7 540	2 940	584	4 016

Pramen: ČSÚ, SLDB 2001

Graf 18: Rodiny bydlící mimo byt podle počtu závislých dětí k 1. 3. 2001

Pramen: zpracováno dle ČSÚ, SLDB 2001

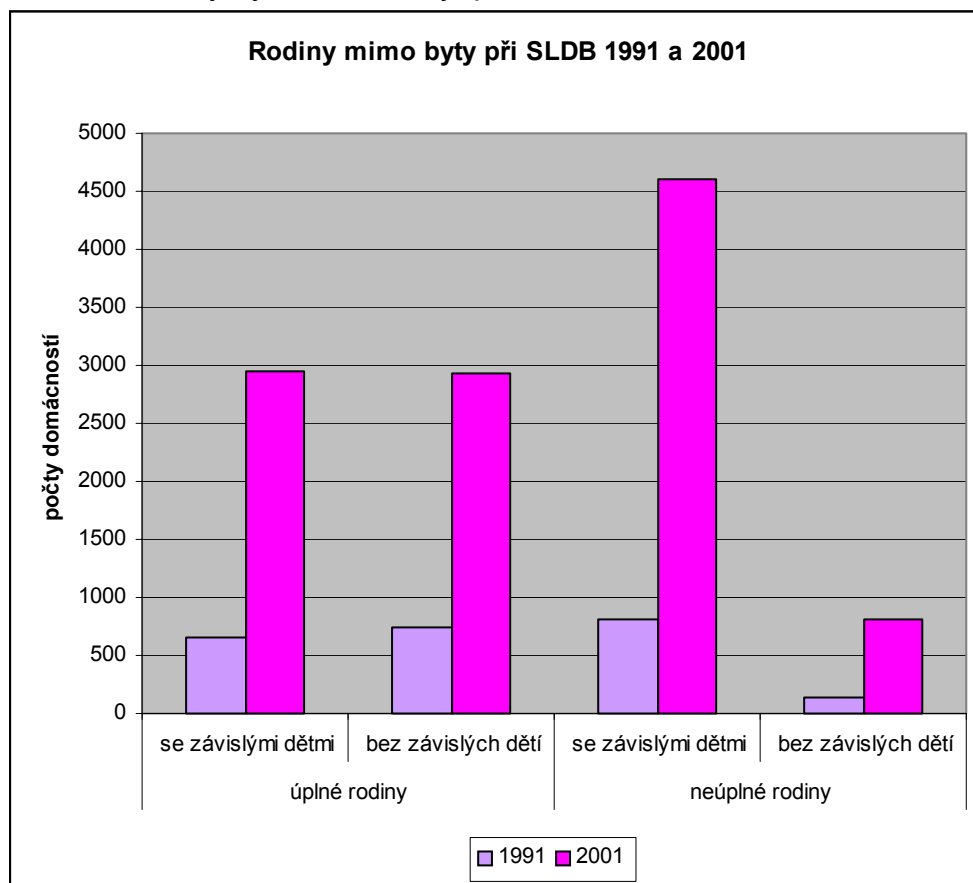
Ve srovnání s rokem 1991 byl počet rodin se závislými dětmi bydlící mimo byty více než pětinasobný, přičemž rychleji vzrostl počet případů bydlení mimo byt u neúplných rodin.

Tab. 22 : Domácnosti mimo byty ve sčítání SLBD 1991 a 2001

	úplné rodiny		neúplné rodiny		jednotlivci	vícečlenné nerodinné domácnosti
	se závislými dětmi	bez závislých dětí	se závislými dětmi	bez závislých dětí		
1991	651	737	814	134	5 942	55
2001	2 940	2 937	4 600	818	22 703	1 027

Pramen: ČSÚ, SLDB 2001

Graf 19: Rodiny bydlicí mimo byt při SLDB 1991 a 2001

Pramen: zpracováno dle ČSÚ, SLDB 2001

Struktura podle charakteru bydlení mimo byt (nouzové obydlí, mobilní nebo rekreační chata a chalupa) nezaznamenala významnější změny, liší se ale podstatně při srovnání typu rodiny. Podíl bydlení v rekreační chatě nebo chalupě u úplných rodin se závislými dětmi překročil 30 %, u neúplných rodin činil pouhou desetinu jejich počtu.

Více než tři pětiny z počtu rodin se závislými dětmi bydlicích mimo byt tvořily neúplné rodiny, zejména pak neúplné rodiny v čele s ženou. Je tedy zřejmé, že rozpad manželství a následné řešení bytové situace bývá v některých případech obtížné. To, zda v čele neúplné rodiny stojí žena či muž, nemělo na kvalitu bydlení závislých dětí z neúplných rodin vliv.

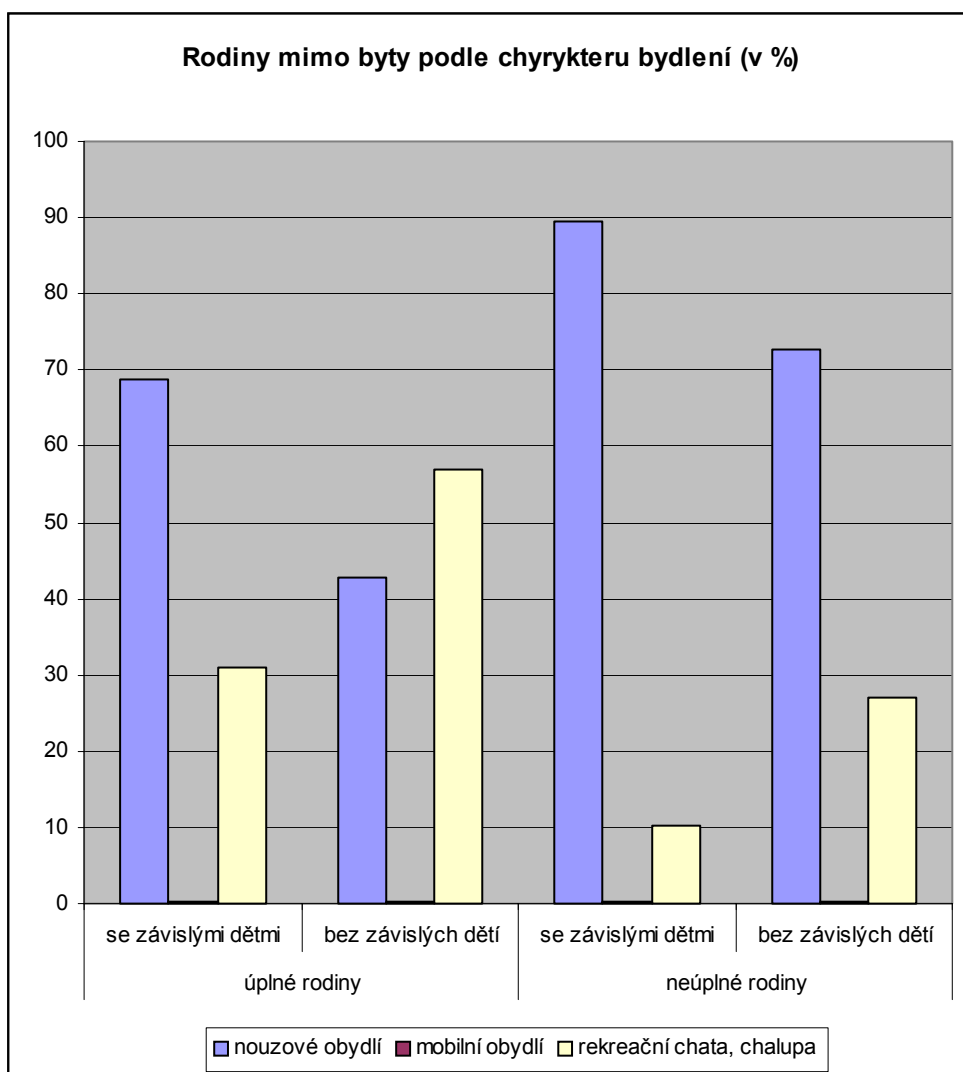
Tab. 23: Domácnosti mimo byty podle charakteru bydlení (SLDB 1991 a 2001)

	úplné rodiny				neúplné rodiny				jednotlivci		vícečlenné nerodinné domácnosti	
	se závislými dětmi		bez závislých dětí		se závislými dětmi		bez závislých dětí					
	199 1	2001	199 1	2001	199 1	200 1	199 1	200 1	199 1	200 1	199 1	2001
nouzové obydlí	67,4	68,8	37,7	42,8	91,0	89,6	69,4	72,6	79,0	84,4	92,7	89,9
mobilní obydlí	0,6	0,3	0,7	0,2	0,3	0,2	0,0	0,3	0,4	0,5	0,0	0,8
rekreační chata, chalupa	32,0	30,9	61,6	57,0	8,7	10,2	30,6	27,1	20,5	15,1	7,3	9,3
celkem	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Pozn.: u roku 1991 k nouzovým připočteny i ostatní případy a nekolaudované domy

Pramen: ČSÚ, SLDB 2001

Graf 20: Rodiny bydlicí mimo byt podle charakteru bydlení stav k 1.3.2001

Pramen: zpracováno dle ČSÚ, SLDB 2001

6. Další osoby v neúplných rodinách

Jak již bylo zmíněno v kapitole bydlení, bydlí neúplné rodiny ve srovnání s jinými typy domácností častěji s další domácností v jednom bytě. Nejčastější byl tento způsob bydlení v bytech ve vlastním domě, tedy především v rodinných domcích, kde je obecně četnější vícegenerační bydlení. Ale i v bytech je u neúplných rodin častější soužití s další osobou. Takovou „další osobou“ mohou být např. prarodiče, další příbuzní nebo cizí osoby.

Tab. 24: Rodinné domácnosti se závislými dětmi podle spolubydlících jednotlivců k 1. 3. 2001

Způsob ubytování cenzové domácnosti	Úplné rodiny	v nich počet dětí	Neúplné rodiny		Rodinné domácnosti celkem	v nich počet dětí
			celkem	v nich počet dětí		
Žádná další osoba	1 049 925	1 764 083	322 647	460 803	1 372 572	2 224 886
Jedna další osoba	39 846	65 642	19 912	26 287	59 758	91 929
z toho:						
matka - tchýně	25 205	41 481	12 886	16 725	38 091	58 206
otec - tchán	6 250	10 495	2 498	3 371	8 748	13 866
jiný příbuzný	7 904	12 888	3 853	5 115	11 757	18 003
Dvě další osoby	911	1 494	743	979	1 654	2 473
v tom jedna je:						
matka - tchýně	427	689	431	544	858	1 233
otec - tchán	100	170	67	89	167	259
jiná osoba	384	635	245	346	629	981
Tři, event. více dalších osob	88	144	103	150	191	294
Rodiny se spolubydl. osobami úhrnem	40 845	67 280	20 758	27 416	61 603	94 696

Pramen: ČSÚ, SLDB 2001

Tab. 25: Neúplné rodiny se závislými dětmi podle spolubydlících jednotlivců k 1. 3. 2001

Způsob ubytování cenzové domácnosti	Neúplné rodiny					
	celkem	v nich počet dětí	v čele muž	v nich počet dětí	v čele žena	v nich počet dětí
Žádná další osoba	322 647	460 803	39 990	55 698	282 657	405 105
Jedna další osoba	19 912	26 287	2 754	3 668	17 158	22 619
z toho:						
matka	12 886	16 725	1 621	2 044	11 265	14 681
otec	2 498	3 371	250	320	2 248	3 051
jiný příbuzný	3 853	5 115	501	671	3 352	4 444
Dvě další osoby	743	979	154	210	589	769
v tom jedna je:						
matka	431	544	80	107	351	437
otec	67	89	11	16	56	73
jiná osoba	245	346	63	87	182	259
Tři, event. více dalších osob	103	150	22	35	81	115
Rodiny se spolubydl. osob úhrnem	20 758	27 416	2 930	3 913	17 828	23 503

Pramen: ČSÚ, SLDB 2001

Většina případů neúplných rodin se závisými dětmi s další osobou (konkrétně 96 % z nich) připadla na rodiny s jedinou další osobou. Z tohoto počtu více jak tři čtvrtiny (77 %) tvořily rodiny, kde součástí rodiny je **prarodič, a to zejména matka** (babička dítěte). Tomu odpovídá i věková struktura dalších osob v rodinách se závisými dětmi - tři čtvrtiny z jejich počtu jsou soustředěny do intervalu 45 – 79 let (v případě úplných rodin soustředěny do intervalu 55 - 84 let).

V porovnání neúplných rodin celkem (bez ohledu na přítomnost závislých dětí) je situace obdobná:

Tab. 26: Neúplné rodiny celkem podle spolubydlících jednotlivců k 1. 3. 2001

	Neúplné rodiny		
	bez závislých dětí	se závisými dětmi	celkem
Žádná další osoba celkem	221 538	322 647	544 185
podíl z úhrnu CD v %	95,10	94,00	94,40
Jedna další osoba celkem	10 665	19 912	30 577
v tom: matka - tchyně	5 766	12 886	18 652
otec - tchán	726	2 498	3 224
jiný příbuzný	3 794	3 853	7 647
cizí osoba	379	675	1 054
Dvě další osoby celkem	697	743	1 440
v tom jedna je matka - tchyně	111	431	542
otec - tchán	9	67	76
jiná osoba	577	245	822
Tři, event. více dalších osob celkem	116	103	219
Rodiny se spolubýdl. osobami úhrnem	11 478	20 758	32 236

Pramen: ČSÚ, SLDB 2001

Ve vztahu k celkovému počtu rodin se závisými dětmi nebyly podíly rodin s další osobou významné. V roce 2001 ve 4,2 % rodin se závisými dětmi žila ještě jedna další osoba, přitom v neúplných rodinách činil tento podíl 5,8 % a v úplných rodinách 3,6 %. Kromě výše definovaných dalších osob v rodinách byly součástí rodin ještě děti, které nesplňovaly kriteria pro zařazení do kategorie „závislých dětí“. Takovýchto dětí žilo v úplných rodinách 178,2 tisíc a z toho v neúplných rodinách 45,5 tisíc. Zhruba pětina z nich překročila věkovou hranici 25 let, většinou se ale jednalo o děti do 24 let věku, které byly ekonomicky aktivní, ale nezaložily dosud vlastní rodinu.

Z hlediska struktury rodin se závisými dětmi podle počtu dalších osob v rodině se podíl rodin s další osobou mezi lety 1991 a 2001 zvýšil. Byl to důsledek výrazného nárůstu počtu neúplných rodin, kdy nově vzniklá neúplná rodina řešila otázku bydlení v mnoha případech tím, že zůstala v bytě prarodiče. Tuto hypotézu podporují i údaje

o vztahu osoby v čele neúplné rodiny k uživateli bytu. Zatímco v úplných rodinách se závislími dětmi a s další osobou byla osoba v čele rodiny v 75 % případů současně uživatelem bytu. V neúplných rodinách činil tento podíl pouhých 43 %. Ostatní neúplné rodiny se závislími dětmi a s další osobou v rodině žily v bytech, jejichž uživatelem byl někdo jiný - většinou to byl jeden z prarodičů (tj. matka nebo otec osoby v čele neúplné rodiny – 40,6 %).

Tab. 27: Neúplné rodiny celkem podle vztahu osoby v čele k uživateli bytu k 1. 3. 2001

	Absol.			%		
	bez závislých dětí	se závislými dětmi	celkem	bez závislých dětí	se závislými dětmi	celkem
uživatel bytu	24 535	41 873	66 408	72,89	34,81	43,13
děti	2 053	60 434	62 487	6,10	50,24	40,59
zeťové a snachy	142	1 395	1 537	0,42	1,16	1,00
vnuci (pravnuci)	13	2 818	2 831	0,04	2,34	1,84
rodiče	4 346	630	4 976	12,91	0,52	3,23
ostatní příbuzní	941	4 201	5 142	2,80	3,49	3,34
podnájemníci	420	3 119	3 539	1,25	2,59	2,30
ostatní cizí osoby	1 209	5 832	7 041	3,59	4,85	4,57
Úhrn spolubydlících CD	33 659	120 302	153 961	100,00	100,00	100,00

Pramen: ČSÚ, SLDB 2001

7. Finanční situace neúplných rodin

7.1. Sociální skupina osoby v čele

Pro zmapování finanční situace rodin je důležitým východiskem sociální skupina domácnosti, která se určuje podle sociální příslušnosti osoby v čele domácnosti, bez ohledu na ekonomickou aktivitu ostatních členů. Osobou v čele je v neúplných rodinách většinou rodič (je-li ekonomicky aktivní, v opačném případě může být osobou v čele ekonomicky aktivní dítě). Sociální příslušnost přiřazuje osobu v čele domácnosti do skupiny:

- zaměstnanců, pokud je v pracovním poměru (dělníci a ostatní zaměstnanci) a nepracuje v odvětví zemědělství. Vlastnický sektor jejich zaměstnavatele přitom není rozhodující. Patří sem též společníci s.r.o. (příp. komanditisté komanditních společností), pokud jsou zaměstnaní ve vlastním podniku na základě pracovní smlouvy a pobírají mzdu
- zemědělců, pokud je členem zemědělského družstva nebo pracuje manuálně v jiných typech zemědělských podniků (akciové společnosti, soukromé podniky) nebo v nich řídí zemědělský provoz, a samostatně hospodařící rolníky. Podle metodiky statistiky rodinných účtů nejsou za zemědělce považováni zaměstnanci zemědělských podniků, kteří nepracují přímo v zemědělské výrobě (řemeslníci, administrativní pracovníci apod.)
- osoby samostatně výdělečně činné, pokud se zabývá podnikáním, tzn. na základě živnostenského oprávnění sám nebo s určitým počtem pracovníků provozují výrobní a obchodní činnosti či poskytují různé služby, nebo pokud je osobou vykonávající nezávislé povolání (např. lékaři, advokáti), osobou podnikající podle zvláštních předpisů (znalci, tlumočníci apod.), osobou provozující uměleckou nebo jinou tvůrčí činnost.

V čele domácnosti důchodců je osoba ekonomicky neaktivní pobírající důchod. Podmínkou zařazení domácnosti do zpravodajského souboru je, aby ani žádný další člen domácnosti nebyl v trvalém pracovním poměru.

Tab. 28: Zastoupení domácností podle sociálních skupin v roce 2002 v ČR (v %)

	Domácnosti úhrnem	Zaměstnanci celkem	Samostatn ě činní celkem	Důchodci celkem	Nezaměst- naní	Ostatní domácnosti
úplné rodiny celkem	62,8	68,7	82,8	49,3	48,1	27,8
z toho čisté rodiny	49,7	52,8	66,2	41,1	37,6	18,8
neúplné rodiny celkem	12,3	15,8	8,1	4,2	30,1	44,3
z toho čisté rodiny	5,6	6,3	3,6	0,9	25,1	37,0
nerodinné domácnosti	0,8	0,8	0,5	0,8	0,4	2,0
jednotlivci: muži	9,2	8,3	6,0	10,9	15,6	11,6
ženy	14,9	6,5	2,6	34,8	5,9	14,3

Pramen: ČSÚ, Mikrocensus 2002

Z přehledu vyplývá, že v neúplných rodinách je mnohem méně osob samostatně výdělečně činných a minimální zastoupení důchodců, ale naopak mnohem větší zastoupení nezaměstnaných osob (rodičů).

Podrobnější přehled o sociální skupině u čistých neúplných rodin dává následující tabulka:

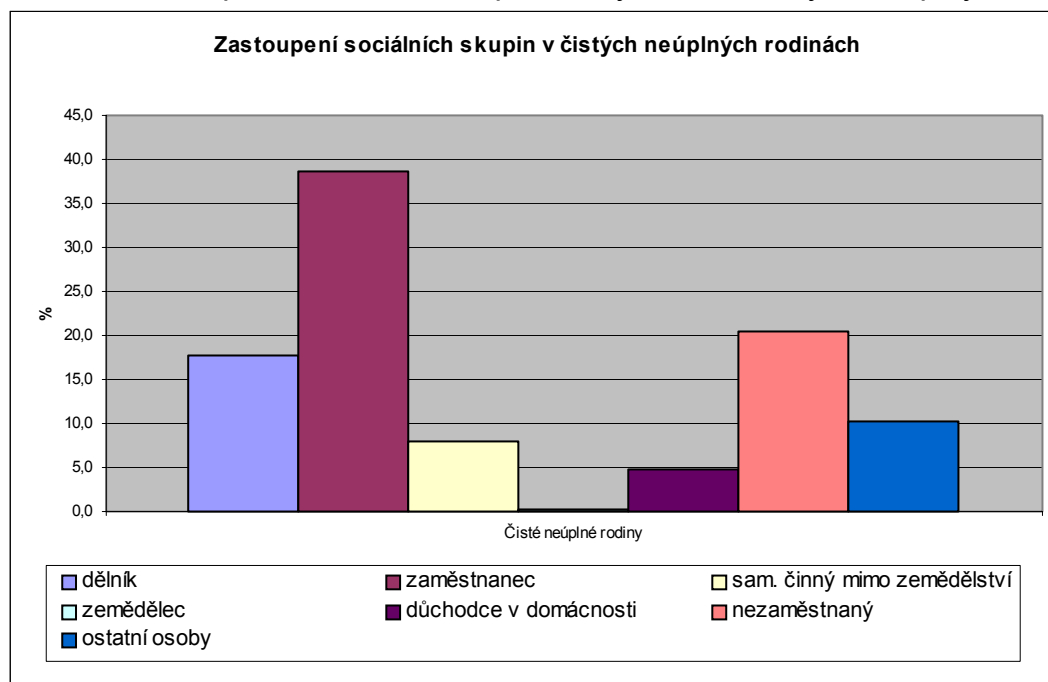
Tab. 29: Čisté neúplné rodiny podle ekonomické aktivity a sociální skupiny osoby v čele v roce 2002 (v %)

Ukazatel	Čisté neúplné rodiny	Počet dětí		Hlavní příčiny neúplnosti		
		1	2+	osoba v čele domácnosti		
				svobodná	rozvedená	ovdovělá
Počet domácností absol.	225 458	129 831	95 627	40 998	155 587	28 872
Počet členů domácnosti:						
1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2	57,6	100,0	0,0	81,0	52,4	52,5
3	36,2	0,0	85,4	13,9	41,8	38,0
4	5,4	0,0	12,8	4,4	5,7	5,4
5	0,6	0,0	1,4	0,7	0,2	2,7
6 a více	0,2	0,0	0,4	0,0	0,0	1,3
Počet ekonomicky aktivních:						
0	35,5	34,4	36,9	59,1	31,0	26,1
s EA členy celkem	64,5	65,6	63,1	40,9	69,0	73,9
1	64,5	65,6	63,1	40,9	69,0	73,9
2 a více	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sociální skupina osoby v čele:						
dělník	17,6	16,2	19,5	13,8	18,5	18,6
zaměstnanec	38,6	41,8	34,4	25,5	42,1	38,4
samostatně činný mimo zemědělství	8,0	7,2	9,2	1,6	8,1	16,9
zemědělec	0,2	0,4	0,0	0,0	0,3	0,0
důchodce v domácnosti s ek. aktivními členy	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
bez ek. aktivních členů	4,8	4,4	5,3	2,2	2,9	19,0
nezaměstnaný	20,5	19,6	21,8	30,0	20,9	4,8
ostatní osoby	10,2	10,4	9,8	26,9	7,2	2,3

Pramen: ČSÚ, Mikrocensus 2002

Z tabulky 29 a grafu 21 je zřejmé, že v čistých neúplných rodinách osoba v čele rodiny (rodič) je převážně v postavení zaměstnance (38,6 %). Další významnou skupinou jsou však nezaměstnaní (20,5 %), kteří jsou v čele pětiny čistých neúplných rodin (!). Tyto dvě nejvíce zastoupené sociální skupiny jsou shodné i v dělení podle počtu závislých dětí v rodině a i podle rodinného stavu osoby v čele. Ale zatímco skupina zaměstnanců narůstá u rozvedených a ovdovělých osob v čele, nezaměstnanost je výrazná u svobodných rodičů, kde dosahuje až 30 %. Nezaměstnanost se zvyšuje i s nárůstem počtu závislých dětí. Oba tyto závěry jsou dosti alarmující, protože nezaměstnanost osamělého rodiče značně zvyšuje riziko sociálního vyloučení neúplné rodiny.

Graf 21: Zastoupení sociálních skupin osoby v čele u čistých neúplných rodin celkem

Pramen: zpracováno dle ČSÚ, Mikrocensus 2002

7.2. Příjmy neúplných rodin

Pro zjištění příjmů neúplných rodin je základním východiskem Mikrocensus 2002, který obsahuje výsledky za společně hospodařící domácnosti. Konstrukce hospodařící domácnosti je založena na dobrovolném prohlášení osob obvykle bydlících ve vybraném bytě, že společně žijí a hospodaří, tzn. společně hradí základní výdaje domácnosti (strava, bydlení a ostatní provozní výdaje). Při interpretaci a analýze výsledků mikrocenzu je třeba mít neustále na paměti, že vznikly zpracováním dat získaných z výběrového šetření. Tzn. všechny publikované údaje jsou v podstatě odhady zatížené určitou chybou a nikoliv přesná čísla.

Peněžní příjmy rodin lze strukturovat na příjmy pracovní (příjmy z hlavní pracovní činnosti očištěné o částky zdravotního a sociálního pojištění a o daň z příjmů), sociální (důchody, nemocenské, přídavky na děti, sociální příspěvek, rodičovský příspěvek, hmotné zabezpečení uchazečů o zaměstnání, dávky sociální potřebnosti aj.) a ostatní příjmy (pojistné náhrady, přijaté půjčky, úvěry a vrácené půjčky, dary, příjmy z podnikání mimo hlavní pracovní poměr, příjmy z prodej akcií a cenných papírů, výhry, dědictví, výživné, stipendia aj.).

Základní charakteristiky úplných a neúplných rodin zahrnutých do šetření Mikrocenzus 2002 uvádí tabulka 30. Z tohoto porovnání je vidět, že pokud jde o příjmy jsou na tom neúplné rodiny čisté i s dalšími členy vždy hůře než rodiny úplné, a to zejména v příjmech ze závislé činnosti. Naopak je vidět vysoký podíl sociálních dávek, které tyto rodiny pobírají. Vysoké je i procento neúplných rodin, které jsou svými příjmy po životním minimem.

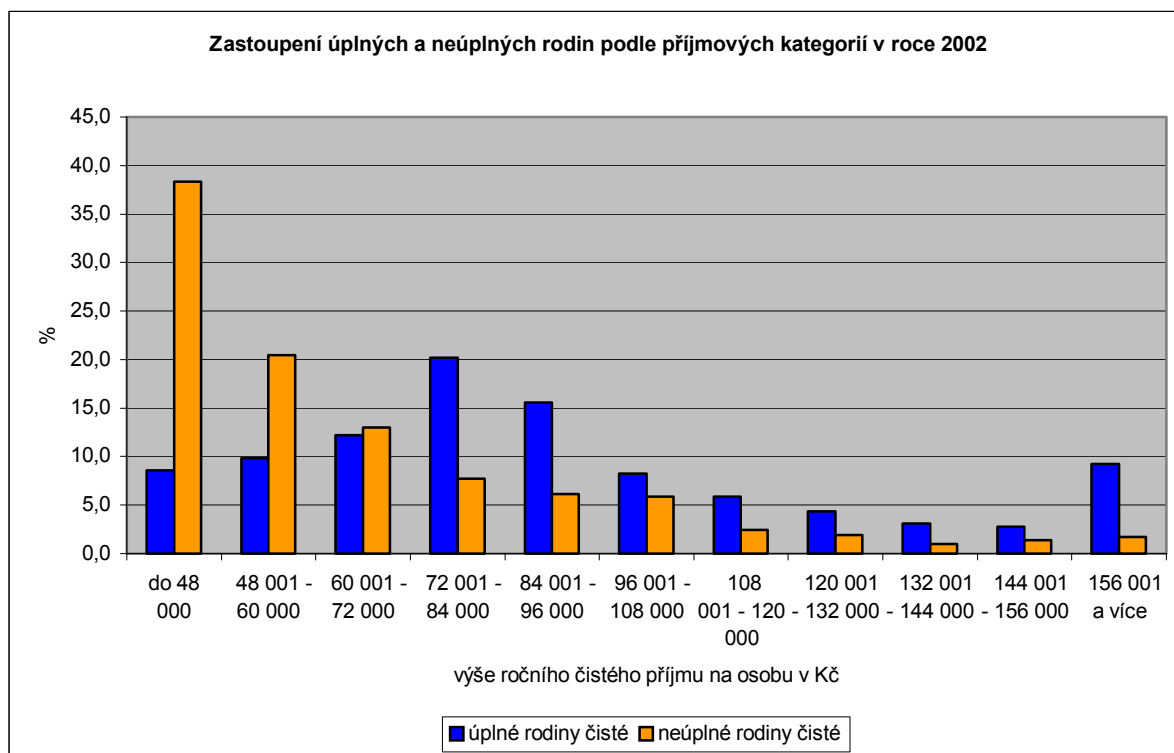
Tab. 30: Složení domácností a roční příjmy na osobu v Kč (rok 2002)

		Úplné rodiny		Neúplné rodiny	
		úplné čisté rodiny	úplné rodiny s dalšími členy	neúplné čisté rodiny	neúplné rodiny s dalšími členy
Počet domácností	absol.	2 012 781	534 883	225 458	271 556
	v % z typu dom.	79,0	21,0	45,4	54,6
Počet členů domácností	absol.	5 783 466	2 037 378	562 383	690 090
	v % z typu dom.	73,9	26,1	44,9	55,1
Průměrný počet na domácnost: členů		2,87	3,81	2,49	2,54
ekonomicky aktivních		1,23	2,22	0,65	1,18
nezaopatřených dětí		0,88	0,52	1,49	0,30
nepracujících důchodců		0,55	0,64	0,05	0,69
ostatních členů		0,21	0,43	0,30	0,37
spotřebních jednotek	OECD	2,20	2,92	1,87	2,05
	EU	1,82	2,35	1,58	1,74
Hrubé peněžní příjmy		107 589	119 776	69 512	109 428
1. Příjmy ze závislé činnosti		65 160	81 443	35 452	66 523
z toho z hlavního zaměstnání		64 604	80 614	35 088	66 357
2. Příjmy z podnikání		18 493	16 193	6 526	8 235
z toho z hlavní činnosti		17 895	15 818	6 458	7 884
3. Sociální příjmy		21 950	20 035	20 962	31 482
z toho: důchody		16 295	14 379	6 548	24 109
dávky státní soc. podpory		3 353	1 583	8 859	1 911
4. Ostatní příjmy		1 987	2 106	6 571	3 188
Čisté peněžní příjmy		89 801	98 544	61 594	92 890
z toho z hlavního zaměstnání		49 881	62 168	28 052	51 244
Domácnosti s čistými příjmy	absol.	49 052	8 643	36 979	12 003
pod životním minimem	v %	2,4	1,6	16,4	4,4

Pramen: ČSÚ, Mikrocenzus 2002

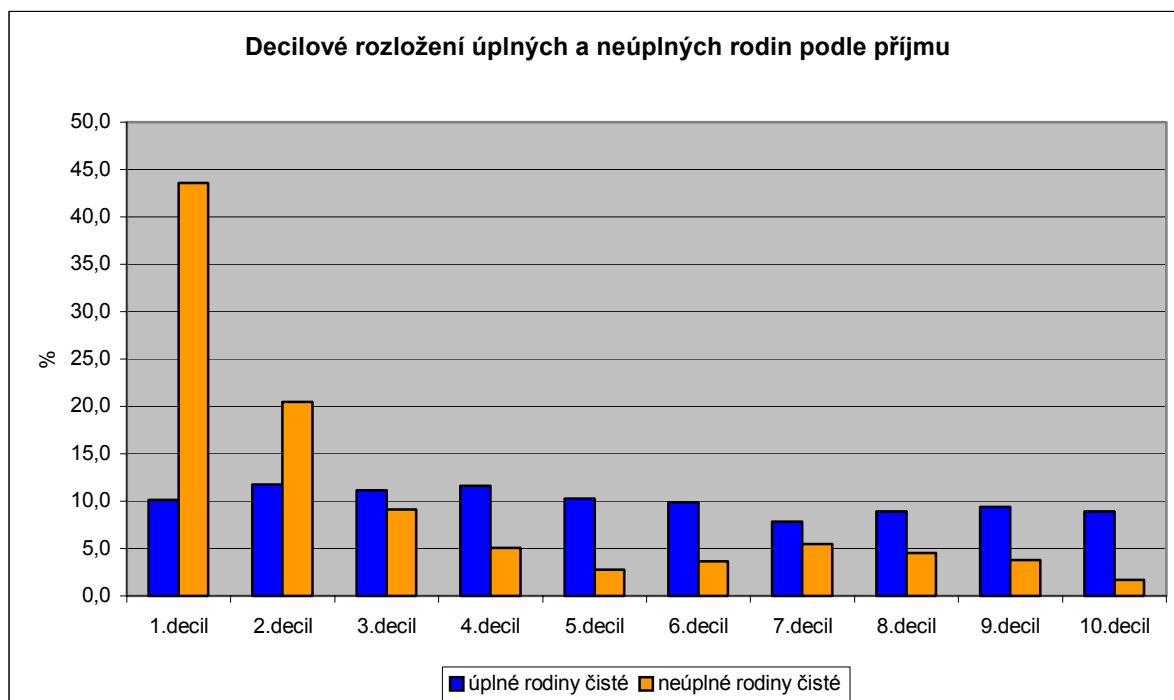
Konkrétní vymezení příjmových hranic a zastoupení počtu úplných a neúplných rodin a jejich zastoupení v příjmových decilech uvádějí grafy 22 a 23.

Graf 22: Zastoupení úplných a neúplných rodin podle příjmových kategorií v roce 2002

Pramen: zpracováno dle ČSÚ, Mikrocensus 2002

Graf 23: Decilové rozložení úplných a neúplných rodin podle příjmových kategorií v roce 2002

Pramen: zpracováno dle ČSÚ, Mikrocensus 2002

Z přehledů je názorně vidět, že zatímco čisté úplné rodiny měly v roce 2002 příjem na osobu 72 000 – 96 000 Kč, tzn. 6 000 – 8 000 Kč měsíčně, tak čisté neúplné

rodiny mají převahu v příjmovém pásmu do 48 000, resp. 60 000 Kč, tzn. 4 000 resp. 5 000 Kč měsíčně. Tomu odpovídá i decilové rozdělení rodin, kdy u úplných rodin je zřetelné rovnoměrné rozložení do všech 10 decilů, zatímco u neúplných rodin je zřetelný posun do prvního, resp. prvních dvou decilů. V nejnižším decilu (nejchudších 10 % domácností) je zastoupeno 43 % neúplných rodin a v nejnižších dvou decilech je celkem 64 % těchto domácností.

Tyto závěry potvrzují to, že zatímco dříve byly pod hranicí minimálních příjmů spíše rodiny s větším počtem dětí a ženou pobírající rodičovský příspěvek, postupně v této nízké příjmové kategorii přibývaly neúplné rodiny (a vedle toho rodiny s osobou nezaměstnanou nebo nepracujícím důchodcem).

Finanční situace neúplných rodin byla sledována i při šetření nákladů na výchovu a výživu dětí, které ČSÚ uskutečnilo v roce 2003. Pro informaci lze uvést následující tabulku porovnání příjmů rodin celkem a neúplných rodin

Tab. 34: Složení domácností a roční příjmy na osobu v Kč (rok 2003)

	Domácnosti celkem	Neúplné rodiny
Průměrný počet na domácnost:		
členů	3,50	2,47
ekonomicky aktivních	1,63	1,04
nezaopatřených dětí	1,60	1,39
nepracujících důchodců	0,02	0,01
ostatních členů	0,25	0,03
spotřebních jednotek (OECD)	2,55	1,91
Hrubé peněžní příjmy celkem	104 272	98 106
Příjmy ze závislé činnosti	77 815	69 365
Příjmy z podnikání	11 960	3 749
Sociální příjmy	8 853	12 490
důchody	1 231	4 102
dávky nemocenského pojištění	2 248	2 158
podpora v nezaměstnanosti	297	237
dávky státní sociální podpory	4 881	5 838
ostatní sociální příjmy	196	155
Ostatní příjmy	5 645	12 502
Čisté peněžní příjmy celkem	87 525	84 395

Pramen: ČSÚ, Náklady na výchovu a výživu dětí 2003

Z tabulky vyplývá, že situace neúplných rodin jak v jejich složení tak zejména v jejich příjmové situaci byla i v roce 2003 shodná s výsledky Mikrocenzu 2002.

Porovnání vývoje příjmů u úplných a neúplných rodin zaměstnanců s dětmi je možné udělat na základě komparace dat z rodinných účtů.

Tab. 35 Vývoj příjmů neúplných rodin zaměstnanců s dětmi (průměry na osobu za rok)

	2001		2002		2003		2004	
	Úplné čisté rodiny	Neúplné čisté rodiny	Úplné čisté rodiny	Neúplné čisté rodiny	Úplné čisté rodiny	Neúplné čisté rodiny	Úplné čisté rodiny	Neúplné čisté rodiny
Hrubé peněžní příjmy celkem	96 637	94 366	98 986	93 393	105 351	98 027	110 775	103 966
Příjmy ze závislé činnosti	83 502	69 677	84 497	71 105	90 548	72 624	95 778	78 406
Příjmy z podnikání	716	41	789	75	728	61	1 182	53
Sociální příjmy	8 234	11 950	9 546	11 801	8 983	11 589	9 263	11 733
Ostatní příjmy	4 185	12 698	4 154	10 412	5 092	13 754	4 552	13 774
Čisté peněžní příjmy celkem	78 952	80 602	80 907	79 390	85 691	83 760	89 819	88 167
z toho: příjmy ze závislé činnosti	65 817	55 913	66 417	57 101	70 888	58 357	74 822	62 608
hlav hlavní zaměstnání	63 418	52 656	64 457	54 553	68 146	55 452	72 131	59 867
o osoba v čele	42 501	52 369	44 318	54 456	46 788	55 439	49 894	59 807
m manželka	20 824	0	20 035	0	21 325	0	22 158	0
o ostatní osoby	92	288	104	97	32	14	78	60
vedl vedlejší zaměstnání	2 399	3 257	1 962	2 549	2 743	2 905	2 692	2 740

Pramen: ČSÚ, Rodinné účty 2001, 2002, 2003, 2004

Z tabulky 35 vyplývá zřejmý stálý trend, který má dvě základní tendence: za první dochází ke stálému zvyšování příjmů (všech kategorií) u úplných i neúplných rodin a za druhé neúplné rodiny stále nedosahují plně srovnatelných příjmů s úplnými rodinami (dosahují cca 94 % příjmů úplných rodin). Podrobné rozdělení příjmů je uvedeno v příloze 4.

Nižší příjmy neúplných rodin se promítají i do subjektivního hodnocení příjmů rodiny, tak jak jej zachytilo šetření o sociální situaci domácností 2001.

Tab. 36: Subjektivní názory domácností na dostatečnost příjmů (v %)

	Úplné rodiny bez dalších členů	Neúplné rodiny bez dalších členů
Náklady na bydlení představují		
velkou finanční zátěž	42,9	59,4
snesitelnou finanční zátěž	47,8	31,9
není to problém	6,8	4,2
netýká se	2,5	4,6
S příjmem domácnost vycházela		
s velkými obtížemi	19,4	38,3
s obtížemi	27,4	29,2
s menšími obtížemi	37,3	23
docela snadno	12,5	7,6
snadno	2,7	1,8
velmi snadno	0,7	0,2
Příjem domácnosti postačoval		
na všechno	20,2	11,7
na dražší věci musela velmi šetřit	49,0	37,7
jen na nejlevnější věci	22,8	34,1
jen na nejlevnější potraviny	5,1	10,1
neměla ani na nákup levných potravin	3,0	6,4

Pramen: ČSÚ, Sociální situace domácností 2001

7.3. Neúplné rodiny v sociálních systémech

Pro dokreslení příjmové situace neúplných rodin je možné udělat porovnání zastoupení neúplných rodin v systémech sociálních dávek. V rámci dávek státní sociální podpory je nejzřetelněji vidět zastoupení neúplných rodin na přehledu sociálního příplatku, kde jsou osamělí rodiče při výpočtu této dávky zvýhodněni z titulu své osamělosti (u ostatních dávek státní sociální podpory není osamělost rodiče relevantním údajem, a proto není možno určit zastoupení neúplných rodin v příjemcích ostatních dávek).

V březnu.2001 (v době SLDB) bylo vypláceno 456 229 sociálních příplatků, z toho 144 146 dávek bylo vypláceno neúplným rodinám. V porovnání k celkovým počtům rodin to znamenalo, že sociální příplatek pobíralo 13,4 % úplných rodin a 25 % neúplných rodin a neúplné rodiny představovaly 31,6 % příjemců sociálního příspěvku.

V prosinci 2004 bylo celkem vypláceno 346 561 sociálních příplatků a z toho 141 016, tj. již 41 % dávek bylo vypláceno neúplným rodinám. Ze statistik vyplácených sociálních příplatků (statistik MPSV) lze udělat porovnání příjmů neúplných rodin vzhledem k životnímu minimu rodiny v závislosti na počtu dětí (tabulka 37)

Tab. 37: Vyplacené dávky sociálního příplatku osamělým rodičům za prosinec 2004 v závislosti na příjmu a počtu dětí

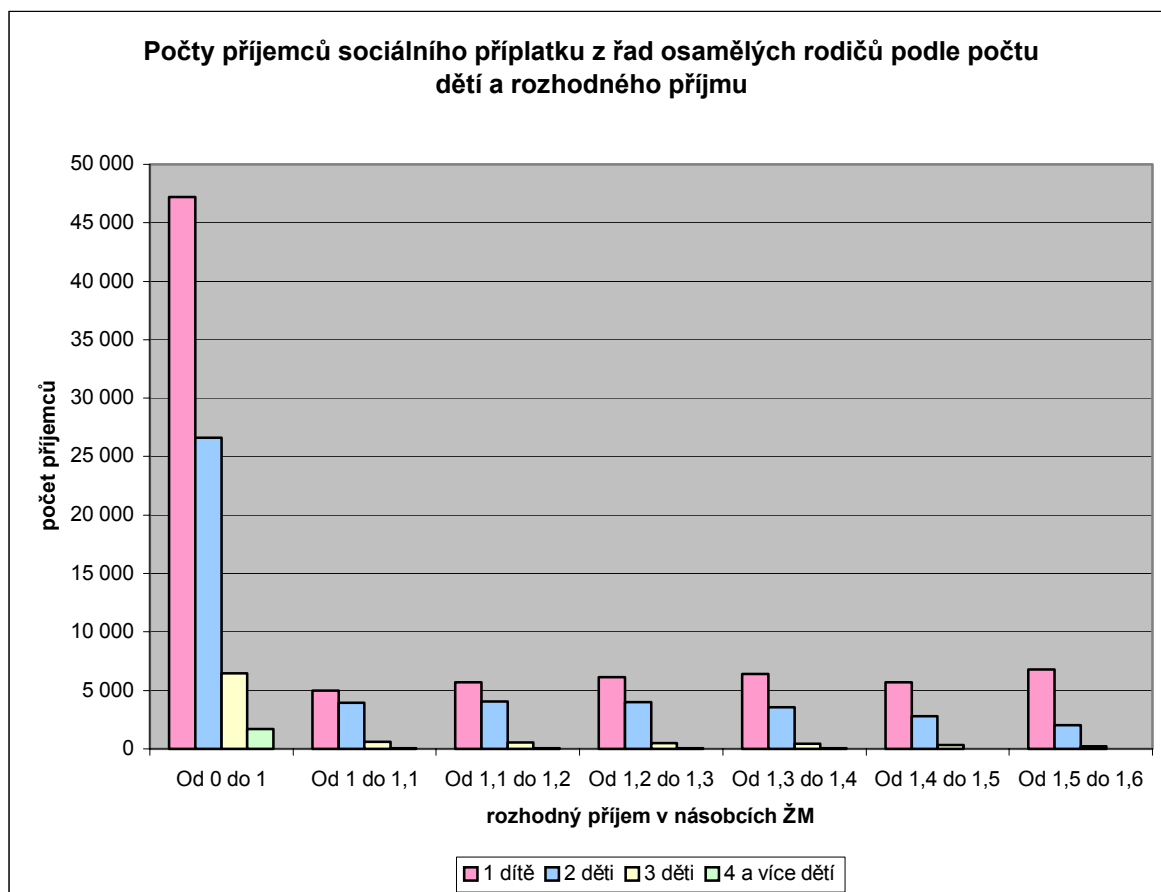
	Poměr rozhodného příjmu k životnímu minimu rodiny (v násobcích ŽM)							
Počet dětí	0 – 1,0	1,0 - 1,1	1,1 - 1,2	1,2 - 1,3	1,3 - 1,4	1,4 - 1,5	1,5 – 1,6	celkem
1	47 197	5 009	5 677	6 136	6 388	5 677	6 810	82 894
2	26 626	3 938	4 059	3 974	3 565	2 810	2 037	47 009
3	6 480	600	564	501	439	309	205	9 098
4 a více	1 720	82	79	51	37	27	19	2 015
celkem	82 023	9 629	10 379	10 662	10 429	8 823	9 071	141 016

Pramen: MPSV

Z tabulky 37 i grafu 24 jasně vyplývá, že nejvíce sociálních příplatků je vypláceno z hlediska počtu dětí osamělým rodičům s jedním dítětem (59 %) a z hlediska příjmů rodičům s nejnižšími příjmy do 1,0 násobku ŽM. Největší skupinu tvoří pak skutečně osamělí rodiče s 1 dítětem a příjmem do 1,0 násobku ŽM (33,5 % ze všech sociálních příplatků vyplácených osamělým rodičům). To ve skutečnosti znamená rodičům bez příjmů z výdělečné činnosti a lze odhadovat, že v této kategorii budou převážně matky, které pobírají rodičovský příspěvek.

Potvrzuje to i přehled výplaty sociálních příplatků podle skutečných výší příjmů osamělých rodičů, kdy 48 062 osamělých rodičů (tj. 34 %) má příjem pouze do výše 5 000 Kč (to odpovídá výši rodičovského příspěvku a přídatku na dítě – viz tabulka 38 na další straně).

Graf 24 : Počty příjemců sociálního příplatku z řad osamělých rodičů podle počtu dětí a jejich rozhodného příjmu v násobcích životního minima rodiny (stav k 31.12.2004)

Pramen: zpracováno dle MPSV

Tab. 38: Počet sociálních příplatků vyplacených osamělým rodičům podle skutečné výše jejich rozhodného příjmu

Počet dětí	Výše rozhodného příjmu (v tis. Kč)						celkem
	do 5	5 – 10	10 – 15	15 – 20	20 – 25	nad 25	
1	34 156	39 447	8 277	31	0	19	81 930
2	11 670	16 572	17 630	1 995	14	4	47 885
3	1 848	3 750	2 360	1 197	22	1	9 178
4 a více	388	985	366	207	70	7	2 023
celkem	48 062	60 754	28 633	3 430	106	31	141 016

Pramen: MPSV

7.4. Neúplné rodiny a chudoba

V zemích EU je zejména v posledním desetiletí věnována mimořádná pozornost finanční situaci domácností a životním podmínkám, a to zejména otázce chudoby. Pro mezinárodní srovnání je hranice chudoby konstruována jako 60 % mediánu. Současně je možno pro vnitřní potřebu jednotlivých zemí je možno použít i jiné relace (např. 50 % mediánu), jestliže jsou s ohledem na příjmové rozdělení domácností v dané zemi vhodnější. V tabulce 37 jsou vybrané charakteristiky osob

ohrožených příjmovou chudobou podle typů rodin, zpracovaná podle metodiky Eurostatu. Jednotkou zpracování byla osoba, do zpracování byli zahrnuti všichni členové domácností.

Tab. 39: Vybrané charakteristiky a indikátory chudoby osob podle různých úrovní příjmové chudoby

	Hranice příjmové chudoby	
	50%	60%
	mediánu ročních příjmů na spotřební jednotku EU	
Počet osob v domácnostech s příjmem pod hranicí chudoby	382 451	822 170
podíl z celkového počtu osob v ČR (v %)	3,78	8,13
Osoby podle vybraných charakteristik v % ze všech osob příslušného typu		
Typ domácnosti		
jednotlivci 65 a více let	1,18	9,26
muži	0,42	3,59
ženy	1,40	10,93
bezdětné páry - oba partneři do 64 let	1,12	2,29
bezdětné páry - aspoň 1 z partnerů 65 a více let	0,31	0,88
1 rodič a jen závislé děti	14,19	29,46
rodičovský pár		
- s 1 závislým dítětem	3,13	6,46
- se 2 závislými dětmi	3,18	7,06
- se 3 a více závislými dětmi	9,88	19,38
- se závislými i ostatními dětmi	6,84	11,77
ostatní domácnosti	1,88	4,74

Pramen: ČSÚ, Mikrocensus 2002

I z tohoto přehledu je zřejmé, že osoby žijící v neúplných rodinách patří k nejohroženějším skupinám ohroženým příjmovou chudobou v ČR, a to zřetelně vyšší i než rodiny s více dětmi.

Pod oficiální hranicí chudoby v ČR - životním minimem - bylo u nás v roce 2002 zhruba 133 tisíc domácností (3,3 %), ve kterých žilo přes 392 tis. osob. Metodika měření příjmové chudoby v EU, která je založena na mediánovém příjmu v přepočtu na spotřební jednotku ale ukazuje, že v naší republice je chudobou ohroženo cca 2x více domácností (přes 7 %), resp. osob (724 tisíc).

Toto vysoké procento ohrožených osob dokládá i skutečnost, že v evidenci sociálně potřebných bylo k 31.12.2004 registrováno 228,4 tisíc domácností. Ze dvou třetin šlo o domácnosti bez dětí (153,1 tis.), jen z jedné třetiny (mj. díky systému státní sociální podpory) o rodiny s dětmi (75,3 tis.). Mezi sociálně potřebnými domácnostmi s dětmi převažovaly neúplné rodiny (49,0 tis., tj. 65 % z jejich celkového počtu).

8. Regionální srovnání

V této části studie je pozornost věnována stručnému popisu skladby domácností z regionálního (krajského) hlediska. Skladba a váha jednotlivých druhů rodin a domácností je výrazně územně diferencována (viz tab. 40). Do tohoto stavu se promítá celá řada podmínek a faktorů daných mj. historickým vývojem, stupněm urbanizace tohoto kterého celku, konservativním či spíše liberálním charakterem obyvatel a konče jeho demografickými znaky a parametry.

Srovnání jednotlivých okresů ukazuje, že v případě úplných rodin dosahují nejvyšších podílů především okresy v kraji Vysočina a v Jihomoravském kraji (okresy Žďár nad Sázavou, Třebíč, Uherské Hradiště a Hodonín). Nejnižších podílů dosahují okresy s velkoměsty na svém území a kraje Karlovarský a Ústecký (okresy Most, Brno-město, Ostrava, Plzeň a Karlovy Vary). Pro srovnání si ještě připomeňme, že samotná Praha má úplných rodin ještě méně (43,3 %).

V případě faktických manželství byl jejich výskyt nejčastější v Ústeckém kraji, kde bylo sečteno téměř 18 tisíc (14,3 %) těchto svazků. Naopak nejméně „manželství bez dokladů“, pouhé 4 tisíce (3,2 %), byly sčítáním zjištěny v kraji Vysočina.

Téměř opačně jsou pak rozloženy neúplné rodiny. Tam, kde bylo nejméně úplných rodin, např. ve velkých městech, je naopak nejvíce právě těchto rodin a shodně je tomu i u většiny uváděných okresů. Jejich vysoký podíl je tedy v okrese Karlovy Vary a v druhém největším velkoměstě – Brně (15,7 %). Mezi okresy s nejčtenějším počtem neúplných rodin se rovněž řadí oba příměstské okresy hlavního města, Praha - západ a Praha - východ (samotná Praha dosahuje ve srovnání s okresy nejvyššího podílu ve výši 16,4 %) a dále okresy s výrazným pohybem obyvatel podmíněným mj. průmyslovým rozvojem (např. Česká Lípa, Sokolov). Málo neúplných rodin pak nalezneme hlavně v kraji Vysočina, v okrese Pelhřimov či Žďár nad Sázavou. Z krajů lze jmenovat především Karlovarský kraj (15,7 %) a na druhé straně již vzpomínanou Vysočinu (11,2 %). Většina neúplných rodin byla ve všech krajích tvořena neúplnými rodinami se závislými dětmi, nejvíce zastoupeny byly tyto rodiny opět v krajích severních Čech. Neúplné rodiny byly nejčastěji bezdětné (bez závislých dětí) v kraji Vysočina, Zlínském kraji, Jihomoravském a Olomouckém kraji a

také v Praze. Regiony severních Čech se vyznačovaly vyšším podílem neúplných rodin se závislými dětmi, a to především s jedním a dvěma dětmi.

S údaji za úplné i neúplné rodiny korespondují rovněž čísla za domácnosti jednotlivců. Okresy, u kterých se vyskytovaly nejvíce úplné rodiny, byly často též mezi okresy s malým počtem domácností jednotlivců a obráceně u okresů s nízkým podílem úplných rodin dosahovaly domácnosti jednotlivců vysokého procenta. Krajními mezemi jsou okres Hodonín se zhruba jednou pětinou těchto domácností a opačně Ústí nad Labem s více než jednou třetinou. Extrémně vysoký počet domácností jednotlivců má Praha (36,8 %) a pak Ústecký kraj (32,6 %) v protikladu k velmi nízkému podílu Zlínského kraje (25,8 %).

Situace v hlavním městě Praze vypadala následovně: nejméně byly zastoupeny úplné rodiny (43,3 %) a naopak vyšší podíl domácností zaujímaly domácnosti jednotlivců (36,8 %), vícečlenné nerodinné domácnosti (3,6 %) a neúplné rodiny (16,4 %).

Tab. 40: Vybrané okresy s extrémními hodnotami za úplné a neúplné rodiny a domácnosti jednotlivců stav k 1.3.2001 (bez hl. m. Prahy)

úplné rodiny celkem		neúplné rodiny celkem	
okres	%	okres	%
nejvyšší			
Žďár nad Sázavou	64,1	Karlovy Vary	16,3
Třebíč	63,9	Brno-město	15,7
Uherské Hradiště	63,7	Praha-západ	15,6
Hodonín	63,6	Sokolov	15,5
Blansko	63,1	Cheb	15,1
Havlíčkův Brod	62,4	Ostrava	14,9
Opava	62,2	Praha-východ	14,9
Pelhřimov	62,1	Česká Lípa	14,7
Vyškov	61,8	Jablonec nad Nisou	14,7
Znojmo	61,7	Most	14,7
nejnižší			
Liberec	51,3	Ústí nad Orlicí	11,3
Sokolov	51,0	Chrudim	11,3
Chomutov	50,6	Opava	11,3
Cheb	49,9	Semily	11,2
Plzeň-město	49,6	Třebíč	11,0
Ostrava	49,3	Havlíčkův Brod	10,9
Ústí nad Labem	49,3	Plzeň-jih	10,9
Karlovy Vary	48,4	Žďár nad Sázavou	10,8
Brno-město	48,1	Rokycany	10,5
Most	48,1	Pelhřimov	10,3

Pramen: ČSÚ, SLBD 2001

Jak již bylo zmíněno, mají domácnosti neúplných rodin v čele nejčastěji ženu (celorepublikově 85 %). Z pohledu krajů byly vyšší podíly neúplných rodin v čele s mužem zaznamenány v Praze a Středočeském kraji (téměř 17 % neúplných rodin), nejnižší pak naopak v Olomouckém (14,2 %) a Zlínském kraji (13,3 %). Pokud stojí v čele neúplné rodiny muž, pak je nejčastěji rozvedený, dále ovdovělý a ženatý a nejméně často je svobodný. V severních regionech také v porovnání s ostatními kraji výrazněji dominovali rozvedení muži (více než 50 % mužů stojících v čele neúplné rodiny), podobné podíly byly také zaznamenány ve východních Čechách, v Olomouckém a Moravskoslezském kraji. V severních Čechách je zajímavé i zjištění, že podíly ženatých mužů v čele neúplné rodiny byly téměř shodné s podíly mužů ovdovělých.

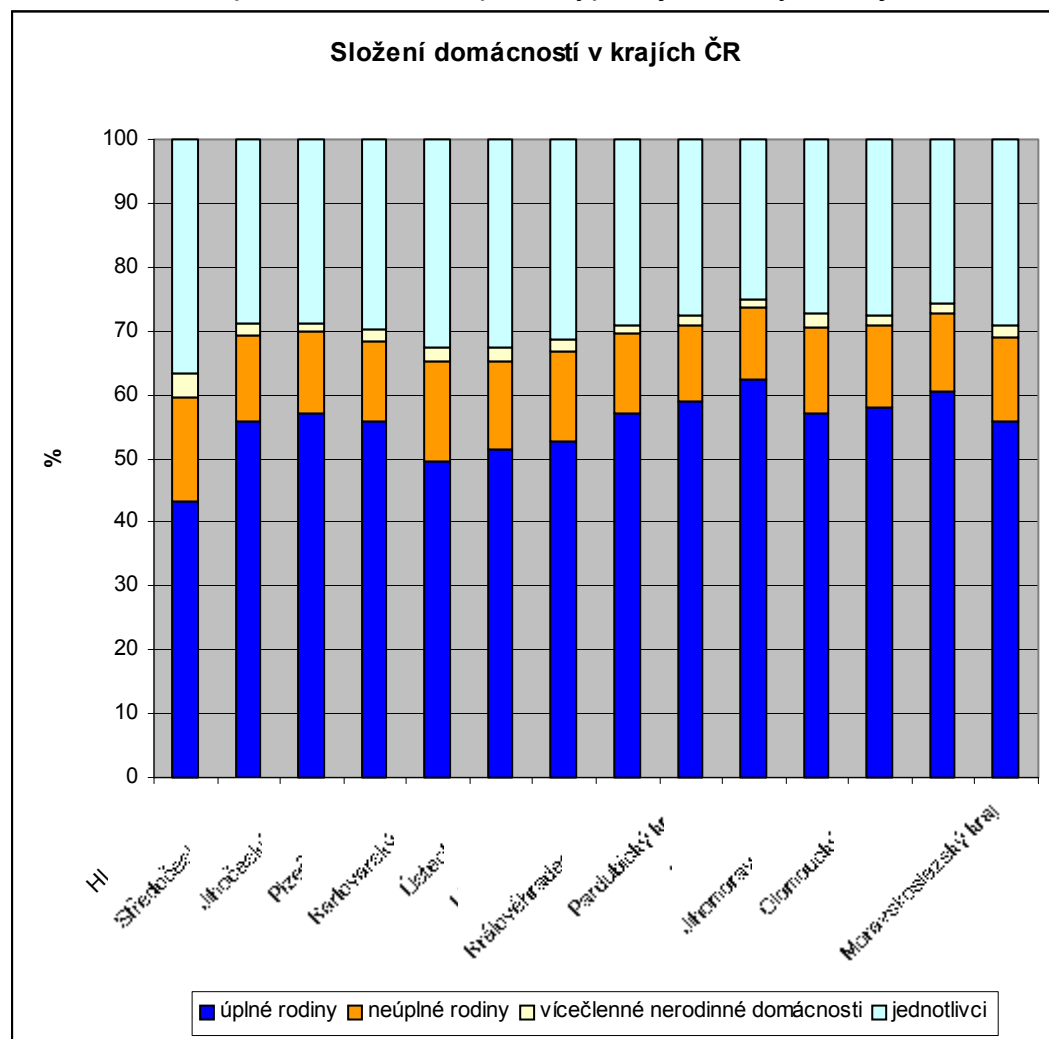
V populaci žen v čele neúplné rodiny byla zjištění velmi podobná jako v populaci mužů. Vyšší podíly svobodných a vdaných žen byly zjištěny především v kraji Ústeckém, Karlovarském a Libereckém. Tyto regiony se také vyznačovaly nižším podílem ovdovělých žen v čele neúplné rodiny.

Tab. 41: Rodiny a domácnosti v jednotlivých krajích České republiky k 1. 3. 2001

Kraje, okresy	Domácnost i úhrnem	v tom							
		úplné rodiny		neúplné rodiny		vícečlenné nerodinné domácnosti		jednotlivci	
		absol.	%	absol.	%	absol.	%	absol.	%
Hl. m. Praha	547 811	236 980	43,3	89 614	16,4	19 882	3,6	201 335	36,8
Středočeský kraj	464 188	259 529	55,9	62 163	13,4	8 213	1,8	134 283	28,9
Jihočeský kraj	255 569	146 136	57,2	32 074	12,6	4 053	1,6	73 306	28,7
Plzeňský kraj	232 424	129 647	55,8	29 160	12,5	4 070	1,8	69 547	29,9
Karlovarský kraj	132 397	65 681	49,6	20 814	15,7	2 861	2,2	43 041	32,5
Ústecký kraj	356 126	183 501	51,5	48 952	13,7	7 565	2,1	116 108	32,6
Liberecký kraj	181 249	95 670	52,8	25 136	13,9	3 864	2,1	56 579	31,2
Královéhradecký kraj	228 158	129 875	56,9	28 706	12,6	2 999	1,3	66 578	29,2
Pardubický kraj	204 594	120 673	59,0	24 453	12,0	2 742	1,3	56 726	27,7
Vysočina	199 417	124 477	62,4	22 238	11,2	2 703	1,4	49 999	25,1
Jihomoravský kraj	455 546	259 567	57,0	61 477	13,5	9 923	2,2	124 579	27,3
Olomoucký kraj	257 163	149 069	58,0	33 024	12,8	4 011	1,6	71 059	27,6
Zlínský kraj	231 969	140 111	60,4	28 751	12,4	3 177	1,4	59 930	25,8
Moravskoslezský kraj	524 106	292 676	55,8	69 858	13,3	8 466	1,6	153 106	29,2

Pramen: ČSÚ, SLBD 2001

Graf 25 : Zastoupení domácností podle typů v jednotlivých krajích ČR

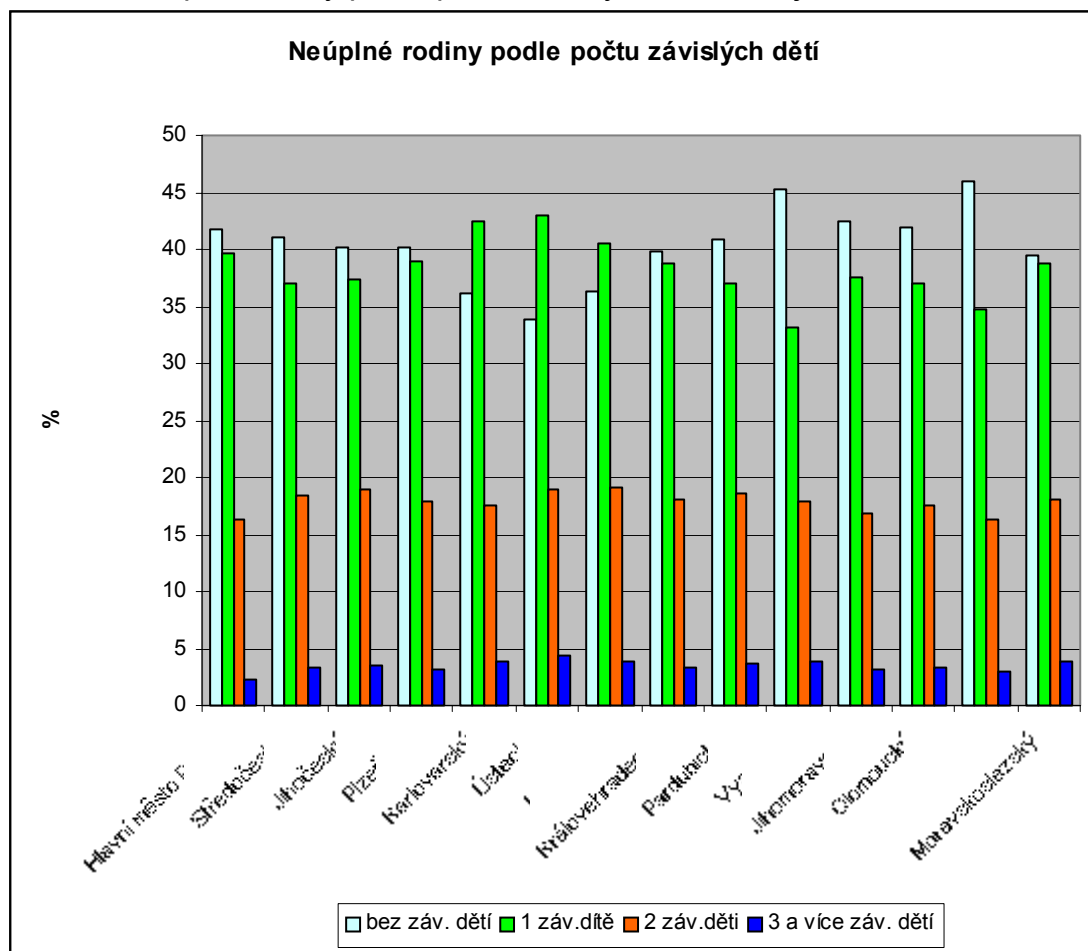
Pramen: zpracováno dle ČSÚ, SLBD 2001

Tab. 42: Neúplné rodiny podle počtu závislých dětí a krajů k 1. 3. 2001

Kraj	Neúplné rodiny celkem	v tom s počtem závislých dětí							
		bez záv. dětí		1		2		3+	
		abs.	v %	abs.	v %	abs.	v %	abs.	v %
Hlavní město Praha	89 614	37 453	41,8	35 611	39,7	14 619	16,3	1 931	2,2
Středočeský	62 163	25 577	41,1	22 978	37,0	11 529	18,5	2 079	3,3
Jihočeský	32 074	12 870	40,1	11 999	37,4	6 086	19,0	1 119	3,5
Plzeňský	29 160	11 686	40,1	11 356	38,9	5 223	17,9	895	3,1
Karlovarský	20 814	7 534	36,2	8 831	42,4	3 666	17,6	783	3,8
Ústecký	48 952	16 616	33,9	20 988	42,9	9 245	18,9	2 103	4,3
Liberecký	25 136	9 127	36,3	10 201	40,6	4 838	19,2	970	3,9
Královéhradecký	28 706	11 437	39,8	11 139	38,8	5 185	18,1	945	3,3
Pardubický	24 453	9 966	40,8	9 064	37,1	4 551	18,6	872	3,6
Vysočina	22 238	10 046	45,2	7 375	33,2	3 980	17,9	837	3,8
Jihomoravský	61 477	26 092	42,4	23 145	37,6	10 362	16,9	1 878	3,1
Olomoucký	33 024	13 874	42,0	12 214	37,0	5 809	17,6	1 127	3,4
Zlínský	28 751	13 211	45,9	9 981	34,7	4 685	16,3	874	3,0
Moravskoslezský	69 858	27 526	39,4	27 092	38,8	12 591	18,0	2 649	3,8
ČR	576 420	233 015	40,4	221 974	38,5	102 369	17,8	19 062	3,3

Pramen: ČSÚ, SLBD 2001

Graf 26: Neúplné rodiny podle počtu závislých dětí a krajů k 1. 3. 2001

Pramen: zpracováno dle ČSÚ, SLBD 2001

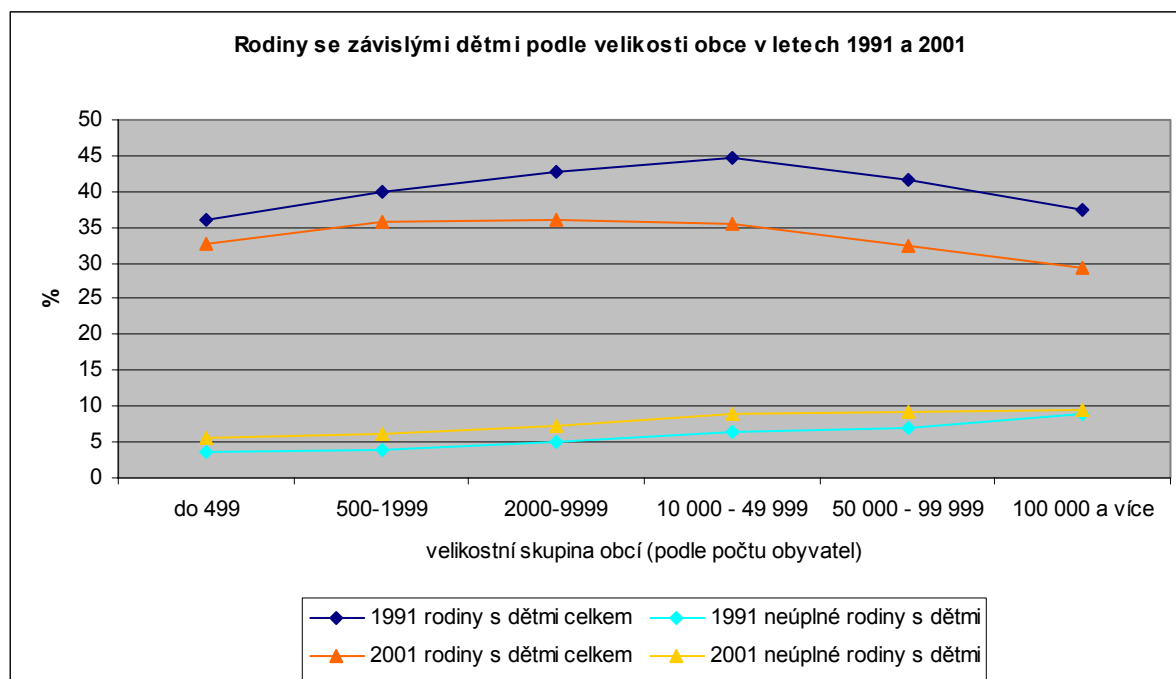
Z hlediska velikostních skupin obcí je zřejmá závislost velikosti sídla a struktury domácností. Celorepublikový pokles počtu rodin se závislými dětmi mezi lety 1991 a 2001 se projevil ve všech velikostních skupinách obcí s výjimkou nejmenších obcí, kde zůstal celkový počet zhruba stejný, ale pouze díky velmi výraznému nárůstu počtu neúplných rodin se závislými dětmi. V početně malých obcích s pevnějšími společenskými vazbami jsou ve větší míře stále respektovány tradiční rodinné hodnoty. Se zvyšujícím se počtem obyvatel obce se zvyšuje i podíl neúplných rodin.

Tab. 43: Rodiny se závislými dětmi podle velikosti obcí podle SLBD v letech 1991 a 2001

velikostní skupina obcí (dle počtu obyvatel)	podíl v % na celkovém počtu domácností			
	1991		2001	
	rodiny s dětmi celkem	neúplné rodiny s dětmi	rodiny s dětmi celkem	neúplné rodiny s dětmi
do 499	36,1	3,5	32,8	5,6
500-1999	39,9	4,0	35,7	6,2
2000-9999	42,8	5,1	35,9	7,4
10 000 - 49 999	44,8	6,5	35,4	8,8
50 000 - 99 999	41,7	7,0	32,3	9,1
100 000 a více	37,5	8,8	29,4	9,4
celkem	40,7	6,3	33,6	8,0

Pramen: ČSÚ, SLBD 2001

Graf 27: Rodiny se závislými dětmi podle velikosti obcí podle SLBD v letech 1991 a 2001

Pramen: zpracováno dle ČSÚ, SLBD 2001

Velikost sídla má obecně vliv i na počtu závislých dětí. Platí závislost, že čím menší obec, tím větší podíl rodin s více dětmi. Hranici tvoří 50 000 obyvatel. V těchto a větších městech převažují rodiny s jediným závislým dítětem, v menších sídlech jsou nejčetnější rodiny s dvěma dětmi. Tři a více dětí má v nejmenších obcích do 199 obyvatel téměř 14 % úplných rodin se závislými dětmi, v největších městech - nad 100 000 obyvatel je takových úplných rodin jen 6,5 %. Rozložení rodin se závislými dětmi do velikostních skupin sídel kopíruje v podstatě rozložení obyvatelstva. Tři čtvrtiny všech rodin se závislými dětmi bylo v roce 2001 v obcích s 2000 a více obyvateli, přičemž téměř třetina rodin s dětmi je v padesátitisícových a větších

městech. Z pohledu jednotlivých krajů má výlučné postavení hl.m. Praha, kde jsou podíly rodin s dětmi z celkového počtu domácností nejnižší.

Zastoupení rodin se závislými dětmi (úplných i neúplných) v úhrnném počtu domácností jednotlivých krajů se většinou pohybuje mezi 32 - 35 %, tedy činí zhruba třetinu všech domácností v krajích. Významnější rozdíly jsou ale v členění rodinných domácností s dětmi na úplné a neúplné rodiny. V Praze je poměr úplných a neúplných rodin se závislými dětmi zhruba 2:1, naproti tomu v kraji Vysočina je poměr 5:1.

Tab. 44: Podíly úplných a neúplných rodin a jejich velikosti (stav k 1.3.2001)

kraj	podíly v počtu rodin se závislými dětmi v %		průměrný počet závislých dětí		průměrná velikost rodiny	
	úplné rodiny	neúplné rodiny	úplné rodiny	neúplné rodiny	úplné rodiny	neúplné rodiny
Praha	65,8	34,2	1,57	1,36	3,73	2,54
Středočeský	76,2	23,8	1,66	1,44	3,87	2,65
Jihočeský	78,4	21,6	1,69	1,45	3,89	2,64
Plzeňský	76,8	23,2	1,65	1,41	3,84	2,59
Karlovarský	69,4	30,6	1,00	1,41	3,84	2,60
Ústecký	72,5	27,5	1,64	1,43	3,83	2,62
Liberecký	73,8	26,2	1,68	1,44	3,87	2,62
Královéhradecký	77,7	22,3	1,68	1,42	3,88	2,61
Pardubický	79,8	20,2	1,73	1,45	3,94	2,65
Vysočina	83,4	16,6	1,79	1,48	4,01	2,70
Jihomoravský	77,6	22,4	1,69	1,41	3,92	2,62
Olomoucký	79,0	21,0	1,70	1,44	3,91	2,65
Zlínský	81,6	18,4	1,73	1,43	9,96	2,65
Moravskoslezský	77,2	22,8	1,69	1,44	3,88	2,63
ČR	76,1	23,9	1,68	1,42	3,88	2,62

Pramen: ČSÚ, SLBD 2001

V neúplných rodinách obecně převažovaly rodiny s jediným závislým dítětem. Přitom více než tři čtvrtiny okresů měly podíl neúplných rodin s jediným závislým dítětem v intervalu 61 - 65 %, tedy v rozmezí pouhých 5 procentních bodů. Maximální hodnota (65 %) byla v Chebu, minimální hodnota (57,5 %) v Pelhřimově. Nejvyšší podíly neúplných rodin se 3 a více závislými dětmi z celkového počtu neúplných rodin v okrese byly v okresech Jeseník a Česká Lípa (v obou případech 8,2 %), v absolutním vyjádření to jsou však minimální počty - v České Lípě jde o 341 rodin, v Jeseníku o 116 rodin. Nejnižší podíly neúplných rodin se 3 a více dětmi byly v Praze a v Plzni (méně než 4 % z počtu neúplných rodin s dětmi).

Regionální rozdíly jsou i v bydlení neúplných rodin. Pro ilustraci lze uvést rozložení hodnot obytné plochy na osobu podle krajů je ve všech typech rodin obdobné (tab. 45). Nejvyšší plochu na osobu mají ve všech typech rodinných domácností ve Středočeském kraji, následují kraje Královéhradecký a Pardubický. Nejméně obytné plochy na osobu mají rodinné domácnosti v Moravskoslezském kraji, v Praze a především v Karlovarském kraji. Při hodnocení lze však jít u výsledků sčítání ještě do větších podrobností a zjistit i úroveň bydlení v rodinách s dětmi podle jejich počtu. Obecně se dá konstatovat, že v úplných rodinách znamená každé další dítě snížení obytné plochy na osobu o více než 2 m², u neúplných rodin to znamená dokonce snížení o přibližně 4 m². Mezikrajové rozdíly v průměrné ploše na osobu u úplných rodin nejsou velké. Rozdíl mezi krajem s nejvyššími hodnotami (Středočeským) a krajem s nejnižšími hodnotami (Karlovarským) se pohybuje kolem 2 m² (v podstatě bez ohledu na počet dětí). U neúplných rodin jsou rozdíly trochu větší. U jednoduchých a dvoudětných neúplných rodin je rozdíl mezi Středočeským a Karlovarským krajem téměř 3 m² na osobu v bytě.

Tab. 45: Průměrná obytná plocha na osobu podle složení domácnosti a krajů

kraj	úplné rodiny		neúplné rodiny	
	bez dětí	s dětmi	bez dětí	s dětmi
Praha	18,6	13,6	19,8	17,3
Středočeský	21,8	15,4	23,0	18,8
Jihočeský	20,9	14,7	22,2	17,3
Plzeňský	20,9	14,6	22,0	17,7
Karlovarský	19,7	13,5	19,7	16,2
Ústecký	20,5	14,1	20,3	16,6
Liberecký	20,9	14,6	21,1	17,4
Královéhradecký	21,1	15,0	22,1	17,5
Pardubický	21,1	14,8	22,3	17,3
Vysočina	20,8	14,7	22,5	16,9
Jihomoravský	20,7	15,1	21,8	17,4
Olomoucký	20,7	14,7	21,5	17,1
Zlínský	20,2	14,8	21,8	16,9
Moravskoslezský	20,0	13,8	20,8	16,4
ČR	20,5	14,5	21,4	17,2

Pramen: ČSÚ, SLBD 2001

Vzhledem ke struktuře šetření, při kterých se zjišťují příjmy neúplných rodin, nejsou tyto příjmy na regionální úrovni k dispozici. Podle regionů lze sledovat pouze příjemce sociálních dávek, které však díky svým podmínkám nároku vypovídají alespoň částečně o příjmové situaci neúplných rodin. Sociální příplatek byl vyplácen osamělým rodičům ve všech bývalých okresech ČR. Nejvyšší počty osamělých

rodičů (k 31.12.2004) vykazovala Praha (9 510), Brno – město (5 547) a Karviná (5 506). Nejnižší naopak Rokycany (434), Rakovník (647) a Prachatice (695).

Dalším vodítkem o příjmech neúplných rodin je zastoupení neúplných rodin v evidenci sociálně potřebných rodin s nezaopatřenými dětmi. To znamená, že tyto rodiny patří do kategorie většinou zcela bez příjmu, protože ani s dávkami státní sociální podpory jejich příjem nedosahuje hranice životního minima. Těchto rodin bylo nejvíce v Moravskoslezském kraji (11 469 a z toho 9186 bylo v evidenci déle než 6 měsíců), z okresů pak v Ostravě (4 436 a z toho 3 516 bylo v evidenci déle než 6 měsíců). Dalšími okresy s vysokým počtem neúplných rodin v evidenci sociálně potřebných byly okresy Most (2 745 a z toho 2 469 bylo v evidenci déle než 6 měsíců) a Karviná (2 611 a z toho 2 135 bylo v evidenci déle než 6 měsíců). Je vidět, že jde o regiony s vysokou nezaměstnaností, což dokazuje i to, že většina těchto rodin je v evidenci sociálně potřebných vedena dlouhodobě. Naopak nejméně těchto rodin měly v evidenci okresy Domažlice (76 a z toho 55 bylo v evidenci déle než 6 měsíců), Cheb (78 a z toho 74 bylo v evidenci déle než 6 měsíců) a Praha – západ (78 a z toho 52 bylo v evidenci déle než 6 měsíců).

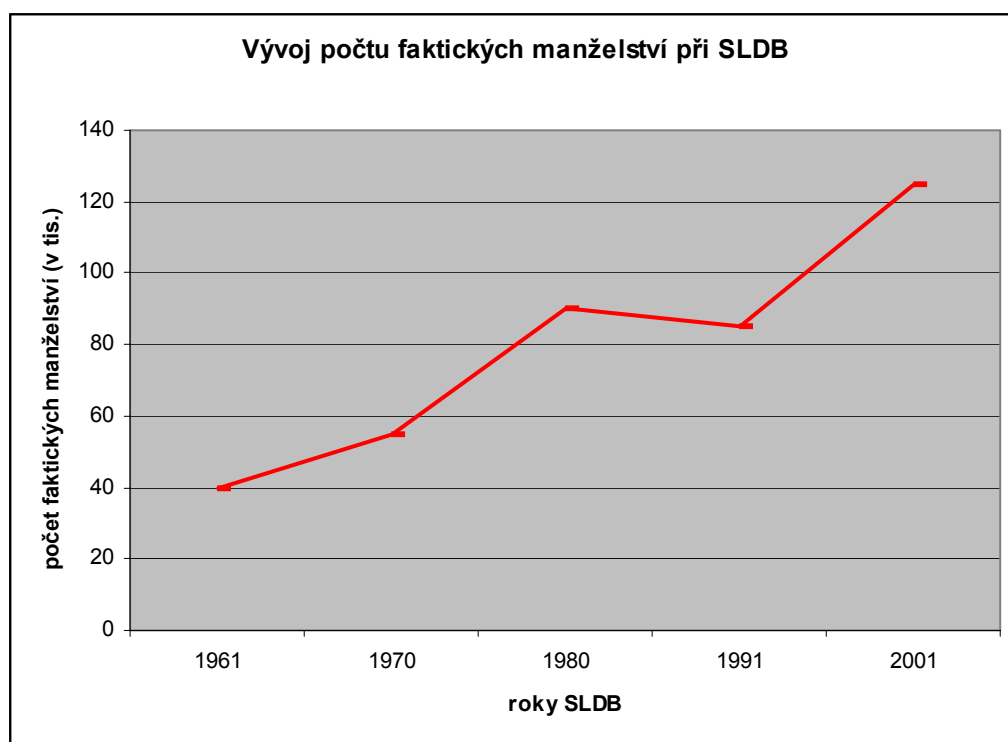
Podrobnější přehledy regionálního zastoupení neúplných rodin jsou uvedeny v přílohách 5 až 9.

9. Faktická manželství

Pojmem „faktické manželství“ je ve výsledcích sčítání lidu označováno soužití partnerů žijících společně v jednom bytě, kteří deklarovali na sčítacím tiskopisu svůj vzájemný vztah jako „druh, družka“. Takováto domácnost je považována za rodinu úplnou, i když soužití partnerů není de iure manželským svazkem, ale je svazkem de facto. Tyto svazky de facto byly ve všech dřívějších (československých) sčítáních považovány za rovnocenné svazkům de iure a byly proto nedílnou součástí úplných rodin. Ve všech sčítáních od roku 1921 byly ve sčítacích tiskopisech příp. ve vysvětlivkách k tiskopisům citovány družky spolu s manželkami, jako možná definice vztahu k majiteli bytu nebo k přednostovi domácnosti. Teprve však vznik pojmu „cenzová domácnost“ a její metodické vymezení v roce 1961 dalo předpoklady k samostatné kvantifikaci těchto rodin. Od roku 1980 byly zpracovávány tabulky za faktická manželství, v roce 1980 však v omezeném rozsahu pouze základní struktura dle věku a rodinného stavu. Podrobnější charakteristiky byly k dispozici z dat sčítání 1991 a 2001. Protože se metodické vymezení faktických manželství nemění, jsou zjištěné údaje plně srovnatelné.

Podle dosud publikovaných výpočtů a odhadů činil **počet faktických manželství** v roce 1961 cca 40 tisíc rodin, v roce 1970 překročil 55 tisíc. Samostatně zpracované údaje za faktická manželství v dalších sčítáních již dokumentují zvýšení absolutních počtů a to zejména v devadesátých letech 20. století. V roce 1980 bylo sečteno faktických manželství téměř 90 tisíc, v roce 1991 to bylo 85 tisíc a v roce 2001 více než 125 tisíc neformálních svazků.

Graf 28: Vývoj počtu faktických manželství

Pramen zpracováno dle ČSÚ, SLDB 2001

Váha faktických manželství v souboru domácností - resp. ve skupině úplných rodin – však není však velká. V období 1980 - 1991 se podílela faktická manželství na úhrnu všech domácností v rozmezí 2,3 - 2,1 % a na počtu úplných rodin zhruba 3,5 %. Výraznější absolutní nárůst jejich počtu po roce 1991 znamenal i zvýšení obou podílů na téměř 3 % z počtu domácností a téměř 5,5 % z počtu úplných rodin v roce 2001. I přes toto zvýšení nepředstavují citované podíly významné zastoupení v počtu domácností. Ve srovnání s jinými evropskými státy patří Česká republika k zemím s nízkým podílem faktických manželství. Např. v severských zemích se pohybuje podíl faktických manželství z počtu úplných rodin kolem 20 %, ve Velké Británii činil při posledním sčítání 16 %. Naopak ale např. Polsko, Slovensko, Maďarsko nebo Řecko měly podíly faktických manželství ve srovnání s naší republikou ještě nižší.

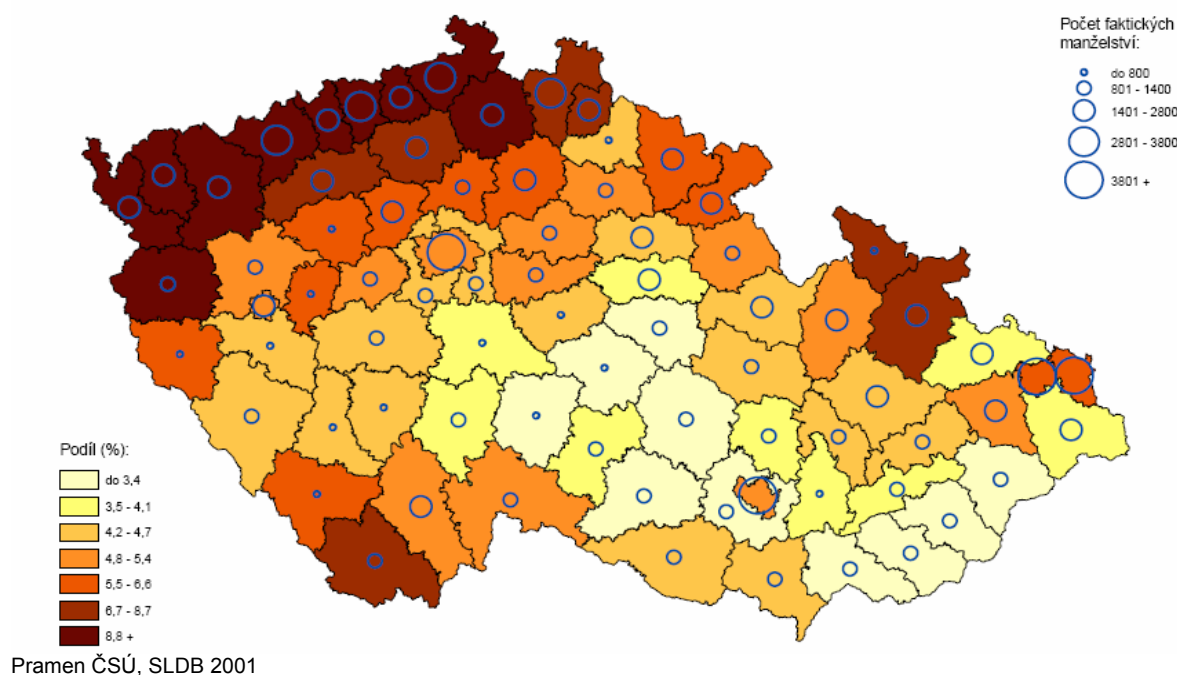
Tab. 46: Počty mužů a žen ve faktických manželstvích v letech 1991 a 2001

		1991		2001		Přírůstek	
		fakt. manž. celkem	z toho do 29 let	fakt. manž. celkem	z toho do 29 let	fakt. manž. celkem	z toho do 29 let
počet mužů		84 934	11 681	125 269	29 284	40 335	17 603
počet žen		84 934	16 607	125 269	39 402	40 335	22 795
počet faktických manželství podle počtu závislých dětí	0	45 449	6 122	73 850	20 838	28 401	14 716
	1	19 176	5 696	28 181	11 375	9 005	5 679
	2	13 843	3 463	16 448	5 288	2 605	1 825
	3+	6 466	1 326	6 790	1 901	324	575

Pramen ČSÚ, SLDB 2001

V roce 2001 představovala faktická manželství alternativu k manželskému svazku pro 125 269 mužů a stejný počet žen. I když vývoj faktických manželství neovlivňoval celorepublikové údaje o rodinách, přesto jejich rostoucí počty, ale především změny ve vnitřní struktuře této skupiny domácností byly natolik zajímavé, že se údaje o faktických manželstvích zpracovávaly stále podrobněji.

Graf 29: Podíl faktických manželství z úplných rodin celkem k 1. 3. 2001

Období 1991 - 2001 bylo pro vývoj počtu a struktury faktických manželství obdobím významné změny trendu. Zatímco v předchozích letech či desetiletích byla faktická manželství variantou soužití zejména pro osoby středního věku či starší - rozvedené či ovdovělé, po roce 1991 se velmi výrazně zvýšilo zastoupení mladých svobodných

osob, které dávaly tomuto neformálnímu soužití přednost před uzavřením sňatku. Současně se výrazněji zvýšil i jejich celkový počet.

Ve vztahu k celkovému počtu úplných rodin to znamenalo, že i když úplné rodiny ve svém úhrnu zaznamenaly mezi lety 1991 a 2001 pokles, týkalo se toto snížení výlučně manželských párů s dětmi. Počet faktických manželství se naopak v uvedeném období téměř o polovinu zvýšil. Přitom výrazně rychleji rostla faktická manželství bez závislých dětí. Zvýšilo se i zastoupení faktických manželství na celkovém počtu úplných rodin.

V průběhu let došlo nejen k nárůstu počtu těchto faktických manželství, ale i ke změnám v jejich struktuře. Podíl faktických manželství s partnery vyššího věku (60+) poklesl a naopak podíl **nejnižší věkové kategorie** (do 29 let) se naopak více než zdvojnásobil. Tím došlo i k posílení zastoupení této věkové kategorie na celkovém počtu faktických manželství (zatímco v roce 1980 tvořili mladí zhruba pětina konsensuálních svazků, v roce 2001 již tvořily více než třetinu všech faktických manželství).

Změny věkové struktury oproti roku 1991 směrem k mladším věkovým skupinám se promítly i do struktury podle **rodinného stavu**. Neformální soužití nejmladších párů se týkalo převážně svobodných partnerů. Jejich výrazný absolutní nárůst znamenal i velmi podstatné zvýšení jejich podílu. Zatímco v roce 1991 činil podíl faktických manželství s oběma partnery svobodnými necelou desetinu z úhrnného počtu těchto neformálních svazků, v roce 2001 jich byla již čtvrtina. I nadále však zůstávají nejpočetnější skupinou konsensuální svazky osob rozvedených a ovdovělých, jejich váha ale klesá. Kombinace svobodného muže a ženy vdané, rozvedené nebo ovdovělé, která byla v roce 1991 druhou nejčastější variantou faktického manželství (pětina z celkového počtu), v roce 2001 byla až třetí nejčastější kombinací.

Věková struktura jednotlivých skupin faktických manželství s konkrétní kombinací rodinných stavů partnerů měla svou logickou vazbu. Oba svobodní partneři byli nejčastěji mladší 30 let; oba rozvedení nebo ovdovělí partneři byli častěji naopak ve vyšším věku (40 a více let), přitom rozložení do jednotlivých věkových skupin bylo od uvedeného 40. roku věku více méně rovnoměrné. Ve skupině partnerských svazků, ve kterých je jeden z partnerů svobodný a druhý s jiným rodinným stavem, byly

nejčteněji zastoupeny svobodné ženy do 30 let, ženy rozvedené, ovdovělé příp. vdané ve věku 30 - 39 let a svobodní muži mezi 30 a 49 lety věku.

Trvale nejpočetnější skupinou faktických manželství byly partnerské svazky osob, které již jednou žily v manželství, tzn. soužití osob rozvedených a ovdovělých. Změny věkové struktury partnerů však měly úzkou vazbu na strukturu podle rodinného stavu, což se projevilo na nárůstu faktických manželství dvou svobodných partnerů. Podíl těchto rodin se v období 1980 - 2001 zvýšil téměř 6krát a dosáhl v roce 2001 zhruba čtvrtiny z celkového počtu faktických manželství.

Ve **vzdělanostní struktuře** v úhrnu převažovaly v roce 2001 osoby se středním vzděláním. Ženy - družky měly ve srovnání s muži v celém věkovém spektru vyšší podíly vzdělání základního, neukončeného vč. bez vzdělání; současně měly (kromě nejstarších) vyšší podíly i u vzdělání úplného středního – tedy vzdělání ukončené maturitou. Jednoznačnou převahu u mužů měli muži se středním vzděláním, jejichž podíly oscilovaly kolem 50 % (v intervalu 47 - 57 %).

Změny **základních charakteristik** osob žijících ve faktických manželstvích, měly u mužů i u žen mezi lety 1991 a 2001 obdobný vývoj, lišily se jen tempy růstu. Při celkovém zvýšení počtu mužů a žen žijících ve faktických manželstvích v období 1991 a 2001

- z hlediska rodinného stavu se nejvíce zvýšil počet svobodných žen a svobodných mužů, zatímco poklesly počty ovdovělých
- z hlediska ukončeného vzdělání bylo nejvyšší absolutní zvýšení u mužů se středním vzděláním a u žen se vzděláním středním a úplným středním; úbytek byl u mužů i u žen se základním nebo neukončeným vzděláním, resp. bez vzdělání
- z hlediska ekonomické aktivity vzrostl podíl faktických manželství s ekonomicky neaktivní ženou.

Typickým mužem ve faktickém manželství byl v roce 2001 stejně jako v roce 1991 rozvedený muž ekonomicky aktivní se středním vzděláním. Typickou ženou byla rozvedená ekonomicky aktivní žena se středním vzděláním (v roce 1991 to byla rozvedená ekonomicky aktivní žena se vzděláním základním). Jak vyplývá z uvedeného srovnání - kromě změny vzdělání u žen, které je v souladu s

celospolečenským trendem zvyšování vzdělanosti populace, nenastaly významnější změny v průměrných hodnotách základních charakteristik druhů a družek ve faktických manželstvích. Významnou měrou se ale zmenšily rozdíly mezi nejčtenějšími a druhými početně nejčastějšími hodnotami. U mužů i u žen se shodně změnila nejčtenější věkové skupiny. Zatímco v roce 1991 byly nejčastěji partneři ve věku 40 - 44 let, v roce 2001 to byla věková kategorie 25 - 29 let.

Tab. 47 Faktická manželství podle rodinného stavu partnerů v letech 1991 a 2001

Rodinný stav partnerů	1991		2001	
	absol.	%	absol.	%
Oba svobodní	8 349	9,8	31 186	24,9
Oba rozvedení, ovdovělí	51 043	60,1	55 673	44,4
Ženatí, vdané	187	0,2	572	0,5
Muž svobodný, žena s ostatním rodinným stavem	16 800	19,8	20 726	16,5
Žena svobodná, muž s ostatním rodinným stavem	7 092	8,4	12 565	10,0
Ostatní případy	1 463	1,7	4 547	3,6
Celkem	84 934	100,0	125 269	100,0

Pramen: CSÚ, SLDB 2001

Faktická manželství byla v roce 2001 převážně bez **závislých dětí** (59 %). Bezdětná byla nejen nejstarší faktická manželství, ale i svazky nejmladší - s ženou ve věku do 24 let, kde podíl bezdětných rodin překračoval 60 %. Naopak převaha rodin se závislými dětmi byla v rodinách se ženou mezi 25 - 44 lety věku. Celkem žilo v 51 419 faktických manželstvích 84 283 závislých dětí. V uvedeném počtu faktických manželství připadlo na rodiny s jedním závislým dítětem zhruba 55 %, se dvěma závislými dětmi 32 % a 13 % rodin bylo se třemi a více dětmi.

V roce 1991 žilo ve faktických manželstvích celkem 68 869 a na jeden neformální svazek připadalo 0,81 dítěte. V roce 2001 žilo v těchto rodinách již 84 283 závislých dětí a na jednu rodinu připadalo 0,67 dítěte. Znamená to tedy, že ačkoliv se počet faktických manželství zvýšil v období 1991 - 2001 téměř o 50 %, počet závislých dětí v těchto rodinách vzrostl pouze zhruba o pětinu.

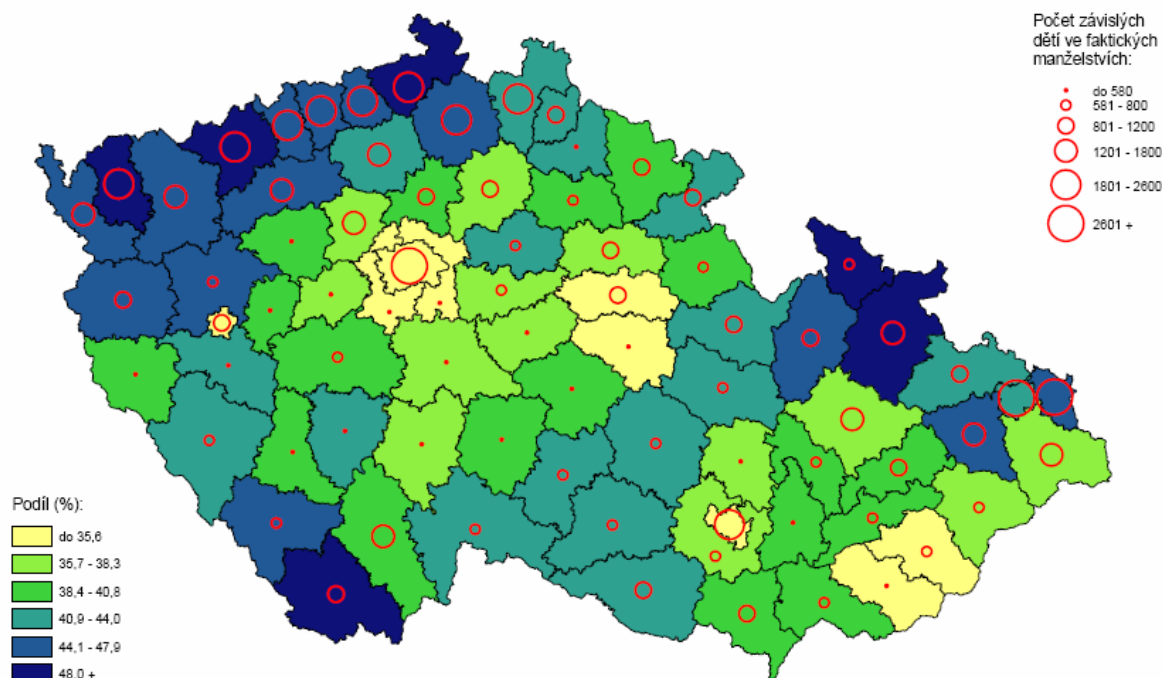
I když absolutní počty faktických manželství se zvýšily ve srovnání s rokem 1991 v celé škále počtu závislých dětí, dynamika tohoto zvýšení byla velmi rozdílná. Nejrychlejší růst byl zaznamenán u bezdětných neformálních svazků. Zastoupení rodin s jedním závislým dítětem zůstalo zhruba na stejné úrovni (cca pětina faktických manželství) a podíly rodin se 2 a více dětmi se snížily.

Tab. 48: Faktická manželství podle počtu závislých dětí

Počet závislých dětí	Počet faktických manželství
0	73 430
1	28 016
2	16 345
3	4 803
4+	1 932
Celkem	124 526

Pramen: CSÚ, SLDB 2001

Graf 30: Podíl faktických manželství se závislými dětmi z faktických manželství celkem
k 1. 3. 2001

Pramen: CSÚ, SLDB 2001

Základní tendence vývoje ukazatelů **ekonomické aktivity** obyvatel mezi sčítáními 1991 a 2001 promítly i do ekonomických charakteristik partnerů ve faktických manželstvích. Současně zde však působily i další vlivy, jako je věková struktura partnerů aj. Nejrychlejší nárůst zaznamenaly rodiny s ekonomicky neaktivní ženou. V roce 1991 byla takových domácností čtvrtina, v roce 2001 již 30 %. Podíly domácností s ekonomicky neaktivní ženou se zvýšily nejvýrazněji u rodin se ženou rozvedenou a se ženou ovdovělou. V obou případech měly podstatný vliv na tyto hodnoty ženy bez závislých dětí ve vyšším věku - většinou již důchodovém. Právě v této skupině žen se spojily dva významné trendy vývoje ekonomické aktivity obyvatelstva – všeobecný pokles zaměstnanosti žen i pokles zaměstnanosti osob

v poproduktivním věku.

Ve skupině faktických manželství se závislými dětmi měly nejvyšší zastoupení rodiny s rozvedenou ženou (52 % z počtu faktických manželství se závislými dětmi) a s ženou svobodnou (35 %). Ve struktuře faktických manželství s ekonomicky neaktivní ženou se závislými dětmi měly rozhodující podíly stejné skupiny žen, ale hodnoty podílů byly v obráceném pořadí - nejvyšší podíl měly svobodné ženy (57 %) a druhý nejvyšší podíl ženy rozvedené (34 %). Příčinou byla především různá věková struktura uvedených skupin žen a s ní související počty a věkové složení závislých dětí. Svobodné ženy byly většinou mladší než ženy rozvedené, měly častěji malé děti (více než polovina z nich měla dítě do 6 let) a byly proto ve větší míře zastoupeny ve skupině žen v domácnosti, tj. žen ekonomicky neaktivních. Rozvedené ženy byly častěji ve věku 30 - 39 let resp. 40 - 49 let, tedy ve věku, kdy děti - i když stále patřící mezi děti závislé - umožňovaly již řadě žen návrat do zaměstnání; podíl ekonomicky neaktivních žen byl proto nižší.

Míra ekonomické aktivity byla ve srovnání s celou populací republiky výrazně vyšší u mužů i u žen a rozdíl mezi hodnotami mužů a žen byl nižší. Příčinou byla jednoznačně věková struktura faktických manželství s převahou osob v produktivním věku. Na vyšší úroveň míry ekonomické aktivity žen měla vliv také skutečnost, že v souboru faktických manželství převažovaly svazky bezdětné.

Věřících osob ve faktických manželstvích byla zhruba čtvrtina, přitom podíl věřících žen byl mírně vyšší než podíl věřících mužů. Podíly věřících se zvyšovaly úměrně rostoucímu věku osoby. Tento trend je celospolečenský a dokumentuje vyšší podíly věřících osob narozených a vychovávaných před rokem 1948.

V **národnostní struktuře** faktických manželství tvoří většinu národnostně homogenní rodiny, zejména české, moravské a slezské. Přesto je však jejich podíl nižší než u úplných rodin celkem. Národnostně smíšená faktická manželství jsou v relativním vyjádření častější než národnostně smíšené manželské páry. Z počtu národnostně smíšených svazků připadl nejvyšší podíl na rodiny československé. Z počtu faktických manželství zhruba 4 % tvořila soužití osob s jiným státním občanstvím než je Česká republika nebo rodiny, ve kterých měli partneři různá státní

občanství, z nichž jedno mohlo být i občanství České republiky. Nejčastěji zastoupené státy byly Slovensko, Vietnam a Ukrajina.

Naprostá většina faktických manželství bydlela k datu sčítání v **bytech**. Pouze 743 rodin, z toho 323 rodin se závisými dětmi, bylo sečteno jako bydlící mimo byty. Soužití s jinou domácností ve společném bytě vykazalo 15,5 % faktických manželství bez závislých dětí a 17 % faktických manželství s dětmi. Rodiny bydlící mimo byty byly sečteny většinou v nouzových obydlích, zhruba 30 % bydlelo v rekreačních chatách a chalupách.

Bydlení v jediné obytné místnosti bylo v roce 2001 realitou pro téměř 20 tisíc rodin tvořených druhem a družkou, z toho téměř třetinu tvořily rodiny se závisými dětmi. Nejvyšší podíl bydlení v jediné obytné místnosti byl ale u faktických manželství bez závislých dětí. Z nich potom největší část tvořila nejmladší partnerská soužití s věkem partnerů do 29 let. Lze proto předpokládat, že rozhodnutí o vytvoření partnerského svazku a společném bydlení bylo rozhodujícím motivačním stimulem a faktická soužití vznikala i při nepříliš dobrých výchozích podmínkách bydlení.

Údaje o druhu domu a právním důvodu užívání bytu dokumentují zcela jednoznačně skutečnost, že faktická manželství upřednostňují bydlení v bytech nájemních nebo družstevních, zatímco u manželských párů převažují vlastnické formy bydlení. Zatímco manželské páry bydlí ve více než polovině případů v rodinných domech, z faktických manželství bydlí v rodinných domech jen třetina. S tím koresponduje struktura bydlení podle právního důvodu užívání bytu. Byt ve vlastním domě (většinou v rodinném domku) nebo byt v osobním vlastnictví mělo v roce 2001 téměř 55 % manželských párů, ale pouze necelých 38 % faktických manželství. V bytech nájemních bydlelo 22 % rodin manželů a téměř 40 % faktických manželství.

Struktura z hlediska dalších jednotlivých osob v domácnosti se neodchylovala od celorepublikového průměru úplných rodin, převažovaly případy spolubydlení s jedinou další osobou. U rodin se závisými dětmi byl touto další osobou většinou jeden z rodičů, u rodin bez dětí jiný příbuzný.

Standard bydlení faktických manželství byl jednoznačně nižší než úroveň bydlení úplných rodin celkem, i než úhrnu všech domácností. V bytech I. kategorie bydlelo

necelých 85 % faktických manželství bydlících v bytech, 10 % v bytech II. kategorie. Z hlediska velikosti bytu připadly více než dvě třetiny na byty dvou a třípokojové.

Ve vztahu k velikosti rodiny, resp. k počtu závislých dětí platilo, že se zvyšujícím se počtem dětí v rodině se zhoršovala kvalita bydlení. Zatímco faktická manželství s jediným závislým dítětem bydlela v bytech I. kategorie v 86,5 % případů, rodiny se 4 a více dětmi jen v necelých 58 % případů.

Velikost bytu v případě rodin s jedním nebo se dvěma dětmi rostla v souladu se zvyšujícím se počtem dětí. Neplatilo to ale pro nejpočetnější rodiny. Skupina rodin s nejvyšším počtem dětí (byť v absolutním vyjádření málo početná) měla úroveň bydlení výrazně podprůměrnou. Např. téměř pětina rodin se 4 a více dětmi žila v roce 2001 v jednopokojovém bytě. Zastoupení jednopokojových bytů i u faktických manželství s menším počtem dětí nebylo zanedbatelné - překračovalo desetinu jejich počtu. Podíl rodinných domků v bydlení faktických manželství byl nižší - bydlela v nich necelá třetina těchto rodin.

Úroveň vybavenosti domácností vybranými předměty byla všeobecně nižší než u úhrnu všech domácností. Přitom však nebyly významnější rozdíly v hodnotách vybavenosti ve skupinách rodin s různým počtem dětí. Se zvyšujícím se počtem dětí v rodině byla vybavenost domácností zhruba stejná nebo se naopak mírně zvyšovala.

Tab. 49: Bydlení faktických manželství podle počtu závislých dětí k 1. 3. 2001

Počet obytl. míst., kategorie bytu		Faktická manželství s počtem závislých dětí					celkem
		0	1	2	3	4+	
1 obytná místnost		13 530	3 609	1 784	595	368	19 886
2 pokoje		27 688	9 232	5 191	1 503	694	44 308
3 pokoje		22 244	10 362	6 383	1 808	555	41 352
4 pokoje		6 176	2 980	1 871	529	180	11 736
5+ pokojů		3 233	1 621	972	320	99	6 245
Úhrnem		73 430	28 016	16 345	4 803	1 932	124 526
z toho:	I. kategorie	63 055	24 238	13 615	3 604	1 119	105 631
	II.	6 845	2 626	1 912	786	456	12 625
	III.	1 673	565	399	205	178	3 020
	IV. kategorie	1 369	423	293	164	148	2 397

Pramen: CSÚ, SLDB 2001

9.1. Faktická manželství v regionech

Podíl faktických manželství z celkového počtu úplných rodin se pohyboval v jednotlivých krajích České republiky od hodnoty 3,1 % (Zlínský kraj) až po hodnotu 10,4 % (Karlovarský kraj). Výjimečně vysoká hodnota v Karlovarském kraji byla důsledkem skutečnosti, že ve všech třech okresech tohoto kraje byly podíly faktických manželství v porovnání s celorepublikovým průměrem i v porovnání s jinými okresy velmi vysoké - mezi 9,4 až 12,2 %. Hodnota 12,2 % v okrese Sokolov je dokonce nejvyšší ze všech okresů republiky. Kromě okresů Karlovarského kraje byly vysoké podíly (10 a více procent) ještě v okresech Chomutov, Most, Děčín, Tachov a Česká Lípa. Naopak minimální hodnoty (méně než 3 %) byly v okresech Uherské Hradiště, Žďár nad Sázavou a Zlín. Obecně platí, že vyšší podíly faktických manželství z počtu úplných rodin jsou na severu a západě republiky, nejnižší na jižní Moravě.

Kraje Karlovarský, Ústecký a Liberecký, které měly nadprůměrné hodnoty zastoupení faktických manželství v úhrnu úplných rodin, měly také podobnou strukturu faktických manželství z hlediska věku partnerů. V porovnání s celorepublikovým průměrem byly v těchto krajích vyšší podíly konsensuálních svazků mladých partnerů (do 29 let věku). Naopak převaha rodin se staršími partnery byla u faktických manželství v Praze, kde 25 % párů druha a družky tvořily osoby 50tileté a starší a dalších 15 % bylo párů s jedním partnerem v uvedeném věku. Různorodá věková struktura faktických manželství v krajích České republiky se promítla i do složení faktických manželství podle počtu závislých dětí. V úhrnu v republice převažovala faktická manželství bez závislých dětí (59 %). Výrazně nadprůměrný podíl bezdětných faktických manželství byl v Praze (68 %), což souviselo zejména s vyšší mírou zastoupení starších osob ve věkové struktuře faktických manželství.

Nejvyšší podíly faktických manželství se závislými dětmi byly v krajích Karlovarském (48 %) a Ústeckém (47 %); celorepublikový podíl činil 41 %. Pouze ve čtyřech okresech překročily podíly faktických manželství se závislými dětmi 50 %. Byly to okresy Český Krumlov, Bruntál, Chomutov a Sokolov. Naopak nejnižší podíl byl v Praze (necelých 32 %) a dále v okresech Chrudim, Zlín a v Brně (méně než 35 %).

10. Shrnutí poznatků o neúplných rodinách

Základní výsledky o neúplných rodinách vyplývající z této analýzy je možné shrnout do následujících bodů:

V letech 1991 – 2001 došlo k nejvyššímu růstu počtu i podílu neúplných rodin v posledních čtyřech desetiletích a neúplné rodiny v současné době. Při posledním sčítání lidu v roce 2001 bylo v ČR 576 420 neúplných rodin (což představuje 13,5 % z domácností celkem), z toho bylo 343 405 rodin se závislými dětmi. V 19 062 neúplných rodinách žily tři a více závislých dětí. Průměrná velikost neúplné rodiny je 2,46 osob. Celkem žije v neúplných rodinách téměř 1,5 milionu osob, z toho 488 tisíc závislých dětí.

V neúplných rodinách výrazně převažují domácnosti s jedním závislým dítětem. V 85 % je v čele těchto rodin žena, přičemž rozvedená žena s dětmi zůstává nejčtenějším případem. Typickou neúplnou rodinou je tedy rodina s jedním závislým dítětem v čele s rozvedenou ženou.

Mezi ženami v čele rodinné domácnosti se závislým dítětem je nejvyšší podíl žen v nejmladší věkové kategorii, tj. ve věku 15-19 let. Je to jediná věková skupina, kde ženy v čele neúplné rodiny převládají nad stejně starými partnerkami se závislým dítětem z úplných rodin.

Počet mužů, kteří sami pečují o nezaopatřené děti se od roku 1991 do roku 2001 také zvýšil, ale oproti ženám samoživitelkám je stále nízký (30 tisíc v roce 1991, 43 tisíc v roce 2001).

Odklad založení domácnosti s partnerem (úplné rodiny) je zřetelnější u osob s vyšším vzděláním a neúplné rodiny s dětmi mají (v porovnání s úplnými rodinami) mírně vyšší zastoupení osob bez vyznání v čele rodiny.

Neúplné rodiny většinou bydlí v bytě samostatně, ale zároveň častěji než jiné typy domácností žijí společně s další rodinou v jednom bytě (27 %) - převážně jde o bydlení u rodičů. Neúplné rodiny bydlí v bytech s menším počtem místností, ale na jednu osobu připadá větší obytná plocha než v rodinách úplných. Neúplné rodiny

většinou v nájemních bytech a méně často bydlí v bytech v osobním vlastnictví. Většina neúplných rodin bydlely v bytech I. kategorie. Přesto dochází i ke zvýšení počtu neúplných rodin se závislými dětmi bydlící mimo byty, mimo byt (v nouzových obydlích, rekreačních chatách aj.) žilo přes 5 tisíc neúplných rodin. Míra vybavenosti domácností byla v neúplných rodinách všeobecně nižší než v rodinách úplných; u většiny předmětů klesala vybavenost v závislosti na rostoucím počtu dětí v rodině

Mezi neúplnými rodinami je nejčastěji v čele osoba v sociální pozici zaměstnance, ale vysoký podíl neúplných rodin je s ekonomicky neaktivní osobou v čele, kdy v čele neúplné rodiny stojí relativně často osoba nezaměstnaná (17,5 %), konkrétně ve více než 40 tisících neúplných rodinách se závislými dětmi je osoba v čele nezaměstnaná. Příjmově jsou neúplné rodiny dlouhodobě na nižších hodnotách než rodiny úplné.

Nejvyšší podíl neúplných rodin byl zjištěn v Praze a v okresech Karlovy Vary, Brno-město, Sokolov a Cheb; nejnižší v okresech Pelhřimov, Rokycany, Žďár nad Sázavou, Havlíčkův Brod a v okrese Plzeň-jih.

V roce 2001 bylo sečteno 125 269 faktických manželství (nesezdaných soužití), přičemž podíl tohoto soužití se zvyšuje zejména u svobodných partnerů (v roce 1991 bylo sečteno celkem necelých 85 tisíc těchto soužití). Přes nárůst počtu nesezdaném soužití u mladých osob s úplným středním a s vysokoškolským vzděláním však stále vykazují nejvyšší počty těchto svazků osoby se základním vzděláním. Podle udávaného rodinného stavu převažovali mezi osobami, žijícími ve faktickém manželství, rozvedení nebo ovdovělí. V nejmladších věkových skupinách osob ve faktickém manželství výrazněji převažují ženy, jejich převaha však má se stoupajícím věkem klesající tendenci a od třicátého roku věku začínají mírně převažovat muži. Ve věkové struktuře partnerů ve faktickém manželství byla nejsilněji zastoupena věková kategorie 40-49 let, patří do ní zhruba pětina všech osob bez ohledu na pohlaví. Nesezdané soužití není z hlediska reprodukce rovnocennou alternativou tradičnímu manželství.

Použitá literatura

- Ettlerová S., Matějková B.: Rodinné chování a bytová situace mladé generace - souvislosti s partnerským, sňatkovým a natalitním chováním. Výsledky empirického šetření „Bydlení mladé generace 2003“. VÚPSV Praha 2004
- Lhotská V., Petrová I.: Ekonomická situace neúplných rodin, VÚPSV Praha 1996
- Ing. Miroslava Obadalová M.: Přístup k bydlení sociálně ohrožených skupin obyvatel. VUPS, Praha 2001
- Paloncyová, J.: Rodinné chování mladé generace: Závěrečná zpráva z "Biografického výzkumu mladé generace 2002", VUPS Praha 2002
- Paloncyová J.: Domácnosti a rodiny podle výsledků sčítání lidu, domů a bytů. VÚPSV Praha 2004
- Paloncyová J.: Změny české rodiny: mladá generace a demografický vývoj. (1.část závěrečné zprávy z výzkumu .Rodina 2001.) VÚPSV leden 2003
- Rychtaříková, J. (1994): Nesezdaná soužití, in. Populační vývoj České republiky 1994, Katedra demografie a geodemografie, Univerzita Karlova, Praha 1994
- Pišťora L. : Rodiny a domácnosti v ČR (podle SLDB), ŠCÚ Praha 2002
- Publikace ČSÚ:
- Byty 2001, ČSÚ 2002
- Cenzové domácnosti, manželské páry a faktická manželství 1991, ČSÚ
- Domácnosti 2001, ČSÚ 2002
- Faktická manželství v datech Sčítání lidu, domů a bytů 2001, ČSÚ 2004
- MIKROCENZUS 2002 (Příjmy hospodařících domácností), ČSÚ 2004
- Náklady na výchovu a výživu dětí v roce 2003, ČSÚ 2004
- Obyvatelstvo 2001, ČSÚ 2002
- Obyvatelstvo, byty, domy a domácnosti 1991, ČSÚ
- Obyvatelstvo, byty, domy a domácnosti 2001, ČSÚ 2002
- Obyvatelstvo podle způsobu bydlení, ČSÚ 2004
- Plodnost a sňatečnost žen, ČSÚ, 2003
- Plodnost žen 2001, ČSÚ 2003
- Publikované výstupy ze sčítání 1961 - 2001, ČSÚ
- Regionální rozdíly v bydlení, ČSÚ 2004
- Retrospektivní údaje statistiky rodinných účtů za období 1989 – 2003 za období 1989 až 2003, ČSÚ 2005
- Rodiny se závislými dětmi, ČSÚ 2004
- Sociální situace domácností v roce 2001 (údaje za hospodařící domácnosti) v roce 2001, ČSÚ 2003
- Sociální situace domácností (údaje za osoby 16leté a starší) v roce 2001, ČSÚ 2003
- Vybrané charakteristiky bydlení obyvatel za rok 2001, ČSÚ 2005
- Základní informace o okresech a krajích, ČSÚ 2003
- Základní informace o rodinách a domácnostech v České republice získané ze SLDB 2001

PŘÍLOHY

Příloha 1:**Neúplné rodinné domácnosti a domácnosti jednotlivců podle pohlaví, věku a rodinného stavu osoby v čele domácnosti**

Pohlaví, věk	Neúplné rodinné domácnosti					
	svobodní	ženatí, vdané	rozvedení	ovdovělí	nezjištěno	celkem
Ženy v čele						
15 - 19	2 021	354	33	3	25	2 436
20 - 24	13 423	9 878	3 206	137	290	26 934
25 - 29	14 600	22 936	20 634	832	641	59 643
30 - 34	7 476	16 797	31 583	1 845	564	58 265
35 - 39	4 996	12 646	38 281	3 575	546	60 044
40 - 44	3 514	9 574	37 306	6 344	403	57 141
45 - 49	2 750	8 609	38 386	11 173	399	61 317
50 - 54	1 983	5 762	26 986	15 283	280	50 294
55 - 59	973	2 446	12 383	14 145	144	30 091
60+	1 120	1 643	11 893	66 559	339	81 554
nezjištěno	12	19	33	20	38	122
celkem	52 868	90 664	220 724	119 916	3 669	487 841
Muži v čele						
15 - 19	51	5	-	-	1	57
20 - 24	549	281	72	12	22	936
25 - 29	673	1 225	904	52	44	2 898
30 - 34	517	1 793	2 613	200	96	5 219
35 - 39	399	2 275	4 884	502	122	8 182
40 - 44	340	2 879	7 456	1 098	131	11 904
45 - 49	345	3 869	10 105	2 290	231	16 840
50 - 54	242	3 552	8 318	3 447	175	15 734
55 - 59	119	2 106	4 127	3 057	99	9 508
60+	170	1 790	3 077	12 077	139	17 253
nezjištěno	3	7	9	5	24	48
celkem	3 408	19 782	41 565	22 740	1 084	88 579

Pramen: CSÚ, SLDB 2001

Příloha 2:
Neúplné rodiny podle počtu členů

Pohlaví a věk osoby v čele cenzové domácnosti	Neúplné rodiny				
	s počtem členů				celkem
	2	3	4	5+	
Muži					
15 - 19	41	11	4	1	57
20 - 24	710	167	40	19	936
25 - 29	1999	732	133	34	2898
30 - 34	2888	1892	325	114	5219
35 - 39	3923	3387	715	157	8182
40 - 44	5942	4751	1008	203	11904
45 - 49	9419	6024	1173	224	16840
50 - 54	10360	4486	743	145	15734
55 - 59	7056	2090	304	58	9508
60 - 64	3937	815	105	30	4887
65 - 69	3075	479	78	16	3648
70+	7804	794	100	20	8718
nezjištěno	32	9	6	1	48
celkem	57186	25637	4734	1022	88579
Ženy					
15 - 19	2102	287	36	11	2436
20 - 24	21384	4795	623	132	26934
25 - 29	38971	17534	2611	527	59643
30 - 34	28111	24165	4865	1124	58265
35 - 39	22724	28700	6964	1656	60044
40 - 44	24403	25504	5900	1334	57141
45 - 49	33708	22426	4417	766	61317
50 - 54	34484	13331	2114	365	50294
55 - 59	23518	5654	763	156	30091
60 - 64	14766	2454	362	73	17655
65 - 69	14058	1696	231	50	16035
70+	44072	3369	365	59	47865
nezjištěno	80	35	6	1	122
celkem	302381	149950	29257	6254	487842

Pramen: CSÚ, SLDB 2001

Příloha 3:**Úplné a neúplné rodinné domácnosti podle věku partnerů a osob v čele neúplných rodinných domácností a počtu závislých dětí**

Závislé děti	Úplné rodiny		Neúplné rodiny		Závislé děti	Úplné rodiny		Neúplné rodiny	
	partnerky	partneři	ženy v čele	muži v čele		partnerky	partneři	ženy v čele	muži v čele
Domácnosti bez závislých dětí					Domácnosti se 2 závislými dětmi				
15 - 19	1 738	305	2	-	15 - 19	155	67	161	3
20 - 24	31 621	15 011	23	5	20 - 24	11 572	4 241	3 301	100
25 - 29	36 675	38 418	28	8	25 - 29	93 544	50 036	15 252	586
30 - 34	12 143	19 982	72	37	30 - 34	141 992	111 395	23 155	1 733
35 - 39	12 149	14 239	1 805	259	35 - 39	148 947	144 570	26 238	3 122
40 - 44	62 112	31 374	13 044	2 437	40 - 44	81 201	116 938	14 121	3 263
45 - 49	172 224	118 798	29 949	8 137	45 - 49	31 258	62 912	6 130	2 052
50 - 54	252 160	220 293	35 682	10 842	50 - 54	6 804	19 972	1 636	810
55 - 59	220 002	214 721	26 094	7 587	55 - 59	884	4 791	279	256
60+	441 652	569 336	80 584	16 315	60+	128	1 534	64	89
nezjištěno	346	345	73	32	nezjištěno	51	80	15	3
celkem	1 242 822	1 242 822	187 356	45 659	celkem	516 536	516 536	90 352	12 017
Domácnosti s 1 závislým dítětem					Domácnosti se 3 a více závislými dětmi				
15 - 19	1 490	306	2 258	53	15 - 19	13	7	15	1
20 - 24	40 266	17 278	23 200	805	20 - 24	1 023	667	410	26
25 - 29	91 764	72 112	42 244	2 216	25 - 29	10 686	5 615	2 119	88
30 - 34	57 029	66 160	30 177	3 154	30 - 34	28 339	17 109	4 861	295
35 - 39	52 684	52 018	25 830	4 196	35 - 39	38 611	31 765	6 171	605
40 - 44	91 500	69 816	27 552	5 630	40 - 44	16 417	28 304	2 424	574
45 - 49	85 800	97 546	24 481	6 326	45 - 49	4 583	12 612	757	325
50 - 54	41 169	64 313	12 804	3 967	50 - 54	774	3 488	172	115
55 - 59	10 256	23 947	3 694	1 629	55 - 59	77	700	24	36
60+	1 648	10 081	885	829	60+	19	261	21	20
nezjištěno	74	103	31	13	nezjištěno	12	26	3	-
celkem	473 680	473 680	193 156	28 818	celkem	100 554	100 554	16 977	2 085

Pramen: CSÚ, SLDB 2001

Příloha 4:

Příjmy domácností zaměstnanců s nezaopatřenými dětmi podle typu rodiny

	2001			2002			2003			2004		
	Domácnosti s dětmi celkem	Úplné čisté rodiny	Neúplné čisté rodiny	Domácnosti s dětmi celkem	Úplné čisté rodiny	Neúplné čisté rodiny	Domácnosti s dětmi celkem	Úplné čisté rodiny	Neúplné čisté rodiny	Domácnosti s dětmi celkem	Úplné čisté rodiny	Neúplné čisté rodiny
HRUBÉ PENĚŽNÍ PŘÍJMY CELKEM	97 072	96 637	94 366	99 295	98 986	93 393	105 745	105 351	98 027	111 238	110 775	103 966
Příjmy z pracovní činnosti	83 135	84 218	69 718	84 341	85 286	71 180	90 106	91 276	72 685	95 990	96 960	78 459
Příjmy ze závislé činnosti	82 399	83 502	69 677	83 593	84 497	71 105	89 426	90 548	72 624	94 983	95 778	78 406
hlavní zaměstnání	79 511	80 684	65 754	81 193	82 221	68 147	86 209	87 373	69 229	91 859	92 654	75 248
osoba v čele	54 617	53 998	65 398	56 957	56 459	68 026	60 616	59 951	69 213	64 911	64 049	75 173
manželka	23 685	26 569	0	22 666	25 630	0	24 122	27 382	0	25 211	28 504	0
ostatní osoby	1 209	116	356	1 570	132	121	1 471	40	17	1 738	101	75
vedlejší zaměstnání	2 888	2 818	3 923	2 401	2 277	2 958	3 217	3 175	3 394	3 123	3 125	3 158
Příjmy z podnikání	736	716	41	748	789	75	680	728	61	1 007	1 182	53
hlavní činnost	508	476	0	466	452	12	462	473	0	785	918	25
osoba v čele	53	64	0	63	63	0	13	16	0	95	112	25
manželka	338	407	0	330	389	0	374	438	0	661	800	0
ostatní osoby	117	5	0	73	0	12	74	18	0	29	7	0
vedlejší činnost	200	207	33	253	303	54	192	226	47	214	255	27
prodej zemědělských výrobků	28	33	9	29	35	9	26	28	14	9	9	1

	2001			2002			2003			2004		
	Domácno sti s dětmi celkem	Úplné čisté rodiny	Neúplné čisté rodiny	Domácno sti s dětmi celkem	Úplné čisté rodiny	Neúplné čisté rodiny	Domácno sti s dětmi celkem	Úplné čisté rodiny	Neúplné čisté rodiny	Domácno sti s dětmi celkem	Úplné čisté rodiny	Neúplné čisté rodiny
Sociální příjmy	8 943	8 234	11 950	10 129	9 546	11 801	9 539	8 983	11 589	9 727	9 263	11 733
Důchody	1 468	665	3 613	1 512	896	2 945	1 540	843	3 072	1 317	628	3 340
osoba v čele	356	170	1 779	394	210	1 308	411	141	1 494	417	132	1 759
manželka	465	419	0	568	596	0	626	660	0	473	464	0
ostatní osoby	647	77	1 834	551	91	1 637	503	42	1 578	428	31	1 581
Dávky nemocenského pojištění	2 143	2 146	2 317	2 516	2 515	1 931	2 479	2 586	2 297	1 854	1 915	1 855
Podpora v nezaměstnanosti	331	336	224	520	472	228	301	257	232	416	366	335
Dávky státní sociální podpory	4 815	4 914	5 643	5 409	5 521	6 461	5 059	5 153	5 917	5 921	6 157	5 977
přídavky na děti	2 303	2 243	3 481	2 515	2 427	3 877	2 421	2 315	3 779	3 060	2 965	4 459
sociální příspěvek	542	479	1 214	606	508	1 447	491	432	1 071	379	329	863
rodičovský příspěvek	1 432	1 698	14	1 593	1 925	20	1 536	1 833	52	2 013	2 417	6
jiné dávky	537	495	934	694	660	1 118	610	573	1 014	469	446	650
Ostatní sociální příjmy	187	173	154	172	142	237	160	143	71	219	197	226
Ostatní příjmy	4 994	4 185	12 698	4 824	4 154	10 412	6 100	5 092	13 754	5 520	4 552	13 774
Kapitálové příjmy	106	98	173	144	174	13	227	253	126	63	68	54
výnosy z vlastnictví	34	32	8	52	61	12	34	35	12	38	46	0
prodej cenných papírů	71	66	165	92	112	1	193	218	114	24	21	53
Jiné příjmy	4 888	4 088	12 525	4 679	3 980	10 399	5 873	4 839	13 628	5 458	4 484	13 720
prodej nemovitostí, movitých věcí	928	831	1 999	903	1 047	130	1 534	1 405	2 754	1 076	964	2 385
pojistné náhrady od pojišťoven	268	292	137	280	245	408	454	469	304	380	422	196
podpory sociálního charakteru	4	5	1	12	14	6	3	4	2	9	10	0
dary od příbuzných	2 011	2 115	2 117	1 583	1 599	1 987	1 857	1 871	1 861	1 713	1 754	1 951
příjmy jinde neuvedené	1 676	846	8 270	1 901	1 075	7 868	2 025	1 090	8 707	2 280	1 333	9 189

Pramen: CSÚ, Rodinné účty 2001,2002,2003

Příloha 5:**Rodiny a domácnosti v jednotlivých okresech České republiky k 1. 3. 2001**

Kraje, okresy	Domácnos ti úhrnem	v tom							
		úplné rodiny		neúplné rodiny		vícečlenné nerodinné domácnosti		jednotlivci	
		absol.	%	absol.	%	absol.	%	absol.	%
HI. m. Praha	547 811	236 980	43,3	89 614	16,4	19 882	3,6	201 335	36,8
Praha 1	17 063	5 990	35,1	2 982	17,5	977	5,7	7 114	41,7
Praha 2	25 542	9 278	36,3	4 232	16,6	1 234	4,8	10 798	42,3
Praha 3	37 978	13 199	34,8	6 066	16,0	1 666	4,4	17 047	44,9
Praha 4	65 906	27 155	41,2	9 854	15,0	2 385	3,6	26 512	40,2
Praha 5	44 942	19 595	43,6	7 449	16,6	1 380	3,1	16 518	36,8
Praha 6	51 639	22 581	43,7	8 107	15,7	2 195	4,3	18 756	36,3
Praha 7	21 053	7 575	36,0	3 564	16,9	1 109	5,3	8 805	41,8
Praha 8	51 276	22 167	43,2	8 436	16,5	1 758	3,4	18 915	36,9
Praha 9	33 296	15 071	45,3	5 035	15,1	1 152	3,5	12 038	36,2
Praha 10	55 036	21 900	39,8	8 565	15,6	2 407	4,4	22 164	40,3
Praha 11	36 620	17 903	48,9	6 799	18,6	1 093	3,0	10 825	29,6
Praha 12	28 922	14 470	50,0	4 905	17,0	696	2,4	8 851	30,6
Praha 13	33 246	16 593	49,9	5 994	18,0	789	2,4	9 870	29,7
Praha 14	26 378	13 829	52,4	4 410	16,7	642	2,4	7 497	28,4
Praha 15	18 914	9 674	51,1	3 216	17,0	399	2,1	5 625	29,7
Středočeský kraj	464 188	259 529	55,9	62 163	13,4	8 213	1,8	134 283	28,9
Benešov	37 260	21 389	57,4	4 635	12,4	775	2,1	10 461	28,1
Beroun	31 539	17 760	56,3	4 121	13,1	507	1,6	9 151	29,0
Kladno	63 642	34 614	54,4	9 158	14,4	1 252	2,0	18 618	29,3
Kolín	39 651	22 421	56,5	5 093	12,8	666	1,7	11 471	28,9
Kutná Hora	29 978	17 335	57,8	3 534	11,8	572	1,9	8 537	28,5
Mělník	39 945	21 882	54,8	5 387	13,5	706	1,8	11 970	30,0
Mladá Boleslav	47 217	26 604	56,3	5 955	12,6	723	1,5	13 935	29,5
Nymburk	34 900	19 712	56,5	4 475	12,8	432	1,2	10 281	29,5
Praha-východ	39 898	21 782	54,6	5 926	14,9	647	1,6	11 543	28,9
Praha-západ	34 077	18 585	54,5	5 307	15,6	616	1,8	9 569	28,1
Příbram	44 135	24 620	55,8	5 887	13,3	941	2,1	12 687	28,7
Rakovník	21 946	12 825	58,4	2 685	12,2	376	1,7	6 060	27,6
Jihočeský kraj	255 569	146 136	57,2	32 074	12,6	4 053	1,6	73 306	28,7
České Budějovice	74 245	41 679	56,1	9 684	13,0	1 185	1,6	21 697	29,2
Český Krumlov	23 899	13 639	57,1	3 086	12,9	501	2,1	6 673	27,9
Jindřichův Hradec	36 618	21 820	59,6	4 518	12,3	430	1,2	9 850	26,9
Písek	29 730	16 261	54,7	3 743	12,6	486	1,6	9 240	31,1
Prachatice	20 643	11 786	57,1	2 613	12,7	348	1,7	5 896	28,6
Strakonice	28 582	16 338	57,2	3 477	12,2	473	1,7	8 294	29,0
Tábor	41 852	24 613	58,8	4 953	11,8	630	1,5	11 656	27,9

Kraje, okresy	Domácnost i úhrnem	v tom							
		úplné rodiny		neúplné rodiny		vícečlenné nerodinné domácnosti		jednotlivci	
		absol.	%	absol.	%	absol.	%	absol.	%
Plzeňský kraj	232 424	129 647	55,8	29 160	12,5	4 070	1,8	69 547	29,9
Domažlice	24 046	14 118	58,7	2 739	11,4	372	1,5	6 817	28,3
Klatovy	36 067	20 703	57,4	4 385	12,2	556	1,5	10 423	28,9
Plzeň-město	75 382	37 420	49,6	10 833	14,4	1 355	1,8	25 774	34,2
Plzeň-jih	28 013	16 728	59,7	3 066	10,9	391	1,4	7 828	27,9
Plzeň-sever	29 716	17 889	60,2	3 346	11,3	432	1,5	8 049	27,1
Rokycany	18 756	10 931	58,3	1 968	10,5	553	2,9	5 304	28,3
Tachov	20 444	11 858	58,0	2 823	13,8	411	2,0	5 352	26,2
Karlovarský kraj	132 397	65 681	49,6	20 814	15,7	2 861	2,2	43 041	32,5
Cheb	38 423	19 174	49,9	5 808	15,1	964	2,5	12 477	32,5
Karlovy Vary	53 733	25 987	48,4	8 762	16,3	1 297	2,4	17 687	32,9
Sokolov	40 241	20 520	51,0	6 244	15,5	600	1,5	12 877	32,0
Ústecký kraj	356 126	183 501	51,5	48 952	13,7	7 565	2,1	116 108	32,6
Děčín	57 165	30 060	52,6	7 736	13,5	1 150	2,0	18 219	31,9
Chomutov	53 654	27 129	50,6	7 714	14,4	1 581	2,9	17 230	32,1
Litoměřice	47 962	26 414	55,1	6 304	13,1	776	1,6	14 468	30,2
Louny	35 870	19 611	54,7	4 652	13,0	733	2,0	10 874	30,3
Most	52 541	25 294	48,1	7 748	14,7	1 360	2,6	18 139	34,5
Teplice	56 266	29 003	51,5	7 375	13,1	922	1,6	18 966	33,7
Ústí nad Labem	52 668	25 990	49,3	7 423	14,1	1 043	2,0	18 212	34,6
Liberecký kraj	181 249	95 670	52,8	25 136	13,9	3 864	2,1	56 579	31,2
Česká Lípa	43 646	23 395	53,6	6 397	14,7	706	1,6	13 148	30,1
Jablonec nad Nisou	37 738	19 482	51,6	5 562	14,7	692	1,8	12 002	31,8
Liberec	68 964	35 387	51,3	9 725	14,1	1 664	2,4	22 188	32,2
Semily	30 901	17 406	56,3	3 452	11,2	802	2,6	9 241	29,9
Královéhradecký kraj	228 158	129 875	56,9	28 706	12,6	2 999	1,3	66 578	29,2
Hradec Králové	67 382	37 887	56,2	8 941	13,3	1 138	1,7	19 416	28,8
Jičín	31 681	18 507	58,4	3 635	11,5	367	1,2	9 172	29,0
Náchod	46 407	26 818	57,8	5 591	12,0	419	0,9	13 579	29,3
Rychnov nad Kněžnou	31 817	18 762	59,0	3 592	11,3	392	1,2	9 071	28,5
Trutnov	50 871	27 901	54,8	6 947	13,7	683	1,3	15 340	30,2
Pardubický kraj	204 594	120 673	59,0	24 453	12,0	2 742	1,3	56 726	27,7
Chrudim	41 449	25 212	60,8	4 686	11,3	429	1,0	11 122	26,8
Pardubice	67 856	38 036	56,1	8 903	13,1	1 153	1,7	19 764	29,1
Svitavy	40 168	24 393	60,7	4 616	11,5	498	1,2	10 661	26,5
Ústí nad Orlicí	55 121	33 032	59,9	6 248	11,3	662	1,2	15 179	27,5
Vysočina	199 417	124 477	62,4	22 238	11,2	2 703	1,4	49 999	25,1
Havlíčkův Brod	36 923	23 046	62,4	4 012	10,9	471	1,3	9 394	25,4
Jihlava	42 919	25 437	59,3	5 398	12,6	719	1,7	11 365	26,5
Pelhřimov	28 526	17 714	62,1	2 932	10,3	448	1,6	7 432	26,1
Třebíč	44 286	28 289	63,9	4 862	11,0	499	1,1	10 636	24,0
Žďár nad Sázavou	46 763	29 991	64,1	5 034	10,8	566	1,2	11 172	23,9

Kraje, okresy	Domácnos ti úhrnem	v tom							
		úplné rodiny		neúplné rodiny		vícečlenné nerodinné domácnosti		jednotlivci	
		absol.	%	absol.	%	absol.	%	absol.	%
Jihomoravský kraj	455 546	259 567	57,0	61 477	13,5	9 923	2,2	124 579	27,3
Blansko	41 162	25 966	63,1	4 730	11,5	703	1,7	9 763	23,7
Brno-město	167 740	80 619	48,1	26 407	15,7	4 926	2,9	55 788	33,3
Brno-venkov	62 396	38 345	61,5	7 586	12,2	1 019	1,6	15 446	24,8
Břeclav	47 670	29 188	61,2	5 954	12,5	1 113	2,3	11 415	23,9
Hodonín	60 029	38 174	63,6	7 537	12,6	718	1,2	13 600	22,7
Vyškov	33 343	20 615	61,8	3 860	11,6	727	2,2	8 141	24,4
Znojmo	43 206	26 660	61,7	5 403	12,5	717	1,7	10 426	24,1
Olomoucký kraj	257 163	149 069	58,0	33 024	12,8	4 011	1,6	71 059	27,6
Jeseník	16 726	9 596	57,4	2 332	13,9	244	1,5	4 554	27,2
Olomouc	90 971	51 951	57,1	12 305	13,5	1 429	1,6	25 286	27,8
Prostějov	43 631	25 870	59,3	5 422	12,4	589	1,3	11 750	26,9
Přerov	54 846	31 950	58,3	6 660	12,1	914	1,7	15 322	27,9
Šumperk	50 989	29 702	58,3	6 305	12,4	835	1,6	14 147	27,7
Zlínský kraj	231 969	140 111	60,4	28 751	12,4	3 177	1,4	59 930	25,8
Kroměříž	42 469	25 462	60,0	5 244	12,3	513	1,2	11 250	26,5
Uherské Hradiště	54 615	34 807	63,7	6 275	11,5	660	1,2	12 873	23,6
Vsetín	57 212	33 842	59,2	7 334	12,8	906	1,6	15 130	26,4
Zlín	77 673	46 000	59,2	9 898	12,7	1 098	1,4	20 677	26,6
Moravskoslezský kraj	524 106	292 676	55,8	69 858	13,3	8 466	1,6	153 106	29,2
Bruntál	42 180	23 609	56,0	6 076	14,4	596	1,4	11 899	28,2
Frydek-Místek	90 007	53 500	59,4	11 132	12,4	1 099	1,2	24 276	27,0
Karviná	117 183	65 048	55,5	15 745	13,4	1 852	1,6	34 538	29,5
Nový Jičín	63 362	37 174	58,7	7 938	12,5	987	1,6	17 263	27,2
Opava	70 526	43 852	62,2	7 989	11,3	1 283	1,8	17 402	24,7
Ostrava-město	140 848	69 493	49,3	20 978	14,9	2 649	1,9	47 728	33,9

Pramen: CSÚ, SLDB 2001

Příloha 6:
Složení domácností podle krajů v roce 2001

kraj	domácnosti celkem (D)	z toho							
		úplné rodiny (UR)		v tom					
				s dětmi			bez dětí		
		počet	% D	počet	% UR	% D	počet	% UR	% D
Praha	547 811	236 980	43,3	100 456	42,4	18,3	136 524	57,6	24,9
Středočeský	464 188	259 529	55,9	116 974	45,1	25,2	142 555	54,9	30,7
Jihočeský	255 569	146 136	57,2	69 876	47,8	27,3	76 260	52,2	29,8
Plzeň.	232 424	129 647	55,8	57 826	44,6	24,9	71 821	55,4	30,9
Karlovar.	132 397	65 681	49,6	30 085	45,8	22,7	35 596	54,2	26,9
Ústecký	356 126	183 501	51,5	85 133	46,4	23,9	98 368	53,6	27,6
Liberecký	181 249	95 670	52,8	45 198	47,2	24,9	50 472	52,8	27,8
Králové-hradecký	228 158	129 875	56,9	60 202	46,4	26,4	69 673	53,6	30,5
Pardubic.	204 594	120 673	5,09	57 259	47,4	28,0	63 414	52,6	31,0
Vysočina	199 417	124 477	62,4	61 142	49,1	30,7	63 335	50,9	31,8
Jihomorav.	455 546	259 567	57,0	122 467	47,2	26,9	137 100	52,8	30,1
Olomouc.	257 163	149 069	58,0	71 854	48,2	27,9	77 215	51,8	3,00
Zlínský	231 969	140 111	60,4	69 069	49,3	29,8	71 042	50,7	30,6
Moravskoslez.	524 106	292 676	55,8	143 229	48,9	27,3	149 447	51,1	28,5
ČR	4 270 717	2 333 592	54,6	1 090 770	46,7	25,5	1 242 822	53,3	29,1

kraj	domácnosti celkem (D)	z toho							
		neúplné rodiny (NUR)		v tom					
				s dětmi			bez dětí		
		počet	% D	počet	% NUR	% D	počet	% NUR	% D
Praha	547 811	89 614	16,4	52 161	58,2	9,5	37 453	41,8	6,8
Středočeský	464 188	62 163	13,4	36 586	58,9	7,9	25 577	41,1	5,5
Jihočeský	255 569	32 074	12,6	19 204	59,9	7,5	12 870	40,1	5
Plzeň.	232 424	29 160	12,5	17 474	59,9	7,5	11 686	40,1	5
Karlovar.	132 397	20 814	15,7	13 280	63,8	10,0	7 534	36,2	5,7
Ústecký	356 126	48 952	13,7	32 336	66,1	9,1	16 616	33,9	4,7
Liberecký	181 249	25 136	13,9	16 009	63,7	8,8	9 127	36,3	5
Králové-hradecký	228 158	28 706	12,6	17 269	60,2	7,6	11 437	39,8	5
Pardubic.	204 594	24 454	12,0	14 487	59,2	7,1	9 967	40,8	4,9
Vysočina	199 417	22 238	11,2	12 192	54,8	6,1	10 046	45,2	5
Jihomorav.	455 546	61 477	13,5	35 385	57,6	7,8	26 092	42,4	5,7
Olomouc.	257 163	33 024	12,8	19 150	58	7,4	13 874	42,0	5,4
Zlínský	231 969	28 751	12,4	15 540	54,1	6,7	13 211	45,9	5,7
Moravskoslez.	524 106	69 858	13,3	42 332	60,6	8,1	27 526	39,4	5,3
ČR	4 270 717	576 421	13,5	343 405	59,6	8,0	233 016	40,4	5,5

Pramen: CSÚ, SLDB 2001

Příloha 7:**Rodinné domácnosti podle počtu závislých dětí v roce 2001, kraje**

kraj / počet závislých dětí	úplné rodiny %					neúplné rodiny %				
	0	1	2	3+	celkový počet	0	1	2	3+	celkový počet
Praha	57,6	21,3	18,5	2,5	236 980	41,8	39,7	16,3	2,2	89 614
Středočeský	54,9	19,8	21,6	3,7	259 529	41,1	37	18,5	3,3	62 163
Jihočeský	52,2	19,9	23,6	4,4	146 136	40,1	37,4	19	3,5	32 074
Plzeň.	55,4	19,9	21,3	3,5	129 647	40,1	38,9	17,9	3,1	29 160
Karlovarský	54,2	21,9	19,6	4,3	65 681	36,2	42,4	17,6	3,8	20 814
Ústecký	53,6	22	20,2	4,2	183 501	33,9	42,9	18,9	4,3	48 952
Liberecký	52,8	20,9	21,8	4,5	95 670	36,3	40,6	19,2	3,9	25 136
Královéhradecký	53,6	19,8	22,4	4,2	129 875	39,8	38,8	18,1	3,3	28 706
Pardubic.	52,6	19,1	23,3	5,1	120 673	40,8	37,1	18,6	3,6	24 454
Vysočina	50,9	18	25	6,2	124 477	45,2	33,2	17,9	3,8	22 238
Jihomoravský	52,8	20,1	22,5	4,6	259 567	42,4	37,6	16,9	3,1	61 477
Olomouc.	51,8	20	23,5	4,6	149 069	42	37	17,6	3,4	33 024
Zlínský	50,7	19,8	24,3	5,2	140 111	45,9	34,7	16,3	3	28 751
Moravskoslezský	51,1	21	23,2	4,7	292 676	39,4	38,8	18	3,8	69 858
ČR	53,3	20,3	22,1	4,3	2 333 592	40,4	38,5	17,8	3,3	2 333 592

Pramen: CSÚ, SLDB 2001

Příloha 8:**Počty osamělých rodičů - příjemců sociálního příplatku v prosinci 2004**

	Rozhodný příjem v tis. Kč						celkem
	do 5	5 - 10	10 - 15	15 - 20	20-25	nad 25	
Hl.m. Praha	2 708	4 600	1 967	223	12	0	9 510
Benešov	157	458	291	33	1	0	940
Beroun	196	332	192	34	1	0	755
Kladno	813	989	417	46	1	0	2 266
Kolín	313	553	286	31	1	0	1 184
Kutná Hora	370	472	240	27	1	1	1 111
Mělník	406	567	247	46	3	1	1 270
Mladá Boleslav	231	412	264	39	0	0	946
Nymburk	280	440	216	17	0	1	954
Praha-východ	199	427	187	30	1	0	844
Praha-západ	193	352	162	21	1	1	730
Příbram	320	602	348	49	1	0	1 320
Rakovník	169	284	166	28	0	0	647
České Budějovice	518	1 107	545	60	1	1	2 232
Český Krumlov	290	384	170	26	0	0	870
Jindřichův Hradec	323	609	309	27	1	0	1 269
Pelhřimov	177	346	220	38	1	1	783
Písek	287	438	254	34	0	0	1 013
Prachatice	176	327	171	21	0	0	695
Strakonice	206	420	225	29	3	0	883
Tábor	322	551	343	43	0	1	1 260
Domažlice	141	240	191	17	1	0	590
Cheb	472	697	346	31	0	1	1 547
Karlovy Vary	638	965	492	47	2	0	2 144
Klatovy	232	463	263	33	1	0	992
Plzeň-město	664	953	456	73	1	0	2 147
Plzeň-jih	188	322	181	27	0	0	718
Plzeň-sever	191	333	139	28	0	0	691
Rokycany	131	191	97	14	1	0	434
Sokolov	887	1 057	468	48	0	0	2 460
Tachov	214	322	180	23	1	0	740
Česká Lípa	504	804	377	50	2	1	1 738
Děčín	1 007	1 046	434	42	2	0	2 531
Chomutov	1 349	1 118	430	39	0	1	2 937
Jablonec nad Nisou	448	698	388	38	0	2	1 574
Liberec	712	1 061	568	75	1	2	2 419
Litoměřice	599	821	323	29	2	1	1 775
Louny	628	586	262	43	3	0	1 522
Most	2 226	1 215	386	42	1	0	3 870
Teplice	1 324	1 075	348	25	2	1	2 775
Ústí nad Labem	989	1 015	424	42	2	0	2 472
Havlíčkův Brod	230	433	306	56	1	0	1 026
Hradec Králové	485	778	412	50	0	0	1 725
Chrudim	378	548	266	27	4	0	1 223
Jičín	224	416	228	22	2	0	892
Náchod	533	822	422	54	0	3	1 834
Pardubice	460	864	485	55	1	0	1 865

	Rozhodný příjem v tis. Kč						celkem
	do 5	5 - 10	10 -15	15 - 20	20-25	nad 25	
Rychnov nad Kněžnou	215	417	225	27	1	0	885
Semily	276	401	203	28	0	0	908
Svitavy	486	609	296	34	0	0	1 425
Trutnov	529	809	417	67	2	0	1 824
Ústí nad Orlicí	614	931	500	66	2	1	2 114
Blansko	287	538	319	38	1	0	1 183
Brno-město	2 181	2 335	915	113	3	0	5 547
Brno-venkov	462	745	400	64	1	0	1 672
Břeclav	514	648	323	36	3	0	1 524
Zlín	656	974	471	67	0	0	2 168
Hodonín	709	803	407	44	3	0	1 966
Jihlava	308	495	255	31	1	0	1 090
Kroměříž	424	608	300	40	1	0	1 373
Prostějov	494	655	287	39	3	1	1 479
Třebíč	546	604	295	25	0	0	1 470
Uherské Hradiště	371	595	388	35	1	0	1 390
Vyškov	393	512	204	24	1	0	1 134
Znojmo	563	651	317	34	1	0	1 566
Žďár nad Sázavou	315	520	315	48	5	0	1 203
Bruntál	1 001	1 054	398	39	0	0	2 492
Frydek-Místek	1 146	1 288	513	47	4	1	2 999
Karviná	2 545	2 062	812	83	2	2	5 506
Nový Jičín	1 040	1 102	469	76	3	0	2 690
Olomouc	948	1 377	599	69	2	2	2 997
Opava	868	960	476	50	3	1	2 358
Ostrava-město	3 587	2 816	1 038	130	1	3	7 575
Přerov	551	653	409	37	1	0	1 651
Šumperk	645	897	436	52	2	0	2 032
Vsetín	580	828	407	44	0	0	1 859
Jeseník	299	352	144	11	0	1	807
Ostatní	1	2	3	0	0	0	6
celkem	48 062	60 754	28 633	3 430	106	31	141 016

Příloha 9:**Počty neúplných rodin v evidenci sociálně potřebných k 31.12.2004**

	Počet příjemců dávek (rodin s nezaopatřenými dětmi celkem)		v tom	
			neúplné rodiny	
	Počet příjemců dávek k 31.12.2004	z toho pobírající dávky déle než 6 měsíců	Počet příjemců dávek k 31.12.2004	z toho pobírající dávky déle než 6 měsíců
Hlavní město Praha	2 299	1 814	1 865	1 484
Benešov	116	67	84	48
Beroun	199	161	146	122
Kladno	1 292	1 174	656	559
Kolín	369	246	237	155
Kutná Hora	539	436	359	292
Mělník	697	602	471	408
Mladá Boleslav	391	303	261	204
Nymburk	425	363	256	214
Praha-východ	176	116	142	95
Praha-západ	127	72	78	52
Příbram	389	312	294	236
Rakovník	230	150	145	87
Středočeský kraj	4 950	4 002	3 129	2 472
České Budějovice	591	452	444	339
Český Krumlov	560	421	259	183
Jindřichův Hradec	403	316	304	254
Písek	405	253	299	204
Prachatice	269	210	196	149
Strakonice	286	239	192	165
Tábor	543	420	396	313
Jihočeský kraj	3 057	2 311	2 090	1 607
Domažlice	148	109	76	55
Klatovy	350	217	229	144
Plzeň jih	205	164	131	92
Plzeň město	727	612	529	450
Plzeň sever	260	187	176	127
Rokycany	148	116	86	66
Tachov	298	253	222	172
Plzeňský kraj	2 136	1 658	1 449	1 106
Cheb	116	99	78	74
Karlovy Vary	826	692	515	438
Sokolov	1 215	1 012	678	572
Karlovarský kraj	2 157	1 803	1 271	1 084
Děčín	1 972	1 748	1 061	873
Chomutov	2 642	2 150	1 672	1 346
Litoměřice	1 210	947	844	626
Louny	1 378	1 139	655	541
Most	4 216	3 763	2 745	2 469
Teplice	1 884	1 536	680	566
Ústí nad Labem	2 157	1 761	1 205	1 018
Ústecký kraj	15 459	13 044	8 862	7 439
Česká Lípa	704	533	402	333

Jablonec nad Nisou	473	411	352	286
Liberec	1 201	954	842	655
Semily	453	382	304	257
Liberecký kraj	2 831	2 280	1 900	1 531
Hradec Králové	739	553	483	347
Jičín	278	237	158	131
Náchod	1 018	751	699	553
Rychnov nad Kněžnou	455	366	334	269
Trutnov	943	788	651	553
Královehradecký kraj	3 433	2 695	2 325	1 853
Chrudim	702	510	374	276
Pardubice	647	488	398	307
Svitavy	868	712	595	499
Ústí nad Orlicí	1 026	786	690	547
Pardubický kraj	3 243	2 496	2 057	1 629
Havlíčkův Brod	282	207	193	142
Jihlava	464	335	316	234
Pelhřimov	177	125	148	102
Třebíč	949	697	528	423
Žďár nad Sázavou	535	393	389	294
Kraj Vysočina	2 407	1 757	1 574	1 195
Blansko	387	293	255	194
Brno město	3 412	2 960	2 486	2 152
Brno venkov	610	444	438	319
Břeclav	844	653	542	442
Hodonín	1 422	1 161	831	714
Vyškov	619	447	446	311
Znojmo	594	433	459	346
Jihomoravský kraj	7 888	6 391	5 457	4 478
Jeseník	665	581	331	281
Olomouc	1 386	1 072	913	685
Prostějov	901	657	624	478
Přerov	1 014	861	598	508
Šumperk	995	501	683	349
Olomoucký kraj	4 961	3 672	3 149	2 301
Kroměříž	877	652	600	309
Uherské Hradiště	612	386	449	255
Vsetín	992	842	635	543
Zlín	907	605	686	455
Zlínský kraj	3 388	2 485	2 370	1 562
Bruntál	1 724	1 291	1 050	806
Frýdek-Místek	2 055	1 519	1 298	986
Karviná	4 353	3 565	2 611	2 135
Nový Jičín	1 835	1 507	1 182	994
Opava	1 408	1 152	892	749
Ostrava	6 575	5 224	4 436	3 516
Moravskoslezský kraj	17 950	14 258	11 469	9 186
CELKEM ČR	76 159	60 666	48 967	38 927

Sekundární analýza dat sociologických výzkumů

Úvod

Rodin, v nichž žije pouze jeden z rodičů s alespoň jedním dítětem, trvale přibývá. Statistika ukazuje, že v období mezi sčítáním 1991 a 2001 se počet neúplných rodin rozrostl o více než jednu třetinu.² Tento trend je především důsledkem trvale vysoké rozvodovosti, úmrtí jednoho z rodičů a rodičovství svobodných osob (přesněji řečeno žen) se na vzniku neúplných rodin podílejí nesrovnatelně menší měrou. Lze ovšem předpokládat, že do budoucna bude matek, které zůstávají svobodné a bez stálého partnera, přibývat, a i když jejich vliv na vznik neúplných rodin sotva kdy dosáhne intenzity vlivu rozvodovosti, je třeba s rostoucím podílem svobodného mateřství počítat. Data sociologických výzkumů potvrzují, že uvědomělé a plánované svobodné mateřství souvisí s celkovými změnami rodinného chování po roce 1990 a v současné době představuje jednu ze společensky tolerovaných forem uspořádání rodinného života.³

Život v neúplné rodině klade ze všech možných aspektů na její členy specifické nároky, které ve stávajících společenských poměrech mohou přerůst v obtížně zvladatelnou zátěž. V této souvislosti je pozoruhodné, jak málo pozornosti je v empirických výzkumech životním podmínkám neúplných rodin v posledních letech věnováno. Sociologických výzkumů s rodinnou tematikou bylo u nás v posledních patnácti letech realizováno poměrně hodně, ovšem výzkumy, které se explicitně zabývají problematikou neúplných rodin jsou mezi nimi spíše ojedinělé. Příznačné rovněž je, že téma neúplných rodin je stranou pozornosti i výzkumů zaměřených na otázky genderu, přestože zátěž života v neúplné rodině nesou především ženy, jež mají v čele těchto rodin vysokou převahu nad muži (85 % žen a 15 % mužů).⁴

Jedním z rozsáhlejších sociologických výzkumů neúplných rodin je šetření uskutečněné VÚPSV v září 1995 na souboru 691 zástupců neúplných rodin. Výzkum se zaměřil pouze na neúplné rodiny se závislými dětmi a dotazovaná byla vždy osoba stojící v čele rodiny. Kritéria pro výběr domácností byla v tomto šetření stanovena širěji a dovozovala zařadit do výběrového souboru vedle čistých neúplných

² Podle sčítání 2001 tvoří neúplné rodiny jednu čtvrtinu všech rodin se závislými dětmi. Rodiny se závislými dětmi, ČSÚ 2004, str. 13

³ S názorem, že chce-li mít žena dítě, může jej vychovávat sama i bez muže, souhlasilo v roce 2000 70 % dospělé populace. Nejčastějšími stoupenci tohoto přesvědčení byli mladí lidé do 30 let (77 %), nemalou podporu měl ovšem tento názor i u nejstarších generací nad 60 let (61 %). STEM, reprezentativní výzkum Rodina 2000, 1 681 respondentů.

⁴ V období od roku 1994 uskutečnil SoÚ AV ČR, VÚPSV a STEM více než 30 empirických výzkumů zaměřených na různé souvislosti rodiny a genderu. Z nich pouze tři byly přímo orientovány na problematiku neúplných rodin. V některých výzkumech byla úplnost nebo neúplnost rodiny zjišťována pouze jako třídící proměnná, což s ohledem na velikost výběrových souborů většinou skýtá jen omezené možnosti pro přesné definování typu neúplné rodiny. Jistou výjimkou je šetření VÚPSV „Harmonizace rodiny a zaměstnání“, uskutečněné v lednu letošního roku, v němž neúplné rodiny činily 17,6 % výběrového souboru složeného z 1219 respondentů.

rodin tvořených jedním rodičem a dětmi (52 % dotázaných domácností) také soužití s prarodiči nebo jinými příbuznými (22 %) a soužití s druhem (26 %). Definice neúplné rodiny zahrnující širší variabilitu vnitřního uspořádání tohoto typu rodinné formace⁵ se ukázala být účelná. Pohled dovnitř jednotlivých forem neúplných rodin, vymezených vnitřní strukturou jejich domácností, umožnil vyvrátit zjednodušenou představu o neúplné rodině jako homogenním typu sociálně ohrožené rodiny. Výsledky jednoznačně doložily, že formální neúplnost rodiny neznamena vždy faktickou neúplnost. Na neúplné rodiny je třeba pohlížet jako na vnitřně heterogenní typ rodinného uspořádání, v němž právě struktura rodiny významně diferencuje nejen materiální podmínky, ale i míru adaptace a životní postoje osob stojících v čele těchto rodin. Podle závěrů výzkumu lze ve formálně deklarovaných neúplných rodinách odlišit tři typy. Jeden představují čisté neúplné rodiny, v nichž žije pouze jeden z rodičů a děti. Tento typ vykazuje ve všech hlediscích (sledovaných ve výzkumu) nejhorší parametry a nejvíce se blíží představě o sociálně handicapované rodině. Protipól tomuto typu tvoří neúplné rodiny, v nichž figuruje (reálně nebo potenciálně) partner přednosti domácnosti. Situace těchto rodin se v mnoha ohledech blíží situaci úplných rodin. Uprostřed mezi těmito dvěma krajními typy se nacházejí neúplné rodiny založené na soužití s prarodiči nebo jinými příbuznými.

Životní podmínky rodin mohou být ovlivněny nejen jejich vnitřní strukturou, ale také fází rodinného cyklu. V tomto ohledu poskytují zcela ojedinělý podklad pro sekundární analýzu empirické sondy uskutečněné ve dvou formacích neúplných rodin – v mladé rodině a rodině s dospívajícími dětmi. Sonda byla realizována společností STEM v roce 2002 v rámci série osmi výzkumů různých typů rodin.⁶ Výsledky těchto sond jsou pro sekundární analýzu účelné ze dvou důvodů. Za prvé umožňují identifikovat změny v životních situacích neúplných rodin v průběhu dvou základních etap rodičovského cyklu. Druhou předností je možnost komparace se situací souběžně šetřených úplných rodin ve stejné fázi rodinného cyklu (úplná mladá rodina a úplná rodina s dospívajícími dětmi). Z těchto důvodů a také proto, že jde o relativně aktuální údaje, byly poznatky z těchto sond využity pro účely této zprávy.

⁵ Metodika SLDB řadí například soužití druhá a družky s dětmi do úplných rodinných domácností.

⁶ Empirické výzkumu byly součástí souboru prací na projektu MPSV „Komplexní analýza sociálně ekonomické situace rodin v České republice a návrhy na prarodinná opatření“.

I. Základní údaje o interpretovaných výzkumech

1. Neúplná mladá rodina

Rodina osamělé matky (svobodná, rozvedená, ovdovělá), mladší 35 let s dítětem / dětmi předškolního věku

Metoda výzkumu: standardizované rozhovory face to face

Velikost výběrového souboru: 187 žen, z toho 40 % svobodných, 57 % rozvedených a 3 % ovdovělých

2. Úplná mladá rodina

Rodina, v níž žijí manželé mladší 35 let a alespoň jedno dítě předškolního věku.

Metoda výzkumu: standardizované rozhovory face to face

Velikost výběrového souboru: 208 respondentů

3. Neúplná rodina s dospívajícími dětmi

Rodina, v níž žije osamělá matka (svobodná, rozvedená, ovdovělá) ve věku 36-55 let a alespoň jedno nezaopatřené dítě ve věku 15-26 let, které dosud neukončilo přípravu na zaměstnání.

Metoda výzkumu: standardizované rozhovory face to face

Velikost výběrového souboru: 199 žen, z toho 11 % svobodných, 71 % rozvedených a 18 % ovdovělých

4. Úplná rodina s dospívajícími dětmi

Rodina, v níž žijí manželé ve věku 36-55 let a alespoň jedno nezaopatřené dítě ve věku 15-26 let, které dosud neukončilo přípravu na zaměstnání.

Metoda výzkumu: standardizované rozhovory face to face

Velikost výběrového souboru: 188 respondentů

II. Neúplná mladá rodina

1. Adaptace na stávající situaci

Pohled žen z neúplných mladých rodin na vlastní životní situaci ukazuje, že rozpad rodiny v rané fázi, případně založení neúplné rodiny, představuje jedno z nejobtížnějších období. Přestože způsob, jakým mladé matky hodnotí svoji situaci není vždy stejný (i u těchto postojů je tvrzení o heterogenitě neúplných rodin doložitelné), negativní vnímání převládá. Téměř tři z pěti žen z neúplných mladých rodin se domnívají, že prožívají nešťastné období svého života, které sebou přináší velké problémy a starosti. Ze všech osmi výzkumů různých typů rodin jsou právě názory žen z mladých neúplných rodin nejpesimističtější. Jejich pesimismus zvláště vynikne v porovnání se způsobem, jakým na svoji životní situaci pohlíží lidé žijící v úplné mladé rodině. Pro ně je charakteristický naopak postoj vyjadřující bezstarostnost, radost a uspokojení z prožívané životní etapy.

Velmi podstatným rysem vnímání celkové životní situace u mladých matek z neúplných rodin je ovšem víra, že nelehké postavení, ve kterém se nacházejí, je přechodné a v dohledné době se zlepší. Je to víra, která k mladému věku nesporně patří, nicméně za povšimnutí stojí, že toto přesvědčení vyjadřuje důvěru ve vlastní sílu věci změnit („věřím, že v dohledné době vše vyřeším“). Tato sebedůvěra je patrná i v jiných postojích, například v přesvědčení, že rodina se snadno vyrovnává i s nepříjemnými věcmi. To je sice v úplných mladých rodinách výrazně častější (88 %), nicméně ani u osamělých mladých matek není nijak vzácné (67 %).

„Své současné životní období hodnotíte jako:“

	Neúplná mladá rodina	Úplná mladá rodina
Velmi šťastné	4 %	18 %
Celkem šťastné	38 %	65 %
Dost nešťastné, ale věřím, že vše v dohledné době vyřeším	52 %	14 %
Velmi nešťastné a nevěřím, že problémy v dohledné době vyřeším	6 %	3 %

Pramen: STEM 2002, Sondy Neúplná mladá rodina a Úplná mladá rodina

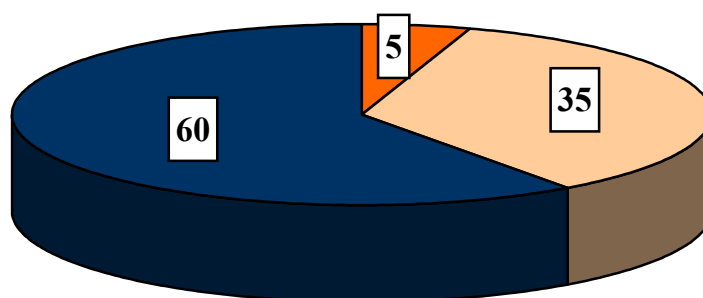
„Vezmete-li v úvahu všechny okolnosti života své rodiny, můžete říci, že jste rodina, která žije bez velkých problémů a starostí?“

	Neúplná mladá rodina	Úplná mladá rodina
Určitě ano	4 %	14 %
Spíše ano	42 %	64 %
Spíše ne	40 %	17 %
Určitě ne	14 %	5 %

Pramen: STEM 2002, Sonda Neúplná mladá rodina a Úplná mladá rodina

Jedním z možných způsobů, jak se z tíživé životní situace dostat, je nalezení stálého partnera a nebo přímo přechod k úplné rodině. Lze se domnívat, že bezproblémovost, kterou pociťuje většina mladých lidí z úplných rodin, neznamená, že tyto rodiny se s žádnými problémy a starostmi nepotýkají. Překonávají je však s vědomím, že je mají s kým sdílet a na jejich překonávání jsou dva. Stejně uvažují i osamělé matky, které úplnou rodinu plánují. Jejich nejčastějším argumentem je přání nebýt sama a mít pevné rodinné zázemí (76 %), jiné důvody jsou již málo frekventované (citový vztah s partnerem 9 %, materiální zabezpečení 11 %). Větší část žen z neúplných rodin ovšem o sňatku v nejbližší době neuvažuje. Důvodem není pouze to, že vhodný a spolehlivý partner „není k dispozici“, podstatně větší roli hraje zklamání z nevydařeného manželství a nedůvěra v nové manželství a také to, že žena si na svůj životní režim zvykla.

„Uvažujete o tom, že v blízké době (přibližně do 5 let) uzavřete manželství?“
(%)

■ Ano, s otcem dítěte/děti ■ Ano, s jiným mužem ■ Ne, o sňatku neuvažuji

Pramen: STEM 2001, Sonda Neúplná mladá rodina

„Pokud nechcete uzavřít manželství, jaký k tomu máte hlavní důvod?“
odpovědi na volnou otázku

Zvyk	32 %
Nemá vhodného a spolehlivého partnera	31 %
Zklamání a nedůvěra v manželství	25 %
Obavy o vztah dětí k novému partnerovi	8 %
Jiný důvod	4 %

Pramen: STEM 2002, Sonda Neúplná mladá rodina

Nedůvěra a obavy uzavřít manželství, které jsou z údajů uvedených v tabulce patrné, je pozoruhodná zejména proto, že naprostá většina mladých žen z neúplných rodin je přesvědčena, že soužití osamělé matky s malým dítětem má oproti manželské rodině s malým dítětem nevýhody, a to nejen, co se týče hmotného zajištění (91 %), ale i po nemateriální stránce (78 %).

2. Hierarchie životních problémů rodiny

Absence pevného partnerského zázemí u osamělých mladých matek se promítá i do názorů na zvládnutelnost problémů, s kterými se setkávají. V porovnání s úplnými mladými rodinami považují osamělé matky své problémy a starosti výrazně častěji za neřešitelné. Poněkud jiná je v neúplných mladých rodinách také hierarchie závažnosti jednotlivých problémů. Zatímco pro ženy z neúplných rodin je zcela neřešitelnou překážkou nebo překážkou o jejímž zvládnutí vlastními silami pochybují, především vztah s otcem dítěte, problémy s prosazením se na trhu práce a materiální situace rodiny (především zdroje příjmů), lidem z úplných mladých rodin dělají největší starosti vedle obav z uplatnění na trhu práce podmínky pro volný čas a skloubení péče o rodinu se zaměstnáním. Zdroje příjmů jsou v úplných mladých rodinách vnímány jako méně zátěžový faktor.

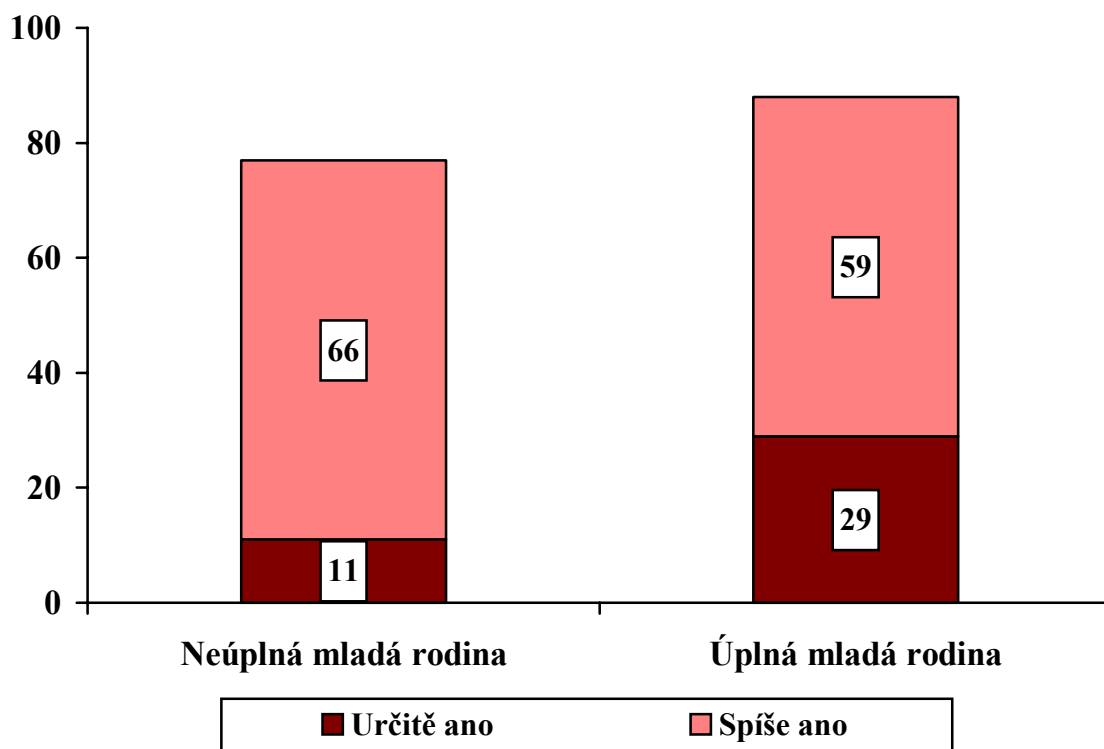
Specifickou oblastí, která v porovnání s úplnými rodinami představuje pro mladé osamělé matky podstatně větší zátěž, jsou formality související s fungováním rodiny a uspořádáním rodinných vztahů. Pro každou druhou osamělou matku vychovávající dítě (děti) předškolního věku představuje velkou komplikaci jednání s úřady a vyřizování různých žádostí. Stejný podíl žen pociťuje rovněž jako problém bezprostředně se dotýkající jejich rodiny zákony upravující rodinné vztahy. V úplných mladých rodinách mají tyto problémy nesrovnatelně menší váhu (jednání s úřady považuje za bezprostřední problém 29 % a zákony týkající se rodiny 20 % zástupců úplných mladých rodin).

Pociťovaná závažnost většiny problémů v neúplných rodinách roste spolu s větším počtem dětí žijících v těchto rodinách. Výjimkou jsou vztahy s otcem dítěte, u nichž počet dětí nehraje zásadní roli.

Za pozornost stojí, že i přes větší bezradnost spojenou s řešením jednotlivých problémů (v porovnání s úplnými rodinami), je většina osamělých matek přesvědčena, že jejich rodina se s potížemi a komplikacemi většinou úspěšně vyrovnává. Mínění, že vzniklé problémy se v rodině daří brzy vyřešit, je oproti úplným

mladým rodinám u osamělých mladých matek sice méně pevné a méně časté, ale rozdíly jsou menší, než by se dalo očekávat.

„Když v mé rodině vzniknou nějaké problémy, daří se mi/nám je brzy vyřešit“
(podíl odpovědí „určitě a spíše ano“ v %)

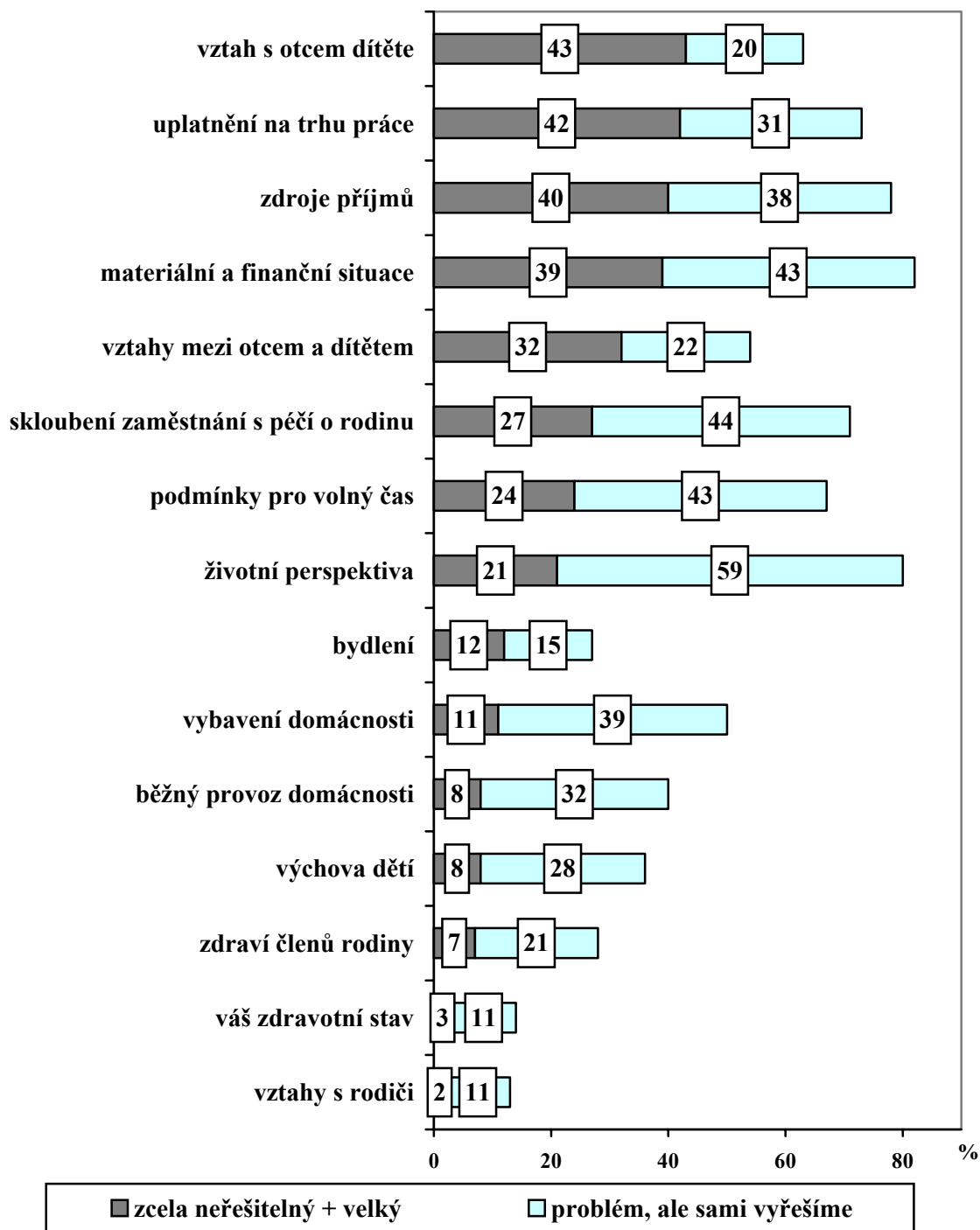

Pramen: STEM 2002, Sonda Neúplná mladá rodina a Úplná mladá rodina

Přesvědčení o přechodnosti obtížné situace je v neúplných rodinách dobře rozpoznatelné i v představách o postupném ubývání problémů, s kterými se rodiny momentálně setkávají. Největší naděje projevují osamělé mladé matky často právě v těch oblastech života, které aktuálně pociťují jako nejvíce ožehavé. Týká se to zejména příjmů a celkové materiální a finanční situace jejich domácností. Velmi optimisticky vidí osamělé matky i svoje životní perspektivy do budoucna. Relativně špatně vnímají naopak svoji další pozici na trhu práce.

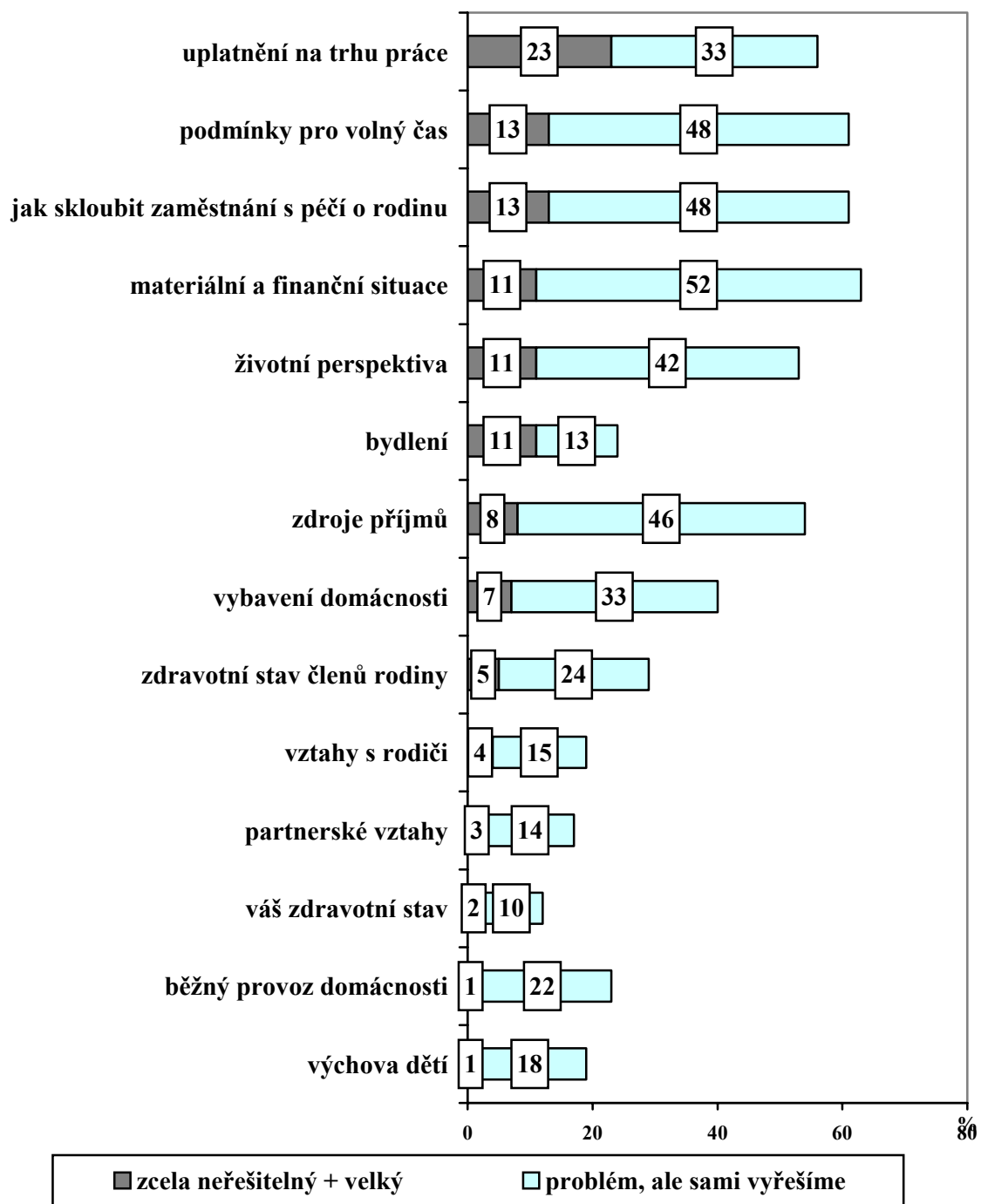
Zajímavé je, že v představách o budoucnosti se osamělé matky nijak zásadně neliší od lidí žijících v úplné mladé rodině. Jednu z mála specifických situací představují vztahy s otcem dítěte, na které pohlíží většina osamělých žen s notnou dávkou rezignace a přesvědčení, že na těchto, aktuálně problémových vztazích, se do budoucna nic zásadního nezmění.

"Jak velký problém pro Vás v současné době představují:"
 (podíl "zcela neřešitelný problém"+"velký problém a pochybuji, že na jeho řešení sami stačíme" / "je to problém, ale věřím, že jej brzy vyřešíme")

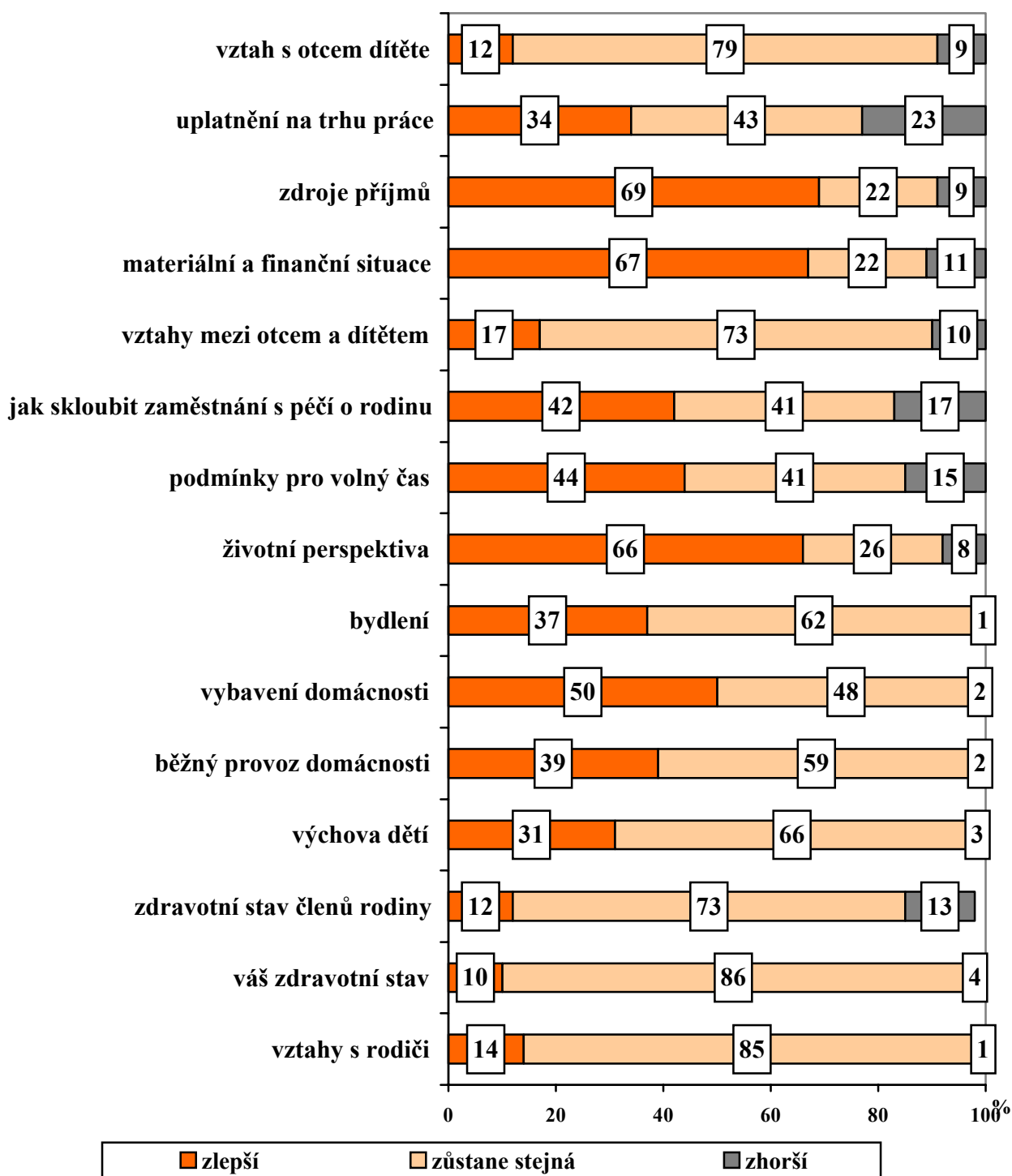
Pramen: STEM 2002, Sonda Neúplná mladá rodina

"Jak velký problém pro Vás v současné době představují:"
 (podíl "zcela neřešitelný problém"+"velký problém a pochybuji, že na jeho řešení sami stačíme" / "je to problém, ale věřím, že jej brzy vyřešíme")

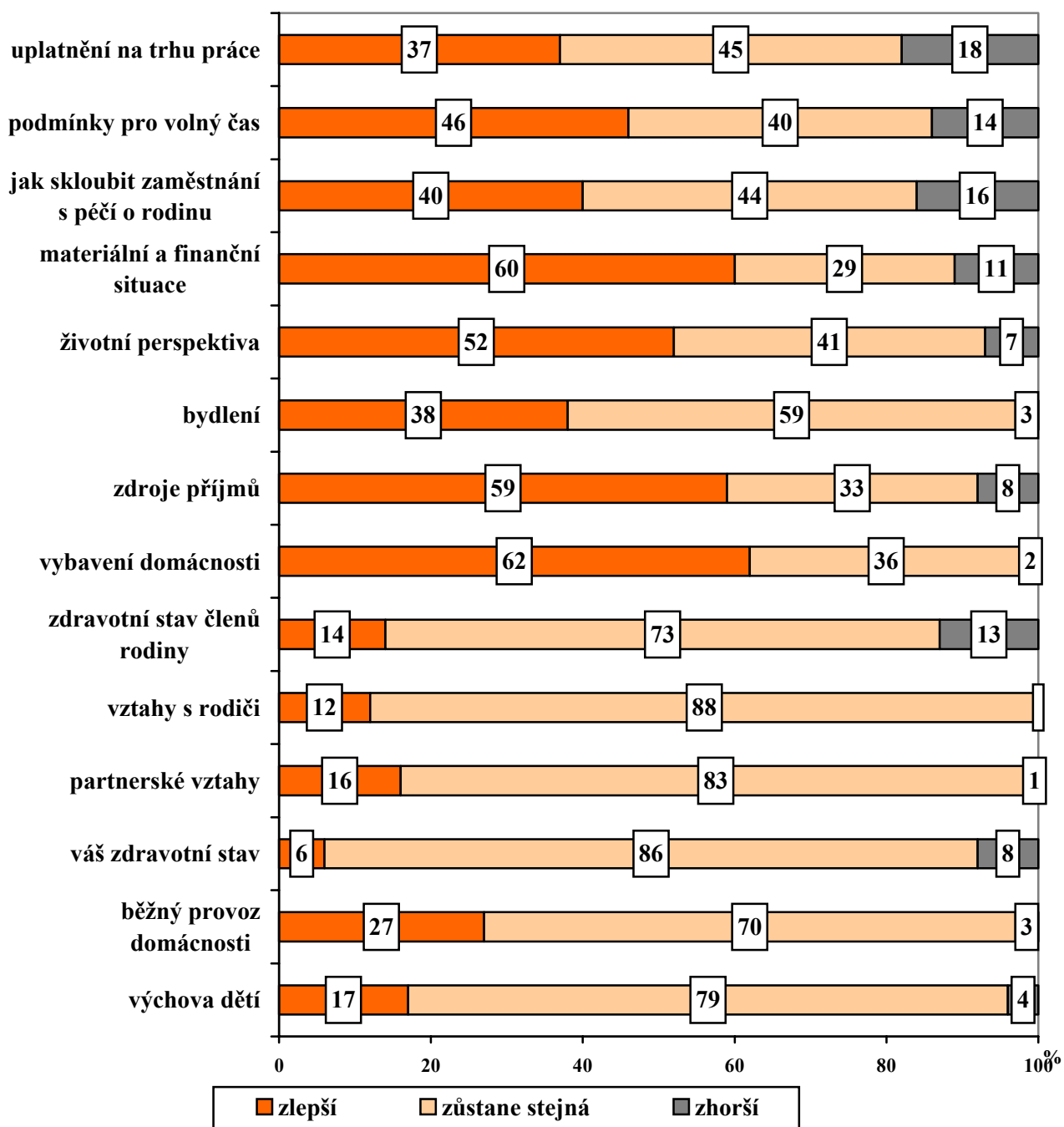
Pramen: STEM 2002, Sonda Úplná mladá rodina

"Očekáváte, že se v následujících oblastech situace pro Vaši rodinu do budoucna (přibližně do 5 let)..."

Pramen: STEM 2002, Sonda Neúplná mladá rodina

"Očekáváte, že se v následujících oblastech situace pro Vaši rodinu do budoucna (přibližně do 5 let)..."

Pramen: STEM 2002, Sonda Úplná mladá rodina

3. Výchova dětí

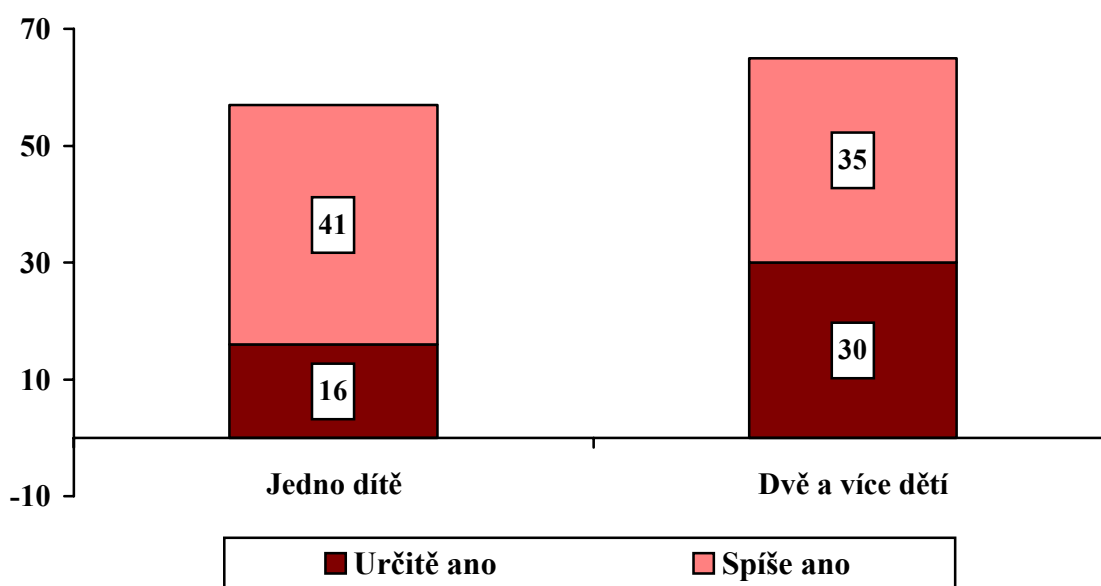
Ve zhruba polovině neúplných mladých rodin (53 %) žily v době výzkumu dvě děti, o něco menší část měla jedno dítě (44 %), rodiny se třemi a více dětmi byly ojedinělé (3 %). Výchova dětí je jednou z oblastí, která je v neúplných rodinách spojovaná s podstatně většími problémy než v manželských soužitích. Značné starosti s péčí a výchovou dětí pociťují osamělé matky více než dvojnásobně častěji než rodiče žijící v úplné rodině. Příznačné je, že obtížně zvládají své rodičovské povinnosti i velká část osamělých žen, které se starají pouze o jedno dítě. Přítomnost dvou, případně více dětí, situaci s jejich výchovou již jenom komplikuje.

„Výchova dětí v mé rodině s sebou nese velké starosti a někdy s ní mám/máme značné potíže“.

	Neúplná mladá rodina	Úplná mladá rodina
Určitě ano	20 %	8 %
Spíše ano	39 %	20 %
Spíše ne	31 %	55 %
Určitě ne	10 %	17 %

Pramen: STEM 2002, Sonda Neúplná mladá rodina a Úplná mladá rodina

„Výchova dětí v mé rodině s sebou nese velké starosti a někdy s ní mám/máme značné potíže“.
(podíl odpovědí „určitě a spíše ano“ podle počtu dětí v %)

Pramen: STEM 2002, Sonda Neúplná mladá rodina

4. Atmosféra v rodině

Situace, kdy otec dítěte se v neúplné rodině angažuje a pomáhá ženě s péčí o děti a domácnost, jsou velmi vzácné. Takovou zkušenost má jen asi desetina osamělých mladých matek. Větší část těchto žen (zhruba dvě pětiny) prožívá s otcem svých dětí naopak vztahy, jež jsou komplikované a pro všechny zúčastněné svízelné. Data ukazují, že většina dlouhodobých neshod mezi matkou a otcem dítěte se dotýká dětí (spory o výživné a kontakty s dětmi). Takové záležitosti, jako je například vypořádání majetkových vztahů, komplikují výrazněji vztahy s otcem dětí pouze v prvním období po rozpadu rodiny, jako trvalou zátěž je pociťuje jen málo osamělých matek (16 %).

„Názory na kvalitu vztahu s otcem dítěte */“

	S otcem mého dítěte/dětí mám hodně neshod a problémů ohledně výživného	S otcem mého dítěte/dětí mám hodně neshod a problémů ohledně jeho kontaktu s dětmi
Určitě ano	20 %	10 %
Spíše ano	21 %	25 %
Spíše ne	34 %	30 %
Určitě ne	15 %	23 %

Pramen: STEM 2002, Sonda Neúplná mladá rodina

**/ dopočet do 100 % tvoří ženy, kteří na otázku neodpověděly.*

Zvlášť nepříznivou výpověď o situaci v neúplných rodinách je přesvědčení o nedobré poměru otce k dětem, které mají téměř tři pětiny žen z neúplných rodin. Je velmi pravděpodobné, že v tomto subjektivním pohledu osamělých žen na vztah mezi otcem a dětmi je obsažena i jistá dávka rozčarování a zklamání z nepovedeného partnerství a selhání muže. Z dat výzkumů nelze soudit, jak silně tyto okolnosti do hodnocení vztahu otce k dětem intervenují, ale již samotná četnost pocitu špatného vztahu mezi otcem a dětmi vypovídá o nedobré atmosféře v řadě neúplných rodin.

Zcela jinou podobu, než vztah k otci dítěte, má vazba s rodiči. Ukazují to již samotné rozdíly ve frekvenci vzájemných kontaktů. Zatímco s otcem dítěte se ženy z neúplných rodin stýkají spíše sporadicky nebo vůbec ne, kontakty s rodiči jsou pravidelné a ve většině rodin se uskutečňují minimálně jednou týdně. Je třeba podotknout, že intenzivní kontakty s rodiči jsou mimo jiné ovlivněny i poměrně častým

společným soužitím žen z neúplných rodin s rodiči v jednom bytě, případně domě (ve výzkumu 28 % žen).

„Frekvence kontaktů s otcem dítěte a s rodiči“

	Otec dítěte	Rodiče /jeden z nich
Několikrát týdně	7 %	72 %
Jednou za týden až za 14 dnů	26 %	23 %
Zhruba jednou měsíčně	16 %	2 %
Několikrát za rok	17 %	2 %
Asi jednou za rok	6 %	xx
Méně často nebo vůbec ne	28 %	1 %

Pramen: STEM 2002, Sonda Neúplná mladá rodina

Velmi pozitivní vztah k rodičům vyjadřují i některé explicitní postoje žen z neúplných rodin. Výrazná většina těchto žen (čtyři pětiny) považuje rodiče za důležitou součást své rodiny a míní, že rodiče napomáhají dobrým rodinným vztahům. Jako konfliktní a problémové vidí své vztahy s rodiči jen necelá pětina (16 %) osamělých matek. Výzkum neodlišoval mezi rodiči ženy a rodiči otce dítěte, na základě empirických zkušeností je ale možné předpokládat, že příznivé oceňování vztahu k rodičům se vztahuje především k rodičům ženy.

Pozitivní vnímání role rodičů není specifickým znakem neúplných mladých rodin. Zcela stejným způsobem nahlíží na své rodiče i lidé žijící v manželské rodině. Rozdíly mezi neúplnou a úplnou mladou rodinou spočívají ovšem v četnosti vzájemných kontaktů. U lidí žijících v manželství se lze méně často setkat se společným bydlením v jednom bytě nebo domě (společné bydlení s vlastními rodiči nebo rodiči partnera uvádí 8 – 13 % osob z úplných rodin) a také s omezenější četností vzájemných styků.

„Frekvence kontaktů s rodiči v úplné mladé rodině“

	Rodiče respondenta	Rodiče partnera
Několikrát týdně	46 %	34 %
Jednou za týden až za 14 dnů	34 %	34 %
Zhruba jednou měsíčně	11 %	23 %
Několikrát za rok	7 %	6 %
Asi jednou za rok	2 %	1 %
Méně často nebo vůbec ne	xx	1 %

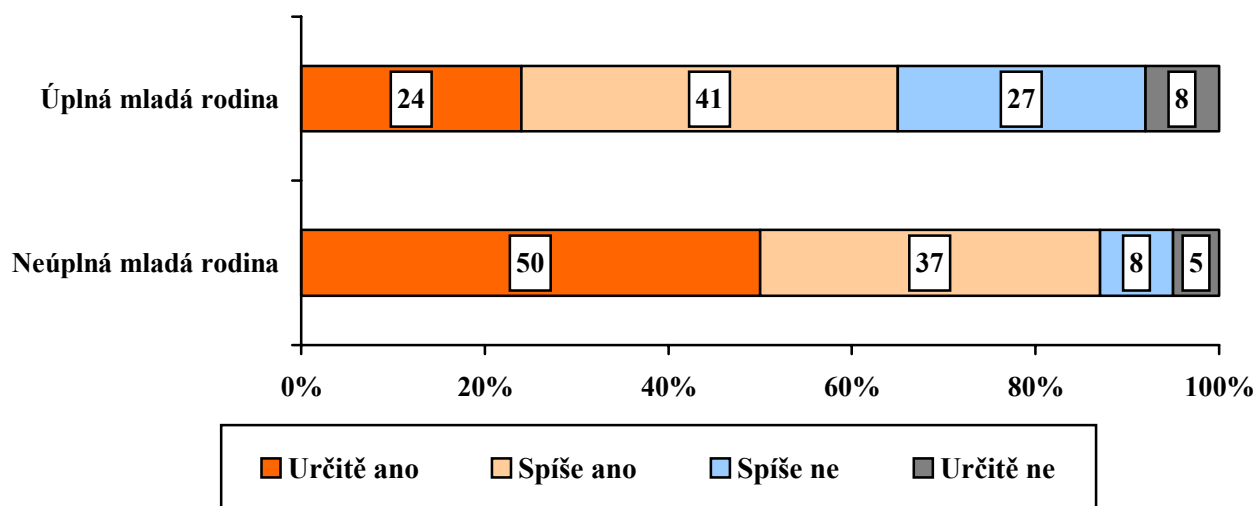
Pramen: STEM 2002, Sonda Úplná mladá rodina

5. Sociální soběstačnost

Mezigenerační vztahy mají i svoji praktickou podobu vzájemné podpory a výpomoci. Výzkumy zaměřené na problematiku rodin ukazují, že intenzita a obsah mezigenerační výpomoci je závislý na rodinném cyklu a typu rodinného soužití. Celkově ovšem platí, že mezigenerační pomoc proudí podstatně častěji směrem k dětem než od dětí k rodičům a největší míry dosahuje v mladých rodinách. Mladé domácnosti jsou typickými reprezentanty rodin, které v systému mezigenerační výměny pomoci podstatně více přijímají než dávají.

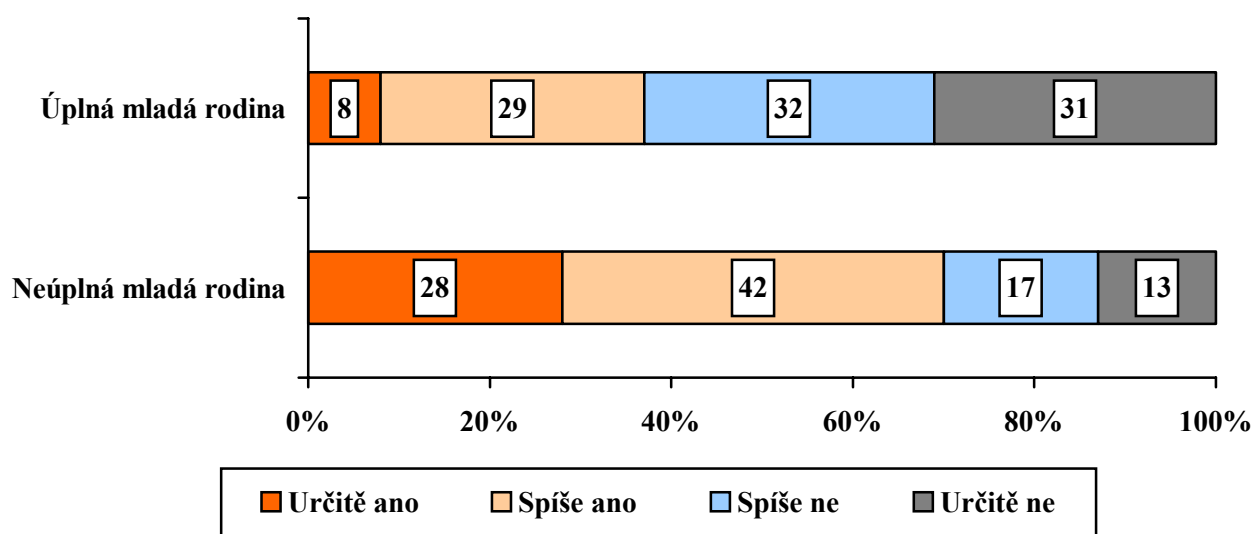
Citovaný výzkum potvrdil, že jedná-li se o neúplnou mladou rodinu, je rodičovská podpora ještě mnohem intenzivnější. Podíl osamělých matek, které se neobejdou bez rodičovské výpomoci s péčí o děti a domácnost je trojnásobně větší než v úplných mladých rodinách. Podobně je tomu u finanční a materiální podpory, které se mladým osamělým ženám dostává od rodičů téměř dvakrát tak často, než mladým lidem žijícím v úplné rodině.

„Rodiče mi/nám pomáhají s péčí o děti a domácnost“

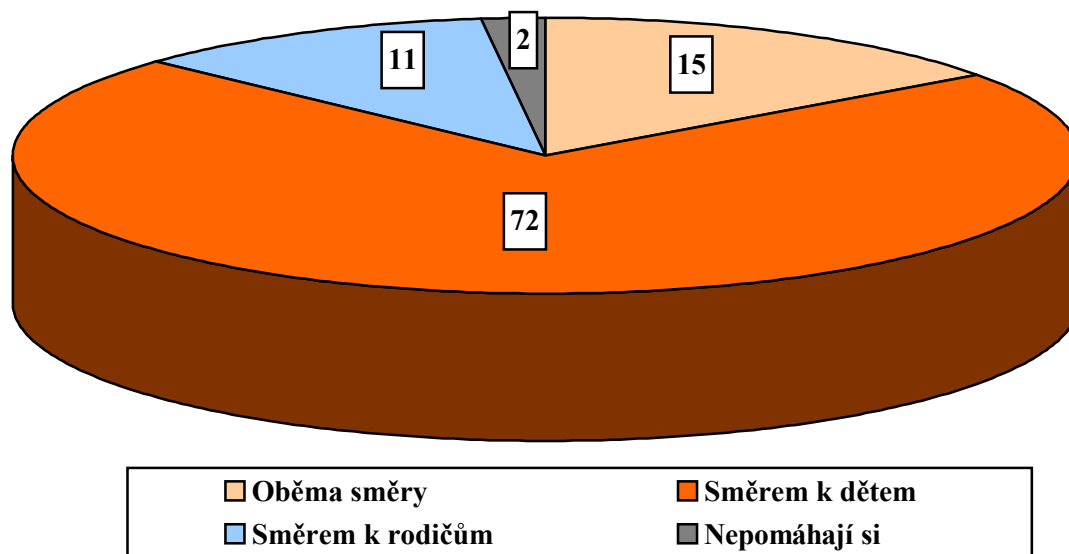
Pramen: STEM 2002, Sonda Neúplná mladá rodina a Úplná mladá rodina

„Rodiče mi/nám poskytují pravidelnou finanční a materiální podporu“

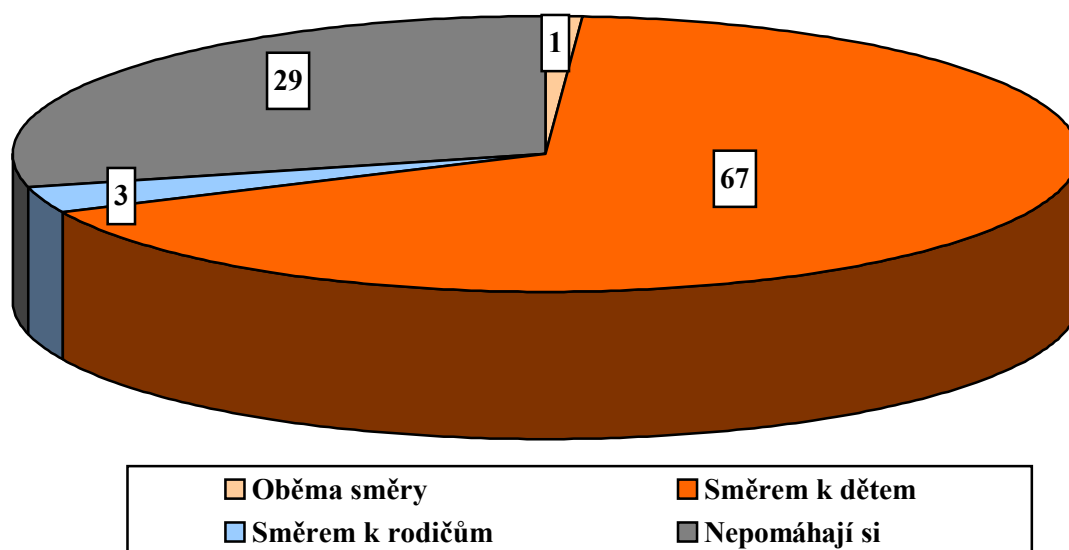
Pramen: STEM 2002, Sonda Neúplná mladá rodina a Úplná mladá rodina

Směr mezigenerační výpomoci s péčí o děti a domácnost v neúplných mladých rodinách

Pramen: STEM 2002, Sonda Neúplná mladá rodina

Směr mezigenerační finanční výpomoci v neúplných mladých rodinách

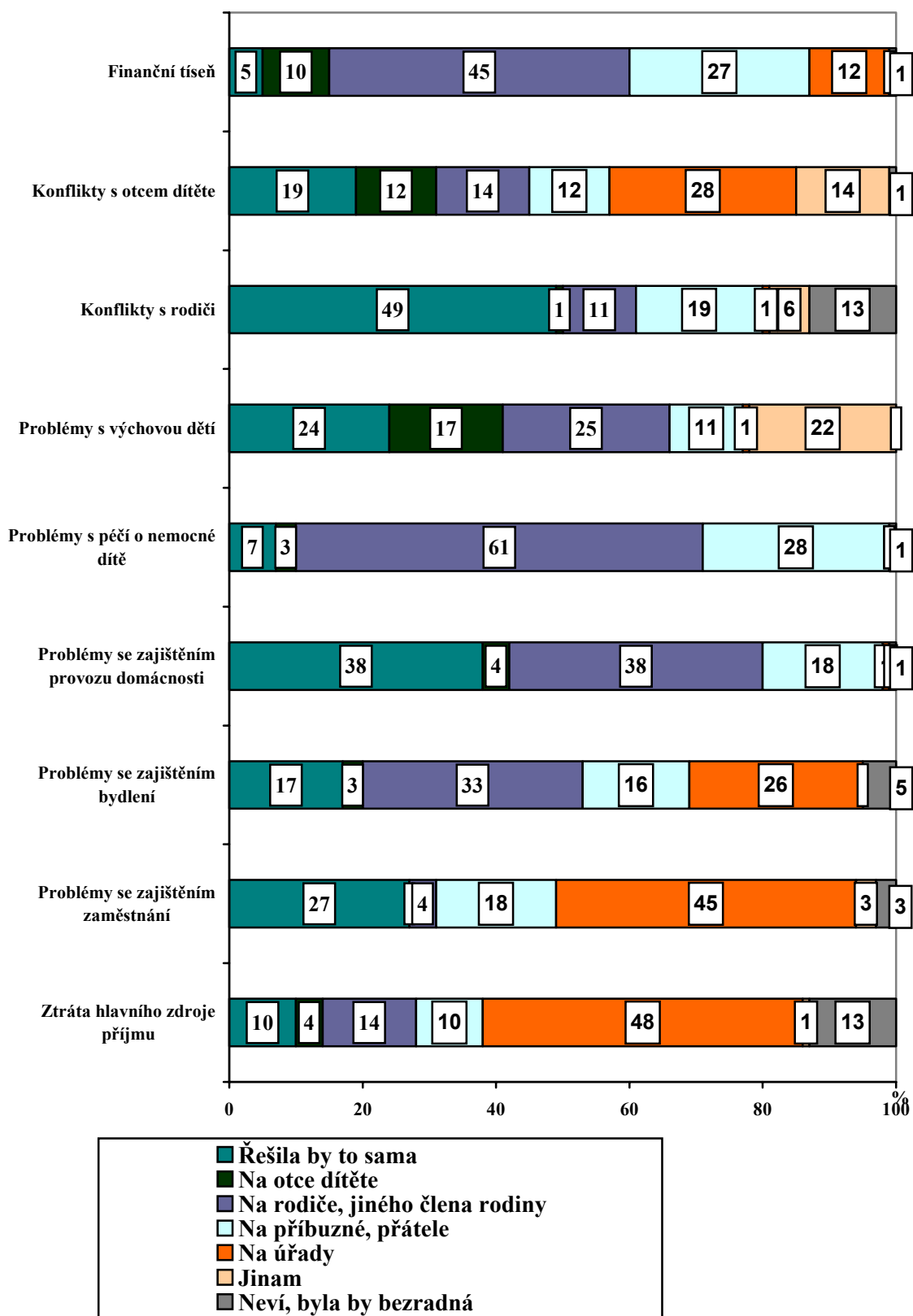

Pramen: STEM 2002, Sonda Neúplná mladá rodina

Ze sociologických výzkumů rodinné problematiky je známo, že sociální normy upravující vztahy mezi rodiči a dětmi obsahují pravidlo jakéhosi permanentního rodičovství, které považuje za přirozené, že rodiče poskytují svým dospělým dětem finanční i jinou podporu. Široce akceptované je toto pravidlo zejména pro období zakládání a prvních let budování vlastní rodiny dětí. Lze se domnívat, že rozsah pomoci, kterou mladé rodiny od svých rodičů získávají, není zcela adekvátní tomu, jak moc jsou tyto rodiny (ne)soběstačné. V citovaném výzkumu byla míra suverenity rodin šetřená také otázkou, která zjišťovala, jakým způsobem by jednotlivé rodiny řešily různé problémové situace, zda vlastními silami nebo s pomocí někoho jiného. Odpovědi na tuto otázku (podrobně viz grafy na následujících stranách) poměrně výstižně ilustrují nejen, jak nepřítomnost stálého partnera (manžela) oslabuje soběstačnost neúplných rodin, ale ukazují také, jak v souvislosti s tím roste závislost na různých subjektech pomoci.

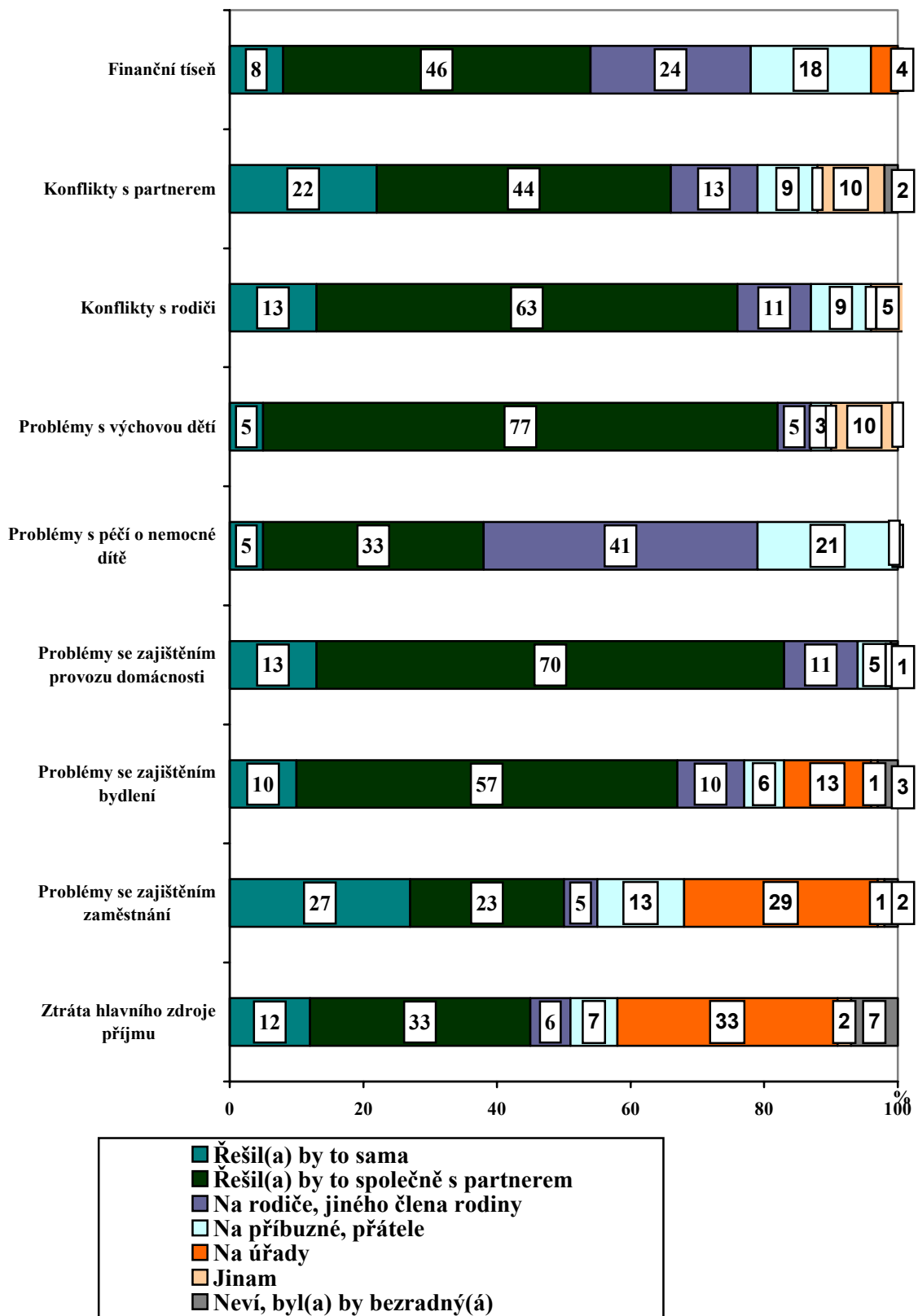
Údaje získané na podkladě uvedené otázky znovu potvrzují, že opora, kterou osamělým mladým matkám skýtají otcové jejich dětí, je zcela mizivá. Je jen velmi málo problémových situací, při jejichž řešení by osamělé ženy hledaly pomoc u otce dítěte. Zvláště pozoruhodný je nízký podíl osamělých mladých matek, které se mohou spoléhat na otce dítěte při řešení problémů souvisejících s jeho výchovou.

"Na koho byste se obrátila s žádostí o pomoc, pokud by ve Vaší rodině nastaly následující situace?"

Pramen: STEM 2002, Sonda Neúplná mladá rodina

"Na koho byste se obrátil(a) s žádostí o pomoc, pokud by ve Vaší rodině nastaly následující situace?"

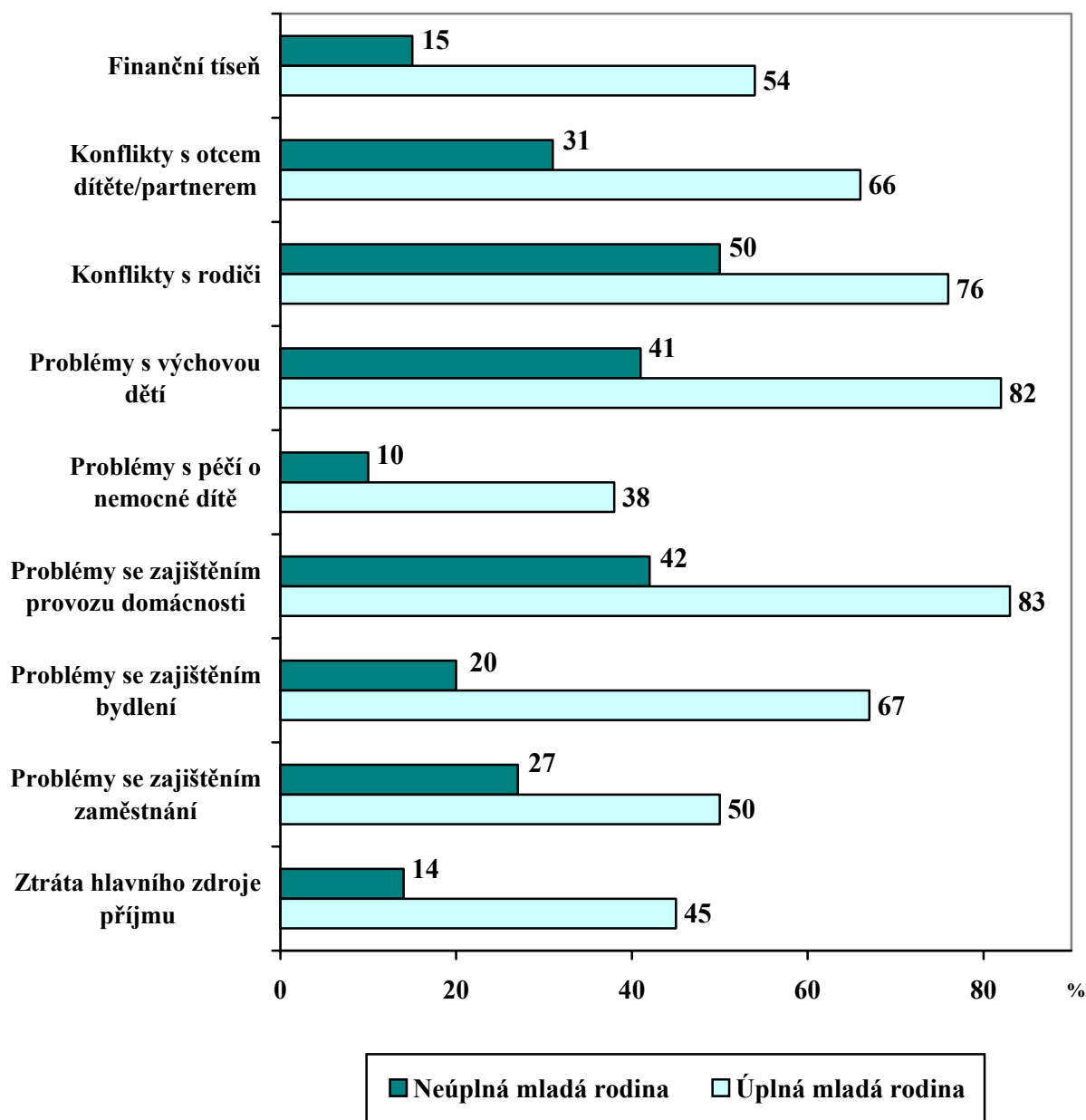
Pramen: STEM 2002, Sonda Úplná mladá rodina

Ani necelá pětina osamělých matek (17 %) připouští, že případné výchovné problémy dětí by řešila společně s jejich otcem. V úplných mladých rodinách přitom právě výchova dětí patří k těm oblastem života rodiny, v nichž je partnerská opora při řešení nastalých problémů pocítovaná jako vůbec nejsilnější (77 % osob žijících v úplné mladé rodině deklaruje spolupráci s partnerem při řešení výchovných problémů dětí).

Absence pevného partnerského zázemí v neúplné mladé rodině vede k tomu, že síť subjektů, které osamělé matky považují za možný zdroj pomoci, je výrazně širší než v úplných mladých rodinách. Vedle rodičů, jejichž podpůrná role je v neúplných rodinách nesrovnatelně větší než v manželských rodinách, patří do „záchranné sítě“ mladých osamělých matek častěji také širší příbuzenstvo a přátelé. A to i navzdory tomu, že také v tomto ohledu mají osamělé mladé matky oproti osobám žijícím v úplné rodině určitý handicap – jistotu, že pokud by se její rodina dostala do vážných potíží (ve výzkumu byly jmenovitě uvedeny finanční potíže), má hodně příbuzných a přátel, kteří by ji pomohli, deklaruje polovina osamělých žen, zatímco v úplných mladých rodinách pocítuje stejnou jistotu 62 % lidí.

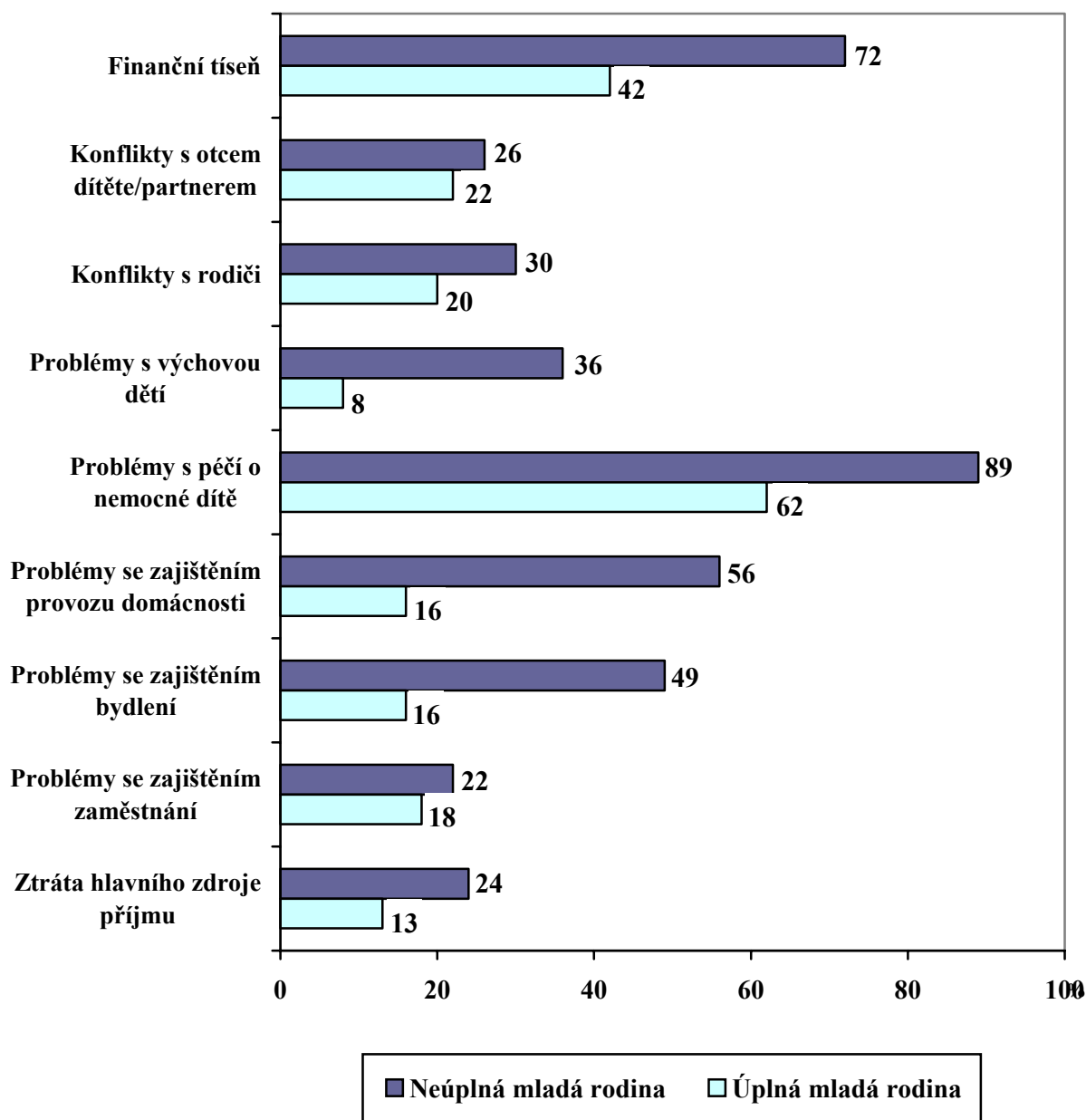
Rodiče, širší rodina a přátelé suplují roli manžela především v těch situacích, ve kterých se cítí být úplná rodina nejvíce nezávislá, schopná řešit nastalé problémy vlastními silami. Týká se to zejména rodinných vztahů a situací souvisejících s chodem domácnosti (včetně např. zajištění bydlení). V oblastech, ve kterých je i soběstačnost úplných mladých rodin relativně menší (problémy se zajištěním zaměstnání, ztráta hlavního zdroje příjmu), posiluje neexistence pevného partnerského zázemí roli úřadů coby subjektu pomoci. Zcela specifická je závislost osamělých matek na úřadech při řešení konfliktů s otcem dítěte.

"Na koho byste se obrátil/a s žádostí o pomoc, pokud by ve Vaší rodině nastaly následující situace?"
podíl odpovědí "řešil/a bych to sám/a nebo společně s otcem dítěte/partnerem" (%)

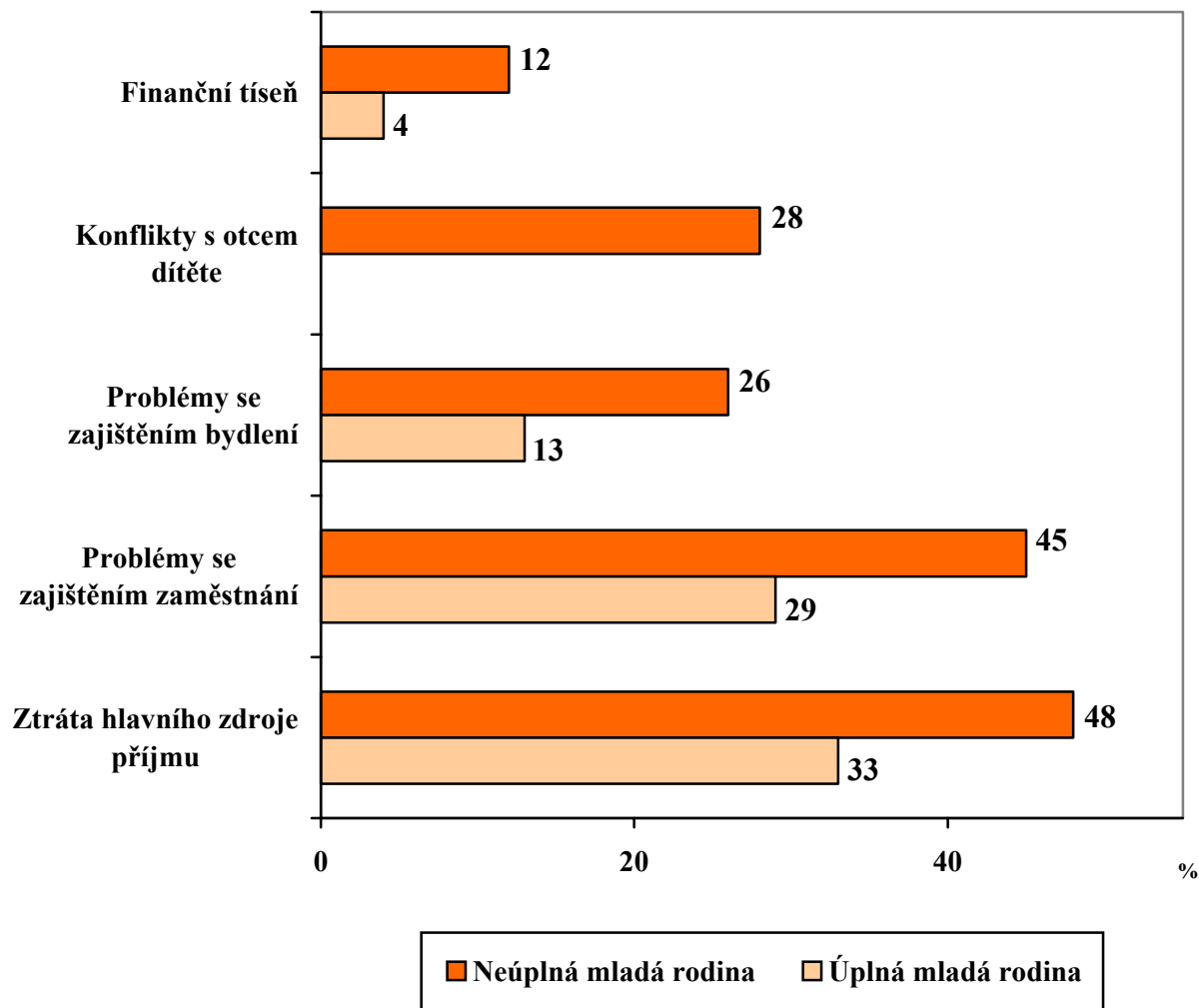
Pramen: STEM 2002, Sondy Neúplná mladá rodina a Úplná mladá rodina

"Na koho byste se obrátil/a s žádostí o pomoc, pokud by ve Vaší rodině nastaly následující situace?"
podíl odpovědí "obrátil/a bych se o pomoc na rodiče, příbuzné a přátele" (%)

Pramen: STEM 2002, Sondy Neúplná mladá rodina a Úplná mladá rodina

"Na koho byste se obrátil/a s žádostí o pomoc, pokud by ve Vaší rodině nastaly následující situace?"
podíl odpovědí "obrátil/a bych se o pomoc na úřady" (%)

Pramen: STEM 2002, Sondy Neúplná mladá rodina a Úplná mladá rodina

6. Materiální a příjmová situace

Špatná materiální a finanční situace, takto nejčastěji odpovídají osamělé mladé matky na volnou otázku, co je pro ně aktuálně největší problém, a co ji dělá největší starosti (62 % odpovědí na tuto otázku se týká příjmů, finanční situace a životní úrovně). Dílčí postoje vyjadřující subjektivní hodnocení jednotlivých stránek životní úrovně a finanční situace, tomu odpovídají. Tři pětiny žen z neúplných rodin jsou přesvědčeny, že životní úroveň jejich rodiny špatná, polovina má pocit chudoby. Každá druhá osamělá žena vychovávající dítě předškolního věku také uvádí, že s příjmy, které má k dispozici, vychází obtížně nebo velmi obtížně. Pocit nedostatečnosti finančních zdrojů v neúplných mladých rodinách je patrný také v hodnocení toho, na co příjmy stačí. Třem čtvrtinám žen z neúplných rodin postačují peníze na dobrou stravu, na kvalitní oblečení pro členy rodiny mají dostatek prostředků necelé dvě pětiny a na kulturu, sport a podobné aktivity zbývají peníze necelé pětina osamělých matek. Velká část žen z neúplných mladých rodin má pocit, že svým dětem nemůže dopřát vše, co potřebují (56 %). Pro většinu mladých neúplných rodin je problém něco uspořít.

Příznačné je, že hodnocení jednotlivých stránek materiální situace neúplných rodin nezávisí nijak zásadně na tom, kolik dětí osamělá matka vychovává. Matky s jedním dítětem se cítí být na tom většinou jen o málo lépe, než ženy, které se starají o více dětí. Významnější rozdíly jsou pouze u hodnocení možností poskytnout dítěti vše, co potřebuje. V tomto ohledu jsou matky s více dětmi zjevně skeptičtější (může poskytnout dítěti/dětem vše potřebné uvádí 48 % matek s jedním dítětem a 33 % matek s více dětmi).

Finanční a materiální problémy figurují na prvním místě ve volných odpovědích na stejnou otázku také u lidí žijících v úplné mladé rodině. Nejsou sice již tolik dominantní, jako v případě neúplných rodin (příjmů a životní úrovně se týká zhruba 40 % odpovědí), nicméně ukazují, že nespokojení s materiálním zajištěním své domácnosti jsou také mladí lidé žijící úplné rodině. Je zajímavé, že tato nespokojenost je zároveň doprovázená některými relativně pozitivními postoji, které ukazují, že mladé rodiny na tom nejsou v porovnání s celou populací po materiální

stránce tak špatně. Velká část mladých rodin (67 %) považuje svoji životní úroveň za dobrou (v době výzkumu takto odpovídalo 57 % obyvatel). Nižší, než v populaci jako celku, je v mladých rodinách rovněž podíl těch, kteří se cítí být chudí (27 %, v populaci kolem 35 %). Dvě pětiny mladých rodin vycházejí s příjmy poměrně snadno, obtíže uvádí jen čtvrtina z nich. Problémem hospodaření úplných mladých rodin je ale pocit nedostatku peněz na spoření. Polovina sice udává, že se jim podařilo v posledních měsících něco ušetřit, dvě třetiny jsou ovšem zároveň přesvědčeny, že na vytváření finančních rezerv jim prostředky nezbývají.

Již jsme zmiňovali, že významnou součástí hospodaření mladých rodin, zejména pak neúplných, je finanční výpomoc ze strany rodičů. Mladé rodiny, úplné i neúplné, si poměrně často vylepšují rodinný rozpočet také vedlejšími příjmy (za velice důležitý zdroj považuje vedlejší příjmy polovina úplných mladých rodin a 56 % osamělých mladých matek). Z tohoto pohledu se strategie hospodaření úplných a neúplných mladých rodin nijak neliší (s tím, že finanční rodičovská podpora je v neúplných rodinách častější). Přesto jsou rozdíly v subjektivním hodnocení materiální situace mezi neúplnou a úplnou mladou rodinou velice výrazné.

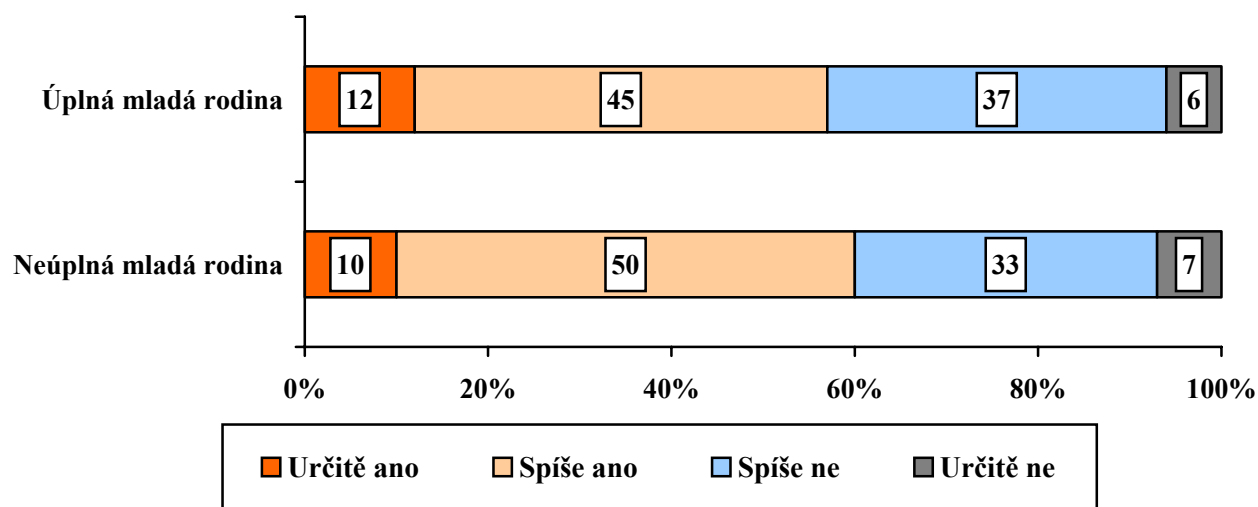
Relativně horší ekonomickou situaci neúplných rodin oproti úplným rodinám zdůrazňovaly všechny výzkumy životní úrovně uskutečněné po roce 1989 a potvrzují ji i novější výzkumy.⁷ Mnohé z těchto výzkumů zároveň upozorňovaly, že podstatně horší vnímání ekonomické situace v neúplných rodinách není způsobeno pouze menším počtem ekonomicky aktivních osob schopných přispívat do rodinného rozpočtu. Je třeba brát v úvahu, že i v neúplných rodinách plyne do rozpočtu domácnosti (většinou pravidelně) část příjmu z ekonomické činnosti otce dětí, který v počtu ekonomicky činných členů domácnosti nijak nefiguruje. I když je to jenom částečná náhrada za nepřítomného živitele rodiny, není to podle některých studií hlavní příčina rizikovosti tohoto typu rodinného uspořádání. Rizikovost je spíše latentní a spočívá ve značně omezené, často neexistující možnosti aktivizovat ekonomickou činnost dalšího člena domácnosti a vylepšit tak v případě potřeby poměr ekonomicky aktivních a neaktivních osob v rodině.

⁷ Ze starších šetření na příklad „Názory občanů na životní úroveň“, IVVM a VÚPSV Praha 1992, „Sociální postavení rodin s dětmi“, STEM Praha 1992, z novějších „Harmonizace rodiny a zaměstnání“, VÚPSV Praha 2005.

V případě neúplných mladých rodin je tato skutečnost o to více stresující, že tyto domácnosti žijí s pocitem, že nemají dostatek prostředků na vytvoření finančních rezerv pro případ nepříznivých situací. Druhý důvod, proč negativní názory na ekonomickou situaci nemusí nutně znamenat výrazně substandardní podmínky, spočívá v samotných subjektivních ukazatelích. Subjektivní hodnocení životní úrovně a finanční situace je poměrně složitá sociálně psychologická kategorie, která zahrnuje celou řadu velmi rozmanitých pocitů. Střetávají se v něm různé představy o nutných potřebách souvisejících s životním stylem (viz například zmiňovaný kontrast mezi poměrně kritickým celkovým hodnocením materiální situace v úplných mladých rodinách na jedné straně a v porovnání s populací jako celkem příznivějšími názory na některé dílčí aspekty životní úrovně na straně druhé), způsoby hospodaření a nakládání s penězi atd. Subjektivní postoje k životní úrovni jsou relativní a vypovídají především o pocitech, což z hlediska poznání životních podmínek rodin může být ovšem důležitější informace, než některé tzv. tvrdé údaje.

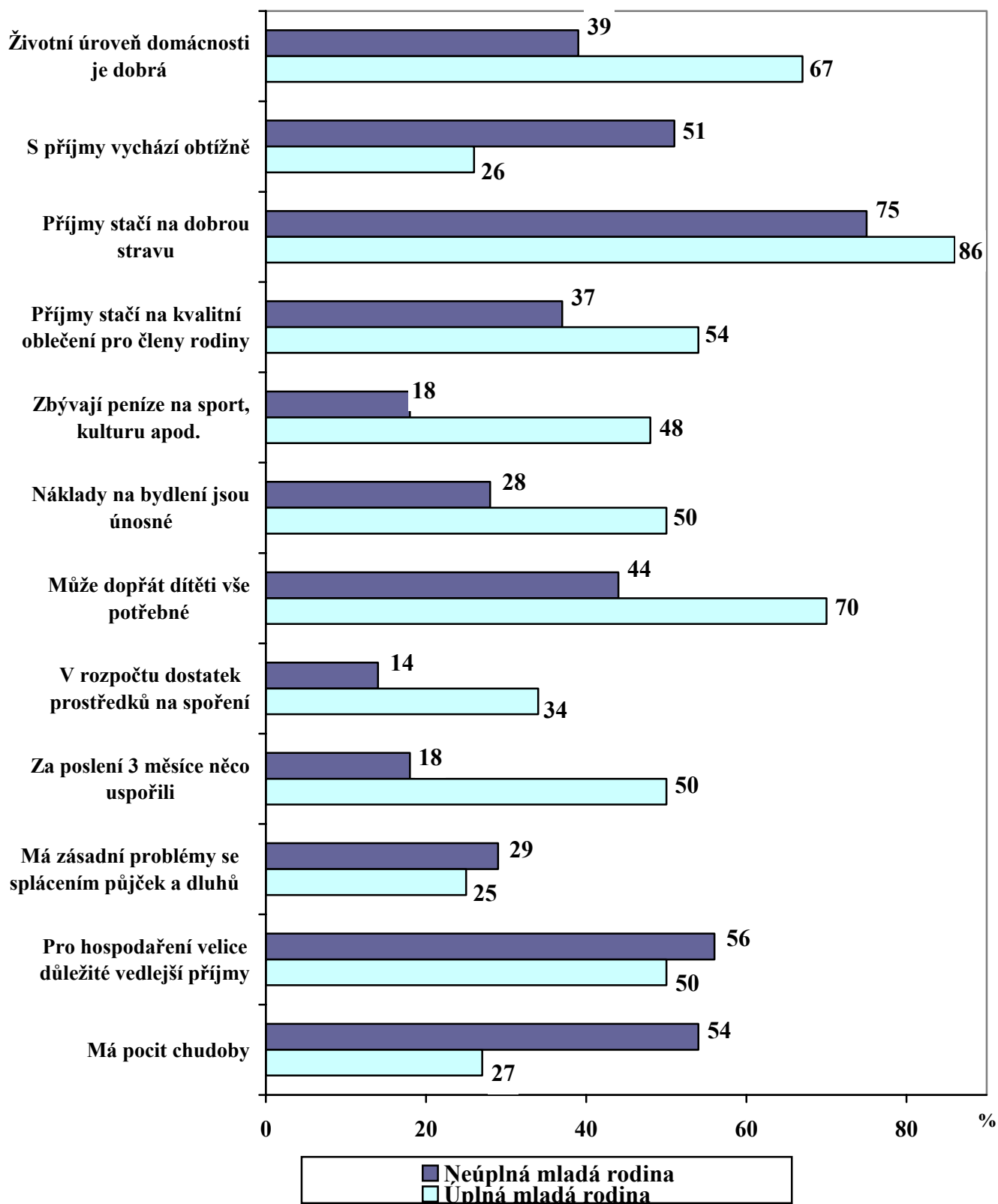
Subjektivní hodnocení ekonomické situace obsahuje také komparativní hlediska (40 % úplných mladých rodin se domnívá, že životní úroveň jejich domácnosti je v porovnání s průměrnou životní úrovní u nás lepší, v neúplných mladých rodinách to je pouze 14 %). Souvisí rovněž s celkovými životními pocity a představami o budoucnosti. V tomto ohledu je pozitivním zjištěním, že neúplné mladé rodiny považují svoji špatnou ekonomickou situaci za přechodný stav a věří, že v blízké době (ve výzkumu do 2 let) se jejich situace zlepší. V tomto ohledu jsou představy osamělých mladých matek zcela srovnatelné s tím, jak odhadují další vývoj své životní úrovně lidé žijící v úplné mladé rodině.

**„Myslíte si, že se životní úroveň Vaší rodiny v blízké budoucnosti
(přibližně do 2 let) zlepší?“**

Pramen: STEM 2002, Sonda Neúplná mladá rodina a Úplná mladá rodina

Subjektivní hodnocení životní úrovně a finanční situace podíl odpovědí ano (%)

Pramen: STEM 2002, Sondy Neúplná mladá rodina a Úplná mladá rodina

7. Postavení na trhu práce

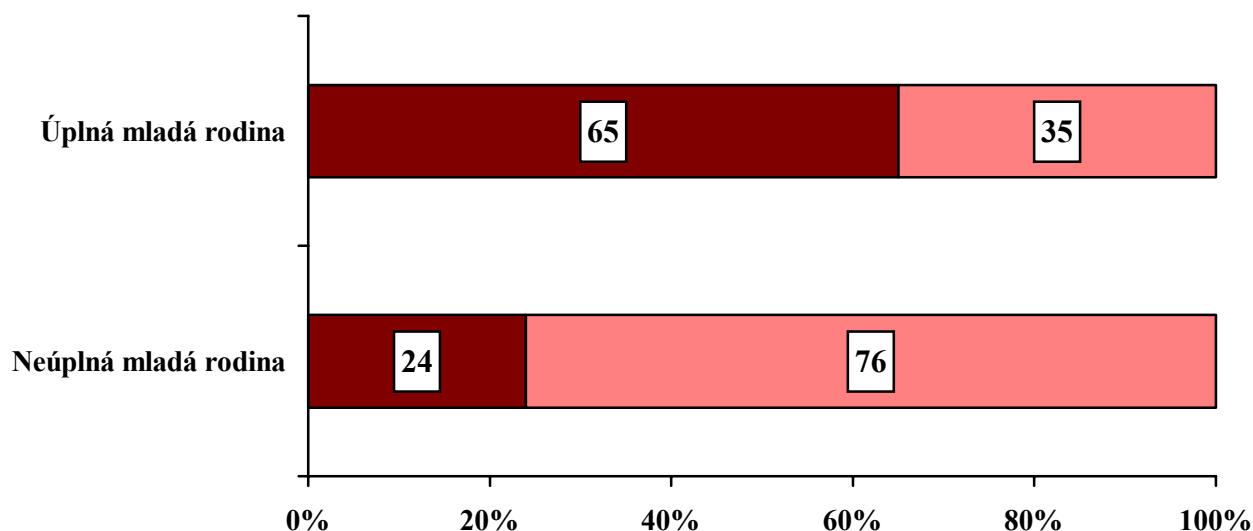
Na rozdíl od ekonomické situace představuje zaměstnání pro ženy z neúplných mladých rodin sféru života, ve které si málo věří, a kterou považují za dlouhodobě problematickou (již bylo zmíněno, že čtvrtina z nich očekává do budoucna dokonce zhoršení svých možností na trhu práce). Potřeba skloubit zvýšené nároky na angažovanost v domácnosti a při výchově dětí, které z postavení osamělé mladé matky vyplývají, s povinnostmi v zaměstnání, je staví do rozporné situace. Na jedné straně považují pro sebe za ideální takové zaměstnání, které by skýtalo dostatek času věnovat se rodině a dětem, na druhé straně mají obavy, aby se na trhu práce vůbec uchytily. Zvláště tíživý problém pro ně znamená nezaměstnanost. Každá druhá se obává, že v případě ztráty zaměstnání by novou práci hledala déle než půl roku, téměř pětina (17 %) má pochybnosti, zda by ji vůbec sehnala.

Obtížně řešitelné dilema mezi rodinnými povinnostmi a potřebou pracovat je u osamělých mladých matek patrné i v rozdílu mezi představami o pracovním režimu, který považují pro sebe za optimální a režimem, ve kterém ve skutečnosti pracují. Zájem o alternativní formy práce (zkrácený úvazek, flexibilní pracovní doba, práce, kterou lze vykonávat doma) je mezi osamělými ženami pečujícími o malé dítě značný, každá druhá by některou z těchto forem práce ráda využívala. Ve skutečnosti tak pracuje ani ne pětina (18 %).

To, že matky s dětmi předškolního věku patří na trhu práce k nejrizikovějším skupinám, je známý fakt, který potvrzuje řada studií.⁸ V citovaných sondách se také ukázalo, že podobný problém, jako pro osamělé matky, představuje zaměstnání i pro ženy žijící v úplné mladé rodině. Jejich situace je o něco jednodušší, mají v domácnosti ekonomicky aktivní osobu, která může pracovat naplno a zajišťovat rodinný příjem nebo, s kterou se mohou dělit o rodinné povinnosti a starosti. Tato jistota činí mladé matky z úplných rodin na trhu práce poněkud svobodnější. Ne ovšem o mnoho, také dvě pětiny těchto žen se obávají, že novou práci by hledaly déle než půl roku, necelá desetina (7 %) soudí, že v případě ztráty zaměstnání by byla bez šance novou práci získat.

⁸ Viz například Křížková, A., Hašková, H.: Průzkum veřejného mínění o postavení žen na trhu práce. Sociologický ústav AV ČR. Praha 2003.

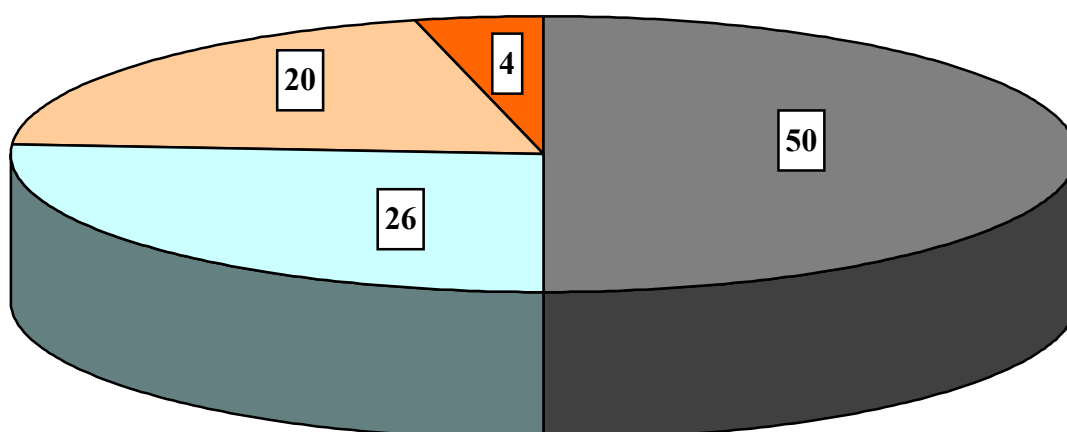
„Který z následujících dvou výroků lépe vystihuje Vaše plány do budoucna?”

■ **Hodně pracovat a zajistit si tak dostatek peněz na kvalitní služby pro rodinu, děti, volný čas apod.**
 ■ **Pracovat uváženě a mít dostatek času věnovat se sobě, svým dětem apod.**

Pramen: STEM 2002, Sonda Neúplná mladá rodina a Úplná mladá rodina

„Obáváte se Vy osobně nezaměstnanosti?”

■ **Určitě ano** ■ **Spíše ano** ■ **Spíše ne** ■ **Určitě ne**

Pramen: STEM 2002, Sonda Neúplná mladá rodina

„Pokud byste nyní ztratila zaměstnání, jak dlouho by Vám podle Vašeho názoru asi trvalo, než byste získala nové zaměstnání?“

	Osamělé matky	Ženy z úplných mladých rodin
Méně než měsíc	6 %	6 %
1 – 3 měsíce	21 %	30 %
3 – 6 měsíců	23 %	21 %
6 měsíců – 1 rok	21 %	20 %
Více než rok	12 %	16 %
Měla bych jen nepatrnou/žádnou šanci získat nové zaměstnání	17 %	7 %

Pramen: STEM 2002, Sonda Neúplná mladá rodina a Úplná mladá rodina

Ideální a skutečný pracovní režim matek s dítětem/děťmi předškolního věku

	Osamělé matky		Ženy z úplných mladých rodin	
	Ideální	Skutečný	Ideální	Skutečný
Plný úvazek	37 %	41 %	32 %	27 %
Zkrácený úvazek	18 %	9 %	23 %	10 %
Volná pracovní doba	18 %	7 %	10 %	3 %
Práce doma	15 %	2 %	13 %	4 %
Nepracovat	12 %	41 %	22 %	56 %

Pramen: STEM 2002, Sonda Neúplná mladá rodina a Úplná mladá rodina

III. Neúplná rodina s dospívajícími dětmi

1. Adaptace na stávající situaci

Adaptace na osamělé mateřství ve střední fázi rodinného cyklu, kterou rodina s dospívajícími dětmi představuje, se zdá být relativně méně tíživá, respektive méně emocionálně prožívaná, než adaptace na stejnou situaci v počátečním období budování rodiny. Tři pětiny žen, které vychovávají bez partnera dospívající dítě, se cítí být šťastné. Jako bezvýchodnou nevidí svoji situaci ani zbývající část těchto žen, ve velké většině se domnívají, že nešťastné období, které právě prožívají, se podaří brzy překonat. Velká většina osamělých žen s dospívajícími dětmi vidí také svoji rodinu jako schopnou problémy rychle řešit (85 %).

O tom, že osamělé mateřství zvládají ženy ve střední fázi rodinného cyklu snadněji než matky z neúplných mladých rodin, svědčí rovněž častější přesvědčení, že rodina žije vcelku v klidu a bez velkých problémů a starostí (v mladých neúplných rodinách 46 %, v neúplných rodinách s dospívajícími dětmi 61 %). Situace pro osamělých matky s dospívajícími dětmi je jednodušší oproti mladým matkám, v porovnání s úplnou rodinou s dospívajícími dětmi se ale jeví jako znatelně horší.

„Své současné životní období hodnotíte jako:“

	Neúplná rodina s dospívajícími dětmi	Úplná rodina s dospívajícími dětmi
Velmi šťastné	3 %	5 %
Celkem šťastné	57 %	75 %
Dost nešťastné, ale věřím, že vše v dohledné době vyřeším	33 %	18 %
Velmi nešťastné a nevěřím, že problémy v dohledné době vyřeším	7 %	2 %

Pramen: STEM 2002, Sondy Neúplná rodina s dospívajícími dětmi
a Úplná rodina s dospívajícími dětmi

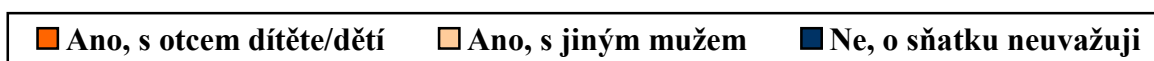
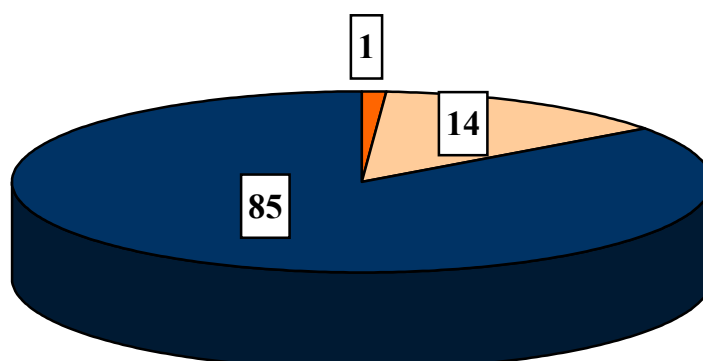
„Vezmete-li v úvahu všechny okolnosti života své rodiny, můžete říci, že jste rodina, která žije bez velkých problémů a starostí?“

	Neúplná rodina s dospívajícími dětmi	Úplná rodina s dospívajícími dětmi
Určitě ano	5 %	12 %
Spíše ano	56 %	67 %
Spíše ne	31 %	13 %
Určitě ne	8 %	4 %

Pramen: STEM 2002, Sondy Neúplná rodina s dospívajícími dětmi
a Úplná rodina s dospívajícími dětmi

Osamělé matky ve střední fázi rodinného cyklu handicap vůči úplným rodinám samy také pociťují. Svoje postavení reflektují v porovnání s úplnými rodinami v zásadě stejně často jako nevýhodné, jako mladé osamělé matky (z hlediska materiálního zajištění 87 %, po nemateriální stránce 78 %, ženy z neúplných mladých rodin 91 % a 78 %). Jejich častěji deklarovaný bezstarostnější život, ovšem značí, že jsou schopny se se situací snadněji smířovat. O smířlivém postoji může částečně vypovídat i to, že naprostá většina žen, které vychovávají dospívající děti samy bez muže, nehodlá na svém postavení nic měnit a o sňatku neuvažuje (85 %, v mladých neúplných rodinách 60 %). Nejčastěji proto, že si na svůj život již zvykla (44 %, mladé osamělé matky 32 %) nebo že nevěří, že v manželství by byla šťastnější (22 %, mladé osamělé matky 25 %).

„Uvažujete o tom, že v blízké době (přibližně do 5 let) uzavřete manželství?“
(%)

Pramen: STEM 2002, Sonda Neúplná rodina s dospívajícími dětmi

„Pokud nechcete uzavřít manželství, jaký k tomu máte hlavní důvod?“
odpovědi na volnou otázku

Zvyk	45 %
Zklamání a nedůvěra v manželství, přednost volnému svazku	22 %
Nemá vhodného a spolehlivého partnera	15 %
Obavy o vztah dětí k novému partnerovi	6 %
Jiný důvod	4 %
Žádný důvod, neví	8 %

Pramen: STEM 2002, Sonda Neúplná rodina s dospívajícími dětmi

2. Hierarchie životních problémů rodiny

V porovnání s neúplnými mladými rodinami hodnotí osamělé matky s dospívajícími dětmi více či méně příznivěji většinu oblastí svého života (s výjimkou zdraví). Hlavní okruhy problémů zůstávají ovšem i v této fázi rodinného cyklu stejné, jako v rodinách s předškolními dětmi – potíže s financováním potřeb rodiny, vztahy s otcem dítěte, problémy s uplatněním na trhu práce a celkové životní perspektivy. Charakteristické

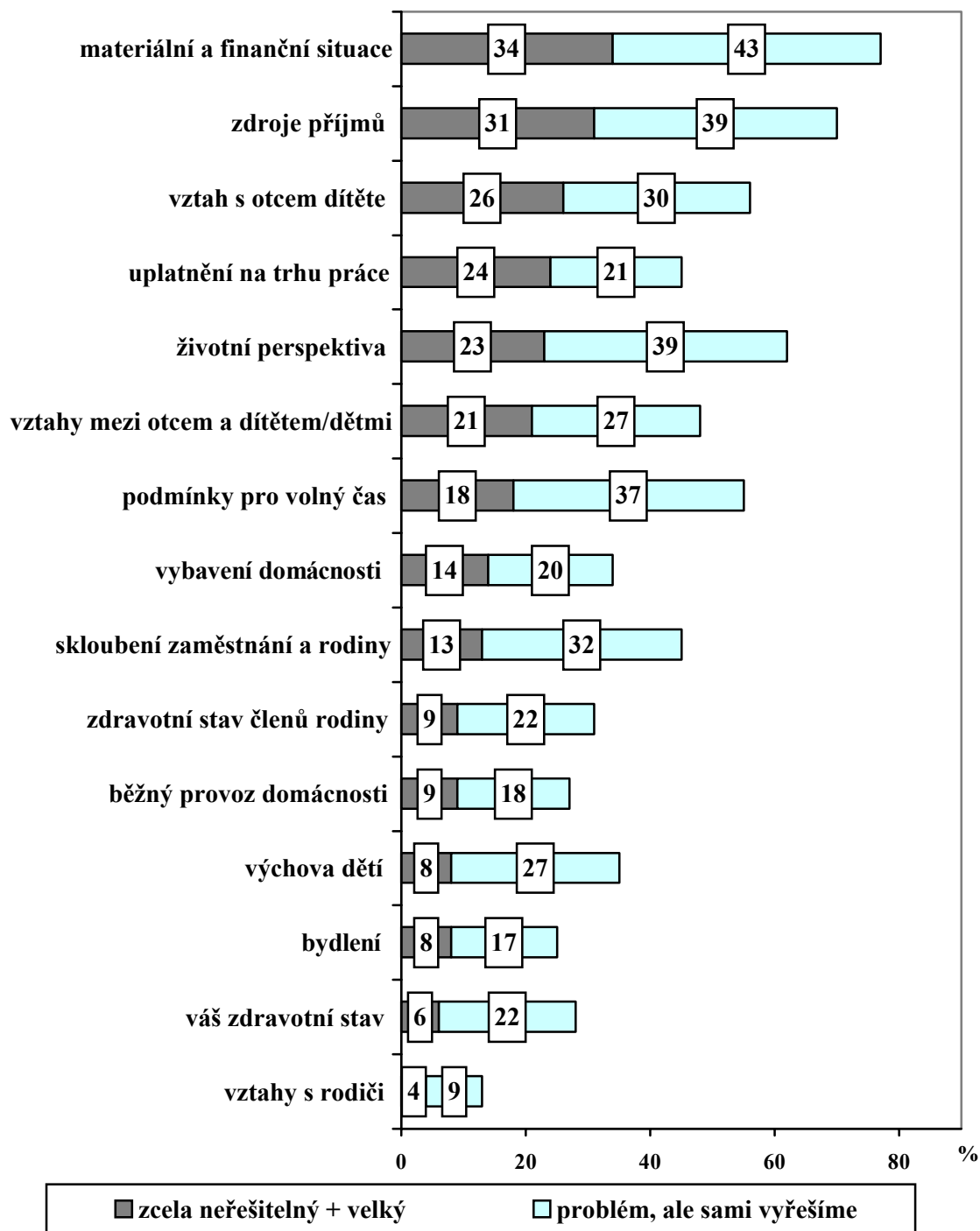
je, že mnohé z těchto nejhůře hodnocených oblastí života patří zároveň k těm, u nichž je zlepšení oproti rané fázi rodiny pocítováno nejméně. Platí to především o materiální a finanční situaci. Nijak významně neubývá ani rodin, v nichž jsou komplikované vztahy s otcem dítěte, ale problém se již tak často nejeví jako nepřekonatelný (*„je to problém, ale věřím, že jej brzy vyřeším“*).

Obrát k lepšímu oproti mladým neúplným rodinám souvisí především s menší časovou náročností péče o dorůstající děti a týká se jak podmínek pro volný čas, tak také podmínek pro skloubení rodinných a pracovních povinností. V této souvislosti stojí za pozornost, že uplatnění na trhu práce zůstává přesto pro osamělé matky jedním z nejtěžších problémů (*„je to pro mě zcela neřešitelný problém nebo problém, na který sotva stačím“*).

Co se v této střední fázi neúplné rodiny ukazuje oproti mladým neúplným rodinám jako změna k horšímu, je větší rezignace na budoucnost. Osamělé matky s dospívajícími dětmi vidí v porovnání s ženami z mladých neúplných rodin další vývoj jednotlivých oblastí svého života méně nadějně a méně často od něho očekávají zlepšení. V jistém smyslu to znovu potvrzuje, že menší nespokojenost osamělých matek ve středním věku je způsobná také větší schopností přijímat věci tak, jak jsou. Je to postoj, který dozajista ke střednímu věku přináležejí spíše než k mládí, a dalo by se říci, že na něm není nic překvapivého. Je ale otázkou, do jaké míry ovlivňuje tento smířlivý přístup celkové životní postoje a zejména pak snahu přiblížit co možná nejvíce svůj životní styl způsobu života v úplných rodinách.

Porovnání úplné a neúplné rodiny ve střední fázi rodinného cyklu vypovídá totiž o situaci osamělých matek s dospívajícími dětmi úplně jinak, než srovnání s mladou neúplnou rodinou. V tomto případě platí to, co bylo již řečeno o mladých rodinách – osamělé matky se v porovnání s úplnými rodinami potýkají s většími potížemi v téměř všech sférách života. Zvláště markantní to je u materiální a finanční situace, kterou pocítuje jako velkou zátěž dvojnásobně větší podíl osamělých žen s dorůstajícími dětmi, než lidí žijících v úplné rodině. Pro manželské rodiny s dorůstajícími dětmi představuje materiální zajištění domácnosti v zásadě stejný problém, jako podmínky pro volný čas, skloubení rodinných a pracovních povinností nebo celkové životní perspektivy. Pro osamělé matky to je dominantní problém.

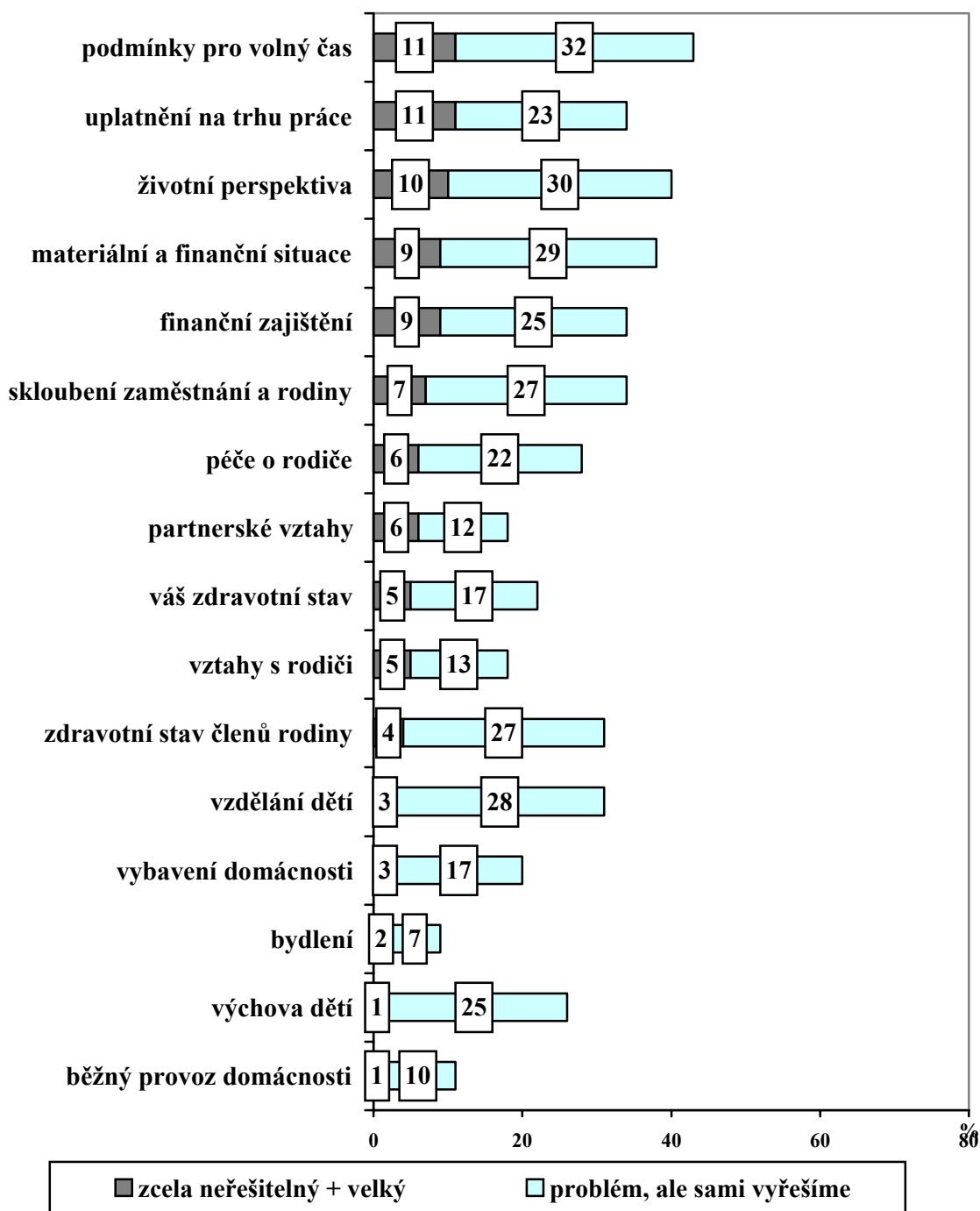
"Jak velký problém pro Vás v současné době představují:"
 (podíl "zcela neřešitelný problém"+"velký problém a pochybuji, že na jeho řešení
 samo stačíme" / "je to problém, ale věřím, že jej brzy vyřešíme")

Pramen: STEM 2002, Sonda Neúplná rodina s dospívajícími dětmi

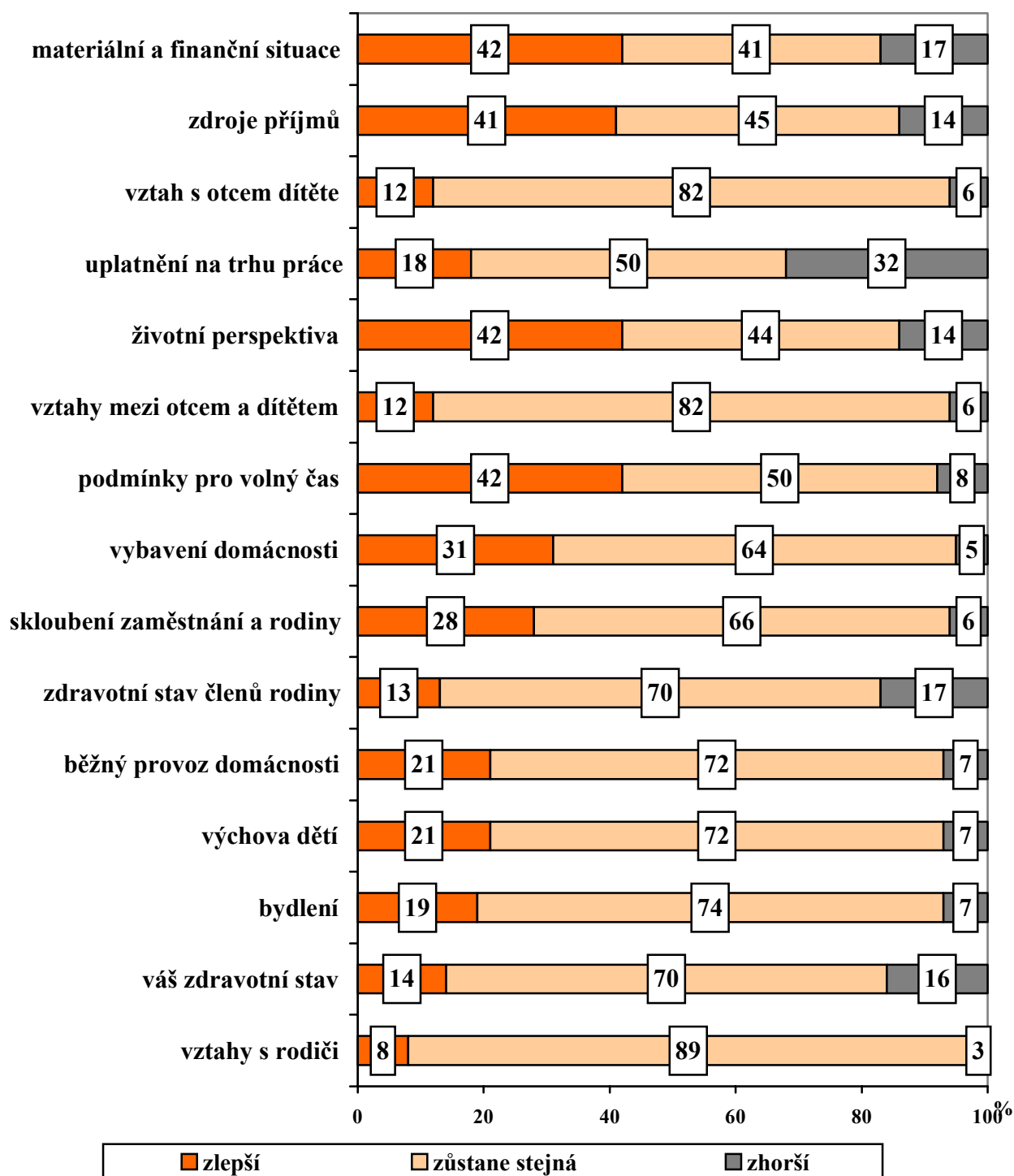
"Jak velký problém pro Vás v současné době představují:"

(podíl "zcela neřešitelný problém"+"velký problém a pochybuji, že na jeho řešení samo stačíme" / "je to problém, ale věřím, že jej brzy vyřešíme")

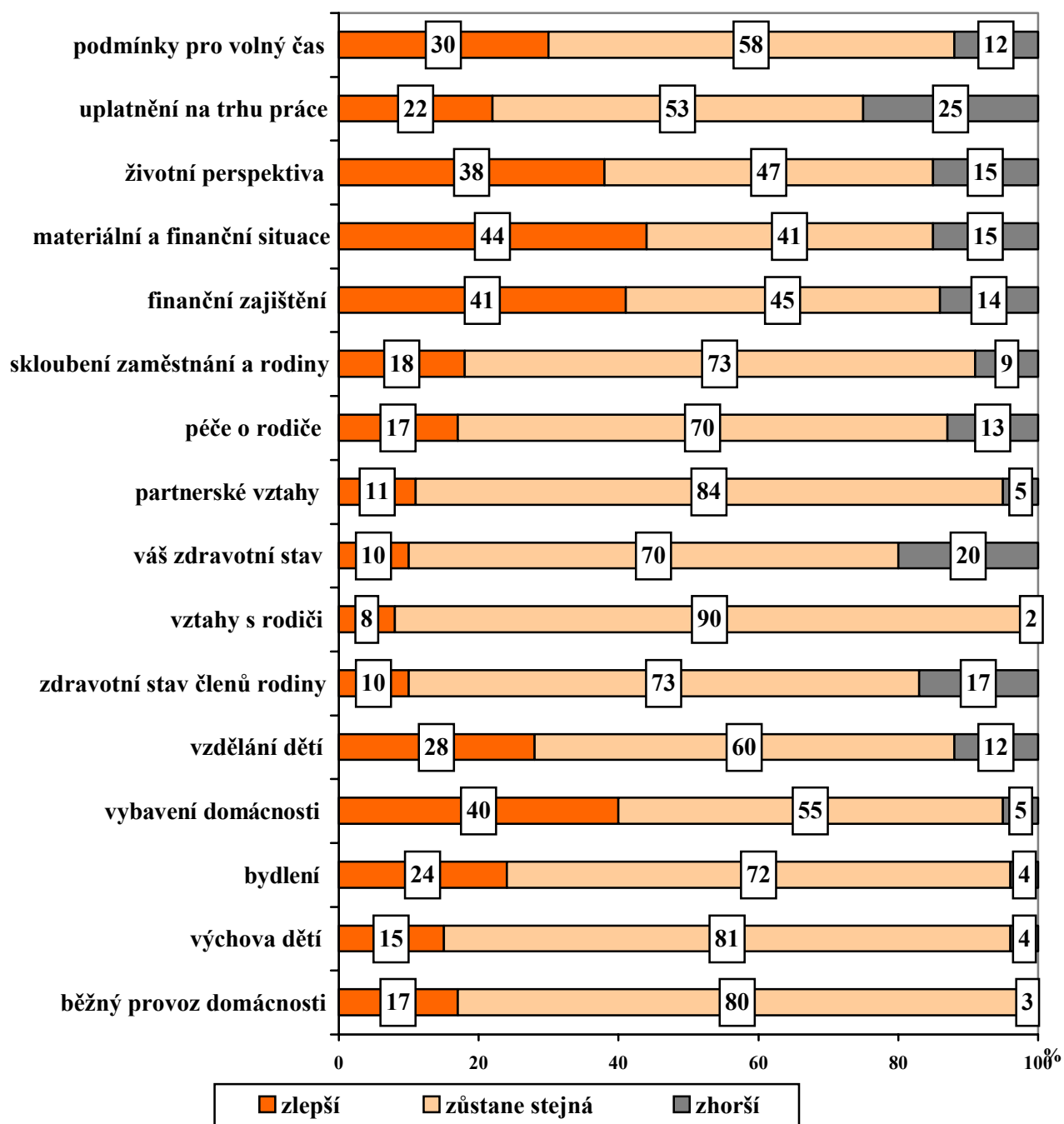
Pramen: STEM 2002, Sonda Úplná rodina s dospívajícími dětmi

"Očekáváte, že se v následujících oblastech situace pro Vaši rodinu do budoucna (přibližně do 5 let)..."

Pramen: STEM 2002, Sonda Neúplná rodina s dospívajícími dětmi

"Očekáváte, že se v následujících oblastech situace pro Vaši rodinu do budoucna (přibližně do 5 let)..."

Pramen: STEM 2002, Sonda Úplná rodina s dospívajícími dětmi

3. Výchova dětí

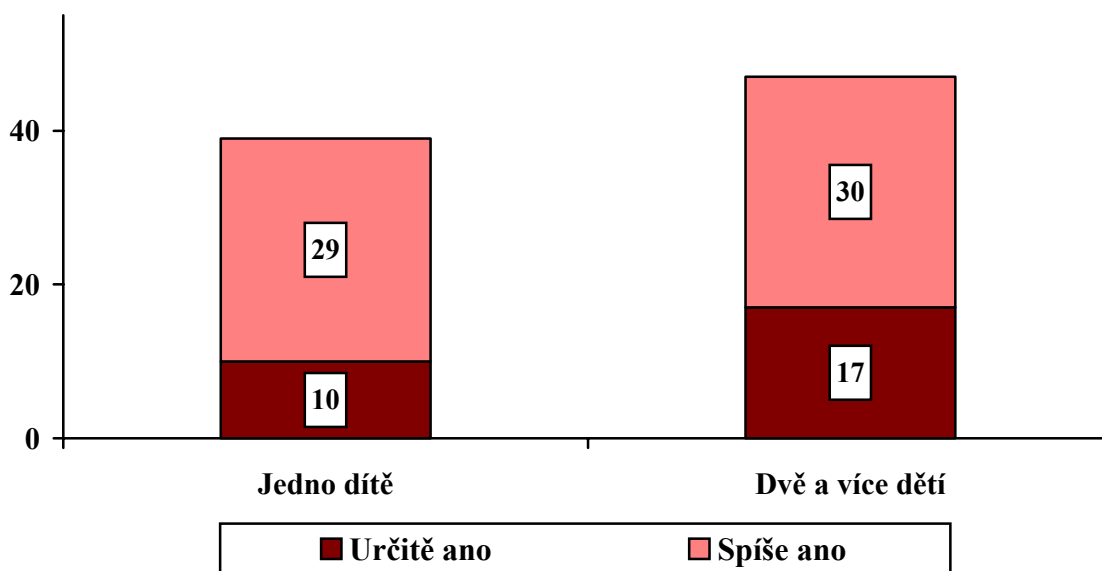
Neúplné rodiny s dospívajícími dětmi, zařazené do výzkumu, byly co do počtu dětí stejně velké jako mladé neúplné rodiny (53 % dvě děti, 44 % jedno dítě, 3 % tři a více dětí). Podstatně pestřejší byla přirozeně jejich věková struktura. Ve více než jedné třetině těchto rodin žilo alespoň jedno dospělé dítě starší 18 let. Ukázalo se, že v dané skladbě neúplné rodiny je výchova dětí vnímaná jako méně problémová, než v neúplné rodině s dětmi předškolního věku.

***„Výchova dětí v mé rodině s sebou nese velké starosti
a někdy s ní mám/máme značné potíže“.***

	Neúplná rodina s dospívajícími dětmi	Neúplná mladá rodina
Určitě ano	14 %	20 %
Spíše ano	30 %	39 %
Spíše ne	44 %	31 %
Určitě ne	12 %	10 %

Pramen: STEM 2002, Sondy Neúplná rodina s dospívajícími dětmi
a Mladá neúplná rodina

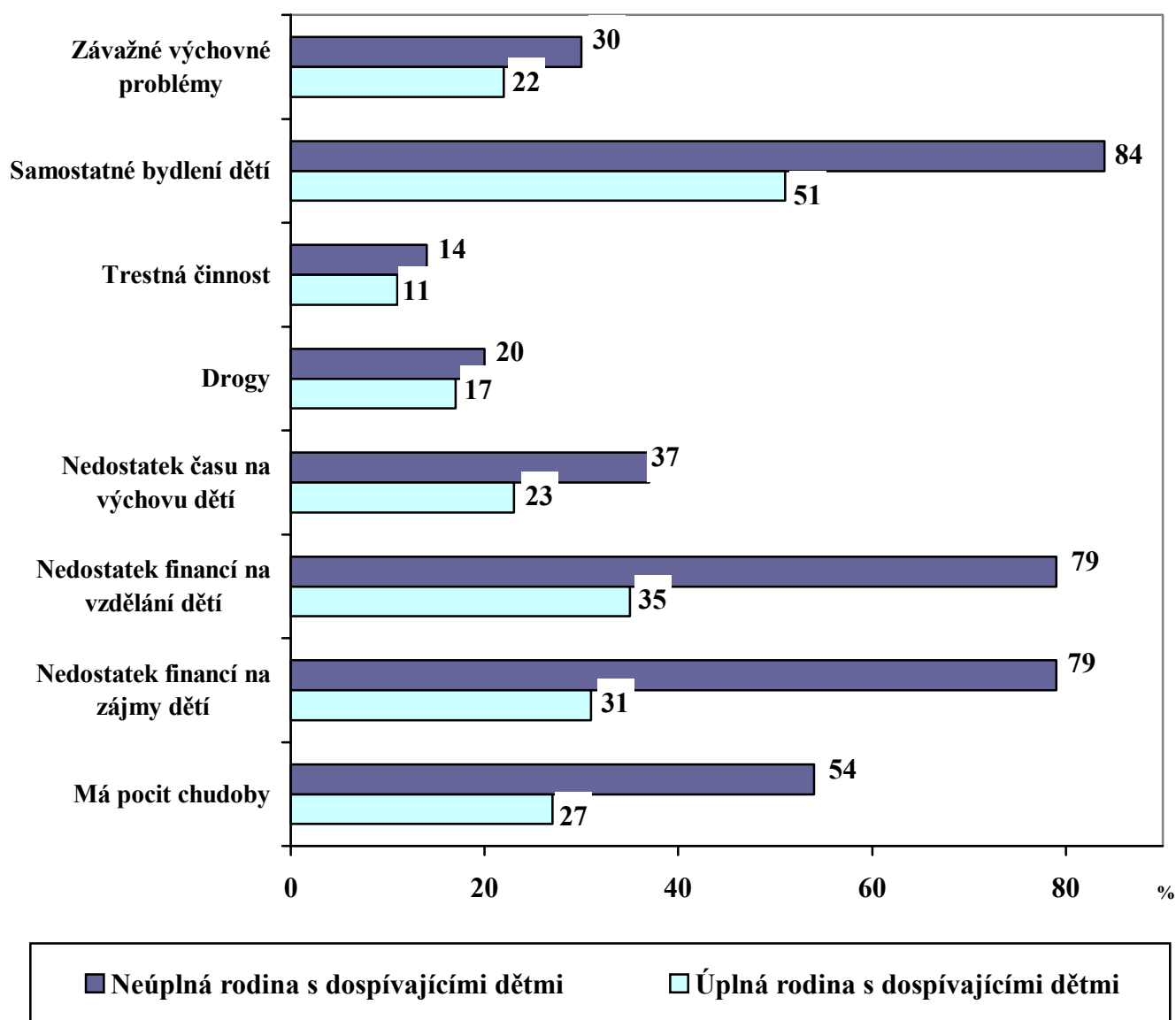
***„Výchova dětí v mé rodině s sebou nese velké starosti
a někdy s ní mám/máme značné potíže“.***
(podíl odpovědí „určitě a spíše ano“ podle počtu dětí v %)

Pramen: STEM 2002, Sonda Neúplná rodina s dospívajícími dětmi

Péče o děti v této fázi rodinného cyklu má některá specifika a přináší starosti, s kterými se mladé rodiny nesetkávají. Týká se to nejen problémů souvisejících s dospíváním, ale také, a to zejména, zajištění budoucnosti dětí. Tady se opět ukazuje, že neúplné rodiny jsou zranitelnější, zvláště pak v těch oblastech, které představují velkou zátěž i pro úplné rodiny (zajištění samostatného bydlení dětí) nebo, které jsou spojeny s většími finančními náklady (vzdělání, volný čas dětí).

***"Do jaké míry je pravděpodobné, že by
ve Vaší rodině nastaly:"***
podíl odpovědí "velmi a dost pravděpodobné" (%)

Pramen: STEM 2002, Sondy Neúplná rodina s dospívajícími dětmi
a Úplná rodina s dospívajícími dětmi

4. Atmosféra v rodině

Také v neúplných rodinách s dospívajícími dětmi je pomoc otce s péčí o děti a domácnost velmi ojedinělým jevem (uvádí pouze 7 % osamělých matek). Na rozdíl od mladých neúplných rodin jsou ale vztahy s otcem dítěte v této fázi rodinného cyklu méně napjaté. Méně sporů vyvolávají jak kontakty dětí a otce, tak i otázka výživného. Méně je také osamělých matek, které hovoří o špatném poměru mezi otcem a dětmi (32 %, v neúplných mladých rodinách téměř tři pětiny).

Názory na kvalitu vztahu s otcem dítěte */

	S otcem mého dítěte/dětí mám hodně neshod a problémů ohledně výživného		S otcem mého dítěte/dětí mám hodně neshod a problémů ohledně jeho kontaktu s dětmi	
	Neúplná rodina s dospívajícími dětmi	Neúplná mladá rodina	Neúplná rodina s dospívajícími dětmi	Neúplná mladá rodina
Určitě ano	12 %	20 %	4 %	10 %
Spíše ano	18 %	21 %	12 %	25 %
Spíše ne	30 %	34 %	38 %	30 %
Určitě ne	18 %	15 %	22 %	23 %

Pramen: STEM 2002, Sondy Neúplná rodina s dospívajícími dětmi
a Mladá neúplná rodina

**/ dopočet do 100 % tvoří ti, kteří na otázku neodpověděli*

O něco menší význam, než v rané fázi rodinného cyklu, mají pro atmosféru rodin s dorůstajícími dětmi vztahy s prarodiči. Projevuje se to slabší frekvencí společných kontaktů a zároveň i poněkud méně častým pocitem, že prarodiče napomáhají dobrým vztahům v rodině (neúplná rodina s dospívajícími dětmi 71 %, mladá neúplná rodina 80 %). Méně obvyklé, než v mladých neúplných rodinách, je také společné bydlení s prarodiči (12 %, v neúplných mladých rodinách 28 %). Přes tyto rozdíly zůstávají i v rodinách středního věku vztahy s prarodiči nesporně pozitivním prvkem celkové atmosféry v rodině. V případě osamělých matek s dospívajícími dětmi pak prvkem, který je svou kvalitou neporovnatelně lepší, než jsou vztahy s otcem dítěte.

Frekvence kontaktů s otcem dítěte a s rodiči

	Otec dítěte	Rodiče /jeden z nich
Několikrát týdně	8 %	46 %
Jednou za týden až za 14 dnů	18 %	34 %
Zhruba jednou měsíčně	17 %	12 %
Několikrát za rok	27 %	5 %
Asi jednou za rok	5 %	2 %
Méně často nebo vůbec ne	25 %	1 %

Pramen: STEM 2002, Sonda Neúplná rodina s dospívajícími dětmi

Frekvence kontaktů s rodiči v úplné rodině s dospívajícími dětmi

	Rodiče respondenta	Rodiče partnera
Několikrát týdně	36 %	23 %
Jednou za týden až za 14 dnů	33 %	36 %
Zhruba jednou měsíčně	15 %	15 %
Několikrát za rok	13 %	19 %
Asi jednou za rok	2 %	4 %
Méně často nebo vůbec ne	1 %	3 %

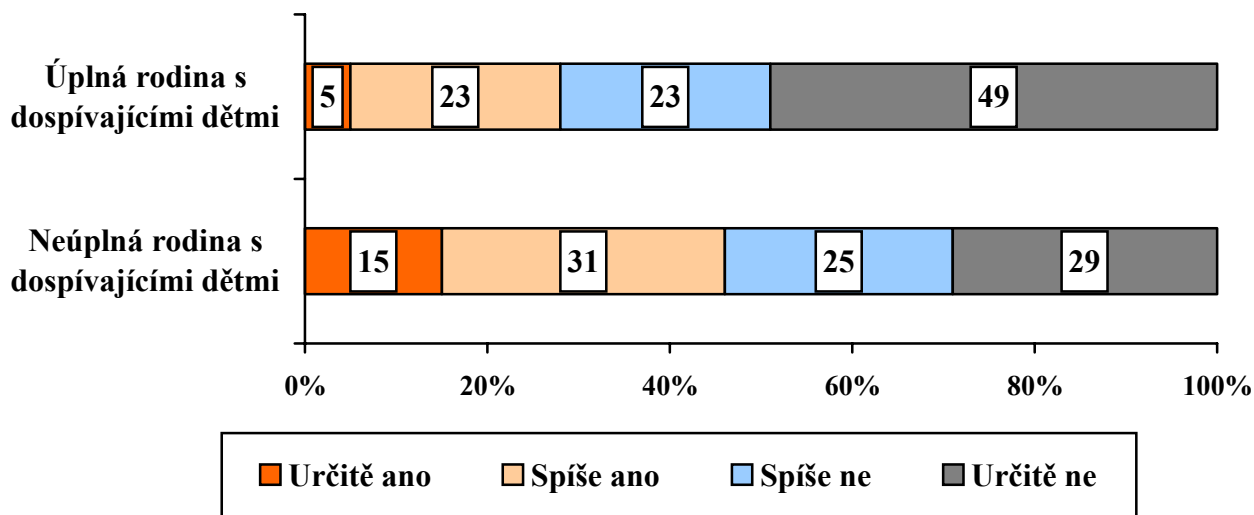
Pramen: STEM 2002, Sonda Úplná rodina s dospívajícími dětmi

5. Sociální soběstačnost

Bez ohledu na to, že ve střední fázi rodinného cyklu je společné bydlení s rodiči méně obvyklé a méně časté jsou i vzájemné kontakty, funguje i rodina s dospívajícími dětmi jako de facto rodina třígenerační. Alespoň co se vzájemné pomoci a podpory týče. Specifickým rysem, s kterým se v mladých rodinách lze setkat spíše výjimečně, je rostoucí potřeba pomáhat rodičům. Rodina s dorůstajícími dětmi je příkladem typu rodiny, ve které je pomoc poskytovaná ze strany rodičů a směrem k rodičům v zásadě vyrovnaná a rodina v systému mezigenerační výpomoci dává zhruba tolik, kolik získává. To ovšem platí pouze za předpokladu, že se jedná o úplnou rodinu. V případě osamělých matek s dospívajícími dětmi je to podobné jako

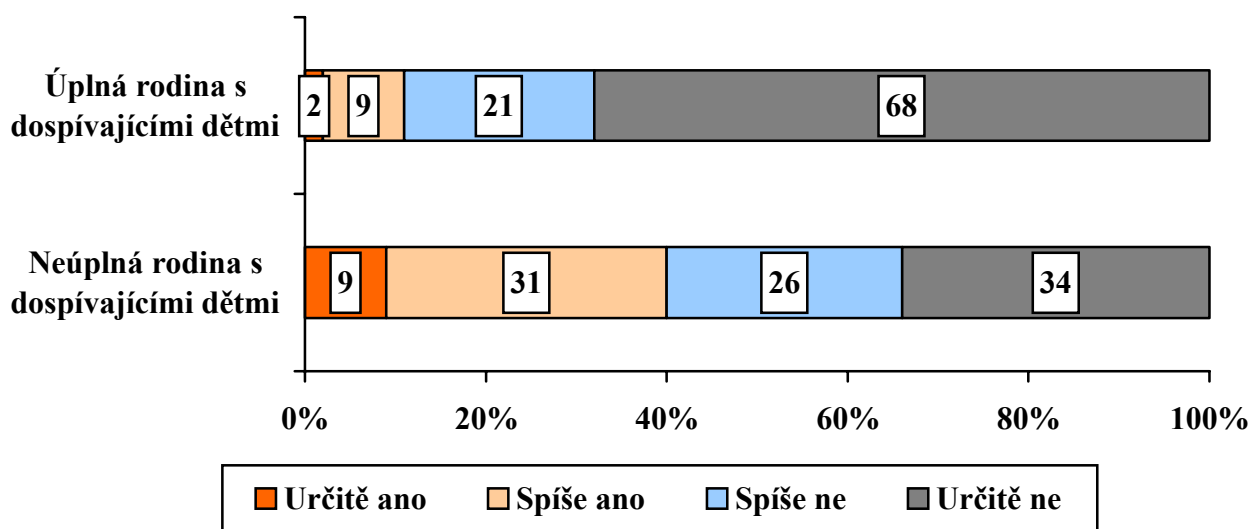
u neúplné mladé rodiny – jejich domácnost ze systému mezigenerační solidarity více bere než dává. Pouze objem získávané pomoci a podpory je menší než v mladých neúplných rodinách.

„Rodiče mi/nám pomáhají s péčí o děti a domácnost“

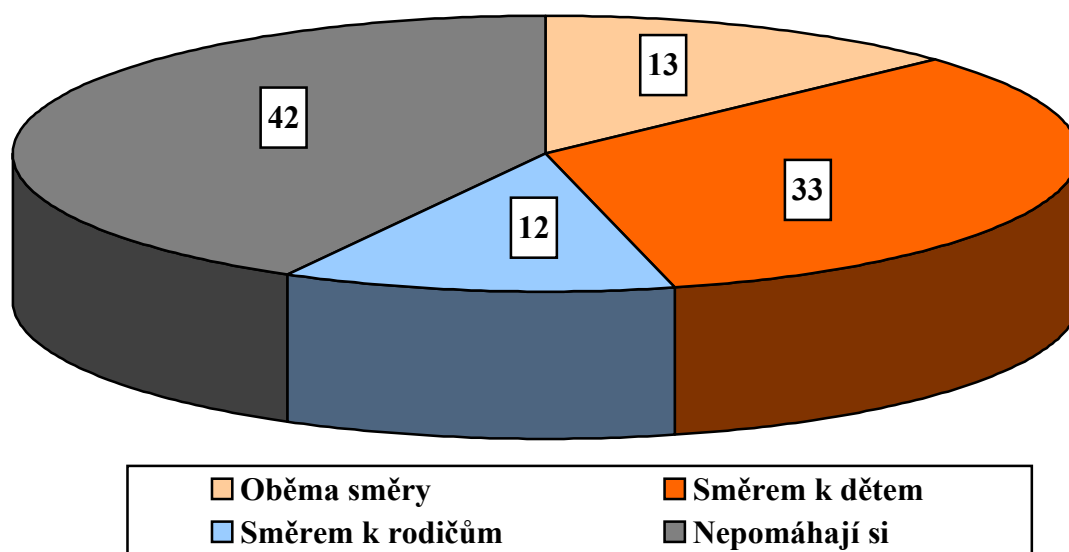
Pramen: STEM 2002, Sonda Neúplná rodina s dospívajícími dětmi a Úplná rodina s dospívajícími dětmi

„Rodiče mi/nám poskytují pravidelnou finanční a materiální podporu“

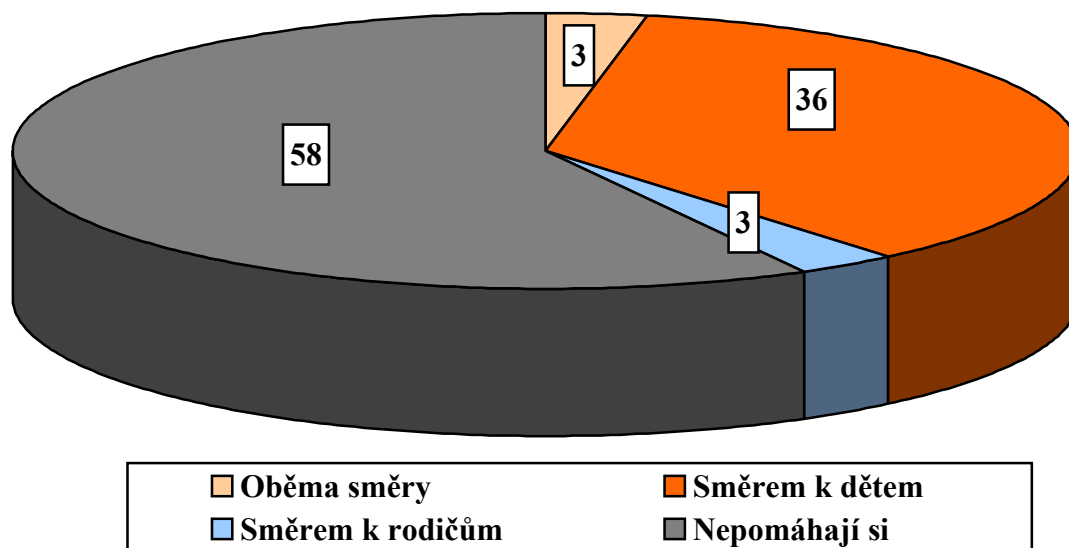
Pramen: STEM 2002, Sonda Neúplná rodina s dospívajícími dětmi a Úplná rodina s dospívajícími dětmi

Směr mezigenerační výpomoci s péčí o děti a domácnost v neúplných rodinách s dospívajícími dětmi

Pramen: STEM 2002, Sonda Neúplná rodina s dospívajícími dětmi

Směr mezigenerační finanční výpomoci v neúplných rodinách s dospívajícími dětmi

Pramen: STEM 2002, Sonda Neúplná rodina s dospívajícími dětmi

Odpovědi na otázku zjišťující, v jaké míře je rodina schopna řešit kritické situace vlastními silami, a jak moc je závislá na pomoci jiných subjektů, ukazují, že rodiny ve středním věku se cítí být v mnoha ohledech soběstačnějšími než rodiny v rané fázi rodinného cyklu. Opět to ovšem platí především o manželských rodinách.

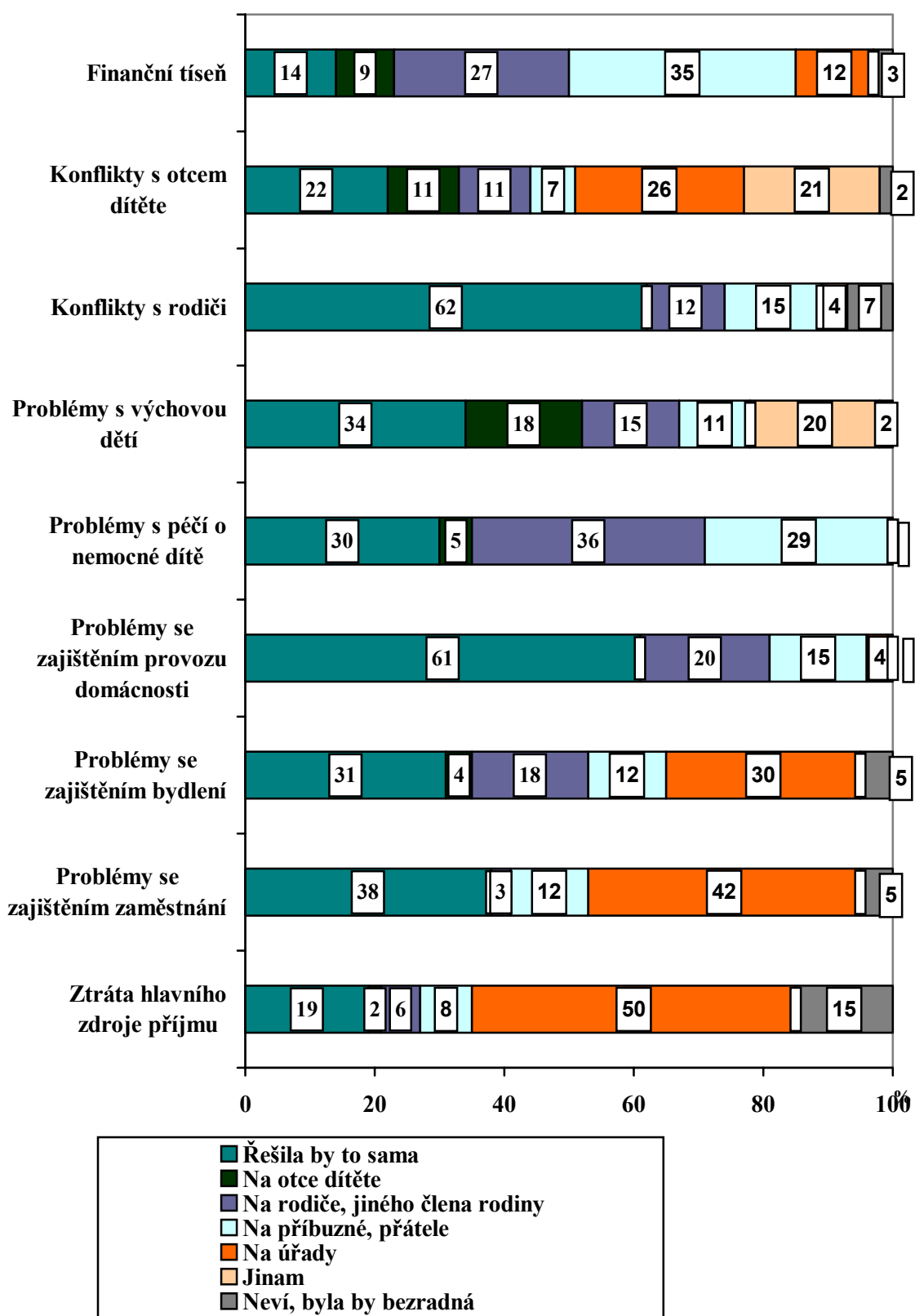
Nezávislost neúplných rodin je i v tomto období podstatně menší a v porovnání s osamělými matkami pečujícími o malé děti předškolního věku představuje výraznější zlepšení jen v těch oblastech jejich života, které souvisejí s větší samostatností dětí ve věku dospívání (problémy s péčí o nemocné dítě, potíže se zajištěním chodu domácnosti apod.).

Také osamělé matky s dorůstajícími dětmi považují možnost spolehnout se v situaci, kdy se v rodině vyskytnou závažné problémy, na pomoc otce dětí, za velmi malou. Slabá opora pocíťovaná ze strany otce dětí se týká i výchovných problémů, které mohou ve věku dospívání hrát velkou roli. Pouze necelá pětina osamělých matek uvádí, že v případě vážných výchovných problémů by hledala pomoc u otce dětí (v manželských rodinách s dospívajícími dětmi by výchovné problémy řešilo společně s partnerem 87 % lidí). Problémy s výchovou dětí jsou přitom oblastí, ve které by osamělé matky hledaly pomoc u otce dětí vůbec nejčastěji, spolupráce v ostatních sférách života je již zcela minimální nebo nepřichází v úvahu vůbec.

Přestože vztahy s otcem dětí jsou v neúplných rodinách s dospívajícími dětmi poněkud méně napjaté než v mladých neúplných rodinách, představují i v této fázi rodinného cyklu sféru života, v níž případné konflikty a problémy znamenají pro velkou většinu osamělých matek situaci, kterou nejsou schopny řešit. Je to o to tíživější, že v tomto případě nemohou, tak jako například při finančních problémech, příliš spoléhat na pomoc nejbližšího okruhu rodičů, příbuzných a přátel.

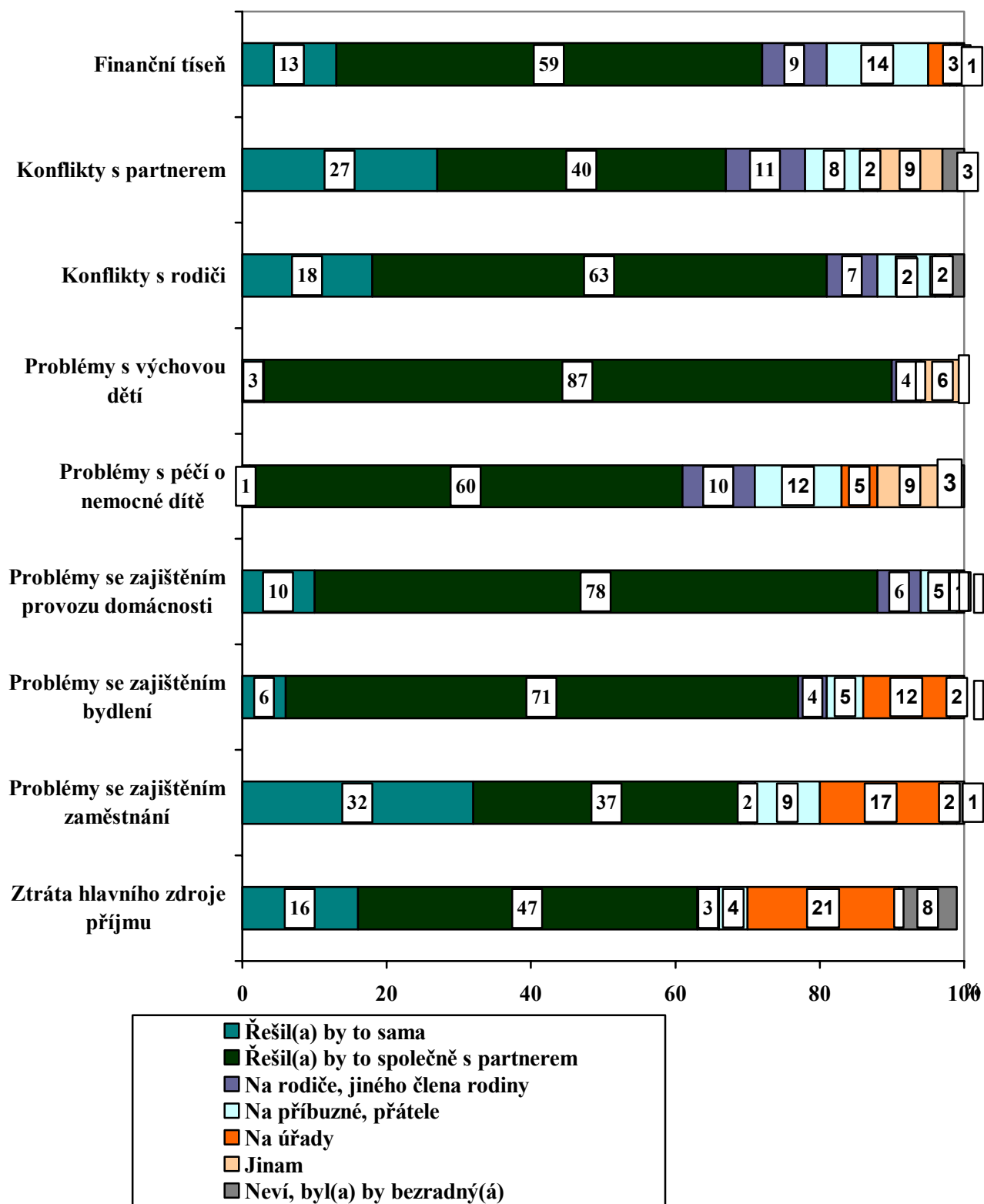
Relativně větší soběstačnost osamělých matek s dorůstajícími dětmi oproti matkám, které samy pečují o malé děti předškolního věku, se projevuje především větší nezávislostí na rodičích, příbuzných a přátelích. Tendence spoléhat na pomoc úřadů je u osamělých matek v této fázi rodinného cyklu v zásadě stejná, jako v mladých neúplných rodinách.

"Na koho byste se obrátila s žádostí o pomoc, pokud by ve Vaší rodině nastaly následující situace?"

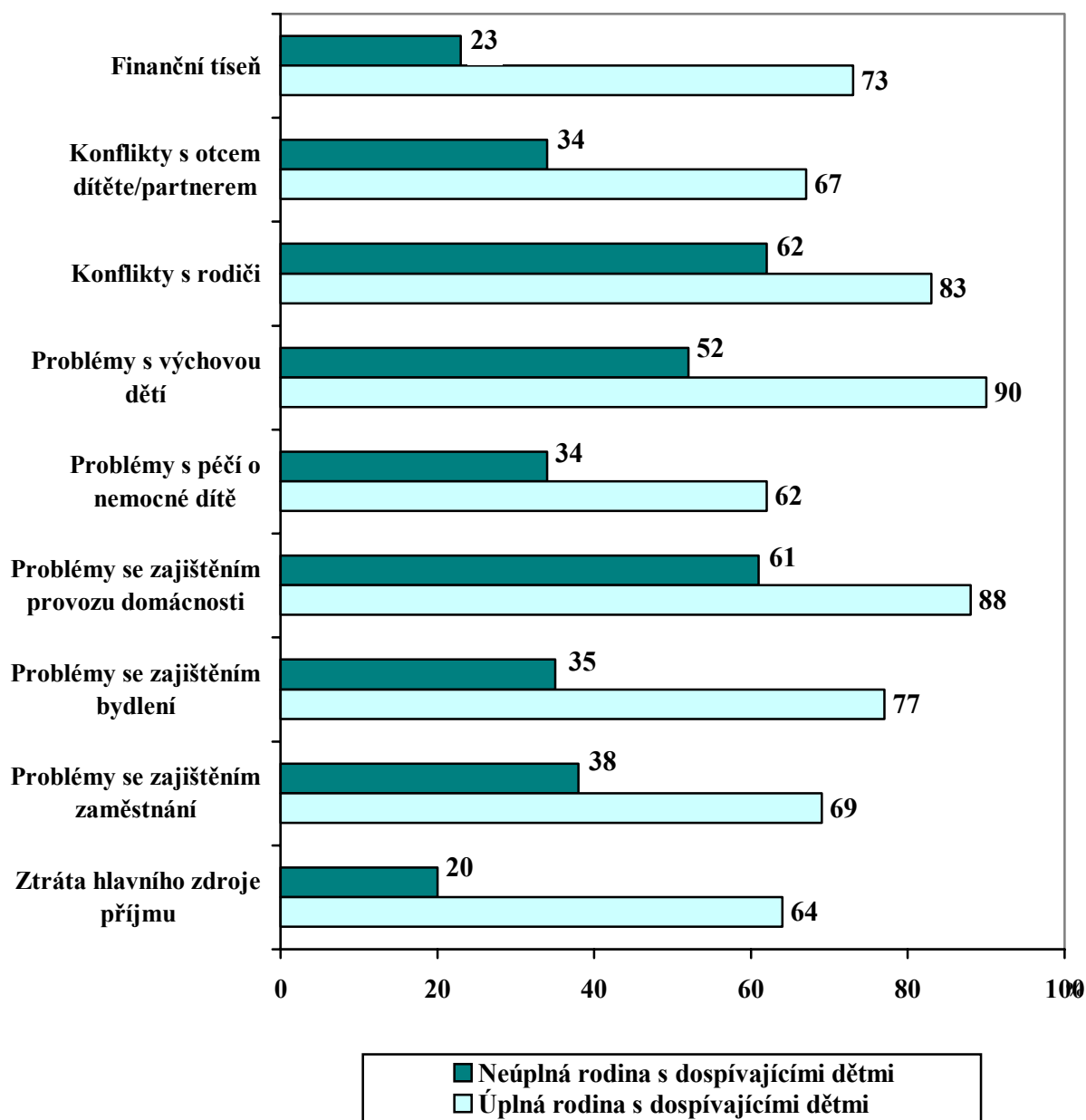
Pramen: STEM 2002, Sonda Neúplná rodina s dospívajícími dětmi

"Na koho byste se obrátil(a) s žádostí o pomoc, pokud by ve Vaší rodině nastaly následující situace?"

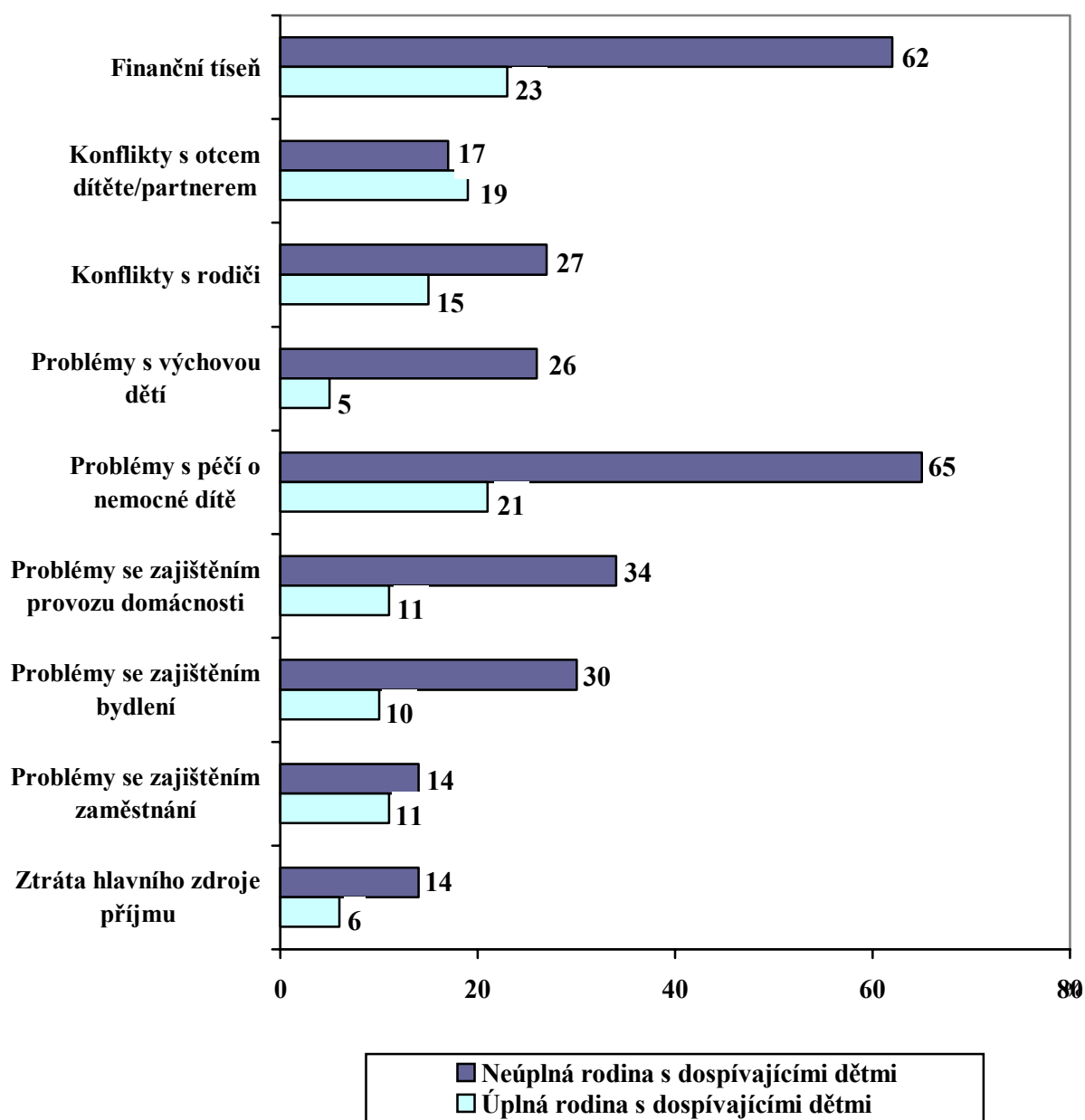
Pramen: STEM 2002, Sonda Úplná rodina s dospívajícími dětmi

"Na koho byste se obrátil/a s žádostí o pomoc, pokud by ve Vaší rodině nastaly následující situace?"
podíl odpovědí "řešil/a bych to sám/a nebo společně s otcem dítěte/partnerem" (%)

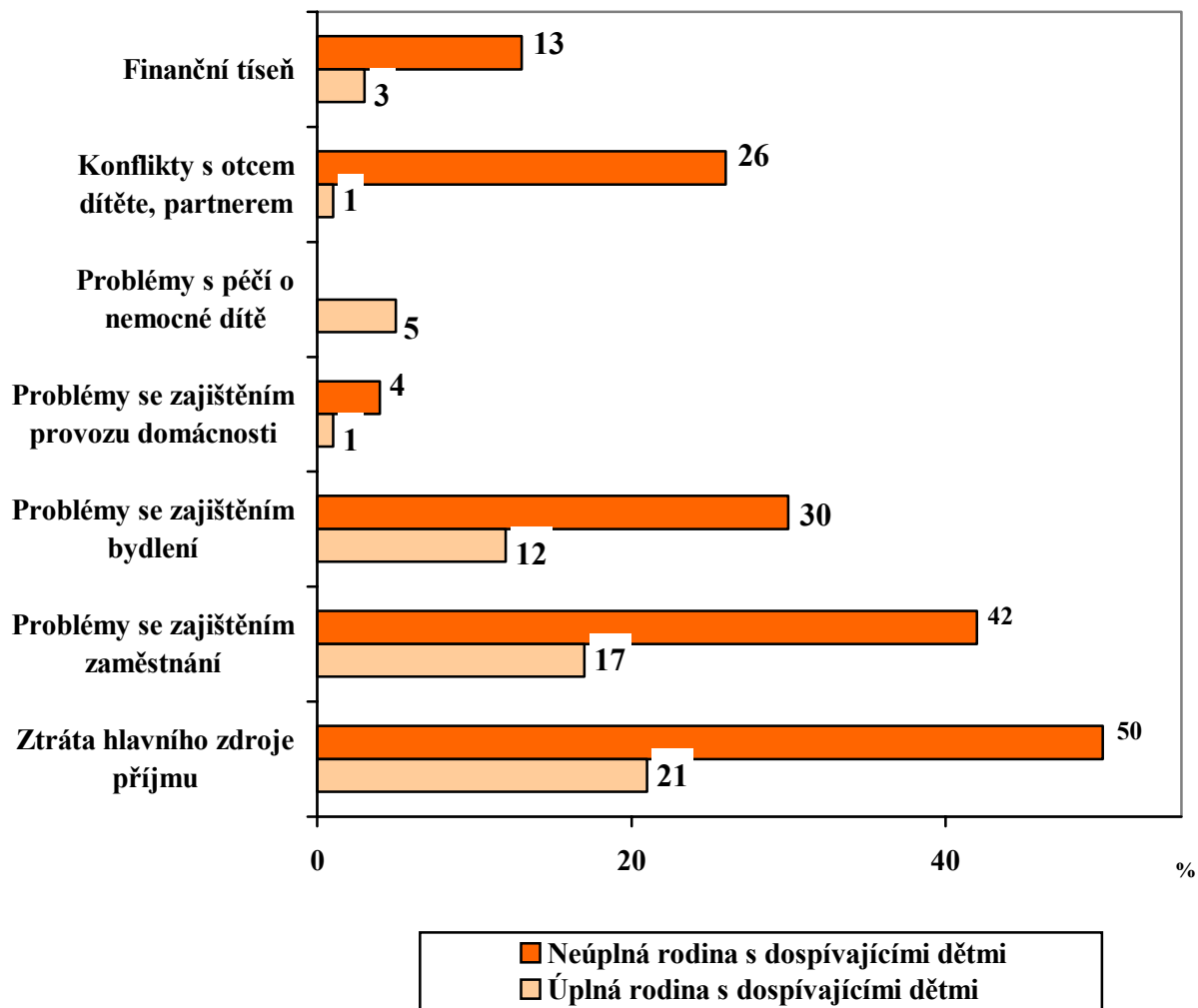
Pramen: STEM 2002, Sondy Neúplná rodina s dospívajícími dětmi a Úplná rodina s dospívajícími dětmi

"Na koho byste se obrátil/a s žádostí o pomoc, pokud by ve Vaší rodině nastaly následující situace?"
podíl odpovědí "obrátil/a bych se o pomoc na rodiče, příbuzné a přátele" (%)

Pramen: STEM 2002, Sondy Neúplná mladá rodina a Úplná mladá rodina

"Na koho byste se obrátil/a s žádostí o pomoc, pokud by ve Vaší rodině nastaly následující situace?"
podíl odpovědí "obrátil/a bych se o pomoc na úřady" (%)

Pramen: STEM 2002, Sondy Neúplná rodina s dospívajícími dětmi
a Úplná rodina s dospívajícími dětmi

6. Materiální a příjmová situace

Také osamělé matky s dorůstajícími dětmi uvádějí ve volných odpovědích špatné materiální a finanční podmínky jako problém, který jim dělá největší starosti a to i přesto, že jejich subjektivní hodnocení jednotlivých stránek životní úrovně je o něco příznivější než u žen, které samy pečují o malé děti předškolního věku. Pocit lepších materiálních podmínek u osamělých žen s dospívajícími dětmi není sice nijak zásadní, nicméně znovu se na něm ukazuje, jak nejednoznačný a složitý ukazatel subjektivní ocenění materiální situace představuje. Zajímavé například je, že ačkoliv oproti neúplným mladým rodinám je mezi osamělými matkami s dospívajícími dětmi méně těch, které uvádějí, že jejich domácnost vychází se svými příjmy obtížně, podíl rodin, které mají pocit chudoby je v obou typech neúplných rodin stejný.

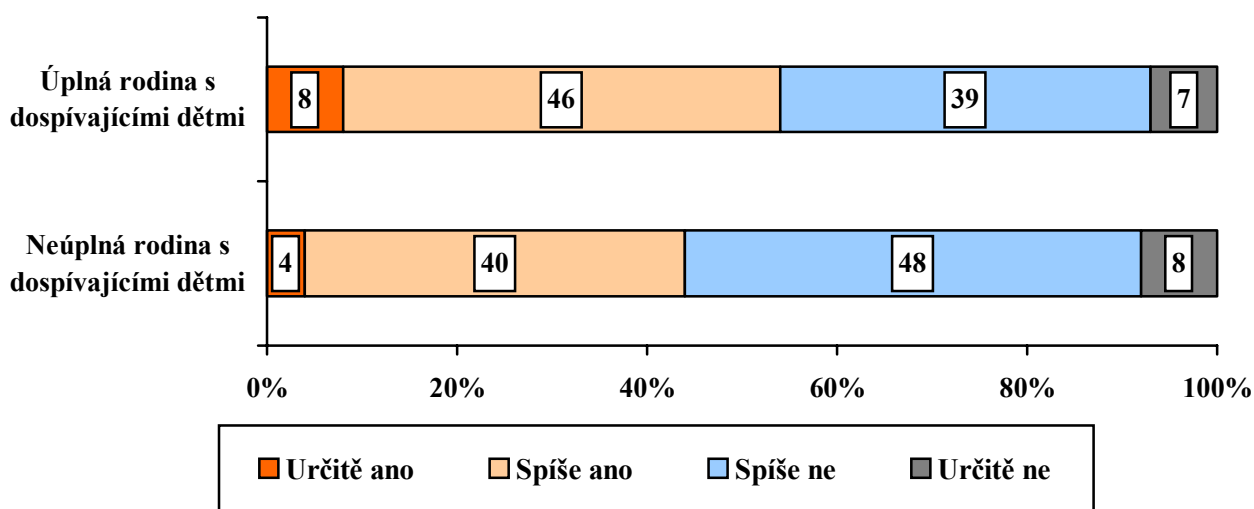
Subjektivní hodnocení jednotlivých stránek životní úrovně je u osamělých matek v této fázi rodinného cyklu lepší pouze v porovnání s mladými neúplnými rodinami, oproti úplným rodinám s dospívajícími dětmi vykazuje ve všech hlediscích zřetelně horší parametry. Je třeba zdůraznit, že materiální a finanční podmínky rodin ve střední fázi rodinného cyklu jsou obecně hodnoceny lépe, a to nejen než v mladých rodinách, ale i v porovnání s průměrem za celou populaci. Příznačné je, že i přesto lidé žijící v úplné rodině s dospívajícími dětmi mají pocit, že špatné materiální a finanční poměry jsou problém, který jim způsobuje největší starosti.

Stejně tak jako v mladých neúplných rodinách, jsou i v domácnostech osamělých matek s dospívajícími dětmi relativně malé rozdíly dané počtem dětí. Jedinou výjimkou je schopnost spořit, která je ve vícedětných rodinách viditelně menší (28 %, v rodinách s jedním dítětem 41 %) a poněkud větší napětí v hospodaření s příjmem (s příjmy vychází snadno 24 % rodin s jedním dítětem a 17 % domácností s více dětmi). Významnou okolností pro subjektivní hodnocení materiální situace je ovšem vzdělání matky. Toto zjištění není žádným specifickým neúplné rodiny, naopak odpovídá obecným trendům potvrzeným i v jiných výzkumech, podle nichž jsou materiální podmínky rodin ovlivňovány významně silněji vzděláním a celkovým socioprofesionálním statutem, než demografickou skladbou domácnosti.

Jen o něco málo příznivěji, než v neúplných mladých rodin, vyznívá v případě osamělých matek s dorůstajícími dětmi také komparativní hledisko srovnávající životní úroveň jejich domácnosti s průměrnou životní úrovní u nás horší. I v tomto případě ovšem platí podstatné rozdíly mezi neúplnou a úplnou rodinou. Zatímco o tom, že životní úroveň vlastní domácnosti je lepší než v průměru celé populace, je přesvědčena polovina lidí žijících v manželské rodině, u osamělých matek to je pouze necelá pětina (18 %, v mladých neúplných rodinách 14 %).

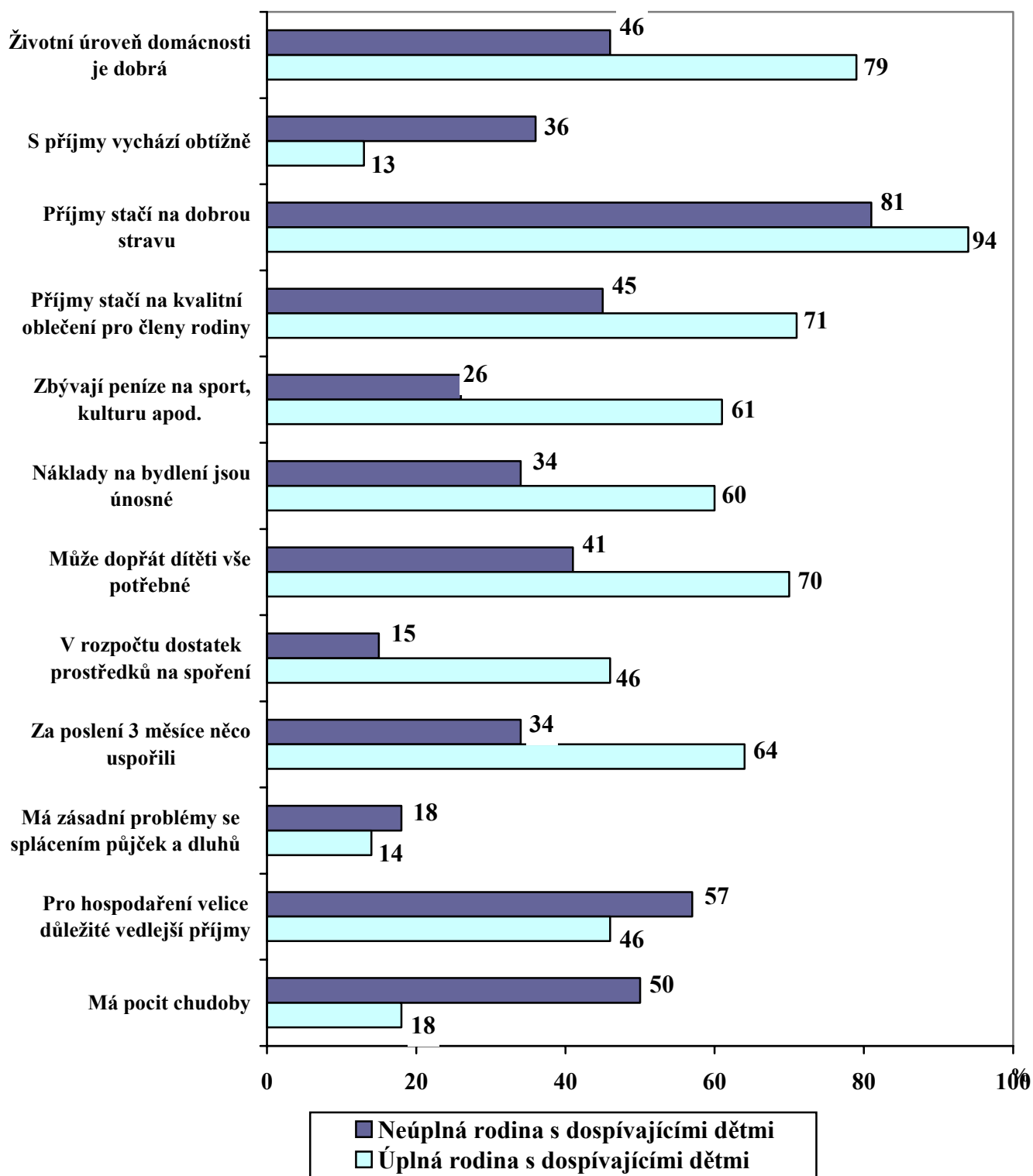
Zřetelně menší rozdíly mezi neúplnou a úplnou rodinou jsou v očekávání dalšího vývoje životní úrovně. Tady lze říci, že situace v rodinách s dorůstajícími dětmi je podobná jako v rodinách na počátku rodinného cyklu – neúplné rodiny vidí v tomto ohledu svoji budoucnost podobně a jen o něco méně optimisticky, než rodiny úplné.

„Myslíte si, že se životní úroveň Vaší rodiny v blízké budoucnosti (přibližně do 2 let) zlepší?“

Pramen: STEM 2002, Sondy Neúplná rodina s dospívajícími dětmi a Úplná rodina s dospívajícími dětmi

Subjektivní hodnocení životní úrovně a finanční situace podíl odpovědí ano (%)

Pramen: STEM 2002, Sondy Neúplná rodina s dospívajícími dětmi
a Úplná rodina s dospívajícími dětmi

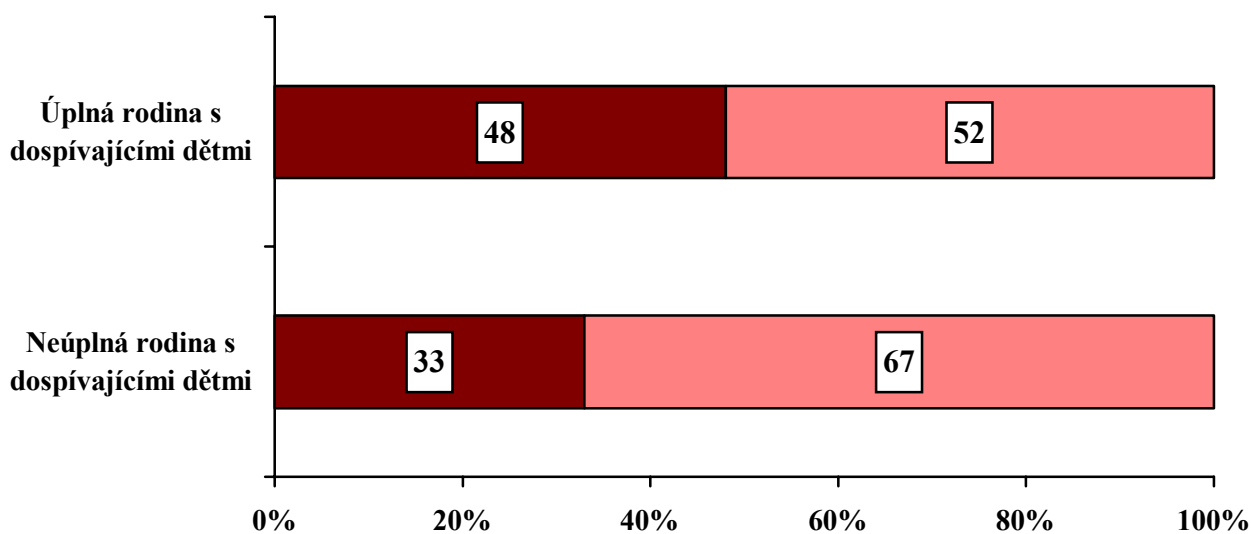
7. Postavení na trhu práce

Delší praxe v zaměstnání a zejména menší časová závislost na péči o děti a domácnost činí matky, které samy vychovávají dospívající děti, na trhu práce relativně svobodnější. V porovnání s tím, jak jsou na tom mladé osamělé ženy s předškolními dětmi, jde o zřetelné zlepšení. Přesto pro více než dvě pětiny žen z neúplných rodin, v nichž žijí dospívající děti, představuje zaměstnání problém, pro čtvrtinu dokonce zcela neřešitelný nebo jen obtížně překonatelný problém (v mladých neúplných rodinách 74 %, z toho 42 % neřešitelný problém).

Svobodnější pozice osamělých matek ve středním věku na trhu práce je pouze relativní, velká část z nich řeší stejné dilema jako mladé osamělé matky – udržet se na trhu práce a mít přitom zaměstnání, které umožňuje dostatek času pro rodinné povinnosti a péči o děti. Naprostá většina osamělých žen s dospívajícími dětmi (78 %) vidí svoje uplatnění na trhu práce také jako dlouhodobý problém, který se v blízké době nevyřeší, čtvrtina očekává dokonce zhoršení. O tom, že svobodnější pozice osamělých matek ve středním věku není oproti mladým osamělým matkám absolutní, svědčí rovněž strach z nezaměstnanosti a obavy, že v případě ztráty zaměstnání by žena hledala novou práci déle než půl roku, pokud by ji vůbec sehnala. Ty jsou v případě osamělých žen s dospívajícími dětmi stejně časté jako u osamělých matek s předškolními dětmi (novou práci by déle než půl roku hledalo 47 % žen z neúplných rodin s dorůstajícími dětmi, pochybnosti o tom, zda by ji vůbec získala má 15 %).

Handicapem, který neutralizuje výhodu plynoucí z menší časové náročnosti péče o děti a domácnost u osamělých matek s dospívajícími dětmi, je mimo jiné jejich vyšší věk. Důsledky vyššího věku se ukazují i při srovnání úplných rodin. Pro lidi ve střední fázi rodinné cyklu je sortiment nabízených míst a také schopnost adaptace na nové zaměstnání horší než pro lidi z mladých rodin. Neúplnost rodiny tuto situaci ještě zhoršuje, a to i přesto, že osamělé matky ve středním věku jsou významně více ochotny pracovat na plný úvazek než osamělé ženy s malými dětmi.

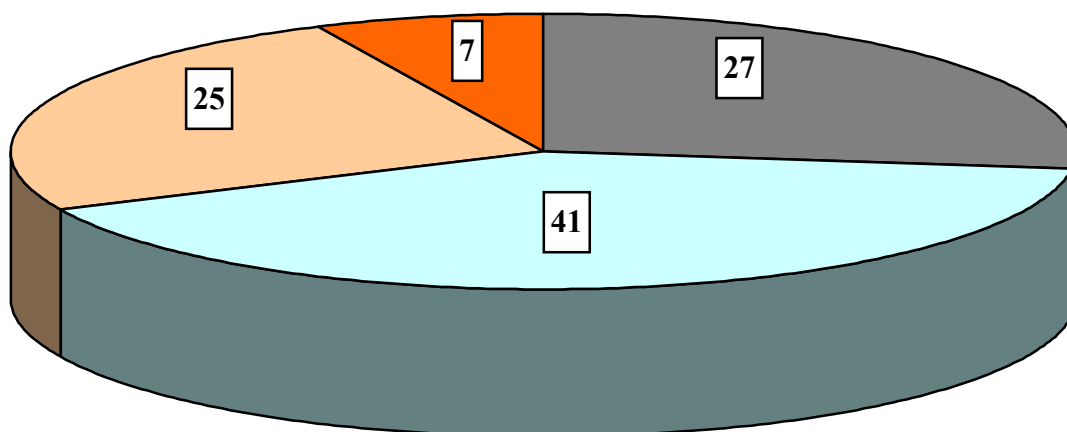
„Který z následujících dvou výroků lépe vystihuje Vaše plány do budoucna?“

- **Hodně pracovat a zajistit si tak dostatek peněz na kvalitní služby pro rodinu, děti, volný čas apod.**
- **Pracovat uváženě a mít dostatek času věnovat se sobě, svým dětem apod.**

Pramen: STEM 2002, Sondy Neúplná rodina s dospívajícími dětmi a Úplná rodina s dospívajícími dětmi

„Obáváte se Vy osobně nezaměstnanosti?“

- **Určitě ano**
- **Spíše ano**
- **Spíše ne**
- **Určitě ne**

Pramen: STEM 2002, Sonda Neúplná rodina s dospívajícími dětmi

„Pokud byste nyní ztratila zaměstnání, jak dlouho by Vám podle Vašeho názoru asi trvalo, než byste získala nové zaměstnání?“

	Osamělé matky s dospívajícími dětmi	Ženy z úplných rodin s dospívajícími dětmi
Méně než měsíc	9 %	20 %
1 – 3 měsíce	24 %	36 %
3 – 6 měsíců	20 %	18 %
6 měsíců – 1 rok	22 %	16 %
Více než rok	10 %	3 %
Měla bych jen nepatrnou/žádnou šanci získat nové zaměstnání	15 %	7 %

Pramen: STEM 2002, Sondy Neúplná rodina s dospívajícími dětmi
a Úplná rodina s dospívajícími dětmi

Ideální a skutečný pracovní režim matek s dospívajícími dětmi

	Osamělé matky		Ženy z úplných rodin	
	Ideální	Skutečný	Ideální	Skutečný
Plný úvazek	75 %	78 %	70 %	78 %
Zkrácený úvazek	4 %	4 %	11 %	4 %
Volná pracovní doba	16 %	8 %	14 %	6 %
Práce doma	3 %	xx	1 %	Xx
Nepracovat	2 %	10 %	4 %	12 %

Pramen: STEM 2002, Sondy Neúplná rodina s dospívajícími dětmi
a Úplná rodina s dospívajícími dětmi

Shrnutí hlavních poznatků

- Výsledky výzkumů mladých neúplných rodin a neúplných rodin s dospívajícími dětmi potvrzují, že neúplná rodina představuje heterogenní typ rodinného soužití. Jejich rozmanitost není ovlivněna pouze vnitřní strukturou, ale závisí významnou měrou také na fázi rodinného cyklu.
- Rozdíly dané fází rodinného cyklu se projevují především v míře adaptace na danou situaci a v celkových životních pocitech žen stojících v čele těchto rodin. .
- Srovnání neúplných rodin na počátku a ve střední fázi rodinného cyklu ukazuje, že snadněji se s osamělým rodičovstvím vyrovnávají matky ve střední fázi rodinného cyklu. Oproti mladým osamělým matkám s předškolními dětmi hodnotí svoje životní období častěji jako šťastné a častěji mají také pocit, že jejich rodina žije vcelku klidně bez velkých problémů a starostí.
- V porovnání s manželskou rodinou je subjektivní hodnocení stávající situace v neúplných rodinách vždy zřetelně horší, a to jak v celkovém pohledu, tak i při oceňování jednotlivých stránek života rodiny. V tomto ohledu nejsou mezi neúplnými rodinami v počáteční a střední fázi rodinného cyklu významné odchylky.
- Stejný je i okruh problémů, s kterými se neúplné mladé rodiny a rodiny s dospívajícími dětmi nejvíce potýkají. Rozdíly mezi oběma typy neúplných rodin spočívají ovšem ve vnímání závažnosti těchto problémů. Ženy ve střední fázi rodinného cyklu je obecně pociťují jako poněkud méně tíživé.
- Sekundární analýza ukázala, že jedním z problémů, které působí neúplným rodinám největší starosti, jsou potíže s financováním potřeb rodiny a celková ekonomická situace. Srovnání hodnocení životní úrovně rodin osamělých matek a úplných rodin zároveň ale doložilo, že subjektivní pohled na materiální situaci odráží více hledisek, než je jenom faktický stav financí, a pocit špatné ekonomické situace nemusí vždy nutně znamenat výrazně substandardní podmínky.
- Obtížně řešitelným problémem pro neúplné rodiny jsou vztahy s otcem dětí. Zvláště komplikované jsou zejména v rané fázi rodiny.

- Do okruhu největších problémů patří také uplatnění na trhu práce. Postavení na trhu práce považují za těžko řešitelný nebo dokonce zcela neřešitelný problém častěji osamělé matky s malými dětmi. Strach z nezaměstnanosti a značné pochybnosti o nalezení nové práce v případě ztráty zaměstnání, má však i velká většina osamělých žen s dospívajícími dětmi.
- Jako méně tíživé pociťují ženy z neúplných rodin otázky bydlení a vybavení domácnosti. Pozitivním zjištěním je, že v relaci s ostatními oblastmi života patří mezi méně závažné problémy také výchova dětí. Za pozornost stojí, že za méně problémovou považují výchovu dětí osamělé matky ve střední fázi rodinného cyklu, u kterých by bylo možné v souvislosti s problémy dospívání dětí očekávat i větší starosti v této oblasti, než u osamělých matek s malými dětmi předškolního věku.
- Nepřítomnost stálého partnera zvyšuje významnou měrou závislost neúplných rodin na pomoci rodičů, příbuzných a přátel. Častější než v úplných rodinách je u osamělých matek rovněž tendence hledat pomoc u úřadů.
- Závislost na rodičích, příbuzných, případně přátelích je větší v neúplných rodinách v počáteční fázi rodinného cyklu. Větší soběstačnost osamělých matek s dospívajícími dětmi (v relaci k mladé neúplné rodině, v porovnání s manželskou rodinou s dospívajícími dětmi jsou osamělé matky zřetelně méně soběstačné), vyplývá především z větší schopnosti těchto žen vyrovnávat se sama se vzniklými problémy. Jejich možnost spoléhat na pomoc otce dětí je stejně malá jako v neúplných mladých rodinách.
- Uvedený výčet shrnuje pouze základní zjištění o dvou typech neúplných rodin. Sekundární analýza ukázala řadu dalších souvislostí, z nichž některé by stálo zato aktualizovat a rozšířit o hledisko vnitřní struktury těchto rodin. Rozsáhlejší šetření zohledňující obě kritéria, rodinný cyklus a skladbu rodin, by bylo přínosné nejen pro sociální politiku uplatňovanou vůči rodinám, ale i z pohledu postavení žen, které stojí a lze předpokládat, že i v budoucnu zůstanou, v čele neúplných rodin nejčastěji.

Zvýhodnění neúplných rodin (osamělých rodičů) s nezaopatřenými dětmi v dávkových systémech sociální ochrany jako prevence propadu do chudoby.

A. Popis zvýhodnění neúplných rodin v jednotlivých systémech:

Důchodové pojištění (zákon č. 155/1995 Sb., ve znění pozdějších předpisů).

Systém obsahuje nejvýznamnější institut ochrany rodiny, která se stane neúplnou v důsledku smrti jednoho z manželů. V případě, že jeden z manželů zemře je takto vzniklá neúplná rodina zabezpečena následujícím pozůstalostními dávkami důchodového pojištění:

a) Vdovský a vdovecký důchod

Nárok má pozůstalý manžel při úmrtí životního partnera, který byl poživitelem starobního, plného invalidního nebo částečného invalidního důchodu nebo splňoval podmínky nároku na starobní nebo plný invalidní důchod nebo zemřel následkem pracovního úrazu. Tento důchod náleží jeden rok po smrti manžela (manželky) a poté, jestliže pozůstalý pečuje

- a) o nezaopatřené dítě nebo
- b) o nezletilé dlouhodobě těžce zdravotně postižené dítě vyžadující mimořádnou péči nebo zletilé dítě, které je převážně nebo úplně bezmocné nebo
- c) o převážně nebo úplně bezmocného svého rodiče nebo rodiče svého manžela, který s ním žije ve společné domácnosti nebo o takového rodiče, který je částečně bezmocný a starší 80 let nebo
- d) je plně invalidní anebo
- e) dosáhla 55 let (58 let u muže), příp. nižší důchodový věk.

Stanoví se jako součet základní výměry (1400 Kč) a procentní výměry (50 % procentní výměry starobního nebo invalidního důchodu, na který by měl zemřelý nárok).

Uzavřením nového manželství nárok na tento důchod zaniká, je vyplaceno jednorázově ve výši 12 násobku důchodu.

b) Sirotčí důchod

Nárok má nezaopatřené dítě, kterému zemřel rodič (osvojitel) nebo osoba, která převzala dítě do péče nahrazující péči rodičů a dítě na ni bylo v době její smrti převážně odkázáno výživou, kterou z vážných důvodů nemohli zajistit jeho rodiče. Zemřelý musel splňovat podmínku potřebné doby pojištění pro nárok na starobní nebo invalidní důchod. Nárok nevzniká po pěstounovi nebo jeho manželovi. Oboustranně osiřelé dítě má nárok na sirotčí důchod po každém z rodičů (osvojitelů) nebo osoby. Osvojením nárok na sirotčí důchod zaniká.

Sirotčí důchod na každé osiřelé nezaopatřené dítě činí součet základní výměry (1400 Kč) a 40 % procentní výměry starobního nebo plného invalidního důchodu, na který by měl nárok zemřelý.

Poznámka:

V případě smrti rodiče dítěte, kde rodiče nejsou manžely, vzniká rodině, kde dítě žije nárok jen na sirotčí důchod.

Nemocenské pojištění (zákon č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců, ve znění pozdějších předpisů a zákon č.88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství.....,ve znění pozdějších předpisů)

Systém zvýhodňuje tzv. osamělého zaměstnance (muže či ženu), resp. vyjmenovaná dávka náleží déle než ostatním zaměstnancům, zvýhodnění neúplné rodiny je tedy dáno nepřímo.

a) Peněžitá pomoc v mateřství

Tato dávka náleží ženě (zaměstnankyni), která byla v posledních dvou letech před porodem účastna nemocenského pojištění alespoň 270 kalendářních dnů po dobu 28 týdnů, z toho 6 týdnů před porodem. Dávka náleží i ženě, která převzala dítě do trvalé péče nahrazující mateřskou péči na základě rozhodnutí příslušného orgánu nebo převzala dítě jehož matka zemřela a to po dobu 22 týdnů.

Zákon v § 10 odst. 2 zákona č. 88/1968 Sb. ve znění pozdějších předpisů zvýhodňuje v délce pobírání peněžitě pomoci v mateřství o 9 kalendářních týdnů ženu neprovdanou, ovdovělou, rozvedenou nebo z jiných vážných důvodů osamělou, která nežije s druhem, tj. 37 týdnů resp. 31 týdnů. Podle § 12a je poskytována peněžitá pomoc muži (zaměstnanci) který je svobodný, ovdovělý, rozvedený nebo z jiných vážných důvodů osamělý, který nežije s družkou, jestliže pečuje o dítě na základě rozhodnutí příslušného orgánu nebo o dítě jehož matka zemřela. V tomto případě činí délka pobírání 31 týdnů.

Činí 69 % z denního vyměřovacího základu (do 480 Kč hrubé denní mzdy 100%, nad 480 Kč do 690 Kč hrubé denní mzdy 60 %, nad 690 Kč se nezapočítává), maximálně z 606 Kč, tj. 419 Kč za kalendářní den.

Pro OSVČ je nemocenské pojištění dobrovolné a proto je pro ně dávka dobrovolná!

b) Podpora při ošetřování člena rodiny

Náleží zaměstnanci (muži nebo ženě), který nemůže pracovat, poněvadž musí:

- a) ošetřovat nemocné dítě mladší 10 let,
- b) pečovat o dítě (do 10 let), protože výchovné zařízení nebo škola, v jehož péči dítě je, bylo uzavřeno, nebo
- c) dítě má karanténu a nemůže zařízení nebo školu navštěvovat anebo
- d) osoba, která dosud o dítě pečovala onemocněla nebo jí byla nařízena karanténa,
- e) ošetřovat jiného člena rodiny.

Podmínkou nároku je společná domácnost s ošetřovanou osobou, (neplatí u dětí mladších 10 let, kterého ošetřuje rodič). Nenáleží OSVČ, i když OSVČ bude účasten nemocenského pojištění dobrovolně.

Podpora při ošetřování člena rodiny se poskytuje nejdéle po dobu 9 kalendářních dnů ve výši 69 % denního vyměřovacího základu (do 480 Kč hrubé denní mzdy 90%, nad 480 Kč do 690 Kč hrubé denní mzdy 60 %, nad 690 Kč se nezapočítává), maximálně z 558 Kč, tj. 386 Kč za kalendářní den.

Pro účely nároku na podporu při ošetřování člena rodiny se za osamělého považuje zaměstnanec (muž či žena), který má v trvalé péči alespoň jedno dítě ve věku do skončení povinné školní docházky a je jinak osamělý a doba poskytování se prodlužuje až na dobu 16 kalendářních dní, pokud v nich potřeba ošetřování (péče) trvá. V tomto případě se od 15. kalendářního dne zvyšuje denní vyměřovací základ do 480 Kč hrubé denní mzdy se započítává ze 100%, nad 480 Kč do 690 Kč hrubé denní mzdy 60 %, nad 690 Kč se nezapočítává), maximální denní vyměřovací základ se zvyšuje z 558 Kč na 606 Kč, a tedy i maximální denní výše dávky z 386 na 419 Kč za kalendářní den.

Státní sociální podpora (zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře ve znění pozdějších předpisů)

Zvýhodnění neúplných rodin v zákoně o státní sociální podpoře je obsaženo v několika principech:

- a) Zákon o státní sociální podpoře při stanovení okruhu společně posuzovaných osob pro účely nároku na dávky testované příjmem výslovně stanoví, že společně posuzovanými osobami jsou vždy nezaopatřené děti a jejich rodiče, nebo osoby, které fakticky roli rodiče plní bez ohledu na to, zda mají k nezaopatřenému dítěti vyživovací povinnost podle zákona o rodině. Pokud děti žijí spolu se svými rodiči a tito nejsou manželé je rodina vždy považována za úplnou a není toto soužití nijak zvýhodňováno, resp. je postaveno na roveň rodiny, kde rodiče jsou manželi. Na druhé straně to v praxi znamená, že rodič, který nežije s dítětem ve společné domácnosti je z okruhu společně posuzovaných osob vyloučen resp. lze jej z okruhu společně posuzovaných osob vyloučit, i když budou mít trvalý pobyt na stejné adrese (ve stejném bytě).
- b) Pro účely nároku na dávky testované příjmem se výživné placené povinnými osobami započítává do rozhodného příjmu v té výši v jaké je skutečně

placeno, resp. není-li placeno vůbec pak se nezapočítává i když bylo stanoveno soudem.

- c) Pro účely tohoto zákona se podle § 7 odst. 8 za osamělého rodiče považuje rodič, který je svobodný, ovdovělý nebo rozvedený, pokud nežije s druhem. Zvýhodnění těchto osob a tedy zvýhodnění neúplné rodiny je pouze u jediné dávky – sociálního příplatku:

Sociální příplatek

Jde o nárok rodiče pečujícího alespoň o jedno nezaopatřené dítě a na stanovenou hranici příjmu v rodině, která činí 1,6 násobek životního minima (ŽM) rodiny. Stanoví se podle následujícího vzorce:

$$SP = \text{ŽMO} * (1 - P / \text{ŽM} * 1,6)$$

Je-li příjem rodiny (P) nižší než ŽM do vzorce se za příjem dosazuje ŽM.

Zvýhodnění spočívá ve vyšším koeficientu, kterým se násobí částka na osobní potřeby nezaopatřeného dítěte (ŽMO) a součet částek na osobní potřeby rozhodný pro stanovení životního minima rodiny v základním vzorci pro stanovení výše sociálního příplatku. Pro osamělé rodiče jde o 2 koeficienty:

- a) osamělý rodič je dlouhodobě těžce zdravotně postižený, (koeficient 1,40)
- b) rodič je osamělý (koeficient 1,05).

- d) V systému dávek státní sociální podpory je zvláštní dávka – zaopatřovací příspěvek, která zabezpečuje rodinu a její členy v případě, že se rodina s nezaopatřenými dětmi stane neúplnou z důvodu, že muž koná vojenskou základní nebo náhradní službu nebo vojenské cvičení nebo civilní službu a nemá nárok na náhradu mzdy, platu nebo jiného příjmu. V souvislosti s tím, že byla Armáda ČR profesionalizována pozbyla tato dávka význam. Svým pojetím však zabezpečuje takto vzniklou neúplnou rodinu proti propadu do chudoby, resp. zamezila tomu, aby rodina byla odkázána na dávky sociální péče.

Sociální péče (zákon č.100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení ve znění pozdějších předpisů a zákon č. 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti ve znění pozdějších předpisů, vyhláška č. 182/1991 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení ve znění pozdějších předpisů)

V rámci systém dávek sociální péče je zákonem o sociální potřebnosti (§5 zákona č. 482/1991 sb., ve znění pozdějších předpisů) speciální dávka – příspěvek na výživu - určená dětem, vůči nimž povinná osoba neplní vyživovací povinnost. Základní podmínkou je skutečnost, že dítě je tzv. sociálně potřebné ve smyslu zákona o sociální potřebnosti. Tato dávka má přednost před ostatními dávkami sociální péče podle zákona o sociální potřebnosti.

Příspěvek na výživu dítěte

Náleží sociálně potřebnému nezaopatřenému dítěti, ke kterému neplní rodič, který nežije s dítětem ve společné domácnosti, svoji soudem stanovenou vyživovací povinnost.

Náleží ve výši soudem stanoveného výživného, nejvýše však ve výši rozdílu mezi příjmem dítěte a jeho životním minimem resp. zvýšeném o částku stanovenou podle vyhlášky č. 308/2003 Sb., kterou se stanoví částky, o které se pro účely sociální potřebnosti zvyšuje životní minimum osob, jejichž zdravotní stav vyžaduje zvýšené náklady na dietní stravování.

Poznámka:

V současné době je v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR projednáván návrh na změnu konstrukce životního minima z dvousložkového na jednosložkového diferencované podle pořadí osob v domácnosti. Takto nově stanovené částky vycházejí z důkladné analýzy životních nákladů občanů a jednotlivých velikostních skupin rodin. Ve svém důsledku to znamená, že nezaopatřené děti žijící v neúplných rodinách (konkrétně jde o dítě, které je osobou v 2.pořadí) jsou zvýhodněny více než děti žijící v úplných rodinách. (S ohledem na stávající vývoj nelze předjímat jaký bude konečný výsledek a zda tato konstrukce bude uzákoněna.)

Ostatní dávkové systémy (zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 65/1965 Sb., zákoník práce ve znění pozdějších předpisů)

Zákon o zaměstnanosti neobsahuje aspekty zvýhodnění neúplných rodin s nezaopatřenými dětmi.

Zákoník práce definuje v § 274 kdo jsou osamělými „ neprovdané, ovdovělé nebo rozvedené ženy, svobodní, ovdovělí nebo rozvedení muži a ženy i muži osamělý z jiných vážných důvodů, nežijí-li s druhem popřípadě s družkou „. V zákoníku práce jde o zvýhodnění neúplných rodin resp. zvláštní ochrana osamělých žen a mužů pečujících o dítě do 15 let věku. Ochrana spočívá v možnosti vyslat na pracovní cestu mimo obvod obce svého pracoviště nebo bydliště jen se souhlasem osamělého rodiče, resp. přeložení mimo obvod obce svého pracoviště nebo bydliště jen na jejich žádost. (Poznámka: Statut osamělého je podle § 270 zákoníku práce je přiznán i zaměstnanci, který převážně sám dlouhodobě soustavně pečuje o převážně nebo úplně bezmocnou fyzickou osobu.)

V zákoníku práce je při úmrtí zaměstnance následkem pracovního úrazu nebo nemoci z povolání uložena zaměstnavateli povinnost v rozsahu své odpovědnosti mj. jednorázově odškodnit pozůstalé (dítě, které má nárok na sirotčí důchod a manžel – zákoník práce stanoví pro dítě 80 000 Kč resp. 50 000 Kč pro manžela, kolektivní smlouvou lze poskytnout více.) a náhradu nákladů na výživu těch pozůstalých, které zemřelý vyživoval nebo byl povinen vyživovat (úhrnná výše omezena průměrným výdělkem zemřelého resp. náhrady za ztrátu na výdělku pro zemřelého). Podmínkou nároku však je, že tyto náhrady nejsou uhrazeny dávkami důchodového pojištění poskytovanými z téhož důvodu.

V systému penzijního připojištění se státním příspěvkem (příspěvkově definovaný penzijní plán), který je dobrovolný není povinně definována pozůstalostní penze, pozůstalým v případě úmrtí účastníka náleží tzv. odbytné a okruh tzv. pozůstalých není nijak omezen. Za pozůstalého je považována každá fyzická osoba, kterou

účastník ve smlouvě označí, a je-li označeno více osob musí účastník současně vymezit způsob rozdělení odbytného jednotlivým osobám.

Obdobně je to v tzv. životních pojištěních uzavíraných na dobrovolném principu u komerčních pojišťoven, kde okruh tzv. pozůstalých není nijak omezen.

B. Zhodnocení situace ve zvýhodnění neúplných rodin v dávkových systémech.

Dávkové systémy sociální ochrany občanů v České republice poskytují nejvyšší stupeň ochrany (zvýhodnění) proti chudobě neúplným rodinám vzniklým v důsledku úmrtí některého z rodičů, kteří v době smrti byli manželi.

Nižší stupeň ochrany (zvýhodnění) pak je zajištěna v České republice osiřelým nezaopatřeným dětem a to bez ohledu na to, zda žijí v neúplné nebo úplné rodině.

Neúplné rodiny svobodných nebo rozvedených rodičů jsou pak zvýhodněny jen ve velmi malém rozsahu anebo jen ve specifické situaci, kdy nejsou zabezpečeny základní životní potřeby nezaopatřených dětí nebo je významně ohroženo zabezpečení základních životních potřeb, tj. kdy je bezprostředně ohroženo chudobou. Zvýhodnění těchto rodin prakticky spočívá jen v tom, že je-li poskytnut příspěvek na výživu podle § 5 zákona o sociální potřebnosti, vymáhání soudem stanoveného výživného od povinné osoby přechází na stát. Svobodný nebo rozvedený rodič, který má dítě ve své péči v ostatních situacích má plnou odpovědnost sám.

Je tedy zřejmé, že současný systém ochrany občanů v České republice svými opatřeními preferuje manželské soužití rodičů všech nezaopatřených dětí.

Problematika neúplných rodin v evropských dokumentech

I. Úvod

Předmětem studie, která je na následujících stranách, je přehled názorů na tvorbu specifické politiky vůči neúplným či osamělým rodinám, jak jsou prezentovány v různých zahraničních a mezinárodních dokumentech, analýzách a zprávách, politických sděleních, programech, výzkumech atd. Snaží se upozornit na nejrůznější směry, tendence a také problémy, kterým státy Evropské unie v této souvislosti čelí.

Text byl zpracován formou souhrnné rešerše, zdroje informací a určitý komentář je uveden v závěru zprávy. V minimálním nezbytném rozsahu byly formulace převzaté ze zahraničních dokumentů počeštěny a na místo doslovného překladu byl vyjádřen cop nejvěrněji jejich obsah. Teze, které považují autoři studie za významné jsou zvýrazněny tučným písmem .

II. Problematika neúplných rodin v evropských dokumentech

Během posledních dvaceti let významně vzrostl počet neúplných rodin. V současné době můžeme konstatovat, že každé třetí dítě do věku šestnácti let některou část svého dětství stráví v neúplné rodině.

Podle výzkumu OECD drtivá většina (80% a více) osamělých rodičů jsou ženy. Tento trend bude patrně následovat, především ze dvou důvodů. Za prvé vzrůstá míra rozvodovosti přičemž se snižuje míra opětovného vstupu do manželství a za druhé vzrůstá počet žen, které mají děti zcela mimo manželství, můžeme je nazvat svobodné matky (tedy ty, které nikdy do manželství nevstoupily a patrně ani nikdy nevstoupí).

Opakovaně se konstatuje, že v neúplných rodinách se kumuluje řada problémů, mezi ty hlavní patří zejména:

- Nejistá finanční situace

- Kumulace sociálních rolí pouze na jednoho rodiče, který je tím přetížen, může mít negativní vliv na vývoj dítěte
- Narušený sociálně-emocionální život (krize ze ztráty partnera, atd.)

Sociální politika (rodinná politika) všech států celé Evropy tak stojí před problémem jak se s touto specifickou skupinou vyrovnat.

III. Poslední trendy v demografických a socio-ekonomických charakteristikách neúplných rodin

Všeobecně se konstatuje, že rodina, jakožto základní jednotka společnosti, prošla signifikantními změnami zejména v období posledních desetiletí. Přestože tradiční rodina zůstává stále nejfrekventovanějším typem rodiny ve všech zemích Evropské unie, za běžné typy rodin jsou dnes považována i např. společná soužití nesezdaných párů, atd.

Rovněž počet neúplných rodin a rodin osamělých vzrůstá. Vlna vzrůstu neúplných rodin začala v šedesátých letech v severní Americe a zvolna se šířila dále. Počátkem sedmdesátých let stoupl mírně počet těchto rodin rovněž v některých evropských zemích jako např. ve Francii, Švýcarsku, atd. Vzrůst byl asi o 20%. Velká Británie se v té době ocitla v extrémní situaci, kdy míra neúplných rodin dosáhla 50%. V té době výrazně vzrostla rozvodovost a významně poklesla sňatečnost.

Obecně je možno říci, že problémy neúplných rodin souvisejí s těmi, které mají ostatní velké sociální skupiny: rodiny obecně, chudí, ženy, zaměstnaní a nezaměstnaní. Všechny tyto skupiny se během svého života setkají se situací jakéhosi přerušení či rozkolu svého životního cyklu a to v nejrůznějších podobách.

Přestože se jednotlivé problémy neúplných rodin napříč jednotlivými zeměmi liší, lze vidět několik společných či obecných znaků:

- Neúplné rodiny „ženské“ jsou v daleko větším nebezpečí ekonomického ohrožení ať už ve vztahu k předchozímu stavu nebo absolutně.

- Příjmy, (mzda, plat) ačkoliv to jsou velmi důležité elementy, nejsou zárukou toho, že nevyhoda nebude překonána. Není to až tak překvapující zjištění, protože ženy jsou tak jako tak v průměru daleko častěji zaměstnávány na částečné úvazky a méně placeny.
- Důležitým rozdílem mezi jednotlivými typy osamělých matek – možná ten nejdůležitější – je relace vůči schopnosti vydělávat peníze. Tato schopnost samozřejmě závisí na celé řadě okolností jako např. míra vzdělání, eventuelní předchozí zkušenost z pracovního trhu, atd. Můžeme říci, že celá tato situace je určitým začarovaným kruhem, protože skutečnost, že je někdo osamělým rodičem sama o sobě ovlivňuje budoucí vývoj, který je nicméně tímto stavem již determinován.
- Podstatnou skutečností je určitá dualita problému. Je třeba skloubit finanční záležitosti s péčí o závislé děti.

Lze shrnout, že problémy, se kterými se neúplné rodiny setkávají, mají řadu příčin: nedostatek podpory od druhého partnera (např. po rozvodu, atd.), neadekvátní příjmy, nebo malá schopnost zapojit se na trh práce ať už z důvodů charakteru samotného trhu práce (nepružného) nebo z jiných, náročná práce v domácnosti, popř. kombinace všech.

U neúplných rodin se jedná zejména o kombinaci finančních či ekonomických těžkostí, které mohou vyústit až v problém chudoby těchto rodin. Míra chudoby je v rámci neúplných rodin v celé Evropě vyšší ve srovnání s ostatními „podskupinami“, ze kterých se neúplné rodiny rekrutují.

Pro neúplné rodiny s dětmi se nebezpečí dá shrnout pod pojem *„zranitelnost díky ekonomické znevýhodněnosti“*.

Neúplné rodiny jsou vystaveny riziku chudoby a sociálního vyloučení. V Evropě je patrný narůstající zájem o chudobu mezi dětmi a mezi rodinami s dětmi. Ve většině zemí OECD chudoba dětí převyšuje nad chudobou starších osob, kteří tvořili tradiční demografickou skupinu osob, která čelila největšímu riziku chudoby.

Chudoba mezi staršími osobami většiny industrializovaných zemí v posledních dekádách – zejména díky rozšiřujícímu se pokrytí a úrovni důchodových dávek – je méně konstatována a komentována - než chudoba mezi rodinami s dětmi. Ta je předmětem zájmu sociální politiky. **Nicméně existuje zásadní shoda o tom, že je třeba se vyvarovat vzrůstu sociálních výdajů.** Tato shoda je ve vztahu ke starší generaci odůvodněna očekáváním zvyšujícího se tlaku na rozpočet vlád kvůli stárnutí populace v nadcházejících dekádách. Ve vztahu k rodinám je zase předpokládáno, že rodiny s dětmi se stanou v budoucnu „soběstačnější“, budou schopny využívat vlastních zdrojů a pomocí vlastního úsilí se z chudoby dostanou.

IV. Výskyt chudoby v různých typech rodin

Je obecně konstatováno, že neúplné rodiny (též rodiny osamělých matek), čelí daleko většímu riziku upadnutí do chudoby než dvoučlenné rodiny. Je tomu tak ve všech zemích OECD. Nicméně vedle těchto typů rodin se v některých evropských zemích chudoba vyskytuje také mezi vícečetnými rodinami (tedy rodinami s třemi a více dětmi). Toto je situace např. Belgie, Španělska, Finska, Itálie a Velké Británie. Riziko chudoby mezi velkými rodinami obecně více roste u těchto rodin, než u těch, které děti nemají, s výjimkou severských států a Nizozemí. V mnoha zemích Evropy, jsou stále častější početnější rodiny s více dětmi než ty neúplné. **Procentuální rozdělení chudých dětí mezi jednotlivými typy rodin ukazuje, že v některých státech (Belgie, Francie, Španělsko, Itálie), je daleko více chudých dětí mezi rodinami úplnými s třemi a více dětmi než mezi neúplnými rodinami.** Podíl neúplných rodin, které jsou chudé, je větší zejména v těch státech, kde je míra chudoby obecně nízká (Dánsko, Švédsko a Německo).

1. Nová sociální rizika a příčiny chudoby mezi rodinami s dětmi

V mnoha evropských zemích býval normou model jednoho živitele v rodině, tedy za předpokladu, že jeho příjem byl dostatečný k pokrytí veškerých peněžních nákladů při výchově dětí. V takovémto modelu matka zůstávala doma a pečovala o děti. Veškerý čas i náklady na péči o děti byly jaksi internovány uvnitř v rodině a byly sociálně neviditelné. Chudoba v takovéto rodině pak přicházela v momentu, kdy živitel onemocněl, popř. bylo v rodině příliš mnoho dětí nebo byl živitel jinak

neschopen práce. V takovém případě nastoupil tradiční systém sociálního pojištění a prostřednictvím takových nástrojů jako např. rodinné dávky, nemocenské dávky, dávky v invaliditě, nezaměstnanosti atd. se pomáhalo rodině překonat obtíže. Ačkoliv se realita změnila natolik, že tento model jednoho živitele již není tradiční, ukazuje se, že v průběhu šedesátých a sedmdesátých let, tedy v dobách relativně plné zaměstnanosti a limitovaného zapojení žen na trhu práce, tradiční systém sociálního pojištění uspokojivě fungoval. Přesto však byly dávky, zejména dávky v nezaměstnanosti často příliš nízké na to, aby příjemci nebyly ohroženi chudobou.

Tyto příčiny chudoby jsou dnes stále důležité. Ale byly zastíněny novými sociálními riziky, které vyplývají z dlouhodobých socio-ekonomických změn. Klíčovými termíny pro to jsou individualizace, technologický vývoj a globalizace. Můžeme identifikovat tři pozorovatelné vývoje, které směřují k novým sociálním rizikům u rodin s dětmi.

- Prakticky ve všech státech Evropy lze sledovat jako důsledek pokračujícího vzdělávání a ženské emancipace, daleko větší zapojení žen do placené práce mimo domov. To samozřejmě znamená, že ženy se o děti během pracovního času nemohou starat. V moderních státech se tedy „pečovatelská práce“ stala daleko sociálně viditelnější a dostala „cenovou visačku“. Péče, která byla před časem poskytována ženami v domácnosti zcela přirozeně a bez nároku na proplacení, se nyní stává zbožím na trhu soukromých a veřejných služeb.
- Osoby s relativně nízkým vzděláním mají velmi těžkou pozici na trhu práce. Počet tradičně dobře placených míst v průmyslové výrobě, kde se uplatňovali pracovníci s nižším vzděláním totiž neustále klesá, tyto osoby se musí snažit najít si práci v oblasti služeb, kde jsou platy pro takové pracovníky výrazně nižší a celková jistota v hledání práce je velmi malá. Navíc muži s nižším vzděláním mají tendenci ženit se se stejně či podobně vzdělanými ženami, takže příležitost pro změnu v situaci zapojení se na trh práce i u ženy, není příliš velká. Tento trend vytváří zcela novou kategorii ve společnosti, která čelí velkému riziku chudoby a to je skupina matek s nízkým vzděláním. Zatímco matky s vysokým vzděláním obecně mají placenou práci, jsou zapojeny na trhu práce, dokonce i v tak tradičních

společnostech jako je např. Španělsko a Itálie, u žen s nízkým vzděláním a pracovními návyky a zkušenostmi to neplatí. Tento propastný rozdíl mezi vzdělanými a málo vzdělanými ženami je velmi patrný zejména v kontinentální Evropě a jižní Evropě, nicméně signifikantní znaky této situace můžeme najít také v tradičních sociálně-demokratických státech Skandinávie. Pro ženy s malými pracovními zkušenostmi a návyky je velmi těžké při tak malých výdělcích pokrýt náklady na péči o dítě. Porovnání mezi tím přijmout placenou práci mimo domov či zůstat doma a pečovat o dítě a následné rozhodnutí čemu dát přednost je také silně ovlivněno skutečností zda je žena oprávněna pobírat nějaké sociální dávky, a to i v případě, že tyto dávky jsou velmi nízké. Tyto tendence jsou navíc posíleny faktem, že ve většině evropských zemích mají ženy s nízkým vzděláním v průměru více dětí, o které pečují, než ty, které mají vyšší vzdělání.

- Základní příčiny osamělosti matek, popř. neúplnosti rodin se v posledním období změnilo. Méně významným se stalo ovdovění a rozvodovost a úmyslná osamělost se staly daleko více časté. Z toho vyplývá, že přibývá osamělých matek s velmi malými dětmi. Hlavní příčinou chudoby a chronické závislosti na sociálních systémech mezi osamělými matkami s průměrnými příjmovými kapacitami, je jejich neschopnost kombinovat plné pracovní nasazení a péči o dítě. Navíc, techniky sociálního pojištění nejsou vhodné při ochraně před rizikem rozvodu popř. jednoho výdělku (ve srovnání s rizikem ovdovění, které je určitým způsobem kryto).

Opakovaně je vyslovován názor, že veřejná politika zejména v podobě příjmové politiky není ve vztahu ke skutečným potřebám neúplných rodin adekvátní. Částečně díky negativním postojům vůči takovýmto typům rodin a částečně díky faktu, že v moderní industriální společnosti, ve které žena, která má děti a která nepracuje, dostane jakousi výjimku. Zároveň však tyto společnosti daleko méně inklinují k názoru, že svobodné matky by měly zůstat mimo pracovní trh. Navíc, ačkoli velká spousta zemí poskytuje sociální podporu pro osamělé matky, či neúplné rodiny v podobě rodinných dávek, podpory dítěti, podpory bydlení a daňovým zvýhodněním, existuje na druhou stranu velká tendence udržet tyto ženy na trhu práce a nestavět je do role závislých na sociálních dávkách.

2. Participace na trhu práce

Samozřejmě důležitou, ne-li nejpřímější příčinou chudoby mezi neúplnými rodinami s dětmi, je nezapojení nebo neadekvátní zapojení na trhu práce. Většina chudých neúplných rodin není zapojena na trhu práce a proto je snaha o znovuzapojení na trh práce ve většině zemí základním efektivním způsobem jak takovéto rodiny z chudoby dostat.

Jedno je společné všem státům Evropy. Největším zdrojem chudoby a to i subjektivního pocitu chudoby je především nezaměstnanost.

Růst pracovního trhu v rámci celé Evropské unie v současné době stagnuje. Pouze 63% všech Evropanů mezi lety 15 – 64 jsou pracovně aktivní. 68 milionů Evropanů žije pod neustálým tlakem rizika chudoby.

Evropská unie se proto rozhodla ve světle těchto faktů v únoru roku 2005 přijít s tzv. Sociální agendou pro léta 2005 – 2010. Tato agenda by měla být politickým plánem, který vychází z teze, že nejlepší prevencí před sociálním vyloučením je mít práci.

Prvním sociálně-politickým programem, který se zaměřoval na pozitivní interakci ekonomické, zaměstnanecké a sociální politiky byla sociální agenda přijatá v Nice v roce 2000. Evropská strategie zaměstnanosti vytvořená v souvislosti s touto agendou, dosáhla určitých cílů. Např. zaměstnanost žen stoupla o 3,2% v letech 1999 – 2003, na 56,1% v rámci celé EU, což se přiblížilo lisabonskému cíli 57%.

Základní politika pro boj s chudobou a péčí o nejpotřebnější lidi ve společnosti je politika sociálního začleňování. Umožnit znevýhodněným skupinám osob rozvoj jejich dovedností a zkušeností a zprostředkovat jim příležitosti tak, aby byli schopni zapojit se do společnosti snadněji. Také opatření, která umožňují dobře sladit pracovní a rodinný život, jako jsou např. služby zabezpečující péči o děti, které rodičům umožní přijmout a zůstat v práci, jsou nedílnou součástí kvalitní sociální politiky odpovídající potřebám současné společnosti.

Obecněji řečeno: Sociální politika musí pomáhat lidem zabezpečit jistotu: Tato jistota musí být vždy středem zájmu každé sociální politiky. Jistota ve smyslu nabytí vlastních schopností a možností zvládat ekonomické a sociální změny v životě.

Sociální agenda 2005 – 2010, má dvě hlavní priority:

- 1) posun k plné zaměstnanosti
- 2) modernizací sociálních systémů, rozšířením rovných příležitostí a bojem proti sociálnímu vyloučení, podpora spravedlivější společnosti.

V. POLITICKÁ DOPORUČENÍ

Vytvoření takové sociální politiky, která by dokázala zabránit popř. vyřešit chudobu dětí a rodin není jednoduchá záležitost. Nástroje politiky musí zahrnovat jak stará sociální rizika, tak nově vznikající, která vedou k chudobě. Je zřejmé, že náklady musí odpovídat rozpočtovým limitům a opatření by měla spíše podporovat než odrazovat od zapojení se na trh práce.

Jasným závěrem, je sdělení, že nízká hladina chudoby znamená vysoké sociální výdaje. Přičemž můžeme najít určité jasné i méně jasné důvody pro takové tvrzení.

Jedním z těch více zřejmých důvodů je fakt, že **obecný systém dětských přídavků (rodinných dávek) musí být součástí celkové strategie státu zaměřené na potírání chudoby. Přídavek na dítě by měl primárně pokrývat přímé náklady dítěte a měl by pokud možno záviset na počtu dětí v rodině a jejich věku, ale pokud možno nezáviset na příjmech rodičů/rodiče.** Některá čísla dokazují, že rodinné dávky hrají významnou roli co do snižování rizika upadnutí do chudoby a to ve většině zemí OECD, s výjimkou Itálie a Španělska, které nemají příjmově netestované rodinné dávky a také s výjimkou Švédska, kde je úroveň chudoby velmi nízká obecně. Tento efekt rodinných dávek je zvláště zřejmý u ohrožených skupin, jako např. neúplné rodiny, popř. rodiny vícečetné. (Je třeba zdůraznit, že za rodinné dávky se v této stati rozumí takové dávky, které nejsou příjmově testované.)

Nicméně vzrůst úrovně rodinných dávek není jedinou a samospasitelnou strategií při potírání dětské a rodinné chudoby. V této věci nelze plně spoléhat pouze na sociální transfery. **Je třeba přijmout tezi, že většina rodin s dětmi by měla být schopna zabezpečit si největší část potřebných příjmů z vlastních zdrojů a vlastními silami.**

Jak z ekonomických tak ze sociálních či společenských důvodů je model jednoho živitele v rodině neudržitelný. To znamená (i ve vztahu k osamělým matkám), že nejdůležitějším úkolem sociální politiky by mělo být zabezpečení možnosti kombinace práce a péče o děti, a to pro všechny ženy, pro vzdělané i pro ty, které mají vzdělání nízké a nemají příliš pracovních zkušeností. Cílem by mělo být umožnit vstoupit na trh práce a vydělat si přiměřenou mzdu. Takováto strategie obsahuje celou řadu dílčích elementů.

Centrálním elementem je cena za služby spojené s péčí o dítě. Cena by měla být dostupná pro všechny. V mnoha zemích je na jedné straně velmi malá nabídka podporovaných (veřejných) služeb a na druhé straně velmi vysoké ceny za služby privátní, které jsou ochotny platit pouze některé ženy. Mnoho žen je poté nuceno spoléhat na vlastní sociální síť v podobě příbuzných a známých, které péči o dítě během doby, kdy je matka v práci zabezpečí. Ti méně šťastné poté jsou nuceny zůstat doma.

Masivnější expanze podporované (veřejné) péče by tedy měla být hlavní prioritou.

Na druhé straně si je třeba uvědomit, že ne všechny matky chtějí pracovat na plný úvazek stále po celý rok. Pro politiky zaměstnanosti je tedy důležité, aby ve vztahu k pracovním podmínkám zohledňovaly jak životní situace a okolnosti, tak celkové rozdělení práce dle jednotlivých fází životního cyklu s jeho různými potřebami a možnostmi.

Tento cíl je možné dosáhnout takovými prostředky jako např. práce na částečný úvazek, popř. pružná pracovní doba.

Je logické, že osamělí rodiče se daleko raději a snáz zapojují na trh práce v případě, že mají pracovní zkušenost ještě před tím, než se stali osamělými rodiči. Je proto

třeba v oblasti sociální politiky zvažovat taková opatření, jako např. další vzdělávání, a úprava rodičovské dovolené tak, aby se rodiče mohli co nejdříve zapojit na trh práce.

Celkové množství zapojení osamělých rodičů na trhu práce (většinou žen) se liší v jednotlivých zemích, hlavním kritériem je celková struktura trhu práce dané země, dostupnost různých druhů pracovních úvazků, celková vzdělanost žen, a samozřejmě role tradiční péče o dítě – formální či neformální - a také úroveň sociálního zabezpečení v době mateřské dovolené.

Součástí nástrojů sociální politiky, která je postavena principu sociálního začleňování, je hledání takových opatření (zejména v dávkových systémech), která by zachovávala finanční stimuly k práci.

Takové finanční stimuly k práci jsou často relativně velmi slabé právě vůči neúplným rodinám a rodinám s jedním živitelem s dětmi, které pobírají dávky sociálního zabezpečení. Tyto skupiny musí čelit omezeným motivům k práci při svém návratu do práce. A navíc pro tuto skupinu osob s nižšími příjmy platí, že pokud pracují více (delší pracovní doba) za více peněz nemusí to vždy znamenat více čistého příjmu. Překážky při úvahách o znovuzapojení na trh práce mohou být velké také u těch, kteří jsou momentálně nezaměstnaní a měli by nastoupit za méně peněz, než byly jejich předchozí výdělky.

Zlepšení úrovně finančních stimulů může dojít buď „ořezáním“ úrovně dávek nebo zavedením nového typu dávek – „in-work benefits“.

Politika bez sociálního zabezpečení by byla pro maximální podporu pracovního trhu samozřejmě nejlepší, nicméně nebyla by spravedlivá.

Ukazuje se, že pozitivní úlohu v pobídkách k práci právě u těch, kteří patří mezi skupinu s nízkými příjmy sehrávají tzv. in-work benefits. Tedy dávky, které motivují k práci.

Systémy in-work benefits již byly zavedeny v některých zemích OECD. Tyto programy se samozřejmě v jednotlivých státech liší podle toho jak moc jsou „štědré“, v úrovni příjmu a v hranici, od které jsou kráceny dávky. V tomto ohledu se pouze těm programům, které mají dostatečný vliv na finanční motivaci pracovat, podaří přetvořit tento vliv ve skutečný růst v podobě vyšší zaměstnanosti. Pokud budou in-work benefits příliš nízké, pravděpodobně nebudou mít větší vliv na úroveň zaměstnanosti. Na druhou stranu, přílišná štedrost bývá doprovázena omezenou možností soustředit zacílení na pomoc nejpotřebnějším skupinám a přitom zachovat program ještě únosný z hlediska nákladů.

Úroveň dávek a načasování, resp. nastavení hladin od kterých se dávky v poměru ke vzrůstající mzdě umenšují, by mělo být závislé na jasně deklarované vládní představě. Jestliže bude hlavním cílem dostat lidi zpět do práce, nejvhodnějším způsobem by mělo být průměrné krácení dávek na nízké úrovni. Nicméně z toho vyplývá, že v této situaci budou dávky nadále vypláceny na poměrně vysoké úrovni (ve vztahu k příjmu) a bude se vytvářet řada překážek a demotivačních faktorů v návaznosti na zvyšování příjmu. Ve výsledku, vláda, která se soustředí zejména na postup v zaměstnání, nebo na úpravu pracovní doby u těch, kteří již v práci jsou, dospěje k tomu, že úroveň dávek bude vysoká a zároveň bude rychlejší postup krácení dávek ve vztahu k rostoucím příjmům. Navíc, pokud je do systému in-work benefits zabudován jakýsi časový limit (dávky jsou vypláceny po určitou dobu výkonu práce), dá se předpokládat, že příjemci těchto dávek se dříve stanou soběstačnější a nezávislejší na vnější pomoci.

In-work benefits jsou nejefektivnější pokud jsou zacílené na skupiny lidí s nejnižšími příjmy. Předpokladem dobrého fungování takového systému je jeho všeobecná známost mezi cílovou skupinou a také nepříliš složitá administrace.

Úspěch in-work benefits systému je samozřejmě třeba chápat pouze ve spojení s dalšími opatřeními, které jsou součástí komplexní strategie pomoci přechodu ze závislosti na systému zabezpečení, na soběstačnost z práce. Zejména podpora péče o děti je vhodnou doplňující strategií, zvláště s ohledem na specifické potřeby určitých skupin, jako jsou právě např. osamělí rodiče, apod. Právě tyto skupiny jsou

velmi citlivé na politiku „welfare to work“. Samozřejmě nedílnou součástí úspěšné politiky pomoci lidem hledat práci je kvalitní aktivní politika zaměstnanosti.

VI. NEW DEAL

Příkladem uplatnění systému tzv. in-work benefits může být britský program pro osamělé rodiče - New Deal for Lone Parents.

New Deal for Lone Parents (Nový program pro osamělé rodiče) je speciální program, jehož cílem je pomoci osamělým rodičům, kteří se chtějí zapojit do pracovního procesu, pomoci jim najít práci, která by jim vyhovovala. Program je určen pro osamělé rodiče, kteří pracují méně než 16 hodin týdně, nebo vůbec ne a nejmladšímu dítěti je méně než 16 let.

Každý účastník tohoto programu má svého osobního poradce. Ona či on je jakýmsi průvodcem po celou dobu programu. Její/jeho povinností je:

- Vědět o osobě pouze tolik, kolik je potřeba, aby věděl/věděla o jakou práci má osoba zájem.
- Vypočítat o kolik na tom bude osoba v práci lépe.
- Diskutovat o jakou práci by osoba měla zájem.
- Pomáhat hledat a ucházet se o práci.
- Pomoci najít a účastnit se tréninkových kurzů.
- Koncipovat akční plán, který napomůže najít práci a setrvat v ní.
- Pomoci najít a sehnat oficiální službu péče o dítě.
- Pomoci s náklady, které se během hledání práce vyskytnou.
- Vysvětlit, na které dávky bude mít osoba nárok jakmile začne pracovat
- A samozřejmě v případě zájmu pokračovat v poradenské práci i poté co osoba nalezne práci.

Účast programu New Deal je rozdělena do jednotlivých kroků.

Krok 1 – Před New Deal

Při prvním kontaktu s osobním poradcem osoba dostane stejné dávky, pokud se bude účastnit tréninkových kurzů, bude moci dosáhnout na vyšší dávky, pokud se podaří nalézt práci prostřednictvím programu, poradci osobu seznámí s nejrůznějšími dávkami a daňovými bonusy, na které bude mít i po té nárok.

Účast v programu je dobrovolná. Pokud se životní okolnosti osoby změní, nebo se osoba rozhodne v programu nepokračovat, může program opustit a dále pobírat dávky, které pobírala předtím.

Osobní poradce od počátku usiluje o co největší porozumění a souhlas s tím, čeho se bude osoba účastnit, jakou práci budou společně hledat, na základě vlastností a dovedností, které osoba má, nebo chce mít.

Krok 2 – Setkání s osobním poradcem

První setkání je pouze začátek, v průběhu programu, se osoba bude se svým poradcem scházet tolikrát, kolikrát bude potřeba.

Poradci prochází speciálními tréninky a kurzy, které jsou zaměřené na práci s lidmi, jsou dobře obeznámeni se situací na trhu práce v konkrétních lokalitách a rovněž se vyznají v dávkových systémech.

Většina lidí, kteří se účastní programu New Deal vychází se svým poradcem velmi dobře. Nicméně pokud se vyskytnou jakékoliv problémy, je možné je sdělit manažerovi Jobcentra (Úřad práce). Pokud bude potřeba doporučí jiného poradce.

Krok 3 – Další postup

Existuje celá řada oblastí, ve které program poskytuje pomoc. Např. pomoc při výběru povolání, výběru tréninkových kurzů atd. Rovněž např. oblast zvládání zadluženosti a pomoc v domácnosti jsou oblasti, kde může pomoci. Osobní poradce pomůže sestavit akční plán, prostřednictvím kterého je možné identifikovat problémy a potřeby při hledání práce.

Osobní poradce napomůže najít vhodný trénink či rekvalifikační kurz.

Povinností osobního poradce je ujistit se, že vše funguje tak jak má. Má-li osoba problémy s pracovním místem, je povinností osobního poradce tento problém pomoci vyřešit.

Osobní poradce může pomoci připravit např. životopis, připravit interview, popř. může doporučit účast v kurzu, který pomůže komunikační dovednosti rozvinout.

Účastníci programu mají plně hrazeny náklady na cestovné a také tzv. registrovanou péči o dítě. Cestovné zahrnuje dopravné na schůzku s osobním poradcem, cestovné za pracovními schůzkami a další aktivity, které jsou předem domluvené s osobním poradcem.

Krok 4 – Po New Deal

Osobní poradce bude s osobou pracovat tak dlouho, dokud osoba nebude úspěšná. Samozřejmě nelze garantovat stoprocentní úspěšnost v hledání práce, ale bezpochyby účastí v tomto programu se šance na úspěch zvětšují.

Prostřednictvím programu je možné nabídnout celou škálu možností tréninků a výcviků, které pomohou i v budoucím životě při hledání práce, třeba i mimo New Deal.

VII. ZÁVĚR

Je možné konstatovat, že politika vůči neúplným rodinám je v evropském kontextu chápána jako dílčí problém. Tato vysoce specifická sociální politika je „pouze“ aspektem širší problematiky, která vyplývá z revidované strategie Lisabonského procesu. Ta je postavena na udržitelném rozvoji Evropy, který je založen na ekonomickém růstu a cenové stabilitě, vysoce konkurenceschopné sociální ekonomice, která je zaměřena na plnou zaměstnanost a vysokou míru ochrany.

Problematiku neúplných či osamělých rodin je třeba chápat v tomto celkovém kontextu. **Sociální politiky všech zemí Evropy dnes nejsou postaveny na řešení jednotlivých dílčích problémů specifických skupin obyvatelstva, respektive orientují se na formulaci jednotného cíle: Dosáhnout sociálního začlenění všech prostřednictvím práce.** Systémy sociálního zabezpečení obsahují takové pojmy jako např. „in-work benefits“, „welfare to work“, apod. Motorem současné sociální politiky je růst a tvorba pracovních míst. Evropská unie vyhlásila rok 2010 rokem boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení.

VIII. PŘEHLED DÁVEK PRO OSAMĚLÉ RODIČE

Belgie:

Žádné zvláštní dávky

Česká republika:

Koeficient zvyšující sociální příplatek

Dánsko:

Základní dávky jsou doplněny o 140 EUR za čtvrtletí za každé dítě.

Doplňující dávka 142 EUR čtvrtletně pro domácnost.

Podmínka: jednou do roka prověření osamělosti

Estonsko:

Jako doplněk k základní rodinné dávce (přídavek na dítě) je vyplácen příspěvek osamělému rodiči ve výši dvojnásobku přídavku na dítě

Finsko:

Základní přídavek na dítě je pro každé dítě žijící v neúplné rodině zvýšen o 36,60 EUR .

Francie:

Dávka v podobě minimálního garantovaného příjmu pro osamělého rodiče s minimálně jedním dítětem nebo v případě těhotenství.

Výše – měsíčně: 530,39 EUR plus 176,80 na dítě. Výše dávky činí rozdíl mezi touto sumou a měsíčním příjmem oprávněné osoby.

Příspěvek na výživu – dětem, u kterých není uznáno otcovství, nebo jejichž rodič neplní vyživovací povinnost je poskytována částka měsíčně 79,56 EUR.

Irsko:

Platby (dávky) pro osamělé rodiče jsou součástí systému speciálních příjmově testovaných dávek

Žadatel: 134,80 EUR týdně

Doplněk pro závislé dítě: 19,30 EUR týdně za každé dítě

Island:

Dávka pro osamělého rodiče může být poskytována tomu rodiči, který vyživuje dítě mladší 18 let a jehož trvalý pobyt je na území Islandu.

Roční výše dávky pro dvě děti činí 636 EUR, roční výše dávky pro tři a více dětí činí 1 653 EUR.

Itálie:

Zvýšený rodičovský příspěvek (Family Allowance) v případě osamělosti rodiče

Řecko:

Pokud je rodičem dítěte osamělá vdova/vdovec, osoba invalidní nebo voják, jehož pozůstalostní či jiný důchod nepřesáhl určitou hranici, je této osamělé osobě vyplácen zvýšený rodičovský příspěvek o koeficient 3,67 na každé dítě.

Kypr:

Žádné zvláštní dávky

Lichtenštejnsko:

Dodatečná dávka pro osamělé rodiče měsíční (64 EUR pro dítě)

Litva:

Platby v předškolních zařízeních jsou v případě osamělých rodičů sníženy o 50%.

Lotyšsko:

Žádné zvláštní dávky

Lucembursko:

Žádné zvláštní dávky

Maďarsko:

Zvýšená výše rodičovského příspěvku

Malta:

Osamělí rodiče jsou oprávněni požádat o dávky sociální pomoci. (Výše dávek 74 EUR týdně pro osobu a dalších 8,21 EUR za každého dalšího člena domácnosti.

Přídavek na dítě je osamělým rodičům vyplácen v nejvyšší výši.

Německo:

Žádná zvláštní dávka

Dětem mladším 12 let, které žijí v domácnosti osamělého rodiče, se po dobu maximálně 6 let poskytuje, pokud rodič neplatí určené výživné, příspěvek na výživu a to až do výše 164 EUR, resp. 145 EUR v nových spolkových zemích.

Nizozemí:

Žádné zvláštní dávky

Norsko:

Přídavek na dítě pro druhé dítě ve věku 0 až 3 roky, které vychovává osamělý rodič, pokud pobírá tzv. přechodnou dávku.

Dávka při vzdělávání

Dávka při péči o dítě (pokud péči zajišťuje jiná osoba – 64% celkových nákladů na péči, nesmí překročit měsíčně 325 EUR (v případě péče o jedno dítě), 424 u dvou, 481 EUR u tří a více dětí.

Polsko:

Dávka pro osamělého rodiče, který vychovává dítě a ztratil právo na dávku v nezaměstnanosti, dávka se vyplácí do věku 3, max. však do 7 let věku dítěte, ve výši 83 EUR.

Portugalsko:

Žádné zvláštní dávky

Rakousko:

Osamělí rodiče, kteří mají nízké příjmy mohou pobírat doplatek k rodičovskému příspěvku ve výši 6 EUR denně, který však musí být refundován druhým rodičem. Daňový bonus v podobě snížení daně o 364 EUR.

Slovensko:

Žádné zvláštní dávky

Slovinsko:

Pokud dítě žije v neúplné rodině, zvyšuje se základní přídavek na dítě o 10%.

Španělsko:

Žádné zvláštní dávky

Švýcarsko:

Žádné zvláštní dávky

Velká Británie:

Speciální dávky pro neúplné rodiny byly zrušeny v roce 1998.

(Program New Deal není dávkový systém ale program sociální práce)

Údaje čerpány z MISSOC (stav k 1.5.2004)

IX. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ:

Key Family Issues in the EU Member States (Summary Reports, prepared for European Observatory on the Social situation, Demography and Family); 2003

Staying in work: work and welfare for lone mothers and their children over time; výzkum pro Centre for analysis of Social Policy, Bath, Great Britain; 2002

Family benefits and support to help reconcile work and family in Social protection in Europe 2001; Evropská Komise

Report on psycho-social Aspects of Single-Parent Families, Rada Evropy, 200? dostupné

z: http://www.coe.int/T/E/Social_Cohesion/Health/Activities/Vulnerable_groups/Single_parents_families.....; staženo dne 3.8.2005

New Deal for Lone Parents; dostupné z <http://www.newdeal.gov.uk>; staženo dne 29.8.2005

Social policy strategies to Combat Income Poverty of Children and Families in Europe; výzkum pro Centre for Social Policy University of Antwerp, Belgium, 2003

Increasing Financial Incentives to work: The Role of in-work benefits; OECD – Working Party on Employment; březen 2005

European employment Observatory review; European Commission; 2003

The social Agenda 2005-2010; European Commission; 2005

Technická zpráva

Národní centrum sociálních studií, obecně prospěšná společnost, realizovala v období od června do konce prosince 2005, na základě smlouvy č. GK MPSV-01-126/05, výzkumný projekt „Sociodemografická analýza neúplných rodin s nezletilými dětmi v České republice“ – identifikační kód: HR135/05.

Řešitelem projektu byl PhDr. Jiří Šandera spolu s PhDr. Věrou Haberlovou.

Práce byly realizovány průběžně a jednotlivé etapy na sebe bezprostředně navazovaly. Během prací se nevyskytly žádné problémy, které by výsledek ohrozily.

Koncem září požádalo NCSS, o.p.s., MPSV o přesun finančních prostředků ve výši 40.000,-- Kč. Dodatkem č. 1 ke smlouvě č. GK MPSV-01-126/05 k projektu HR 135/05 byla povolena změna.

Celkem proběhly dva kontrolní dny.

- začátek měsíce září:

Zúčastnili se:

Mgr. Marksová za zadavatele

PhDr. Šandera za řešitele

Zástupce řešitele seznámil odborného garanta jako zástupce zadavatele, že ihned po podepsání smlouvy č. GK MPSV-01-126/05, byly zahájeny práce na projektu. Byl vypracován harmonogram prací, podle kterého postupuje plnění úkolu.

První etapa zahrnovala období od podpisu smlouvy do konce měsíce července a v tomto období byla zpracována mezinárodní komparace.

Do konce srpna byly zpracovány statistické údaje, týkajících se neúplných rodin s nezletilými dětmi a do konce měsíce září bylo dokončeno zpracování sekundární analýzy.

Protože se v průběhu prací ukázalo, že není možné zpracovat část projektu nasmlouváním pracovníků na dohodu o provedení práce, požádalo NCSS, o.p.s. o možnost přesunout z osobních nákladů do nákladů na služby celkem Kč 40.000,--.

Bylo konstatováno, že práce na projektu probíhají podle smlouvy (zadání a projektu)

- 22. listopadu 2005

Zúčastnili se:

Za zadavatele: Mgr. Kateřina Příhodová – vedoucí oddělení rodinné politiky MPSV, v zastoupení za Mgr. Michaelu Marksovou – odbornou garantku projektu Mgr. Lenka Peroutková – pracovnice oddělení rodinné politiky MPSV

Za řešitele: PhDr. Jiří Šandera, ředitel NCSS, o.p.s.

Zástupce řešitele seznámil zástupkyni zadavatele s plněním jednotlivých částí projektu: Mezinárodní komparace/stručná analýza přístupu členských zemí EU k neúplným rodinám je již hotová cca (20 str.).

Dále je zpracovávána podrobná sociálně demografická analýza neúplných rodin v ČR. Dopracovává se analýza sociálních dávek směřujících do neúplných rodin.

Sekundární analýza výzkumů, šetření a odborných prací, v nichž byla v posledních třech letech problematika neúplných rodin rozebírána, byla dle zástupce řešitele pozdržena, nicméně byla včas dokončena..

Bylo konstatováno, že práce na projektu byla sice mírně zpožděna oproti plánovanému harmonogramu, nicméně že projekt bude dokončen ve stanoveném termínu (31.12.2005).